Ірина Цебрій

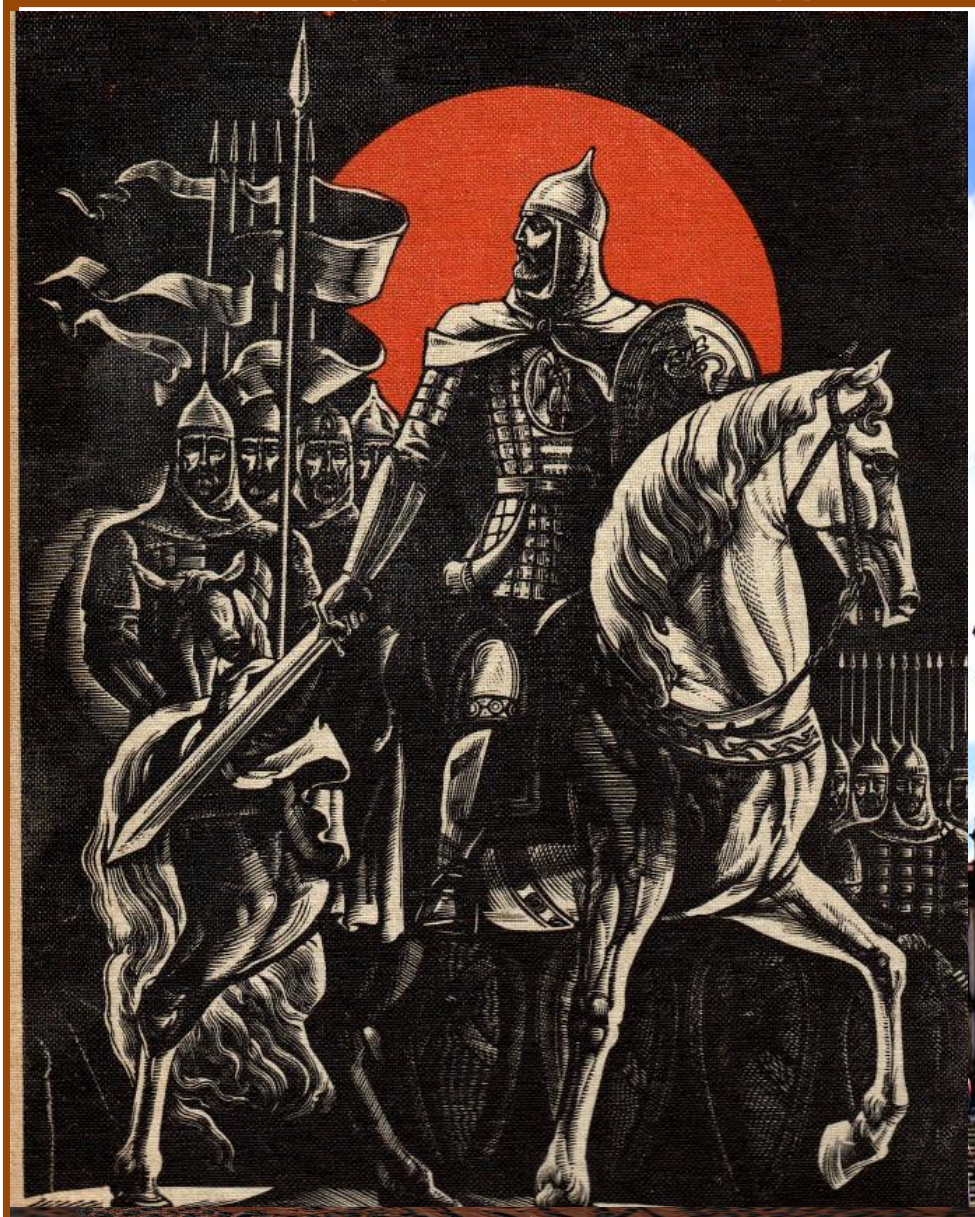

Героїчне Середньовіччя в театральних образах:

посібник для студентів вищих навчальних закладів

Полтава – 2014

Ірина Цебрій

ГЕРОЇЧНЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ТЕАТРАЛЬНИХ ОБРАЗАХ

ПОЛТАВА − 2014

ББК 74.03 (0) 4
УДК: 37. 011: 272 (1–15): [2–52]«46»

Цебрій І.В. Героїчне Середньовіччя в театральних образах: посібник для студентів вищих навчальних закладів / [редагування драматичних творів та авторських коментарів до них І.В. Цебрій]. – Полтава: ПНПУ, 2014. –У 2-х книгах – .–

Книга 1. Методологічні засади театрального мистецтва в педагогічному навчальному закладі. – 71 с.

Книга 2. Середньовіччя в драматургії: хрестоматія. – 216 с.

Рецензенти:

Кулікова Л.Б., кандидат історичних наук, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Херсонської державної морської академії;

Турянська О.Ф., доктор педагогічних наук, професор кафедри історії України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;

Кравченко Л.М., доктор педагогічних наук, професор, проректор із наукової роботи, завідувач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Романенко М.І., доктор філософських наук, професор, ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Матеріали посібника знайомлять із методологією шкільного театру Середньовіччя та проекцію його роботи на сучасному етапі на прикладі театру “Фабула” Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Перша книга присвячена аналізу впровадження середньовічних мистецьких технологій у позааудиторну роботу зі студентами історичного факультету.

Друга книга вводить нас у світ Середньовіччя засобами драматичних творів, що були написані для шкільного театру й у дусі кращих театральних традицій Середньовіччя. П’єси знайомлять із харизматичними героями, від яких залежали долі великих європейських держав і які були втіленням мужності, відданості батьківщині, Богу й церкві, надійними друзями та союзниками, покровителями знедолених.

Видання адресоване викладачам, студентам, а також широкому загалу читачів.

У виданні використані малюнки А. Кошкіна, Л. Фейнберга, В. Опенька.

Літературний редактор:

Ткаченко А.М. − учитель світової літератури ПЗШ №29, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії.

Рекомендовано до друку вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Протокол № 11 від 29 травня 2014 року.

ББК 74.03 (0) 4
УДК: 37. 011: 272 (1–15): [2–52]«46»

Iryna Tsebriy. **Heroic Ages in theatrical images : a guide for students in higher education** / [edit introductory article and comments Iryna Tsebriy]. − Poltava: PNPU, 2014. − The 2 books − . −

Book 1. − Methodological bases of theater arts in teacher education − 71 p.

Book 2. − Playwrights world of the Middle Ages: Readings. − 216 p.

Reviewers:

Kulikova LB, candidate of historical sciences, Doctor of pedagogical sciences, professor , vice-rector of Kherson State Maritime Academy;

Turyanska AF, Doctor of pedagogical sciences, professor of the history of Ukraine Luhansk National Taras Shevchenko University;

Kravchenko LM, Doctor of pedagogical sciences, professor, head of the Department of Cultural Studies and cultural methods of teaching subjects Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko;

Romanenko MI, Rector of the Dnipropetrovsk Regional Institute of Postgraduate Education, Doctor of Philosophy.

Guidelines introduce a methodology Middle school theater and the projection of his work at this stage as an example of the theater "Fabula" Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenka. The first book devoted to the analysis of the implementation of medieval art technology in extracurricular work with students of historical faculty.

The second book introduces us to the world of the Middle Ages by means of dramatic works that were written for a school theater and in the spirit of the best traditions of medieval drama. Plays acquainted with charismatic characters, on which depended the fate of the great European powers and who were the epitome of courage devotion to motherland, God and the church were good friends and allies, patrons of the disadvantaged.

The publication is addressed to teachers, students and the general public of readers.

The publication used pictures of A. Koshkin, L. Feinberg, V. Openko.

Literary editor:

Tkachenko AM − Teacher of world literature PES number 29, a specialist of the highest qualification.

Recommended for publication by the Academic Council of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenka. Protocol number 11 of 29 mai 2014 year.

КНИГА І.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Полтава– 2014

BOOK I.

METHODOLOGICAL FRAMEWORK PERFORMING ARTS IN EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Poltava – 2014

ПЕРЕДМОВА.
ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УНІВЕРСИТЕТСЬКО-ШКІЛЬНІЙ СИСТЕМІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Традиційно прийнято вважати, що становлення професійної театральної освіти відбулося в XIX столітті, коли в країнах Західної Європи почали відкривати перші професійні театральні заклади. Проте, як нам відомо, театральне мистецтво й драматургія в європейських країнах з'явилися набагато раніше. Ще 1279 року відкрився театр Адама де Ла Аля в Парижі, 1402 року − театр „Братства пристрастей Господніх", який 1548 року перейменували на театр Бургундського готелю (Париж), 1576 року з'являється театр Джоржа Бербеджа в Лондоні й, нарешті, з 1599 року починає працювати відомий „Глобус", театр Шекспіра. Хто ж були ті актори, які дарували своє безсмертне мистецтво з підмостків вище названих театрів?

Коли аналізуємо освіту епохи Середньовіччя, приходимо висновку, що професійне театральне мистецтво зародилося ще у VIII столітті в країнах Західної Європи. Це було тісно пов'язано з прийняттям молодими варварськими королівствами християнства та встановленням над ними духовного протекторату Риму. Ось як про ці процеси свого часу писав поет Максиміліан Волошин:

„В глухую ночь шестого века, корда был мир и Рим простерт
Перед лицом германских орд, и гот теснил и грабил грека,
И грудь земли, и мрамор плит гудели топотом копыт…
И древний Рим исчез во мгле: свершилось преосуществленье
Всемирной власти на земле. Орлинная разжалась лапа
И выпал мир. И принял папа державу и престол воздвиг.
И новый Рим расцвел — велик и необъятен, как стихия…"

Якщо для нас, східних слов'ян, візантійцями була спеціально розроблена граматика й літургія в церквах відбувалася слов'янською мовою, то в країнах західного світу богослужіння було уніфіковане латиною. Перші єпископи та пастори присилалися з Риму, бо освічених людей у варварських королівствах катастрофічно не вистачало. Як могли широкі маси населення усвідомити, що відбувалося в церквах, якщо проходження самого християнського культу вони не розуміли, а мова й зовсім була незнайомою! Чи взагалі вони туди ходили? Звичайно, спочатку не ходили. Церкви пустували. І тоді священнослужителі вдалися до хитрощів: вони поставили собі на службу театральне дійство.

Для навернення язичників до лона церкви та християнської віри була спеціально створена літургійна драма. Священнослужителі обирали невеликий

біблійний сюжет, насичений цікавими подіями, й перетворювали його на невелику театралізовану виставу. Зазвичай найпростішу частину тексту промовляли латиною, більшу частину тексту − рідною мовою, зрозумілою селянам і міщанам. Звичайно, подібні театралізовані вистави викликали підвищений інтерес до того, що відбувалося в церкві й навертали до неї широке коло парафіян.

Довідка: перші літургійні вистави було зафіксовано у VIII столітті в Парижі. Проте виконання подібних літургійних драм потребувало спеціальної підготовки й тому в школах при церквах і костелах поряд із риторикою починає практично застосовуватися драматична гра.

До початку XII століття всі найцікавіші біблейські сюжети були вже використаними. І тоді духовні актори вдалися до нових хитрощів: у ході вистави вони переривали основний сюжет на найцікавішому місці комічним інтермедійним фрагментом. Інтермедії були найрізноманітнішими: про сімейну зраду, про наклепи, тупість вельмож, ревнощі, жіночі суперечки. Подібні вистави нагадували переривання художнього фільму рекламами. Це знову підняло інтерес парафіян до церкви. Проте ці видовища настільки заповнили церковні стіни, що це призвело до того, що папа римський Іннокентій III категорично заборонив постановки літургійної драми в XII столітті. Та вона від того часу не зникла, а просто перенеслася на паперть.

На початку XIII століття швидкими темпами зростали міста, в них виникали нові й нові церковні та кафедральні школи, а при них постійно діяли шкільні театри. І сюжети вистав, що ставилися силами школярів, поступово змінбвалися з релігійних на історичні. Писали п’єси шкільні вчителі пііїтики, постановки здійснювали вчителі риторики. Вистави могли бути внутрішніми — для самих школярів і викладачів, а могли бути й зовнішніми — для міста чи приходу. Дуже часто шкільні театри брали участь у постановці монументальних міських містерій, де було задіяно понад 1000 виконавців (наприклад, містерія „Облога Орлеану“).

У першій частині нашого посібника ми познайомимо вас зі складною методологією середньовічного шкільного театру (тобто, всією сумою теоретико-ідеологічних принципів, форм організації творчого процесу, методів). Вона була дуже складною − до 10 різновидів форм організації театральних занять, найрізноманітніших практичних методів і прийомів. Церква, як ідеологічна надбудова суспільства, диктувала умови, якими мають бути зміст шкільної драми, характери героїв і рівень акторської майстерності. Проте цей рівень був надзвичайно високим і саме тому в перших університетах, які виникли в XII столітті в країнах Західної Європи, підготовчий факультет називався артистичним, або

факультетом мистецтв. Лише закінчивши цей факультет (навчання на ньому тривало до п’яти років), студенти могли вступати до інших факультетів — юридичного, медичного та теологічного. Ті, хто не бажав навчатися, після закінчення артистичного факультету, часто ставали міськими майстрами, відкривали власні школи, де готували міських акторів. До нас дійшло цікаве законодавство, що регламентувало відносини та розподіл праці між акторами, максимальну кількість учнів у їхній школі.

У XV столітті шкільний театр стає екстраординарною дисципліною в усіх кафедральних школах та артистичному факультеті європейських університетів. Його мета — не лише навчити школярів і студентів виразно говорити та вільно рухатися перед публікою, а й донести до останньої суспільні ідеали, показати сильні харизматичні особистості, які віддали життя за свій народ, за батьківщину, за палке кохання. Якщо ці герої й гинуть у кінці вистави, то їхня смерть прекрасна, життя віддане в ім’я високої мети.

Розповідаючи про середньовічний театр, ми не можемо не зупинитися на участі студентів у такому драматичному шоу тих часів, як містерія. Постановки містерій готувалися міськими магістратами, вимагали дуже багато матеріальних витрат. У містеріях приймало участь до тисячі акторів, переважна більшість яких були студенти артистичного факультету.

У постановці подібного дійства спрацьовував принцип симультанності: в центрі площі з дощок будувалася велика сцена, де відбувалося головне дійство; навколо сцени розташовувалися вози-пенджeнти або будувалися маленькі альтанки – тут актори розігрували допоміжні сценки, що конкретизували головну дію. Коли глядач потрапляв на містерію, то він міг постояти біля основної великої сцени, а потім розважатися, спостерігаючи дію в одній із альтанок. І так могло бути безкінечно, бо всі актори, як закінчували дію, то знову починали її з початку. Сама містерія могла тривати дві-три доби.

Лише після дослідження містеріального дійства стає зрозумілим, чому в XVII столітті класицисти розробили правило триєдності, яке змушувало зосереджуватися на одному-єдиному сюжетові й нанесло нищівного удару по містерії з її принципом симультанності.

Хочеться додати, що традиції західноєвропейського шкільного й університетського театрів мали місце й у нас, в Україні. Такі вистави ставилися в Острозькому колегіумі, в Києво-Могилянській академії. Всесвітньо відомим автором шкільних п’єс на історичну тематику, а також їх режисером був Феофан Прокопович.

Проте не всі священнослужителі й викладачі позитивно ставилися до такого явища, як шкільний театр. Про це свідчить лист одного клірика Острозького від 1599 року: „І бачиш, для мене ти уподібнюєшся до тих комедійних школярів, котрі в комедіях, убравшись у коштовну одежину, представляють царську особу або якогось великого князя, ступають поважно й виставляються, ніби хочуть мовити щось велике і мудре, а потім забувають слова та марять вголос що попало, а потім знімають із себе царську одежу й, галасуючи, бігають по підвіконнях. Я з такими машкарниками не звик мати справи“.

Але виховне значення театру важко переоцінити. Лише актор проживає не одне життя, ставить себе в безліч ситуацій, викликає у глядачів сльози й сміх, змушує себе любити або ненавидіти. І виховуються не лише ті, котрі безпосередньо відтворюють образ на сцені, а й усі, хто за цим спостерігає, приймаючи чи не приймаючи за ідеал героя та далекі події.

Мета створення нашого театру „Фабула“ — це відродження кращих театральних традицій шкільного театру Середньовіччя. Ми працюємо саме за методологією середньовічного театру. Зважаючи на те, що актори театру за фахом історики, то намагаємося завдяки засобам виразності театрального мистецтва розкрити для глядачів віддалені за часом події, показати історичну епоху із середини, розкрити вчинки тих творців історії, яким вдавалося її змінювати.

Друга частина нашого посібника представлена оригінальними творами драматургів світу, які доцільно ставити університетському театру. Ви побачите широкий спектр цих вистав: тут є твори професійних драматургів XVIII − XIX століття (Г. Чельгрен, В. Дунін-Мацинкевич, В. Пандич), філософів і драматургів XX століття (Б. Калайков, Дж. Реале), викладачів мистецьких закладів (Р.- М. Підаль), які писали історичні драми винятково для того, щоб ставити їх на сцені свого ВУЗузі своїми вихованцями-студентами. Та їх усіх об'єднує одне — головні герої вистав жили в добу Середньовіччя й були втіленням мужності, шляхетності, жертовності в ім'я держави, правителя, народу, кохання.

Пропонуємо увазі читача методологічні засади роботи над драматичним твором, які ми застосовували, використовуючи праці фундаторів середньовічного дійства, та кращі твори шкільного театру.

Цебрій І.В., *доктор педагогічних наук,*
професор кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, режисер аматорського театру ***„Фабула“***

Розділ 1. Вплив художнього образу героя Середньовіччя на формування особистості майбутнього вчителя та його громадянське виховання.

Сьогодні відійшла в минуле марксистсько-ленінська ідеологія, спрямована на гармонійне виховання майбутнього будівника комуністичного суспільства, піддалася нищівній критиці авторитарна педагогіка, не витримавши творчого змагання з альтернативними системами освіти, значною мірою була переглянута структура середніх спеціалізованих навчальних закладів – професійних училищ, технікумів тощо. Мета кожної родини сьогодні – обов'язково дати своїй дитині вищу освіту, без якої зараз дуже важко посісти гідне місце в суспільстві.

На очах еволюціонує та змінюється й сама система вищої освіти, без якісного оновлення якої Україна не зможе повноцінно ввійти до європейського простору. Логічно постає питання: чи готові випускники сучасного педагогічного ВУЗупрацювати в загальноосвітній школі, коли авторитет учителя в умовах ринкової економіки не завжди спрацьовує, як раніше, а вимоги до викладання все зростають? Мабуть тому значний відсоток випускників педагогічних вузів намагається влаштуватися зовсім в іншій сфері виробництва, практично не пов'язаній із педагогікою.

Тимчасова економічна нестабільність нашого суспільства змушує молодих батьків знаходитися в постійному пошуку додаткової роботи, щоб підтримувати задовільний рівень матеріальної забезпеченості. Означені процеси в свою чергу не можуть не впливати на сімейні традиції, сімейне виховання, а разом із цим і на всю систему середньої освіти. Відчуваючи нещирість у стосунках із дорослими, які постійно зайняті своїми проблемами, діти відчужуються, замикаються, певною мірою стають цинічними. В силу частіше вступає ще два потужних фактори виховання – вулиця й могутня реклама західного способу життя, що нищить вікові культурні надбання та традиції.

Безумовно, що необдарованій людині зараз іти працювати в школу страшно. То якими ж шляхами її можна підготувати до цього психологічно? Зазначимо, що студенти ВУЗупід час навчання не меншою мірою відчувають на собі перераховані вище суспільних реалії, ніж учні шкіл.

На нашу думку, здібності й нахили майбутніх учителів необхідно розкривати й розвивати їх на глибинно-емоційному духовно-моральному рівні, дати їм можливість самореалізуватися ще в стінах навчального закладу, пережити безліч складних ситуацій, внаслідок яких вони знайдуть власний варіант вирішення ще тут, використовуючи позитивний досвід своїх попередників. Саме в театральному

дійстві між викладачем-постановником і студентами (акторами) формуються особистісні відносини, бо з кожним із них режисеру необхідно працювати індивідуально.

Використання середньовічної моделі освіти, в основі якої знаходиться виховний досвід і методичні підходи до викладання „тривіуму“, ми пропонуємо ті головні важелі його впливу на особистість, що визначилися в ході нашого локального експерименту:

- формування логічно-мовленнєвої культури студента засобами пііїтики, риторики та діалектики на сучасному етапі;
- виховання патріотизму в сучасній студентській молоді засобами поетико-драматичних творів Середньовіччя;
- спробу ситуативно зрозуміти середньовічного чи біблейського героя і прийняти його, що суттєво впливає на формування характеру студента;
- поєднання особистісних якостей студента зі змістовним компонентом художнього образу, що розвиває окремі сторони характеру виконавця;
- вплив шляхетності та деспотичності середньовічних героїв на особистість студента (залежно від виховної мети, поставленої викладачем);
- вплив сценічних стосунків на особисте життя студента (отримання попереднього досвіду особистісних стосунків);
- відповідність образу глибинним нахилам студента та свідоме виявлення цих нахилів;
- проекція вираження бажаної самодостатності спочатку в драматичній дії, а потім у житті;
- проекція смерті героя на сцені та її вплив на особистість студента;
- уплив виховної сили героїчних драматичних творів Середньовіччя на розвиток студента;
- досвід пережитих на сцені психологічних ситуацій для використання їх у реальному житті;
- відчуття індивідуального партнерства й відповідальності за нього;
- театр (як попередній досвід життя) проектує наперед окремі події;
- вплив комічних сцен на розвиток індивідуальності студента й уміння знаходити розраду в кожній ситуації;
- визначальна роль викладача-режисера у формуванні особистості юного актора полягає у вдалому підборі ролі та поступовому роз’ясненні образу.

Розкриємо всі ці важелі впливу детальніше. Приходячи до проблемно-творчої

групи (університетського студентського театру), більшість юнаків і дівчат знаходяться ще в тому віці, коли зовнішнє середовище та види усвідомленої діяльності можуть вплинути на формування їхньої особистості вирішально. В цьому немає нічого дивного.

Коли знайомишся з художньо-драматичними творами, які були написані для шкільного театру Середньовіччя, перше, що вражає, це розмірена поетична мова. Вона дивовижно поєднує досконалі рифми, глибокі почуття та серйозну змістовність. Від моменту, коли студенти починають спілкуватися на сцені цією мовою, в них виникає дуже багато питань: навіщо в ті часи драматичні твори писали у поетичній формі; чому герої так складно спілкувалися між собою; в чому полягає прихований смисл їхніх учинків і дій; чому так сильно з тих часів змінилися стосунки чоловіка та жінки; чому Біблія та біблейські сюжети відігравали вирішальну в житті школярів і літургійному театрі; навіщо театрові спеціалізуватися на подібній тематиці, а не на сучасних проблемах та ін.

Викладач-режисер повинен бути готовим дати логічно-переконливі відповіді на всі питання, які можуть виникнути в студентів. Та найперше, що він має зробити ще до початку над драматичним твором, це ознайомити всіх учасників проблемно-творчої групи з „утраченою спадщиною“ Середньовіччя.

Що ми маємо на увазі, коли говоримо *„втрачена спадщина“*? Сучасні науковці вкладають у це поняття основи тривіуму та квадріуму, які давно відійшли в небуття. Ми для себе дещо звузимо предмет нашого дослідження, обмеживши його тривіумом. Таку позицію пояснимо наступним чином: по-перше, основи квадріуму (арифметика, геометрія, астрономія і музика) викладаються й на сучасному етапі розвитку школи; по-друге, ці науки пройшли складний шлях еволюції та значно вдосконалилися від часів Середньовіччя, тож повертатися до них у тому вигляді, який вони мали на зорі європейської цивілізації варто лише в межах загальної ерудиції.

Із тривіумом усе навпаки. Сучасні учні й студенти в своїй більшості не мають уяви, що таке риторика й діалектика, та який вигляд вони колись мали. Допоміжною наукою до тривіуму входила стародавня піїтика (наука про поетичне мистецтво). Зазвичай у студентів викликає підвищену цікавість, коли вони дізнаються, як середньовічні школярі готували свої промови, якими законами логічного мовлення вони мали володіти, в якій формі вони ставили питання своєму наставникові та чому за формулювання питання ставали в ті часи отримували вищу оцінку, ніж на правильну відповідь? Ще більше студентів вражає, коли вони дізнаються, що всі середньовічні школярі навіть на першому ступені навчання мали вивчати піїтику та

писати власні вірші. Починають руйнуватися звичні шаблони про Середньовіччя як про примітивні часи невігластва й напівдикунства.

Лексика більшості сучасних студентів (уже не кажучи про школярів) не відрізняється художньою виразністю та складним мисленням, тому варто починати роботу саме із „втраченої спадщини“ – знайомленням із мовленнєвою культурою Середньовіччя та її риторико-діалектичними законами. Це є головним завданням нашої проблемно-творчої групи – театру „Фабула.“

Отже, роботу з проблемно-творчою групою ми розпочали зі знайомства з літературними творами драматургів, які писали для шкільного театру (або просто для театру) про Середньовіччя. Перед студентами було поставлено перше завдання: кожному з них обрати такого героя, позицію якого він прийняв би беззаперечно.

У юності, коли читаємо художній роман, що розкриває нам події іншої епохи, ми (часто навіть підсвідомо) обираємо для себе той чи інший персонаж, життєву позицію якого сприймаємо, як свою власну. Разом із ним ми живемо його життям, переймаємося його пристрастями, кохаємо його любов’ю, переносимо його страждання та спільно з ним святкуємо перемогу, або помираємо його смертю. У випадку останнього, ще кілька днів по прочитанню роману ми не можемо прийти до тями, бо разом із нашим героєм, мабуть, помирає частинка власної душі.

Тому наступним, другим завданням нашого театру „Фабула“ є *патріотичне виховання студентської молоді*. Здавалась би дивною й парадоксальною така постановка питання: адже ми поставили за мету знайомити глядачів із західноєвропейською драматичною спадщиною середньовічного шкільного театру. Проте ніяких парадоксів у цьому не має.

Візьмемо, наприклад, історичну драму Б. Калайкова „Хан Аспарух“. Твір присвячено засновнику Болгарської держави, який зміг врятувати свій народ, захистивши його від хозарської навали, перевів його з Приазов’я на Балкани, де зумів переконати окремі слов’янські роди об’єднатися між собою і з ним. Так утворилася потужна Слов’яно-болгарська держава, яка змогла протистояти навіть могутній Візантії. Приклад беззавітного служіння володаря своєму народові, котрому він приніс в жертву своє життя, а також велика будівельна діяльність Аспаруха, спрямована на зміцнення молодої держави, на посилення в ній культурних тенденцій не може не викликати у студентів патріотичних почуттів та інтересу до стародавньої вітчизняної історії. Зазначимо, що п’єса написана в кращих традиціях середньовічного шкільного театру.

Наведемо інший приклад: історична хроніка Дж. Роуслі „Гастінгс“, створена за мотивами англосаксонського епосу, писемними документами англійської історії

XI століття. Події повертають нас до періоду норманського завоювання Англії, розгрому національного народного ополчення та повного знищення останньої англосаксонської династії Вільгельмом Завойовником (1066 рік). П'єса пронизана духом національної незалежності, а також ненавистю до норманських загарбників. Смерть короля Гарольда II, який до останнього бився поряд з ополченцями, не може не схвилювати публіку, не може не викликати скорботи від усвідомлення втрати великим народом незалежності. Такими мотивами пронизані всі історичні п'єси шкільного театру.

Надзвичайно сильним у них є також дух християнства. Наприклад, вистава за мотивами твору Рамона Мендеса Підаля „Пісня про мого Сіда" (Сід — пан-рятівник, (араб.)) є найяскравішою ілюстрацією лицарської релігійно-героїчної історії. Головний герой вистави, Родріго Діас де Вівар, лицар, прозваний арабами Сідом, усе життя боронив свою країну від мавританської навали, не дивлячись на зраду короля, залишився вірним його васалом, як того й вимагали лицарські чесноти. Він міг би стати королем Іспанії після підкорення Валенсії, бо був однодушно обраний своїм народом. Та Родріго залишається вірним підданим і відмовляється від корони на честь свого суверена короля Альфонсо [38, с. 32].

Навіть смерть Сіда викликає могутню хвилю патріотизму. Розуміючи, що він помирає від поранення, а це може викликати паніку серед його військ, Родріго наказує своїй дружині Хімені зранку посадити себе на коня, закрити обличчя забралом і вивезти перед військами, щоб ніхто не здогадався про його смерть. Поява улюбленого командира перед боєм вселила віру в іспанців і вони розгромили мавританських завойовників. Патріотично-релігійними та показовими є навіть ключові репліки вистави. Родріго Діас де Вівар завжди вів свої війська на битву зі словами: „За Бога! За короля та за Іспанію!". Перед останньою битвою король Альфонсо, наслідуючи великого іспанського полководця, закричав своїм солдатам: „ За Бога! За Сіда й за Іспанію!". Не зважаючи на те, що від подій, описаних Рамоном Мендесом Підалем у „Пісні про мого Сіда", пройшло майже тисячоліття, вони й сьогодні вражають наших сучасників особистісним прикладом головного героя, силою християнської віри людини доби Середньовіччя, вони дають нам можливість переконатися, яку визначну роль відігравала особистість на зорі християнської цивілізації.

Таким чином, потенційні можливості морально-виховних засобів драматичного дійства на сучасному етапі формування національної свідомості студента достатньо широкі. В нашу епоху, коли поступово відроджуються національно-християнські традиції, а також пробуджується інтерес до ролі особи в

історії, значення художньо-емоційного впливу драматичного мистецтва на патріотичне виховання майбутніх учителів стає одним із визначальних факторів.

Зазначимо, водночас, окрім описаних почуттів ми відчуваємо ту далеку епоху так, як відчував її обраний нами герой, бачимо її очима діючих у романі персонажів, а ще, безумовно, ми набираємося життєвого досвіду, який обов'язково використаємо у власному житті, коли уважно читаємо художню літературу. Усі життєві обставини, всі психологічні ситуації повторюються на кожному витку історії і ми це чудово розуміємо.

Драматичне дійство нам відкриває набагато більше можливостей. Лише тут ми можемо по-справжньому „одягти" на себе художній образ і прожити на сцені його життя. І від того, як поєднається суто людські якості та емоційні можливості нашої особистості з авторським драматичним задумом, залежить не лише успіх вистави (чи її фрагменту), а й формування майбутнього світогляду й життєвих позицій студента. Тому викладачі-постановники студентських театрів повинні дати можливість молодим акторам-студентам постійного складу спробувати себе в ролях різного призначення (позитивні, негативні, суперечливі персонажі), а не постійно „наклеювати" на них одне амплуа.

Безумовно, професійні актори, які все своє життя присвячують театру, вміють провести між собою та своїм персонажем відчутну межу. Та це приходить із життєвим досвідом. У подібній ситуації студенти беззахисніші. Вони можуть так „увійти" в життєву позицію свого героя, що потім „вийти" з неї буває дуже важко [3, с. 211].

Спроба зрозуміти внутрішній світ свого персонажу й прийняти його є одним із найголовніших завдань, яке стоїть перед актором. Чим раніше це відбудеться, тим краще. Якщо виконавець не сприймає поведінку героя й не розуміє мотивів, що спонукають його на ті чи інші дії, то краще відразу відмовитися від даної ролі. Надзвичайно важливим у даній ситуації є знання психології людських взаємовідносин.

У даній ситуації необхідно пам'ятати просту психологічну формулу: поганих людей немає, є просто неприємні обставини; неприємних обставин також не існує, є невдалі ситуації і т.п. Навіть коли твій герой – класичний негідник, ти повинен зрозуміти, що стоїть за його вчинками (які обставини та ситуації). Актор обов'язково повинен для себе пояснити поведінку персонажа й виправдати його в своїх очах навіть тоді, коли йому немає виправдання.

Часто на долю молодого виконавця випадають інші випробування, які пов'язані з невідповідністю направленості особистості, її нахилами, емоційним

потенціалом. Звичайно, можна піти шляхом найменшого опору: підбирати для кожного студента таку роль, яка б повністю відповідала його особистісним нахилам. Та викладачеві це необхідно робити лише на початку акторської діяльності молодого виконавця. Якщо цього принципу притримуватися впродовж усього терміну перебування студента в театрі, безумовно, студент буде розвиватися однобоко. Особливо це стосується по-справжньому талановитих дітей.

Та навіть коли студент у виставі грає себе, все ж він однаково отримує позитивний досвід, бо навряд чи йому вже вдалося пережити в житті всі ті ситуації, що за коротке сценічне життя переживає його персонаж.

Коли ж студентові дійсно вдається відтворити на сцені прямо протилежний собі образ, то це є найбільшою заслугою як режисерською, так і акторською. Однак за цих обставин необхідно пам'ятати, що не слід часто давати виконувати талановитим акторам, які вміють перевтілюватися, негативні ролі, бо це може згубно позначитися на їхній психіці та поведінці. Про це піде мова нижче.

Поєднання особистісних якостей студента (актора) свого зі змістовим компонентом художнього образу є найцікавішою частиною роботи над втіленням драматичного образу. Ми чудово знаємо, що від бачення виконавцем і режисером тієї чи іншої ролі повністю залежить, як її сприйме глядач. І тут змістовний компонент драматургії відступає на другий план, поступаючись першим місцем акторській майстерності [3, с. 215].

Яким би не був виразним авторський текст, актор завжди наповнює його власним смислом і від того, наскільки він буде переконливим, залежати, яким його побачить публіка. Одного й того героя можна зіграти принципово по різному. Можна підкреслити позитивні його риси, а можна негативні. Іноді публіка захоплюється героєм у виконанні одного актора, а іноді вона відверто його зневажає у виконанні іншого. Ми знаємо багато подібних випадків з історії професійного театру. Із особистого досвіду роботи нашого театру теж варто навести кілька прикладів.

Коли театр „Фабула працював над виставою В. Пандича „Нехай не зникне княжий рід", постало питання, хто буде виконувати роль німецького лицаря Карла, звабника та ґвалтівника, що як змій проникає в душу молодій дівчині. Студентів надто насторожив цей образ. Після певного етапу переконання режисером акторів чоловічої частини театру, що цей образ дуже випуклий і виразний, що він виступає антиподом головному герою і що саме на цьому конфлікті побудована вся п'єса, студент Л. погодився його зіграти.

Але, звичайно, проблеми на цьому не вичерпалися, а лише почалися.

Студенту Л. вже й до того доводилося втілювати емоційні суперечливі персонажі, та такої змістової негативної наповненості вони не несли.

При роботі над трагедією Б. Джонсона „Тричі перепливти Темзу“ студентка Г., виконавиця головної ролі (Кетрін Лостер) ніяк не могла зрозуміти причин такої відданості й такого кохання своєї героїні до її вихователя і режисера театру „Глобус“ Антоніо Феррабоско. Доки йшов процес неприйняття нею героїні, роботу неможливо було зрушити з місця. І лише, коли студентка напередодні прем’єри дуже захворіла й ледь не зірвала нам виставу, вона змогла пояснити собі, що причини такої відданості її Кетрін спостерігалися через тяжку хворобу героїні та догляд за нею вихователя. Після цього в роботі відразу все залагодилося.

Проте, якщо студенту не вдавалося зрозуміти й прийняти свого героя, образ ставав безликим і губився в загальному контексті п’єси. І добре, коли це був другорядний образ. Нерозуміння головного героя часто робить неможливим постановку вистави взагалі.

Вплив шляхетності й деспотичності персонажів на особистість студента теж не варто не дооцінювати. Юні актори знаходяться ще в тому віці, коли позиція їхнього героя може стати визначальною. Тому, якщо в студента є схильність до деспотичності в житті, не варто часто йому давати виконувати подібні ролі на сцені. Краще відштовхуватися від зворотного.

Так, суто по зовнішнім спостереженням за поведінкою студента Ф. ми вирішили йому дати виконати роль барона Фреслі у вище згаданій трагедії Б. Джонсона „Тричі перепливти Темзу“. Цей герой вирізнявся надзвичайно шляхетною поведінкою. Результати вже були через місяць роботи над виставою: студент перейняв практично всі манери свого героя, поведінка його стала галантною, він намагався піклуватися про своїх друзів, став підкреслено уважним. Але так тривало лише до наступної вистави.

Коли театр „Фабула“ почав працювати над новою п’єсою, студент Ф. мав виконати роль правителя-деспота, який над усе ставить особисті інтереси й відрізняється особливою жорстокістю. Перетворення студента в реальному житті та уподібнення своєму герою відбулися блискавично. Його не можна було впізнати. Більше подібних ролей він не отримував. Але повернути його назад до шляхетності виявилося не так просто. Це потребувало часу і повністю не вдалося.

У студентки С. першою роллю була східна принцеса, яка відрізнялися жіночою красою та здатністю зваблювати чоловіків. Роль вдалася, а подібні якості почали відчуватися й у реальному житті. Потім студентка не могла зрозуміти, чому хлопці не реагують на неї так, як на її героїню у виставі. Прийшлося дещо

змінювати її амплуа, щоб врятувати від подальших трагедій, хоча, зазначимо, що перший образ дівчині надзвичайно вдався і це була дійсно її героїня.

Студент В., який був обраний на роль хана Аспаруха, видатного засновника Першого Болгарського царства, найулюбленішого героя Болгарії, так перейнявся його образом, що почав стверджувати, що він є Аспарух і в житті. Доки студент виконував цю роль, подібні зміни дійсно почали з ним відбуватися. В нього з'явилася навіть якась певна „харизма", якої раніше не спостерігалося. Він отримав „Гран-прі" на міжнародному конкурсі театрального мистецтва „Театральні горизонти-2008", не зважаючи на те, що це була його перша роль. Проте, юнак вирішив, що його цей образ занадто втомив, далі так викладатися немає сенсу і він покинув театр. Буквально через місяць після його зникнення з театру від „харизми", створеної образом хана Аспаруха, не залишилося нічого.

Вплив сценічних стосунків на особисте життя також є небезпечним компонентом роботи над тією чи іншою виставою. Від цієї вади не застраховані навіть професійні актори. Ми знаємо, що справжні шедеври театру й кіно, справжні блискучі акторські ансамблі народжувалися лише тоді, коли в процесі роботи між акторами виникали справжні почуття. І це не дивно, бо людину завжди рухає вперед стимул, щоб отримати щось надзвичайне у цьому житті [1, с. 54].

Та є зворотний бік медалі. Він дуже небезпечний: під час подібних пристрастей можуть виникнути й справжні трагедії. Наш театр пережив таку практику. Та, мабуть, її уникнути не вдавалося жодному режисеру.

Під час роботи над виставою „Легенда про Атлантіду" (за мотивами роману Олеся Бердника „Подвиг Вайвасвати") виникла глибока взаємна симпатія між виконавцями головних ролей – студенткою С. та студентом Ф. спочатку це взаємне почуття стимулювало їх до роботи й вистава вийшла на славу. Проте в роботі над наступною п'єсою, де вони також повинні були виконувати роль коханців, їхні стосунки розладилися. Студент Ф. почав уникати спілкування зі своєю партнеркою (із незрозумілих причин для нас причин) і це сильно позначилося на її психічному стані та призвело до нервового зриву в найвідповідальніший момент.

Зазначимо, що названі виконавці були дуже талановитими молодими акторами та вже мали попередній сценічний досвід, тому вистава зірвана не була. Та за дві години до виступу на конкурсі студентці С. після спроби спілкування зі студентом Ф. стало так погано, що вона втратила свідомість і ми насилу привели її до тями.

Були й інші випадки. При підготовці до останнього конкурсу в процесі репетицій у студентки Г. виникла відраза до свого партнера, студента Т. Із його

боку, навпаки, почалися переслідування своєї партнерші по сцені. Такого режисер до початку роботи передбачити не зміг. Зважаючи на те, що обох виконавців головних ролей замінити було ніким, подібна ситуація призвела до того, що ми були змушені відмовитися брати участь у конкурсі, що надзвичайно засмутило весь акторський ансамбль.

Та такі випадки на щастя зустрічаються не постійно і, безумовно, в роботі над драматичним твором більше завжди отримуєш позитиву, ніж негативу. Упродовж роботи над виставою зазвичай складаються дружні стосунки, стосунки партнерства, взаємодопомоги і взаєморозуміння, бажання працювати творчо разом.

Звичайно, не можна давати виконувати ролі закоханих тим акторам, які не відчувають взаємної симпатії один до одного, це піде не на користь кінцевій якості вистави. Найкраще, коли коханців грають уже перевірені часом акторські дуети, котрі пов'язані стабільним відчуттям дружби і бажанням до сумісної конструктивної роботи. Та в умовах постійних змін у студентських акторських ансамблях (коли одні студенти вже закінчують ВУЗ, а інші лише до нього вступають), не завжди є можливість діяти саме за принципом перевіреного партнерства. Тому передбачити наслідки сценічних дуетів буває надзвичайно важко.

Відповідність образу глибинним нахилам особистості студента та проекція бажаної самодостатності на сцені є невід'ємною складовою процесу роботи над драматичним твором [2, с. 15]. Обираючи студента на ту чи іншу роль, ми дуже часто бачимо в майбутньому його таким, яким є його герой у п'єсі.

З іншого боку, коли студент із радістю береться за роль, то це пояснюється двома речами: або він відчуває свою надзвичайну близькість до обраного персонажа сьогодні, або він бажає себе таким бачити сьогодні і в майбутньому. Якщо його герой – сильна вольова людина, а самому студенту в житті не вистачає таких якостей, то робота над роллю безумовно піде на користь. Прожити на сцені життям самодостатньої людини означає самому стати таким, перейняти ділові якості героя, його здатність протистояти навколишньому середовищу, навчитися швидко находити вихід із скрутного становища. Студентам часто це необхідно. Буває так, що всі вказані якості є у виконавця, але він ще не вміє застосувати їх щодо конкретних обставин. Саме сцена навчить його це робити.

Студентські роки – це неповторний етап в житті кожної людини, коли вона ще не вміє правильно виразити свої почуття, або боїться це зробити, їй бракує слів і досвіду. На сцені багато разів переживаємо подібні ситуації, вчимося освічуватися в коханні, говорити шляхетною мовою, переживати піднесені почуття. Ми можемо

відтворювати любовні сцени з людиною, яку кохаємо в житті й це нас надихає. Навряд, чи в реальному житті це б нам вдалося. На сцені ми можемо спертися на плече того, кого б бажали бачити своїм другом і виказати зневагу так, як не завжди ми можемо в реальному житті, бо нам на перешкоді стає наша вихованість.

Студенти-актори усвідомлюють, що під час вистави їх уважно слухає зал. Часто вони дуже хочуть бути почутими. Можливо в залі є саме та людина, для якої вони зараз промовляють ту чи іншу фразу на сцені. З іншого боку, влучно й артистично промовлена фраза може не долетіти до свідомості конкретної людини.

Найсуперечливішою та дискусійною проблемою театральної роботи є *проекція смерті на сцені та її вплив на особистість* [50, т.1, с. 112]. Ми знаємо не мало випадків, коли професійні актори відмовляються виконувати такі ролі, де їм доводиться помирати на сцені. У літургійних драмах християнських педагогів без таких сцен не обходиться, бо вони жили в дуже скрутні часи.

В юному віці відтворити сцену смерті дуже важко. Якщо професіонали вміють відтворювати ілюзію почуттів, то обдаровані студенти все роблять серйозно й щиро. Так на долю однієї з найкращих наших студенток-актрис – Г. випало чотири рази помирати на сцені, останнього разу – насильницькою смертю.

Після першої вистави в неї несподівано піднялася температура і вона захворіла, хоча, здавалося б, для цього не було жодного приводу. В наступних двох виставах образи її героїнь були їй близькими й надзвичайно вдалися. Перенесені „вмирання“ на сцені відбулися значно легше. Цікавим було й те, що студентка сама дуже хотіла виконувати такі ролі, які закінчувалися надзвичайно драматично й трагічно. Всі інші здавалися їй нудними та не цікавими.

У виконанні ролі юної болгарської провидиці Тейчіке (Б. Калайков. „Хан Аспарух“) студентка, на наш погляд, досягла переконливості та досконалості. Вона віддає своє життя за кохання і свій народ. Сцена задумана драматургом вражаюче. Проте, після закінчення вистави в студентки почалася така істерика, що її ледве вдалося вгамувати. Після цього режисером були зроблені висновки: більше їй таких ролей давати не можна, навіть коли вона сама цього буде сильно бажати.

Інша доволі талановита студентка Р., одного разу виконавши трагічну роль, удруге від таких випробувань категорично відмовилася, хоча сцена вийшла вдалою та викликала бурхливу реакцію в глядачів. Потім вона зізналася, що кілька ночей після прем’єри вона не могла спати, бо в неї весь час перед очима стояла її героїня. Студентка сказала, що її власна частинка померла разом із її героїнею.

Також слід зазначити свого роду унікальність виконання трагічних сцен: не кожному студенту чи студентці вони вдаються. Для цього необхідно мати талант,

бути від природи дуже переконливим актором-трагіком, інакше в студентському середовищі, де не завжди відбувається адекватна реакція на дію, подібні сцени можуть видатися просто смішними. Тому братися за вистави з трагічним кінцем, до яких уходять сцени смерті, для режисера студентського театру надзвичайно відповідально.

Зважаючи на те, що призначення нашого студентського театру „Фабула“ ставити *героїчні п'єси* на зразок середньовічного літургійного дійства, його робота має велику виховну силу не лише для тих, хто є безпосереднім учасником вистави, а й для юної аудиторії глядачів. Мужні монолітні характери героїв, їхня здатність віддати власне життя за кохання, дружбу, батьківщину, за власні принципи й переконання, такі необхідні в наш час бурхливих змін, коли нівелюється система вікових цінностей і відбувається зміна парадигм філософії життя. В такі часи потрібні надійні орієнтири, класичні приклади героїв, на яких би можна було виховувати студентів. Для цього й використовується проекція роботи середньовічного шкільного театру, головною метою якого в часи класичного Середньовіччя було виховання школярів і студентства, ознайомлення їх із біблейською та рідною героїчною історією. Подібні традиції необхідно підтримувати у всі часи, пыднымаючи інтерес до вітчизняної історії.

Іноді дуже важко відобразити *психологічні ситуації* на сцені, що передають цілу гаму емоцій, як відкритих, так і прихованих. Особливо складно це буває в тому випадку, коли мова йде про постановку масовок.

Значно легше втілити задум у сцені двох акторів, якою б складною вона не була в психологічному й навіть трагічному аспектах. Психологічна ситуація в масовій сцені завжди небезпечна своєю можливою статичністю. Знайти мізансцени для 7-10 акторів, коли увага глядача переноситься на дію, що розгортається між двома партнерами, дуже важко. Однак статичність тут не допустима, як і зайва рухливість чи „перетягування на себе канатів“.

Наведемо приклад із першої дії вистави В. Пандича „Нехай не зникне княжий рід“. Один із головних героїв читає присутнім заповіт свого батька, що має трагічні наслідки для всіх. Його повинні слухати шість осіб. Час від часу фраза заповіту стосується кожного з них, тоді стає зрозумілою його безпосередня реакція. А що робити іншим п'ятьом, якщо текст заповіту їх доки що не зачіпає? Просто сидіти за столом, чи якось діяти?

Дещо легше було при постановці драми Б. Грубера — А. Купріна „Остання любов Соломона“. В даній п'єсі в масовках брало участь до 16 осіб, проте всі вони зводяться до вирішення царем Соломоном проблем, які стоять перед судом: хто

насправді є вбивцею, хто злодієм, хто достойною людиною? Глядачі, зазвичай, тут так уважно слідкують за міркуваннями Соломона, тому все інше мимоволі відходить на другий план. Але такі вдалі масовки зустрічаються рідко в драматичних творах.

Інший приклад: провидиця Тейчіке з драми Б. Калайкова „Хан Аспарух“ у релігійному екстазі передбачає майбутню долю болгарського народу. У цій сцені задіяно 10 чоловік. Як їм усім реагувати на її пророцтво, бо пасивними, зрозуміло, вони бути не можуть? Та як це зробити, щоб емоціями багатьох не перекрити суть самого пророцтва та гру головної героїні? Подібних проблем виникає дуже багато при реалізації вистави.

Якщо викладачу-режисеру вдається скоригувати дії всіх акторів, задіяних у масовці, то можна вважати, що майбутня вистава вже вдалася. Та це лише один бік проблеми. Інший полягає в корекції подібних сцен самими юними акторами. Якщо вони навчаться водночас бачити й слухати кількох партнерів по сцені та гармонійно вплітатися в канву загальної дії, відчувати своє місце й призначення в ній, то можна сміло стверджувати про наявність партнерського художнього колективу [15, с. 124-125].

Такий колектив впливає на формування особистості визначально. Якщо людина відчує себе клітиною єдиного цілого, то їй нічого боятися в цьому житті. Вона завжди буде мати надійних партнерів. Якщо хтось випадає з даної конструкції, не дивлячись на всі зусилля режисера, найшвидше він не зможе стати й у практичному житті надійним партнером. Йому завжди буде бракувати відчуття партнерства.

Тепер ми спробуємо проаналізувати *відчуття індивідуального партнерства*, тобто, наскільки два актора зможуть чи не зможуть разом виконати складну сцену. Двом головним героям надзвичайно важливо комфортно відчувати себе в дуеті. Достатньо пригадати класичні приклади професійного кіно: Елізабет Тейлор і Ричард Бартон, дві кінозірки Голівуду, багато років спільно працювали в партнерстві. Колись вони були подружжям, та навіть після сварок і розлучення бажали й надалі працювати разом. Мабуть в роботі на суто професійному рівні вони себе відчували вдвох комфортно [63, с. 54].

Ми не будемо прирівнювати себе до зірок, та ми всі люди, тому потрапляємо до схожих ситуацій. Акторські дуети є вдалими в тому випадку, коли партнери дуже тонко відчувають одне одного. Наш театр пережив кілька таких випадків, коли складалося напрочуд міцне партнерство. Так, головний герой Ф. був прекрасний партнером для виконавець центральних ролей студенток Г. і С. Зазначимо, зі

студенткою Г. в нього склалося партнерство „протистояння“, коли герой і героїня постійно сваряться та не можуть знайти спільної мови. В таких сценах актори повністю викладалися і публіка спостерігала на ними, як один натягнутий нерв. Любовні сцени в них виходили дещо гірше.

Зі студенткою С. у вже згаданого студента Ф. навпаки прекрасно склалося партнерство в сценах закоханих. Ці центральні епізоди виявилися такими щирими у грі акторів, що неодноразово викликали в публіки сльози на очах, а коли герої обмінювалися урочистими клятвами вірності, в залі запанувала мертва тиша, яка переривалася лише схлипуваннями. Коли пізніше цей дует розпався, подібні сцени вже так не вдавалися.

Ще минулого року на конкурсі один акторський дует у постановці „Хана Аспаруха“ привернув увагу — виконавців головних ролей – студента В. і студентки Г. Наскільки в житті вони викликали одне в одного мало взаємної симпатії, наскільки на сцені обоє стверджували, що їм легко й комфортно грати вдвох. Так воно й було. Сцени вийшли надзвичайно вдалими, бо тонке емоційне відчуття партнерства дало себе знати. Є надія, що проектування такого відчуття може бути й у реальному житті, та це аж ніяк не зашкодить для самовиховання студента.

Дуже важливим фактором роботи над виставою виступає віднаходження в найсерйозніших героїчних творах *комічних мізансцен*. У майбутньому це також навчить студентів бути оптимістами в житті та знаходити на зразок Боеція розраду у філософії [6, с. 9].

Так, довгий час нам здавалася безглуздою сцена репетиції молодих акторів у трагедії Б. Джонсона „Тричі перепливти Темзу“. Було не зрозуміло, чому вони так себе ведуть і чому на них ображається драматург. Після проведення нами ряду репетицій стало зрозуміло, що актори просто пустують і розважаються після напруженої та одноманітної роботи. Коли ми дійшли до такого висновку, то вийшла блискуча комічна сцена, де молоді актори не лише не слухають свого наставника й сперечаються з ним, а ще й передражнюють його, коли той відвертається. Режисер не розуміє, що відбувається за його спиною, тому ображається та кричить на них.

Інша подібна комічна мізансцена була віднайдена в п’єсі Дж. Роуслі „Гастінгс“. Не дуже перебірливий лицар набивається в коханці служниці-товстусі. Та не дуже зрозуміло, чого домагається остання. По ходу роботи над виставою ми зрозуміли, що вона надмірно любить гроші й тому дивиться на залицяння кавалера, як на допоміжний прибуток. Тоді ми вирішили: варто обіграти на жестах вимагання служницею грошей від невдалого залицяльника, які вона ховає в пазуху та робить допоміжний жест рукою, натякаючи, що потрібно добавити ще. Сцена вийшла

достатньо комічною. Такі пошуки мізансцен розвивають уяву студента, змушують його думати та робити евристичні відкриття.

Зважаючи на те, що студенти приходять до театру ще зовсім у юному віці, то безумовно він для них виступає в якості *попереднього досвіду життя*. Так, студентка Г., яка після вистави давала інтерв'ю обласному Полтавському телебаченню (ТРК „Лтава"), сказала, що театр змінив її на глибинно-емоційному рівні, бо вона пережила багато таких ситуацій, які б у реальному житті їй довелося пережити впродовж довгого часу, або не пережити взагалі.

Дійсно, граючи роль молодої жінки, яка вийшла заміж без кохання, а потім ще й втратила новонароджену дитину, вона пережила такі бурхливі емоції, що навіть на підсвідомому рівні зрозуміла всі помилки своєї героїні і, сподіваємося, що нічого подібного з нею не трапиться в реальному житті.

Навпаки, студент Л., про якого вже йшла мова вище, всі ті емоції, котрі переживали його герої у виставах, пережив у реальному світі. Як так могло статися? Мабуть студент проектував почуття своїх героїв на реальних партнерів, настільки серйозно й глибоко він входив в образ, бо виявився надзвичайно емоційною та чуттєвою людиною.

Студентка С., виконавиця ролі Горосати (героїні античних часів), після роботи над драматичним твором заявила, що тепер їй відомі всі тонкощі, як саме треба зваблювати чоловіків, що вона стала почуватися розкутішою, що, якоюсь мірою, змінило її натуру. І дійсно, такі зміни стали відчутними.

Окрім описаних ситуацій, після виконання драматичного твору завжди залишаються крилаті фрази з вистави, студенти довго цитують ті місця, які їм особливо запам'яталися та використовують театральний досвід у житті. Часто ситуації, в які потрапляють студенти (не обов'язково особистісного характеру), дозволяють їм застосувати попередній театральний досвід, бо у виставі вони вже безпосередньо пройшли через можливі наслідки поведінки в тій чи іншій ситуації, тому можуть передбачити реакцію на певну фразу в реальному житті.

У роботі зі студентським театром викладач-режисер несе найбільшу *відповідальність за вибір головного героя*, особливо, коли ця вистава готується для показу широкому загалу, або на конкурс. Знайти талановиту героїню-дівчину в наш час не так важко, а ось знайти талановитого героя, який би водночас дуже серйозно ставився до покладеної на нього місії, проблематично. Та навіть серед талановитих юнаків не завжди можна підібрати виконавця головної ролі конкретного амплуа (спрямування).

Таких проблем наш театр „Фабула" мав надзвичайно багато. В першій же

серйозній виставі (трагедія Б. Джонсона „Тричі перепливти Темзу“), яку колектив театру представив на Дніпропетровському конкурсі, виникли складності з головним героєм. Студент Ш., який на перший погляд ідеально підходив до виконання ролі драматурга початку XVII століття Антоніо Феррабоско, виявився повністю безпорадним у фіналі п’єси.

Довгий час ми думали, що просто справа в недоопрацюванні над роллю. Проте, пізніше стало зрозумілим: студент зовсім не відчуває фіналу. Він жив і діяв, як його герой впродовж усієї п’єси, а в сцені втрати своєї прийомної дочки виявився безпорадним. Це було поза його розумінням, поза його досвідом. На конкурсі нам голова журі зазначив: усе було б дуже добре, коли б ви не завалили головного актора непосильною для нього роллю. Найсумнішим було те, що студент Ш. не перейняв для себе позитивного досвіду свого героя, хоча й намагався.

Та ще гірше в тому випадку, коли унікальний за амплуа герой йде з театру, а його ніким замінити. Так було з нашим студентом Ф. про якого вже не раз йшла мова вище. Від початку він був обраний на роль хана Аспаруха, бо іншої кандидатури реально не було. Та студент у силу особистих обставин залишив театр і нам довелося відмовитися від поїздки до Болгарії, хоча з іншими героями проблем не було. Коли майже через півроку ми знайшли виконавця на Аспаруха (студента В.), на міжнародний конкурс в Болгарію вже спізнилися.

Така ж проблема виникла з вибором студента на роль царя Соломона (Б. Грубер „Остання любов Соломона“). Ми зупинили свій вибір на студенті І., бо альтернативи на той час не було. Він розумів натуру й учинки царя, проте не зовсім відповідав йому за зовнішніми даними та емоційним потенціалом. І хоча роль, на наш погляд не була проваленою, вистава пройшла достатньо вдало, спеціалісти зазначили, що все в п’єсі вдалося, крім головного героя.

Останнім „казусом“ нашої роботи в підборі головного героя стала вистава В. Дуніна-Марцинкевича „Час збереже таємницю“. Ми мали запрошення одночасно на три конкурси, та не судилося поїхати на жоден із них. Виконавець головної ролі польського князя Казимира, студент Т., на перший погляд дуже розумний хлопець, не лише не впорався з роллю, а й налаштував проти себе практично весь колектив, куди спочатку радо був прийнятий. Учасники театру не те щоб засмутилися, що не поїдуть на конкурс, а навпаки, зраділи від можливості більше ніколи з ним не спілкуватися. Таким чином, найважче бути виконавцем головної чоловічої ролі як у психологічному ракурсі, так й перейнятті позитивного життєвого досвіду.

Визначальною є *роль викладача-режисера у формуванні особистості юного актора* студентського театру. Якщо театр головним своїм завдання має виховання

особистості на класичних прикладах героїчного минулого, то в процесі такого виховання повинно бути допущено якомога менше помилок.

Режисер студентського театру має розуміти, які якості він повинен розвивати в своїх вихованців. Якщо актору чи актрисі не вистачає мужності в реальному житті, то необхідно надати змогу попрацювати над цією якістю в процесі роботи над роллю. Якщо подібних якостей доволі, то навпаки, слід звернути увагу на відпрацювання делікатніших моментів натури. Коли студенту бракує шляхетності, потрібно дати йому таку роль, де б подібні прояви натури були випуклими. Таким чином, режисер студентського театру позитивно може впливати на розвиток своїх вихованців, бо досвід, який студенти отримують до 25-ти років, у наступному їхньому житті є визначальним.

Є дуже важливим підібрати вдало роль навіть для талановитого актора чи актриси. Так, студентка С., яка талановито втілила в життя не один складний образ, побажала зіграти у виставі „Хан Аспарух“ роль дівчини-воїтельниці, вважаючи, що попередні ролі в неї були доволі безхарактерними. Роль зовсім не вдалася й тому фінал вийшов посереднім. Образ Милослави не відповідав тонкій нервовій організації актриси й тому роль вийшла непереконливою. Тож після цього треба прийти до висновку, що викладач-режисер не повинен потурати навіть талановитим своїм акторам.

Необхідно також пам’ятати, що виховуються не лише ті студенти, які беруть безпосередню участь у виставі, а й ті, які є її глядачами. Тому для режисера студентського театру не можна брати до репертуару посередніх або „нейтрально-абстрактних“ вистав. Вони не виховують у молоді ніяких позитивних рис характеру. Тобто, слід пам’ятати, що від вибору репертуару залежить 50 відсотків успішних наслідків виховання.

Безумовно, найкраще для такого віку героїчна тематика, а враховуючи й те, що наш театр працює на історичному факультеті, подібна тематика дозволяє ширше ознайомитися з подіями віддаленої в часі епохи, детальніше вивчити ту чи ту тему. Постійне відвідування вистав студентського театру привчить молодь уважно слухати, перейматися подіями вистави, робити належні висновки з переглянутого драматичного твору. Це підтверджує досвід роботи нашого театру на історичному факультеті.

На завершення хочеться додати, що бути режисером студентського театру дуже важко. Треба враховувати його специфіку: студенти приходять до педагогічного ВУЗупрофесійно займатися не театральним мистецтвом, а отримувати іншу спеціальність. Тому їхня участь в самодіяльному театрі є

особистим бажанням кожного. Настільки вони довго там утримаються, залежить винятково від режисерських підходів до роботи з кожною молодою людиною та вмінням створити творчий колектив як одиницю. Попри всі старання режисера, студенти часто йдуть із театру з непередбачуваних причин і повернути їх назад дуже важко.

Є ще одна дуже серйозна проблема, яка стоїть на заваді успішної роботи студентського театру – це постійна зміна кадрів у силу об'єктивних причин. Студенти закінчують навчальний заклад і роз'їжджаються по домівкам; навіть якби вони й хотіли продовжувати займатися театральним мистецтвом, у них немає такої реальної можливості. Тому дуже часто доводиться починати всю роботу з нуля.

Таким чином, участь у проблемно-творчій групі, спрямованій на оволодіння методологією „втраченої спадщини" суттєво впливає розвиток особистості, бо в процесі роботи над середньовічним поетико-драматичним твором студентами здійснюється спроба оволодіти поетико-риторичним мистецтвом та окремими законами конструктивно-мовленнєвої діалектики, зрозуміти свого героя, поєднати особистісні якості зі змістовим компонентом художнього образу. Драматична діяльність допомагає розвинути в людині риси шляхетності й деспотичності, позичені від своїх персонажів, залежно від поставленої режисером мети. Студенти обов'язково відчувають вплив сценічних стосунків на особисте життя, свою здатність вирішувати нові проблеми. Якщо образ, виконаний на сцені, співпадає з глибинними нахилами особистості студента, то в процесі роботи й у майбутньому житті він може розкритися зовсім по новому. Проекція смерті на сцені та її вплив на особистість, хоч і є суперечливим питанням, також сприяє накопиченню досвіду в реальному житті. Університетський театр дозволяє практично відчути реальне колективне й індивідуальне партнерство, виступає в якості попереднього досвіду життя й готує до наступних комунікативних відносин у школі.

Розділ 2. Застосування педагогічних можливостей конструктивно-мовленнєвої культури Середньовіччя в роботі студентського театру „Фабула" ПНПУ імені В.Г. Короленка

На сучасному етапі реформування вищої школи, коли проходить апробацію велика кількість інноваційних технологій, виникнення проблемно-творчої групи, метою якої є відродження позитивного досвіду Середньовіччя, не є чимось надзвичайним. Зараз на науковому рівні ведуться дебати про можливість поєднання та гармонізації різних педагогічних парадигм. У якості прикладу наводимо початок

(відправну точку) роботи проблемно-творчої групи історичного факультету, метою якої було практичне використання творчих здобутків театрального Середньовіччя на сучасному етапі.

Кафедрально-єпископальна школа часів Алкуїна мала багаті культурні традиції проекції драматичного дійства. Більша частина професійних драматургів (викладачів риторів або універсальних наставників) сформувалася в соціумі такої школи. Ці традиції зародилися ще в недосконалих постановках літургійних дійств, де театральна дія служила могутнім засобом християнської пропаганди та сприяла наверненню до нової монотеїстичної релігії широких верств неосвіченого населення Західної й Центральної Європи.

Для більшості викладачів піїтики драматична творчість стала обов'язковою, а разом із нею й дослідження біблейських та історичних сюжетів. Викладачі риторики, окрім викладання свого предмету, виступали в якості режисерів-постановників. Вони також мали відбирати школярів на головні та другорядні ролі відповідно до їхніх здібностей, класифікувати юних акторів за їхньою приналежністю до того чи іншого амплуа.

Якщо театр при кафедральній школі лише створювався, то викладач риторики, який брався за постановочну частину вистави, мав провести попередні спроби на виявлення творчих здібностей у школярів. Найчастіше для цього бралися уривки з уже відомих драматичних дійств, які ставилися на релігійні свята, або присвячувалися певним історичним датам. Якщо в уривку з драматичного дійства хтось із школярів не впорався зі своєю роллю так, як би хотілося, це не так уже й кидалося у вічі. Іноді в таких уривках викладач риторики помічав, що школяр, якого він відібрав для виконання другорядної ролі, може претендувати на головну епічну чи героїчну роль. Або, навпаки, виконавець не впорався з образом головного героя і має цілий ряд недоліків, щоб у майбутньому загалом претендувати на щось подібне [12, с. 140].

У ході таких творчих спроб ритор-викладач уже складав плани на майбутнє: які він має реальні акторські сили в шкільному колективі, щоб братися за складнішу виставу; якого рівня складності повинно бути наступне дійство; хто має бути обраним на виконання головних ролей. Коли ж проводилося попереднє ознайомлення школярів із новим драматичним репертуаром, відбувалися перші читання дійства за ролями. На даному етапі роботи ритор-постановник спостерігав, чи розуміють юні виконавці своїх героїв, чи відповідають їхні нахили новому акторському амплуа.

Якщо прем'єра нового дійства проходила вдало, то на наступну постановку

зазвичай ритор давав замовлення викладачу шкільному піїтики, враховуючи реальні можливості школярів, які були вже апробовані. Іноді керівництво школи теж замовляло драматичний твір певного змісту піїтам і риторам. Проте не завжди вдавалося те, до чого прагнуло керівництво.

Та не поодинокими були й такі випадки, коли вище духовенство давало замовлення на написання літургійного дійства на конкретну релігійну або історичну тему. Вистава мала реалізуватися на паперті великого собору в дні свята, або для парафіян цього собору. Тоді автори твору (піїти), його постановники (ритори) та молоді актори (школярі) бралися до справи особливо ретельно, бо треба було представити приходу найвищий рівень можливостей своєї школи [26, 90].

У сучасній середній і вищій школі не практикується написання драматичної п'єси за рахунок внутрішніх ресурсів. Мистецтво риторики й піїтики давно вже не входить до навчальних стандартів. Та серед проблемно-творчих груп живуть традиції шкільного дійства, шкільного театру, репертуар якого, щоправда, бажає кращого. У системі ВИШу театральні традиції простежуються сьогодні рідко. Хоча саме в педагогічних вузах театральна практика могла б виступати не лише засобом поглиблення педагогічної майстерності студентів, а й засобом розширення змістового компоненту навчання, вдосконалення конструктивно-мовленнєвої культури, заглибленням у поезію, надбанням практичних умінь і навичок у сфері поведінки та прогнозування майбутніх подій, безпосередньою підготовкою до роботи в школі.

Плануючи роботу факультетського театру на позитивному досвіді Середньовіччя, а також авторів методичних порад і режисерів шкільної драми (Дж. Понтано і Ж. Скалігера), ми мали можливість не лише в загальних рисах відтворити втрачені вміння з піїтики, риторики та діалектики, що колись були обов'язковими дисциплінами тривіуму, а й заглибитися в безцінний пласт історико-біблійного матеріалу, відтворений універсальними наставниками в їхній парадигмі освіти. Коли студенти включаються в драматичне дійство, то мимоволі стають учасниками тих далеких подій, що дають реально відчути епоху із середини століть, починають розмовляти й діяти, як це колись робили їхні герої.

Використовуючи досвід кафедрально-єпископальної школи та драматичних вистав університетського факультету мистецтв, ми спробували впровадити його досвід у діяльність проблемно-творчої групи (театру „Фабула" педагогічного університету імені В.Г. Короленка).

Реалізація такого складного завдання вимагала попереднього підготовчого етапу. Із загальної кількості студентів, чиї потенційні можливості були виявлені при

безпосередньому контакті в ході практичних занять з історичних дисциплін, необхідно було зупинитися саме на тих кандидатурах, які, на суб'єктивний погляд режисера-постановника, мали ораторські, мовні та художні здібності. Наступний підетап полягав у тому, щоб обрати подію в студентському житті, котрій би можна було присвятити перше театральне дійство. В даному випадку був обраний один із днів на *тижні заходів* історичного факультету. Третій підетап передбачав згоду студентів на участь у театральному дійстві та схвалення ними репертуару, обраного викладачем-постановником.

Таблиця 1.

Підготовчий організаційний етап до реалізації поетико-драматичного дійства.

Підетапи роботи	**Форми роботи**
• Перший підетап →	Попередній вибір студентів за загальними критеріями навчання
• Другий підетап →	Вибір події, якій має бути присвячена вистава
• Третій підетап →	Згода обраних студентів на участь у шкільному театрі
• Четвертий підетап →	Схвалення студентами обраного репертуару

Щоб виявити акторські потенційні можливості обраних студентів, ми обрали уривки з літературних і драматичних творів Середньовіччя, що ставилися в епоху Алкуїна в кафедральних школах і на паперті.

Із циклу епічних шкільних драм була обрана сага „Нормани" (ранньохристиянська обробка язичницького епосу про героїчний період життя вікінгів). За дослідженнями провідних норвезьких науковців (А. Альтберсена, Х. Берга, Г. Фіша) шкільна поетична версія саги виникла наприкінці XI століття на основі поєднання кількох стародавніх епічних джерел і була вперше поставлена в кафедральній школі в Осло близько 1095 року, потім у школі при церкві Марії (Маріакірха, м. Берген) 1148 року і в кафедральній школі м. Ставангера 1172 року. Шкільна епічна драма „Нормани" також користувалася успіхом у шкільних театрах Данії та Швеції в наступні століття [7]. Події розгортаються на півдні Італії (на одному з островів, недалеко від Сицилії) на початку X століття перед прийняттям Норвегією християнства та присвячені перемозі християнського світогляду над язичницьким традиційна тема ранньохристиянських педагогів). У зіткненні любові й помсти перемагає християнська любов, яку вікінги повезуть із собою з Італії до Норвегії.

У якості джерела середньовічного народного театру площі був обраний один із найвідоміших фарсів „Пан Пателен“, де висміювалося паризьке міське судочинство, демонструвалася кмітливість і нахабство селян. Поставлений вперше на центральній площі Парижу міськими акторами, фарс „Пан Пателен“ помандрував містами Західної та Центральної Європи, користуючись такою популярністю, що мав своє продовження в наступних століттях в нових творах інших авторів. Вони викривали інші інтриги того ж героя („Заповіт Пателена“, „Повернення Пателена“ тощо).

Зважаючи на те, що між театральними середньовічними дійствами було прийнято вставляти сценки-міждійства – інтермедії, автором експериментального дослідження було вирішено створити подібну експериментальну частину. В основі такої колективної інтермедії вирішили покласти фрагмент із життя відомого французького поета, колишнього школяра, Франсуа Війона. Магістр мистецтв Франсуа Монкорб'є (Війон) постійно відвідував таверну „Чорний баран“, що знаходилася на пагорбі св. Женев'єви. Саме одну з таких зустрічей із Франсуа в таверні, де збиралися професори, магістри, судейські, заможні міщани, а також і мілкі злодії, ми вирішили відтворити в нашій інтермедії та показати її в студентському колі.

На реалізацію постановки норманської саги в дусі традицій літургійного дійства були задіяні найсерйозніші студенти факультету, за винятком одного виконавця другорядної ролі, який своїм зовнішнім виглядом (до речі, як і всі інші) був дуже схожий на вікінга. Це також служило одним із критеріїв відбору.

Відповідно до моделі освіти у кафедрально-єпископальній школі були використані наступні форми організації занять: урочно-лекційна, урочно-практична, індивідуальні заняття викладача зі студентом, самостійна підготовка студента, репетиції в гуртожитку, університетські репетиції з викладачем-постановником, генеральна репетиція з декораціями й у костюмах напередодні прем'єри вистави.

У постановці фрагменту саги на *урочно-лекційну форму* організації відводилося одне заняття. На ньому обраний уривок зачитувався викладачем, щоб студенти відчули епічний піїтико-риторичний стиль виконання. Було дано характеристику головним героям саги, особливостям їхнього характеру та поведінки, проаналізовано звичаї епохи, етнокультурні особливості норманської цивілізації. Велику увагу викладач приділив ескізам майбутніх костюмів і декорацій.

Урочно-практична форма в даному випадку також передбачала одне заняття: оскільки обраний фрагмент із саги тривав не більше двадцяти хвилин, його читання

студентами за ролями зайняло дві академічні години. Читання, що включало сценічний рух і сценічну дію, переривалося викладачем для пояснення та уточнення, а також особистісного показу окремих частин фрагменту. Під час читання тексту віднаходилися смислові акценти, кульмінаційні точки монологів і діалогів, визначалися акторські можливості майбутніх виконавців саги.

Таблиця 2.

Жанри середньовічної драматургії в роботі сучасного університетського театру „Фабула“ історичного факультету.

1. Релігійні епіко-історичні жанри шкільного театру:	2. Проміжні жанри − інтермедія, інтерлюдія:	Жанри світського театру − фабліо, соті, фарс:
норманська сага XI століття „Конунг Гандальф“	створення інтермедії „Таверна „Чорний баран“	французький фарс „Пан Пателен“

На *індивідуальні заняття з кожним студентом*, виконавцем серйозної ролі (таких було в даному фрагменті саги п’ять) було також відведено по одному заняттю (дві академічні години). Упродовж індивідуальної роботи викладач читав зі студентом уривок за інших персонажів, водночас детально відпрацьовуючи роль даного студента. Ця форма організації корисна тим, що дає змогу викладачу не відволікатися на недоліки гри інших виконавців ролей, а зосередити свою увагу саме на одному конкретному персонажі. Під час даного заняття студент особливо концентрується, бо ніщо не відволікає його від роботи з викладачем і від злиття зі своїм героєм.

Самостійна підготовка студента до театрального заняття відбувалася постійно впродовж усього терміну роботи над фрагментом саги (в даному випадку, рівно місяць). Якщо студент обмежувався вивченням тексту ролі напам’ять і більше самостійно не працював над собою, роль не просувалася вперед і якість виконання не зростала. Кожний наступний день роботи вносив свої нові деталі, мізансцени та певні зміни до виконання ролі, що необхідно було закріплювати на свіжу пам’ять, повторюючи самостійно після репетицій. Ми переконалися: лише в тому випадку робота просувається вперед, піднімаючись на якісно новий рівень виконання, коли студенти самостійно працюють над собою.

Необхідною формою організації театральних занять стали *репетиції в гуртожитку*, де студенти, збираючись по два-три чоловіки, відпрацьовували окремі найскладніші частини з обраного фрагменту. Іноді часу на загальній репетиції не

вистачало, щоб якісно відпрацювати кожну деталь, іноді студенти не почували себе вільно та розкуто в присутності викладача. Тому такі репетиції є невід'ємною складовою частиною форм організації занять. Іноді під час репетицій у гуртожитку студенти знаходили нові смислові акценти, в ході роботи виникали нові імпровізаційні мізансцени. Та необхідно було пам'ятати: самостійна творчість студентів повинна обов'язково контролюватися викладачем, бо навіть не всі найдотепніші винаходи можуть узгоджуватися зі стилями епохи Середньовіччя, з біблейськими та епічно-героїчними сюжетами шкільного театру.

Найголовнішою формою організації театральних занять є *університетські репетиції з викладачем-постановником*, де всі процеси стають контрольованими й узгодженими. Такі репетиції повинні відбуватися не менше, ніж двічі на тиждень, а їхня тривалість залежала від обсягу того фрагменту, що сьогодні опрацьовувався. У роботі над сагою на репетицію вистачало дві академічні години. Найважчим періодом роботи став середній етап: студенти, які вже вивчили текст та отримали власні уявлення про характер і поведінку свого героя, починали болісно реагувати на серйозні зауваження викладача, іноді внутрішньо протистояли їм, навіть ображатися. Тоді виникла нагальна необхідність переглянути художні фільми або вистави на подібну тематику, де б студенти могли побачити персонажі, схожі на їхніх героїв. Іноді було корисно зняти студентів на відеокамеру під час репетиції, надавши їм можливість подивитися на себе з боку. Такі дії викладача майже завжди є виправданими та йдуть на користь загальній роботі.

Головне місце в університетських репетиціях із викладачем займала робота над сценічним рухом. Майже всі студенти, за невеликим винятком, не вміли вільно рухатися по сцені, недаремно в театральних навчальних закладах сценічний рух складає окрему дисципліну. Тут мав місце особистий показ викладача, кількісне відпрацювання окремих найскладніших моментів сценічного руху. Ми пам'ятали про те, що в першій виставі ще не вдасться досягти професіоналізму в даній сфері роботи.

Завершальною формою організації театральних занять виступила *генеральна репетиція з декораціями та костюмами*. Тут може виникнути багато неприємних сюрпризів. Вільно відтворити в костюмах на сцені те, що вже вдалося на останніх репетиціях, не завжди просто. Це давалося в знаки й у сценічному русі, відбилося на загальному емоційно-психологічному стані. Декорації також відволікали частину уваги. Тому доцільно не обмежувати себе в часі, виділеному на генеральну репетицію. Доки постановник і юні актори не будуть переконані, що все вдалося, робота не повинна припинятися. Краще на наступний день, перед виставою,

звільнити студентів від занять і дати їм можливість відпочити та психологічно налаштуватися на майбутню гру.

Та в день вистави також можуть бути різноманітні сюрпризи, як негативні, так і позитивні. Якщо все вийшло кращим чином на генеральній репетиції, це не означає, що так буде й на виставі. І навпаки, невдала генеральна репетиція може зібрати й концентрувати творчу сили студентів на виставі. Саме це й відбулося на прем'єрі саги, коли виконавець ролі головного героя, якому не вистачало темпераменту й характеру для епічних сцен, перед глядачами показав себе набагато краще, ніж на репетиціях. Це був саме той випадок, коли кількісні здобутки переросли в якісні, а наповнена глядачами зала сприяла емоційному піднесенню актора.

На драматичних заняттях зі студентами використовувалися чотири групи методів. Першу групу склали методи й прийоми досягнення художньої виразності, що лежать в основі ораторської майстерності. Сюди ввійшли: метод словесного пояснення, метод застосування риторичних прийомів, метод пошуку мізансцен, метод зміни атмосфери та настрою.

Таблиця 3.

Дидактичні засади роботи зі студентами в постановці норманської саги.

Форми організації занять	**Групи методів**	**Внутрішній зміст методичних груп**			
1.Урочно-лекційна форма	Методи та прийоми досягнення художньої виразності	Словесний метод	Риторичні прийоми	Пошук мізансцен	Зміна настрою
2.Урочно практична форма **3**.Індивідуальні заняття викладача зі студентами	Наочні методи	Перегляд спектаклів	Вивчення біблейських ілюстрацій	Особистісний показ викладача	Спостереження за дійсністю і типажами
4.Самостійна підготовка студента **5**.Репетиції в гуртожитку	Методи філософського підходу до ролі	Метод дедукції	Розмежування небесного та земного		Узагальнення досвіду та зв'язок із життям
6.Університетські репетиції з викладачем	Методи формування акторської майстерності	Акторська сценічна техніка	Метод вживання в образ		Індивідуально-стильовий метод

Метод словесного пояснення супроводжував практично всі етапи роботи над

норманською сагою. Постійне втручання викладача-постановника в сценічну дію ґрунтувалося саме на цьому методі. Проте найбільшого значення він мав на перших етапах роботи, коли йшло безпосереднє роз'яснення змістовного компоненту п'єси, характерів героїв, під час читань та індивідуальної роботи викладача зі студентом.

Метод словесного пояснення є унікальним методом для організації драматичного дійства, особливо в університетському театрі, бо тут немає професійно підготовлених акторів і все практично робиться вперше.

Метод застосування риторичних прийомів є актуальним як для всієї середньовічної методики, так і для конкретної саги. Зокрема, необхідно пояснити студентам, що особливості театральної дії полягають у роботі актора на гальорку. Якщо виконавець ролі не буде володіти риторичними прийомами, то його репліки почують лише глядачі перших рядів зали. Навіть шепіт у вустах героя повинен бути надзвичайно виразним, таким, щоб його почули на останніх рядах. Тому було доцільним познайомити студентів з основними правилами мистецтва риторики, стилями та основними риторичними фігурами. Це викликало значний інтерес до середньовічної шкільної методики і студенти попросили додаткової літератури.

У постановці саги метод застосування риторичних прийомів відігравав першочергову роль, бо сага — твір епічний і без риторики тут повністю губитися колорит епохи. Ознайомившись з азами риторичного мистецтва, студенти зовсім іншими очима подивилися на поетичний текст і стиль викладу. Працювати з ними стало набагато легше.

Метод пошуку мізансцен поглиблював виразність театральної дії за рахунок сценічного руху, міміки та жестів [16, с. 111]. Мізансцени виникають, зазвичай, у процесі університетських репетицій із викладачем і пропонуються останнім. Та часто студенти самі виступали винахідниками мізансцен. Так, у постановці останнього фрагменту саги, де відбувається заключний діалог героя й героїні, у виконавців цих ролей виникла ідея оживити його мізансценою наступу — відступу. Намагаючись вияснити для себе трагічні обставини гибелі батька, герой під час реплік робить кілька рішучих кроків до героїні, вона збентежено відступає. І так повторювалося кілька разів. Мізансцена вийшла надзвичайно вдалою.

У процесі роботи з групою значну роль відігравав *метод зміни атмосфери та настрою*. Епіко-риторична декламація моно-діа-полілогів героїчного твору повинна мати багато відтінків й обов'язкову контрастність в акторському виконанні. Зокрема, в сазі три герої мали довгі монологи, де розповідали про себе та про своє минуле. Необхідно було віднайти місця для зміни інтонації, пауз або переходу від відчаю до надії, від гніву до безутішності, від радості до тривоги. Така зміна

атмосфери в театральному дійстві значно його оживляла, робила цікавим і багатобарвним. Почуттям героїв починали вірити.

До наступної групи методів належали *наочні методи*. До них входили: метод вивчення ілюстрацій до Біблії та інших книг Святого письма, метод відвідування театральних спектаклів на подібну тематику або перегляд їх по телебаченню чи у відеокасетах і дисках, метод особистого показу викладача, метод спостереження за акторською дійсністю та типажами.

У роботі над сагою ми зосередили свою увагу на ілюстраціях до Біблії Велислава. На думку чеських дослідників мистецтва, там були зображені актори міських цехових братств, які позували художникам для відтворення біблейських образів і легендарних подій. І дійсно, біблейські та євангельські герої убрані в одяг, що відповідає вимогам готичної моди першої половини XIII століття. Тут є спроба відобразити персонажі живими й у русі. Перегляд ілюстрацій до Біблії Велислава допоміг студентам зрозуміти естетичні ідеали того часу, коли християнськими педагогами оброблювалися матеріали стародавньої саги та збиралися для написання шкільного літургійного дійства. Нам також вдалося побачити, як повинна виглядати головна героїня, котра сама сповідала християнство й навернула до нього душу молодого конунга (короля) вікінгів.

Метод відвідування театральних спектаклів і перегляду відеокасет на подібну тематику був застосований лише одного разу, коли вся акторська трупа переглянула художній фільм „Царство небесне“ про події другого Хрестового походу. Події XII століття, відображені у фільмі, практично перекликалися з подіями XI століття саги. Настрої та войовничий запал лицарів-тамплієрів мало чим відрізнялися від внутрішньої спрямованості норманів-вікінгів. Усвідомлення подій фільму налаштувало студентів на відтворення духу середньовічної героїчної епохи з руйнівним характером її героїзму.

Упродовж усієї роботи над постановкою саги застосовувався *метод особистого показу викладача*. Сутність даного методу полягає не лише у виразному читанні окремих уривків із монологів чи діалогів, а й у безпосередній театральній дії, сценічному русі, мізансценах. Постановник повинен бути весь час в епіцентрі театральних подій. У студентському театрі даний метод відіграє надзвичайно важливу роль, бо юні актори ще не мають професійних вмінь і навичок, а лише починають їх отримувати в процесі репетицій. Повторення студентом показу викладача закладає основи формування сценічної техніки.

Театр завжди був і залишиться умовним мистецтвом і, насамперед, умовною є його дійсність. Тому *метод спостереження за акторською дійсністю й*

типажами в ході роботи над сагою використовувався кілька разів. Студенти разом із викладачем відвідували музично-драматичний театр імені М.В. Гоголя і хоча там переглядали вистави, що не мали спільного з нашим предметом дослідження, вони спостерігали цю умовну дійсність театрального світу. Найважливішим було зрозуміти, як актор розподіляє для себе театральний простір, наскільки він зріднився зі своїм персонажем і живе його світоглядом і почуттями. Іноді корисно буває для майбутніх виконавців спостерігати недоліки театрального дійства: коли актор зосереджений лише на тому, щоб не переплутати текст. Це негативно впливає на постановку в цілому та сильно псує враження від спектаклю. Студенти винесли для себе урок після відвідування однієї з вистав.

Третя група складається з *методів філософського підходу* до ролі. Як би актор не намагався вжитися в образ свого героя, він завжди повинен усвідомлювати, що саме спонукало персонаж до тих чи інших вчинків. Тому до даної групи входять: метод дедукції, метод розмежування небесного й земного, метод узагальнення та зв'язку з життям.

Метод дедукції застосовувався впродовж усієї роботи над сагою. Від початку герой поставав для виконавця монолітною фігурою. Та чим більше актор працював над роллю, тим більше виявив деталей у поведінці героя. Поступово розкриваються всі філігранності його характеру, його складне мислення. Таким чином, дослідження свого персонажу від загального до одиничного є постійним процесом у творчій роботі та триває від моменту першого знайомства з роллю до останньої генеральної репетиції. Так було й з головним героєм нашої саги, конунгом Гандальфом, коли ми продовжували відкривати в його поведінці нові й нові мотиви.

Метод розмежування небесного та земного також мав певне місце в реалізації саги. Головна героїня, італійка, є втіленням християнської доброчинності та принципу неопирання злу насильством. Тому в її виході й монологах були використані кращі зразки християнської григоріанської музики VII століття. Поява вікінгів як істот далеких від волі неба супроводжувався суворими північними язичницькими гімнами. Принцип контрасту в музиці підкреслював зіткнення двох цивілізацій – християнської, що несе в собі покірність і добро, та варварської, яка спрямована на знищення чужого й незрозумілого, а виходить – ворожого для себе.

У ході театральних занять *метод узагальнення і зв'язку з життям* ми почали застосовуватися лише на останньому етапі роботи. Після того, як зміст кожного образу вже був виявленим для виконавців, стали проводитися паралелі між людською природою й нахилами особистості тих часів із сьогоденням. Зі століттями змінюється світогляд людини, після міфологічної свідомості приходить релігійна, а

потім атеїстична, та незмінними залишаються людські пристрасті – кохання, ставлення до смерті, народження дитини, материнська любов, жага помсти та почуття обов'язку. Тому завжди не важко провести аналогії між героєм минулих часів і сучасною видатною особистістю. Для студентів це також *метод пізнання світу*.

До останньої четвертої групи належать методи формування професійної ораторської майстерності, що включають метод сценічної техніки, метод вживання в образ та індивідуально-стильовий метод.

Зважаючи на те, що студенти не мали попередньої акторської підготовки, дана група методів практично не могла бути застосованою в ході роботи над сагою. Хоча індивідуально-стильовий метод мав місце у двох виконавців ролей вікінгів. В одного несподівано виявився комічний талант і ті власні мізансцени, що студент вніс до театрального дійства, виявилися доречними, хоча вони, певною мірою, змінювали уявлення постановника щодо даного образу. В іншого студента несподівано відкрився епічний талант, що наштовхнуло викладача на думку в майбутній виставі зробити його виконавцем головної ролі. Таким чином, потенційні можливості студентів розкривалися дещо непередбачено та несподівано. В цілому постановка саги вдалася й була тепло прийнята аудиторією.

Робота над фрагментом французького фарсу була простішою у порівнянні із сагою. Мабуть це пояснюється тим, що матеріал, який відбирали актори міських цехових братств, був із повсякденного життя третього стану французького суспільства – міщан. Цехові драматурги створювали твори на замовлення магістратів міста, або для видовищ площі. Не дивлячись на те, що весь текст фарсу „Пан Пателен" був віршованим (один із кращих зразків середньовічної піітики), запам'ятовувався він на диво легко. Актори шкіл при цехах і гільдіях були людьми освіченими, та їхній рівень знань не міг прирівнюватися до вихованців кафедральних шкіл, а тим більше – до викладачів піітики й риторики. Сюжет фарсу був розрахований на пересічного середньовічного міщанина, тому втілити його на практиці було значно легше.

Форми організації театральних занять у процесі постановки фарсу практично нічим не відрізнялися від проаналізованих вище форм роботи над сагою. Винятком стала загальна кількість університетських репетицій з викладачем-постановником – їх було майже вдвічі менше. Тому сприяла простота драматичного твору та гротескна спрямованість головних типажів. Методичні засади в процесі постановки фарсу принципово відрізнялися від дидактичних основ роботи над сагою.

Методичною основою театральних занять тут послужила система, що

склалася в професійній підготовці студентів факультету мистецтв середньовічного університету. Звичайно, практичні засади навчального процесу в перших університетських театрах не були так відточені й систематизовані, як у роботі над шкільною драмою, та все ж містять достатню кількість цікавих моментів для дослідження.

Дидактичні засади навчального процесу за Адамом де Ла Алем (відомим французьким трувером) базувалися на трьох основних методах: метод двохстороннього відчуття партнерства, метод акторської техніки та метод заглиблення в музику поезії.

Метод двохстороннього відчуття партнерства застосовувався впродовж усіх університетських колективних репетицій із викладачем. Драматична структура фарсу постійно спиралася на діалоги: між суддею і присяжним, між суддею та позивачем, між адвокатом і відповідачем, між присяжним і підсудним тощо. Тому найскладнішим моментом у роботі було не навчити студентів говорити, а навчити слухати одне одного та реагувати на слова партнера. Ця складність посилювалася ще й тим, що в партнера часто були досить великі частини тексту, потрібно було весь час артистично на них реагувати. А враховуючи гротескність даного фарсу, реакція на слова іншого персонажа підчас повинна була бути дуже бурхливою. Навчити студентів слухати свого партнера стало найголовнішим завданням творчої роботи в підготовці фарсу.

Упродовж усіх колективних репетицій активно застосовувався *метод акторської техніки*. Зважаючи на те, що планувалася лише одна постановка фарсу, впровадження цього методу значно полегшило досягнення кінцевої мети. Студент-виконавець повинен був точно знати звідки він вийде на сцену, на яких словах зробить паузу, після яких слів засміється, в який момент відштовхне свого партнера, на якому місці сцени зупиниться тощо. Чітко окреслений план сценічних дій, що відпрацьовувалися на кожній репетиції, надав студентам впевненості щодо власних дій і рухів, хоча значно обмежив їхні імпровізаційні моменти. Наслідком застосування даного методу стало те, що прем'єра пройшла вдало, без зайвих пауз і недоречності. Все було доведено до автоматизму, тому навіть хвилювання студентам не зашкодило. Застосування цього методу себе повністю виправдало.

Зважаючи на те, що поезія фарсу „Пан Пателен" відрізняється досконалістю рифми, було доцільно застосовувати метод заглиблення в музику поезії. Це особливо стосувалося основного героя – Пателена та селянина-позивача. В їхніх монологах було багато таких фрагментів. Де герой заглиблюється у власні почуття. То щирі й емоційні, то підступні та розраховані на певну реакцію суду. Та поетичне

слово й рифма фарсу настільки бездоганні, що мимоволі захоплюєшся їхнім звучанням, відчуваєш їх у часі й просторі. Так зайвий раз підтверджується істина, що все геніальне – просто. Слід зазначити, що навчити студентів заглиблюватися в музику поезії було не так важко. Бо подібний стан у житті ми переживаємо доволі часто.

Таблиця 4.

Методичні засади процесу роботи над фарсом.

Методологія цехових акторських міських шкіл	
1. Дидактичні засади організації навчального процесу Адама де Ла Аля	• Метод двохстороннього відчуття • партнерства • Метод акторської техніки
2. Методика театрального навчання в школі Ганса Сакса •	• Метод заглиблення в музику поезії • Метод особистісного переконання і прийняття образу • *Метод спостереження та відбору*

Дидактичні засади навчального процесу за Гансом Саксом (представником цехового театру Середньовіччя) були також нами використані, бо надзвичайно підходили саме для роботи над фарсом. Англійські дослідники описують кілька методів, які системно застосовував німецький драматург і постановник у підготовці нової вистави, а саме: метод спостереження та відбору, метод відкриттів (евристичний), метод особистісного переконання та сприйняття образу.

Метод спостереження та відбору полягав у безпосередньому спілкуванні з прототипами героїв. Зважаючи на те, що основним предметом фарсу був судовий процес, то ми запросили для спілкування зі студентами одного суддю та двох адвокатів, попросили їх розповісти про себе. Під час розповіді студенти мали можливість спостерігати за їхньою манерою поводитися й говорити, а також послухати про цікаві деталі професійної юриспруденції. Ми звернулися з проханням дозволити відвідати хоч одну судову цивільну справу в судовому засіданні та отримали відповідний дозвіл. Об’єктивно простеживши подібну ситуацію, студенти зорієнтувалися в головних проблемах фарсу.

Метод відкриттів (евристичний) тісно пов'язаний із попереднім спостереженням. Він полягає в тому, що на зустрічі з типажами героїв (у даному випадку, із суддею та адвокатами) студенти задають питання, пов’язані із сучасними обставинами в суді. Такі запитання, певним чином, провокаційно розкривають

особистість відповідача, варіанти його власної поведінки за тих чи інших обставин. Таким чином, майбутні актори можуть виявити для себе сутність даної професії, її тонкощі та недоліки. Проте, долі багатьох людей вирішує саме професійне вміння юристів на судових процесах.

Іноді дуже важко переконати студента зіграти саме даного героя. Наприклад, у фарсі є персонаж (селянин-відповідач), який має прикинутися дурнем і на зразок своїх баранів „пробекати“ половину вистави. Студент, якому було запропоновано виконати цю роль, і який, без сумніву, мав комедійний талант, спочатку не погоджувався виступати в такому амплуа. І лише після того, коли він дійсно зрозумів, що його герой виявився найрозумнішим у фіналу п’єси, то зміг прийняти даний образ. Не відразу погодився й студент, який мав зіграти пройдоху-адвоката, почав заперечувати свою схожість із даним персонажем, та врешті-решт погодився.

Тому великої сили має *метод особистісного переконання й прийняття даного образу*. Коли студент починає розуміти, чому його герой саме так поводився за певних обставин, зуміє по-доброму посміятися над ним, або переконливо показати всі його вади, це означає, що він прийняв даний образ за особистим переконанням. Таке самовідчуття повинно прийти за допомогою викладача-постановника, який зуміє вчасно підтримати молодого актора, все йому пояснити.

Слід відзначити, що не всі персонажі фарсу були вдало відтворені. Значно міг стати переконливішим головний герой – пан Пателен, але його виконавець не завжди прислухався до зауважень режисера, а власного смаку й розуміння образу йому не вистачило. В останній момент розхвилювався один із присяжних і випустив частину тексту, хоча публіка цього не відчула.

Зате справжнім професійним рівнем виконання відзначився виконавець ролі судді. Від самого початку він відрізнявся індивідуально-стильовим підходом. Кожна фраза, кожний жест, кожний погляд – все було продумано. Його суддя повністю відповідав вимогам Середньовіччя і був зрозуміло сучасним водночас. Дуже вдалим було й виконання ролей селян – позивача й відповідача. Перший був емоційним і переконливим, а другий комедійним і нахабним водночас. Фарс сприйнявся аудиторією весело, відповідно до жанру гротескної комедії.

Надзвичайно складна творча робота проводилася по створенню інтермедії, що мала називатися таверна „Чорний баран“. У побудові її сюжету взяли участь практично всі учасники студентського театру „Фабула“. Студент V курсу, якому була запропонована головна роль поета XV століття Франсуа Війона, проявив найбільше ініціативи в відтворенні колориту середньовічної таверни.

Насамперед, ми детально дослідили життєвий і творчий шлях французького

поета за біографічними даними та кількома статтями в наукових літературних виданнях. Потрібно було зрозуміти, що це була за людина, яка прожила таке коротке життя, ненавиділа церкву й доброчинність, отримала безсмертя і померла невідомо як за стінами Парижу. Та все ж про магістра Франсуа Війона ми більше дізнаємося з його поетичної спадщини, ніж із критичних статей.

Таблиця 5.

Процес створення інтермедії „Таверна „Чорний баран“

Етапи створення інтермедії	**Засоби втілення творчих ідей та особи**
1. Зародження ідеї створення інтермедії	Зустріч із видатними особистостями Середньовіччя: поетичне слово, музика, танець, драматизація
2. Колективне обговорення її структурних компонентів	Зустріч у таверні „Чорний баран“, різноманітна публіка таверни, поет Франсуа Війон
3. Попередній сюжет інтермедії	Господар таверни та обслуга, сирота, знатні дами, заморські лицарі, судейські, професори, селяни, цигани, Франсуа Війон
4. Остаточне оформлення інтермедії в самостійну драматичну п’єсу.	Обслуговування в таверні та її меню, пісенька сироти, жебрацтво, пісні й танці циган, таємнича поява Ф. Війона, диспути з Війоном у таверні, поетичне слово Війона, заключна пісня

Коли Франсуа після вигнання повернувся до Парижу, йому було тридцять років. Він був сповнений енергії, сил і творчого натхнення. І відразу ж він відвідав свою таверну, де вечорами збирався різний міський люд. Тут любили повечеряти й судейські з міської колегії, її постійними відвідувачами були магістри й професори з Паризького університету, ремісники й заможні селяни з околиць Парижу, найманці на один день і міські волоцюги та обов’язково – подорожуючі з міста в місто.

Власник таверни повинен був виглядати колоритною персоною, щоб у потрібний час зуміти заспокоїти всю ту братію, яка збиралася за його столами. Безумовно, один би він не впорався. У таверні мала бути обслуга. Вона працювала на господаря та встигала задовольнити всіх клієнтів. У таверні мала звучати музика, що супроводжувала спів і танці, або просто звеселяла слух. У таверні, найшвидше, були цигани, яких у той час вистачало в кожному місті середньовічної Європи, тут мало литися вино, точилися п’яні й учені суперечки, що іноді доходили до бійки. Час від часу повинен був лунати владний голос господаря і саме тут мав зненацька з’явитися наш головний герой – магістр мистецтв і безбожник Франсуа Війон.

Так поверхово виглядав попередній ескіз сюжету інтермедії „Таверна „Чорний баран“. Та дійсна „Таверна“ народилася в кропіткій колективній роботі: ось господар таверни запрошує зайти гостей. До великої аудиторії заходять актори й глядачі майже одночасно. За перші столи сідають знатні лицарі із заморських країн і паризькі аристократи, професори та судейські. Вродливі молоді дівчата (обслуга таверни) почали розносити дерев'яні підноси з напоями та закусками — чорним хлібом і традиційним для таверни салом барана. Їх підганяє гучний голос власника.

Біля стійки-закутку господаря прилаштувалися музиканти (гітаристи) і сумно присів юний хлопець-сирота, талант якого експлуатує власник таверни. Нараз власник виштовхує хлопця в центр приміщення та наказує йому співати й розважати гостей. Звучить сумна сирітська пісенька про таверну, хлопець знімає капелюха і йде до глядачів жебракувати (останні сміються й розгублені, бо виявилися не готові до такого повороту сюжету). Хлопець зібрав монети, які відразу ж відбирає в нього господар. Біля багатих гостей з'являється циганка. Вона пропонує поворожити одному із судейських та її розповідь про його майбутню долю переривається вимогами гостей, щоб вона для них потанцювала. Циганка погоджується та виконує сольний танець на національній хустці. З'являється циганське тріо, що виконує для присутніх середньовічну пісню французьких циган, обіграючи свої душевні поривання з чоловіками таверни.

Та ось несподівано в приміщення входить людина. Її обличчя закрите капюшоном. Всі намагаються дізнатися, хто цей незнайомець. На їхні питання він починає відповідати віршами. Друзі пізнають свого приятеля Франсуа й кидаються йому в обійми.

Та не всі у таверні раді бачити молодого безбожника. Колишній його приятель, магістр теології, вступає в суперечку з Франсуа і безнадійно її програє дотепному поету. Гості закидають Війона питаннями про його минуле життя, що вже становиться легендою. Та нікому не вдається загнати Франсуа на слизьке – на все в нього готово гостра й іронічна відповідь. Власник таверни намагається отруїти Франсуа, а той розгадує його підступний план. Гості просять Франсуа почитати останні вірші. Він погоджується й артистично декламує всесвітньо відомий твір: „Я знаю все, не знаю лиш себе!“ Закінчується зустріч з поетом його виконанням у супроводі гостей пісні „У французькій стороні“.

Такий закінчений вигляд мала інтермедія – плід сумісної творчої роботи та отримала найтриваліші аплодисменти. Інтермедія поєднала дві частини вистави – норманську сагу та французький фарс.

У процесі дослідження вбрання акторів шкільного театру та площі, ми не

знаходимо достатньої кількості джерел із даної проблеми. Є здогадки про те, що школярі самі собі виготовляли костюми, а мандрівні актори одягалися відповідно до моди їхнього часу (що підтверджується ілюстраціями Біблії Велислава). Тому актори студентського театру "Фабула" самостійно виготовляли собі костюми й декорації.

Варто зазначити, що в процесі роботи над відтворенням середньовічного драматичного дійства, в студентів значно покращилася культура мови й спілкування, стало виникати більше питань конструктивного (діалектичного) спрямування, вони відчули себе значно розкутішими серед однокурсників і всередині проблемно-творчої групи. Отже, підтверджуються ті положення, що наука й мистецтво повинні складати одне ціле, допомогти людині краще освоїти закони зовнішнього світу та пізнати себе.

Таким чином, впровадження позитивного досвіду шкільного дійства в підготовці майбутніх учителів на сучасному етапі реформування вищої школи є актуальною і цікавою практикою. Зважаючи на те, що вчителі історії повинні мати широкі фактологічні знання, блискуче володіти матеріалом і логічно-мовленнєвою культурою його викладення, використовувати образні порівняння та вміти перенести учнів до віддаленої культурно-історичної епохи, їхня поетико-драматична, мовленнєва та діалектична підготовка в стінах навчального закладу значно покращить загальну професійну майстерність.

Упродовж майже трьох століть було традиційним вважати, що середньовічна педагогіка (до початку Відродження) відзначалася примітивізмом, відсутністю гнучкої методики, релігійною обмеженістю, була повністю підкореною феодальній ідеологічній доктрині. Проаналізувавши методичні засади навчального процесу та функціонування шкільного театру, ми маємо підстави стверджувати, що така характеристика не узгоджується з кафедрально-єпископальною системою освіти, окремі елементи якої можна використовувати з успіхом і сьогодні.

Розділ 3. Практичні можливості використання театрального мистецтва в системі історичних дисциплін

Середньовічний театр і театральна освіта в епоху Середньовіччя були невід'ємним складовим компонентом культурного життя країн Західної Європи. У ці часи відбулося злиття основних форм і жанрів театру пізньої Римської імперії з обрядовими театральними дійствами молодих варварських народів.

При дослідженні синкретичних процесів у театральному мистецтві раннього

Середньовіччя можна детально простежити витоки того чи іншого прояву західноєвропейської культури, особливості процесів формування освіти кожної з країн майбутньої західно-атлантичної цивілізації. Необхідно вказати й уплив на класифікацію театральних жанрів католицької церкви у варварських королівствах, яка формувала свідомість молодих народів засобами релігійно-театрального мистецтва. Завдяки християнізації франко-германських держав Західної Європи відбулася інтеграція римської літургії, Біблії та народних культово-обрядових свят.

Актори римського театру пантоміми, які після падіння Західної Римської імперії (476 рік) мандрували європейським континентом від Італії до Британії, від Британі до Балтики, стали попередниками жонглерів і шпильманів. Мистецтво мандрівних акторів поступово витісняло традиційне мистецтво скальдів, бардів, боянів, або, поєднуючись з ним, народжувало принципово нові форми та жанри середньовічного театрального мистецтва, невідомого чи забутого в Західній і Східній імперіях.

Історія середньовічного театру тісно пов'язана з усією історією середніх віків. Тому, вивчаючи окремі теми даного періоду всесвітньої історії, доцільно ілюструвати її кращими зразками драматичного мистецтва. Це дозволяє відчути та побачити епоху так, як її сприймали сучасники. Завдяки засобам виразності художньої творчості ми можемо потрапити до палаців відомих історичних осіб, побувати на середньовічному судовому процесі, стати свідком тих чи інших воєнних подій.

Наведемо приклад окремих тем з історії середніх віків, де використання театрального мистецтва дозволило б розширити уяву про даний період у майбутніх учителів історії та поглибило їхні знання, вміння й навички.

При вивченні теми "Виникнення держави у франків" ключовим моментом є прийняття християнства королем Хлодвігом Меровінгом (481-511 роки). Для висвітлення даної теми існує велика кількість документальних джерел. Автор наймонументальнішого з них, Григорій Турський (540-594 роки), якого справедливо називають "батьком французької історії", розкриваючи поетапно діяльність Хлодвіга, робить акцент на сподіваннях Святого престолу й католицької церкви, пов'язаних із завоюванням "християнізованим" Хлодвігом найближчого простору варварського світу та розповсюдженням католицтва. Діяльності Хлодвіга, засновника Франкської держави, присвячена велика кількість стародавніх епічних творів, що послужили матеріалом для драматичних творів французького та німецького шкільних театрів пізнього Середньовіччя. Це не дивно, бо експансія Хлодвіга в межах західноєвропейського світу була значною.

Із прийняттям франками християнства за західно-римським зразком до імперії Меровінгів стали з'їжджатися представники римського духовенства та гало-римської знаті, одним із яких і був Григорій Флоренцій (Турський). У франкських поселеннях започатковували церкви й монастирі, де ще за життя Хлодвіга відбувалися святкові богослужіння.

Уже в ті часи в Римі на Пасху виконувалися "Пасіони" (пристрасті Господні), склалися традиційні персонажі Дійства: євангеліст, Ісус, Марія Магдалина тощо. Це був справжній релігійний театр, що помандрував із Риму до варварських королівств. За життя Хлодвіга подібних церковних вистав у Державі франків ще не відбувалося, бо клір був небагаточисельним і в основному присланим із Риму. Та вже через півстоліття, за внука Хлодвіга, Хільперіга (561-584), "Пасіони" на землях франків розігрувалися в музичному супроводі не лише в ритуальних місцях (церквах), а й на паперті.

Проникнення християнства до варварської держави передбачало професійну підготовку місцевого кліру. Тому, ще в часи Хільперіка виникають поодинокі школи при найбільших церквах і монастирях, де спочатку навчають римляни дітей винятково знатного походження. Тут впроваджується "нижчий" рівень семи вільних мистецтв, свого часу введений Марціаном Капеллою, – так званий "тривіум": граматика, риторика та діалектика викладаються на спрощеному примітивному рівні. Таким чином, елементи театрального синкретизму релігійного напряму в Західній Європі простежуються ще за часів Меровінгів.

При вивченні теми "Розквіт Франкської імперії та початок її розпаду" також є доцільним посиланням на театрально-освітні джерела доби Каролінгського відродження. Дуже цінним документом із даної проблеми є трактат Реймського архієпископа Гінкмара "Про управління палацом і королівством" (882 рік). Гінкмар використовував праці часів Карла Великого й доповнював їх матеріалами середини IX століття. Трактат містить повідомлення про освітню діяльність Карла: наказ про створення шкіл при монастирях і Капітулярій про освіту, відповідно до якого навчання дітей вільних громадян стає обов'язковим. Хоча Капітулярій так і не набрав чинності, факт його існування в часи раннього Середньовіччя є унікальним для Західної Європи [4, с. 58-59].

Слід звернути увагу студентів на функціонування при палаці Карла особливої школи, де спеціально готували кадри для управління державою. Вчені, запрошені до палацу франкського короля, заснували там гурток, що на зразок філософської школи Платона отримав назву "Академії". Академія надалі стала колисковою вченої латинської поезії, яка потім розповсюдилася по країнам Західної Європи. Ідеї

латинської поезії знайшли відгук не лише в серцях того невеликого прошарку освіченої європейської знаті, але й серед мандрівних акторів. Пізніше вчена поезія стала джерелом натхнення не для одного покоління голіардів і вагантів. Вони переробили основні її мотиви відповідно до актуальних проблем свого часу [4, с. 59-60].

Побудова та відкриття костелу в Ахені є відправною точкою виникнення в Західній Європі кафедральних шкіл і єпископських вчених кафедр. Із початком функціонування Ахенського костелу в VIII столітті пов'язано започаткування театральної літургійної драми, що вже потребувала професійної театральної підготовки. Літургійна драма Каролінгського Відродження ставилася безпосередньо в костелі. Її реалізація вимагала вищого вченого рівня клiриків: досконалого знання біблейських сюжетів і музичної підготовки.

Перша кафедральна школа була започаткована при костелі Святого Мартіна в місті Турі відомим для свого часу вченим, радником Карла Великого Флакком Альбіном (Алкуїном) на початку IX століття (801 рік). По закінченні школи багато її учнів стали відомими вчителями монастирських і церковних шкіл Франції, а також визначними політичними діячами. Отже, перехід до дворівневої шкільної системи був здійсненим саме за доби Каролінгського Відродження.

Розгляд теми "Середньовічна культура" найвагоміше потребує посилання на численні театральні джерела та розкриття сутності окремих елементів театральної освіти. Розкриваючи змістовний компонент та засоби виразності драматургії того часу, викладач наблизить студентів не лише безпосередньо до самої культурно-історичної епохи, а й до естетичних уподобань основних станів і прошарків середньовічного суспільства.

Діяльність голіардів (із IX століття) і вагантів (із XII століття), які мандрували по країнам Західної Європи, передбачала драматизацію окремих музично-поетичних частин їхньої творчості. Міні-вистави відбувалися на площах міста, за його брамою й навіть у глухих поселеннях. Необхідно підвести студентів до розуміння, що широке розповсюдження творчості вагантів було пов'язано з протестом проти аскетизму, жадоби, лицемірства, неправосуддя. Навіть у клерикальних колах (із яких, головним чином, походили ваганти), починаючи від періоду раннього Середньовіччя, мало місце викриття всіх недоліків вселенської церкви засобами театрального мистецтва. Вони пішли далі каролінгських поетів шляхом світського театру, коли оспівували прості радощі земного життя. Їхній ідеал несумісний із аскетичним життям за похмурими монастирськими стінами, фанатизмом церковного кліру.

Зачитуючи уривки з поезії вагантів, доцільно зробити акцент саме на тих місцях, що можна було драматизувати й показати глядачам площі, а також зупинитися на життєвому та творчому шляху школяра Франсуа Війона, поезія якого була пізнішим відлунням життєвих принципів вагантів. Необхідно звернути увагу студентів на пародійність у творчості вагантів: насміхання над біблейськими богослужебними текстами, спробу передати дух античної та народної поезії, симпатії до язичницьких традицій.

На окрему увагу заслуговує творчість трубадурів і труверів. Місія придворного поета для часів розвинутого Середньовіччя була надзвичайно почесною. Більшість із труверів відомі нам як талановиті драматурги палацу, котрі розважали королівське оточення виставами на дотепні сюжети. Їхня творчість за своєю спрямованістю була демократичнішою, національною, ближчою до фольклорних джерел, ніж поезія трубадурів [10].

Розкриваючи перед студентами світ труверської драматургії, слід познайомитися з біографіями таких блискучих представників цієї професії, як Тібо Шампанський, Жан Бдель, Адам де Ла Аль. Необхідно детальніше зупинитися на характеристиці драматичних творів Адама де Ла Аля (1240-1285 роки) "Гра в Альтанці", "Гра під листям", "Гра про Робена і Маріон", що демонструють драматично-естетичні уподобання пануючого стану XIII століття – магнатів та лицарства [14, с. 45].

Самобутньою сторінкою культури середньовічної Франції виступає творчість жонглерів. Саме в їхній літературно-драматургічній спадщині народився лицарсько-куртуазний віршований роман XII-XIII століття. Слід звернути увагу студентів на методи та прийоми тренування й розвитку пам'яті акторів Середньовіччя. Не зважаючи на те, що більшість із них не знала грамоти, була розроблена спеціальна методика запам'ятовування рифмованого тексту: коли навіть актор і забував окремі фрази, він вмів підібрати за смислом свої, опираючись на останні рифмовані слова кожного з рядків [14, с. 47].

Варто зробити акцент на емансипованості жонглерської професії. Від самого початку існування мандрівних міні-театрів у складі їхніх труп були жінки. Вони виконували найскладніші фрагменти спектаклю, пов'язані з мистецтвом небезпечних трюків. Присутність професійних актрис у трупах свідчила ще й про те, що суто чоловічий акторський склад виживав набагато складніше, ніж змішаний: поряд із мандруючим актором повинна була бути дружина, господиня та розпорядниця фінансами [11, с. 243].

Потрібно звернути увагу студентів, що саме XIII століття стало перехідним

для акторської професії. Частина мандрівних акторів подалася на службу до трубадурів і стала іменуватися "менестрелями", частина осіла в містах і перетворилася на цехових "мейстерзінгерів", котрі об'єднувалися у власні корпорації – гільдії. Цехові школи, що готували акторів, драматургів, музикантів і поетів на запит міста, вже були справжніми театральними професіоналами. Вони здобували освіту й титул майстра більше десяти років [7; 3], що відповідало терміну навчання в університеті.

Менестрелі-службовці, понтичні та драматичні сюжети яким замовляв трубадур, часто влаштовували нічні спектаклі під вікнами дами серця свого сеньйора. Це також були професіоналами вищого ґатунку. Слід зазначити, що їхня творчість мала вузько-аристократичне спрямування, бо відповідала запитам і світорозумінню обраного ними сеньйора.

Найважливішим є підвести студентів до розуміння складної форми середньовічної містерії та особливостей симультанного дійства: принцип симультанності, проти якого в XVI столітті рішуче стали виступати провідні драматурги англійського театру епохи Відродження та який остаточно знищили класицисти. Він полягав у наступному: в центрі площі зводилося плоске підвищення (основна сцена), де відбувалися головні події драматичного дійства, а навколо неї будувалися альтанки, кількість яких доходила іноді до двадцяти. У кожній з альтанок відбувалося допоміжне проміжне дійство, водночас із головними подіями, що розігрувалися на центральній сцені. Середньовічний глядач, який приходив переглянути містерію, начебто потрапляв у середину всіх подій: він міг зупинитися біля головної сцени та спостерігати, що відбувається на ній; міг підійти до однієї з альтанок і дивитися, що там діється; міг зупинитися між сценою та альтанкою, або двома альтанками, стаючи одночасно свідком двох різних дій. Не на всякій площі була можлива постановка такої п'єси.

Привертаючи увагу до найвигіднішої містерії Середньовіччя, що мала назву "Облога Орлеану" (1429 рік), впродовж виконання якої було задіяно 417 персонажів і майже не було другорядних, слід проаналізувати роль магістратів міста, які виконували велику організаційну роботу по втіленню подібних монументальних задумів автора п'єс. Також наочно продемонструвати схожість містеріального симультанного дійства із середньовічною католицькою іконою, де навколо центрального зображення застосовувалася техніка маленьких малюнків, що доповнюють його допоміжною дією.

Після такого всебічного знайомства з містерією стає зрозумілим, чому класицисти ввели своє жорстоке правило триєдності, викоріняючи з міських площ і

перших театральних приміщень залишки містерії, та спрямовували увагу глядача на єдине сценічне дійство. Стає зрозумілим й інше: настільки складною й багаторівневою була свідомість середньовічної людини, яка дозволяла їй гармонійно сприймати подібне синкретично-громіздке театральне видовище.

У контексті розвитку середньовічної релігійної свідомості доцільно показати зародження та становлення таких театральних жанрів, як міракль і мораліте. Щоб постійно підтримувати віру серед широкого кола християн, виникала необхідність час від часу підтримувати її реальним підтвердженням "чуда". За думкою авторів-драматургів міраклю, які в більшості своїй стояли на сторожі християнської моралі, це повинно було призвести до перемоги доброчинності на "гріховній" землі й покарати за схильність до "дурних вад". Подібні "чудеса" на сцені здійснювалися Дівою Марією, святим Миколою, або іншими святими та були завжди навчальними для інших побутових персонажів театралізованого дійства.

Познайомивши студентів із найвідомішими театральними творами в жанрі міраклю ("Міракль про святого Миколу" Жана Боделя, 1200 рік; "Міракль про Теофіла" Рютбефа, 1231 рік), слід показати вплив драматичного мистецтва на свідомість громадян середньовічного суспільства, формування презирливого ставлення до швидкоминущих радощів "гріховної землі" в порівняні з проблемами вічного Буття та святості душі. Слід зазначити, що багато сюжетів для міраклю були запозиченими з історії Хрестових походів. Для студентів надзвичайно цікавим буде розкрити дуалістичну сутність міраклю: поряд з основними християнськими ідеями та глибинною вірою в єдино істинний шлях, до сюжету органічно вплітаються сцени побутового характеру – так звані "епізоди в таверні", що виразно характеризують лицарство зовсім з іншого боку.

Жанр "мораліте" найчастіше сприймається студентами важче, ніж містерія чи міракль. Алегорична манера подання сюжету не завжди зустрічає легке розуміння його внутрішньої змістовності. Необхідно звернути увагу на те, що мораліте, як і два попередніх жанри, зароджується у Франції. Його призначення полягало в зміцненні християнської ідеології, а персонажі втілювали різні доброчинності та людські вади, що вели між собою боротьбу за душу Людини. Проаналізувавши відповідно до більшості сюжетів зміст мораліте, варто наголосити, що найпопулярніші з них були присвячені темі Людини й Смерті. Якщо людина не знаходила підтримки в таких традиційних персонажів, як Дружба, Рідня, Багатство, то вона зверталася до своїх Добрих справ і лише вони вели її до воріт Раю.

Якщо Добрих справ було недостатньо (а лише кожна Добра справа утримувала Людину від кігтів Смерті), або загалом не було, тоді вона вже не могла

вирватися від Косомахи; остання з відповідними театральними ефектами відлітала з Душею під нижній ярус сцени. Спираючись на Біблію й мораль, автори п'єс таким чином зміцнювали церковну-бюргерську ідеологію, ідеалізуючи доброчинно-християнські устої життя.

Слід звернути увагу студентів і на окремі п'єси мораліте, де в традиційну лінію сюжету вплітаються мотиви популярної для тих часів соціальної сатири, що заперечувала саму ідею переваги одних станів над іншими в суспільстві ("Торгівля, Ремесло, Пастух", 1442 рік). Тут алегоричні персонажі представляли окремі галузі середньовічного господарства. На сцені в діалогах поставав світ тих людей, які уособлювали алегоричні персонажі.

Таким чином, батьківщиною головних офіційно-ідеологічних театральних жанрів доби Середньовіччя була Франція, де в містах на той час найяскравіше відобразилися бюргерські запити на театральну продукцію. Міський французький театр є наочною ілюстрацією відносин між станами в суспільстві XI-XV століть і дає можливість засобами драматичної виразності побувати в середині культурно-історичної епохи.

Розкриття теми "Реформація в Європі" вимагає розуміння ідеологічних основ нового світорозуміння та тлумачення Біблії народними проповідниками. Також необхідно показати, яку роль відігравало мистецтво у піднесенні руху за нову церкву. Яскравою ілюстрацією до цієї теми може послужити діяльність у Нідерландах "камер риторів" та методи, що використовувала голландська буржуазія, яка боролася з іспанською інтервенцією.

"Камери риторів" (невеличкі камерні мандрівні театри) діяли по всій країні, в настановчій формі показували все зло, що несла Голландії іспанська корона. Слід указати й на те, що монологи та діалоги виконувалися акторами в риторичному дусі з чудовою мовною артикуляцією. Вона привертала увагу широких кіл міської та сільської публіки. Така артистична манера полегшувала сприйняття кожної фрази, що в свою чергу була спрямована авторами на піднесення національної гідності й свідомості. Сюжети п'єс "камер риторів" були яскравими, доступними, національними за характером і винятково на морально-політичні теми.

Необхідно звернути увагу студентів на наслідки для мистецтва в ході Реформації в Англії. Тут серйозні зміни в розвитку театру були викликані революційними подіями. Пуританізм протиставив світському театру своє релігійне бачення драматичних форм. Це були псалми й антеми, що виконувалися протестантською общиною. Суворо-аскетичне релігійне вчення пуритан було спрямованим проти життя світського театру. Це мало свої наслідки для подальшого

розвитку драматичного мистецтва в Англії, що, на думку багатьох дослідників, до часів буржуазної революції зовсім не відставало від французького, а навпаки, навіть випереджало. Після революційних подій театральні вистави в Англії відновилися лише за часів реставрації монархії Стюартів у 1660 році.

Реформація в Німеччині позначилася посиленням вульгаризованих традицій у театральному мистецтві роз'їздних міні-театрів. Це виявилося в демонстрації на сцені найприземленіших почуттів нищих верств населення, своєрідних "покидьків" театрального світу, які потрапили сюди з Англії та Голландії. Подібне "мистецтво" на батьківщині цих акторів вже не сприймалося, а в Німеччині часів Тридцятилітньої війни (16118-1648 роки), коли навколо панували економічний занепад і феодальна реакція, воно найшло для себе благодатний ґрунт. Іноді в "кривавих трагедіях", що ставилися тут подібними мандрівними групами, на підмостках до смерті забивали безробітного невдаху, який погодився взяти участь у виставі, не знаючи, що саме від нього будуть вимагати.

У Франції часів Реформації театр поділявся на аристократичний і народний. Перший напрям започаткували діячі гуртка "Плеяд", де простежуються класицистські тенденції, особливо в трагедіях Р. Гарньє й комедіях П. Ларіве. Їхні твори насичені героїчними й антиаскетичними мотивами. Серед жанрів народного театру продовжує розвиватися фарс, до якого вплітається мистецтво пантоміми та грубого народного гумору. Сатиричні фарси блискуче виконувалися на площах професійними комедійними акторами, продовжувачами цієї професії вже у другому-третьому поколіннях.

Отже, ілюстрування теми "Реформація в Європі" засобами театральних жанрів та уривками з історії західноєвропейського театру часів пізнього Середньовіччя значно розширить уявлення студентів про цю епоху, розкриє роль мистецтва в процесі формування нової суспільної свідомості, продемонструє, як реагували творці світських театральних жанрів на зміни в релігійному світосприйнятті тогочасного суспільства.

При вивченні теми "Раннє Відродження в Італії" слід підвести студентів до розуміння, що італійський театр XIII-XVI століття на відміну від літератури, живопису, архітектури й скульптури знаходився в стадії застою. Переважали середньовічні театральні видовища, зокрема, комедія масок.

В італійській комедії масок був відсутній чіткий наскрізний сюжет та існували лише схеми поведінки персонажів на сцені. Все будувалося на акторському вмінні імпровізувати. Актори повинні були поводитися у відповідності до обраного амплуа: Коломбіна завжди зраджувала на сцені свого чоловіка-дурня

Паяца; Арлекін обов'язково мав спокусити коханням Коломбіну; П'єро століттями страждав від нерозділеного кохання та складав кумедні мелодраматичні вірші, плачучи гіркими слізьми під загальний регіт публіки. В межах наміченої схеми актори могли вести себе вільно, дозволяли нові дотепні жарти та грубуватий гумор.

Найсумнішим в італійській комедії масок було те, що актор все своє життя міг виконувати одну й ту саму роль (маску), бо дане амплуа приліплювалося до нього відразу, а публіка, в свою чергу, вже не бажала бачити його кимось іншим. Акторів у реальному житті називали за іменами їхніх персонажів на сцені.

Та все ж театр масок все одно був істинно народним театром, користувався широкою популярністю та любов'ю серед міської публіки. Тому не дивно, що йому судилося пережити ще й XVII століття й лише в наступному, XVIII-му, бути реформованим блискучим майстром італійської драматургії – Карло Гольдоні. Останньому вдалося в своїй творчості поєднати мистецтво класицизму й реалізму, перенести театр із середньовічного простору в епоху Просвітництва.

Доцільно звернути увагу студентів на те, що в Італії часів раннього Відродження перебувало чимало мандрівних акторських труп, які знайомили міського глядача з театральним мистецтвом Франції, Іспанії, Англії, Німеччини. Мандрівні театри часто запрошували магнати для виступу в своєму палаці, іноді щедро розплачуючись з акторами, а іноді – просто за їжу.

Та ренесансні театральні традиції, що простежувалися в творчості іноземних труп, не змогли користуватися більшою популярністю серед широких мас міського населення так, як власний театр масок. В основі національного театру лежали пристрасті, притаманні саме італійському менталітету, італійській історичній психології. Тому цей середньовічний жанр мав тут таке довге життя.

Таким чином, практичні можливості використання театрального мистецтва в курсі історії середніх віків є доцільним при розкритті кола тем, навіть не завжди пов'язаних з культурою окресленого періоду. Політичні й ідеологічні зміни, соціальна еволюція в західноєвропейських країнах завжди знаходили відображення в мистецтві в цілому й театральному зокрема. Досліджуючи епоху Середньовіччя засобами виразності театрального мистецтва, майбутні вчителі історії будуть мати змогу практично наблизитися до розуміння соціальних процесів так, як їх сприймали окремі стани та прошарки суспільства, а також дати власні оціночні судження з приводу ключових подій історії Середньовіччя.

Історія середньовічного театрального мистецтва та театральної освіти може бути широко використаною в спецкурсі „Духовне життя країн Західної Європи X-XVI століть“. Мистецтво виступає однією з категорій духовного життя, а театр − її

важливим складовим компонентом.

Якщо література вводить нас у світ людських відносин з етичних позицій певного соціального стану та відповідних йому ідеалів, драматургія надає можливості ожити на сцені кожному художньому персонажу. Обираючи позицію театрального героя, глядач безпосередньо переживає події тих часів, приймає або не приймає моральні норми, що розкривають особливості духовного життя епохи Середньовіччя.

Категоріальний апарат духовного життя країн Західної Європи дозволяє простежити його структуру в розрізі всіх складових частин та їхньому взаємозв'язку. Через категорії „мистецтво", „релігія", „ідеологія", „освіта", „суспільна структура", „менталітет", „ментальність" ми розкриваємо той далекий світ.

Так, коли вивчаємо тему „Людський фактор у духовному житті середньовічної Європи", необхідно підвести студентів до розуміння взаємопов'язаності категорій „мистецтво й релігія", „мистецтво та ідеологія". Історія релігії й театру тісно переплітаються між собою. Середньовічний театр поділявся на світські та духовні жанри. Духовних жанрів було більше, ніж світських, і в дану культурно-історичну епоху вони були монументальніше та професійніше світських. Саме духовний театр був представлений такими жанрами, як літургійна й шкільна драма, містерія, міракль, мораліте.

Слід зазначити, що професійна театральна освіта також первинно зародилася в освітній системі церковно-монастирських шкіл, де виникла думка пропагувати Біблію та християнство шляхом драматичних постановок у церкві й на паперті найцікавіших фрагментів із біблейських легенд. І лише в XIII столітті в новоствореній системі цехів і гільдій ствердилася світська театральна професійна освіта. Вона мала три рівня сформованості акторської майстерності: учень, підмайстер і майстер. Та, не зважаючи на функціонування даної системи, міські магістрати в підготовці постановки містерій у першу чергу використовували театральні кадри кафедральних і церковно-монастирських шкіл, а вже потім акторів із цехів.

Отже, студенти мають можливість дізнатися про інтеграційні процеси релігії й театрального мистецтва та домінування першої над другим, про первинність релігійних театральних жанрів у порівнянні зі світськими, про театральну освіту як невід'ємний складовий компонент у системі духовних шкіл і середньовічних цехів.

Зважаючи на те, що принципи ідеології доби Середньовіччя розроблялися представниками правлячих станів — родовою аристократією та духовенством на

основі накопиченого інтелектуально-суспільного досвіду, театральне мистецтво, яке виступало в ту епоху формою своєрідної „масової культури“, служило могутнім засобом пропаганди феодальних устоїв. Є доцільним показати студентам на конкретних історичних фактах, що середньовічна ідеологія ґрунтувалася на релігійному світогляді. Вона мала відносну самостійність в активному впливі на суспільство, закріплювала раніше вже визначені норми поведінки кожного соціального стану та відносини між ними.

Середньовічна ідеологія представляла систему політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів та ідей, що відображали оціночні судження, а також відношення людини до дійсності. Звичайно, аналізуючи ідеологічні засади театрального мистецтва, слід звернути увагу студентів на жанри офіційно-міського та релігійного театру, де вони втілювалися повною мірою.

Заідеологізованими були містерії на релігійну тематику відповідно до непохитності устоїв феодального ладу і, безумовно, всі мираклі. Виникнення „Братства пристрастей Господніх“ (1402), яке вже своєю назвою розкривало ідеологічні принципи репрезентованої драматичної продукції, не було випадковим. Кошти на написання п’єс та їхню постановку виділяли не лише міські магістрати, а й родовита аристократія (герцоги, барони тощо). З’явилася й особлива категорія драматургів, яка працювала винятково на замовлення такого жанру (Арнуль Гребан „Містерія пристрастей Господніх“, Гільом де Лоріс „Ізраїльтяни в Єгипті“ та ін.) та мала особливий статус і монопольне право на написання містерій.

Жанр мираклю від самого початку ґрунтувався на релігійній ідеології духовних феодалів. Демонстрація „Чуда“ засобами художньої виразності масової театральної культури була просто необхідною для постійної підтримки віри в усіх станів суспільства. Постановки мираклів передбачали здійснення релігійно-духовної функції. Глядачі мали позбутися схильності до дурних вад і наочно побачити, як на небесах перемагає доброчинність. Автори даного жанру (Жан Бодель „Міракль про святого Миколу“, П’єр Клодель „Міракль про Гризельду“) також користувалися особливою пошаною в багатих замовників.

Таким чином, театральне мистецтво релігійного напряму ґрунтувалося на офіційній середньовічній ідеології, доносило до широкого кола міських глядачів ідеї про незмінність існуючого ладу, єдино правильну релігію та моделі людської поведінки. Все, що якоюсь мірою відходило від даних постулатів, засуджувалося драматургами, а способи покарання демонструвалися на сцені з усіма можливими для того часу спецефектами.

При розкритті теми „Скульптура, живопис і мода готичного стилю“ важливо

показати тісний взаємозв’язок даних видів мистецтва зі середньовічним театром. Для цього достатньо переглянути ілюстрації до Біблій, книжок XIII-XIV століть, а також скульптурні рельєфи даного періоду.

Якщо ми вивчимо ці ілюстрації, то загальна картина вимальовується дещо інша. У зображеннях євангеліста Луки в одній із найперших ілюстрованих духовних книг Середньовіччя (Ліндісфарнеське Євангеліє, 710 рік), Ісуса Христа із символами євангелістів (Ставелотська Біблія, 1097 рік), чоловічого портрету (рельєф із палітурки Каролінгського Євангелія, IX століття), ілюстраціях Вишгородського кодексу (Прага, 1085 рік) простежується типовий романський схематизм, симетричність у відтворенні предмету, де більше потрібний циркуль, ніж живе позування.

Малюнки обов'язково були кольоровими: це притягувало до них увагу простих парафіян. Сюжети використовувалися найрізноманітніші. Тут ми можемо зустрітися як з портретом окремого біблейського персонажа, так і з масовими сценами. Біблію, зазвичай, переписувало двоє людей: із скрипторію –монах-переписник і художник. Більшість біблейських ілюстрацій доби раннього й класичного Середньовіччя відрізняються певним схематизмом і фронтальністю (художнім методом зображення, коли всі частини тіла відтворювалися художником в межах однієї площини), вони дуже нагадують іконопис або традиційну церковну мозаїку.

Винятком стала празька Біблія Велислава, закінчена 1340 року. Є різні точки зору дослідників щодо того, для кого була виготовлена дана Біблія. Одні стверджують, що для принца Велислава, сина імператора Сигізмунда, інші – для настоятеля Празького кафедрального собору, архієпископа Велислава. Але це вже не так і суттєво. Головне, що вона стала зразком західнослов'янського живопису на духовну тематику перехідного етапу – від пізньої готики до раннього класицизму. Тут всі біблейські персонажі подаються в русі. Існує впевненість серед дослідників, що саме міські комедіанти (жонглери та актори міських гільдій) позували перед невідомим художником цього королівського видання, що найкращим чином збереглося.

Молода дівчина, зображена на палітурці, вказує однією рукою на вічність небесного життя, а іншою — на тимчасовість земного. Вона одягнена в типовий ексцентрично модний одяг актриси. Така особа могла бути задіяною в постановці містерій або міраклів. Підкручене волосся, яке виступає вперед, і робить покривало для голови суто символічним елементом загального костюму, щільно прилягаючий одяг та модне взуття з видовженими загостреними носками, ясність погляду в

живому обличчі вказують на те, що даний образ навряд чи виник просто в уяві талановитого художника. Звичайно, йому позувала одна з міських актрис. Розкута поза молодої жінки, природна грація, підфарбовані очі підтверджують, що позування для неї було звичною справою, засобом допоміжного заробітку.

Заслуговує на увагу й малюнок, де зображена вагітна Діва Марія. Її образ у Біблії Велислава поєднує середньовічний філософський підхід до життя та міський ідеал жіночої краси XIV століття. Діва одягнена у вузьке облягаючи плаття: одна її рука лежить на животі, підкреслюючи вагітність, перстом іншої вона вказує на небо, надаючи особливого значення зв'язку між майбутньою дитиною та її небесним Отцем. Волосся Марії також дрібно закручене, майже повністю відкрите; на ньому покривало для голови стає майже непримітним, вуста й ланіти підфарбовані. Притягує увагу її погляд: вона занурена в свої власні відчуття та роздуми про майбутню дитину.

Слід зазначити, що обидві ці молоді жінки, які б повинні були відобразити біблейських героїнь, всім своїм зовнішнім виглядом надзвичайно далекі від іудейського естетичного ідеалу початку першого тисячоліття. Це типові екстравагантні міські жінки XIV століття, одягнені відповідно до вимог готичної моди, найшвидше — комедіантки.

Ми вважаємо, що самого художника та його замовників зовсім не цікавили історичні атрибути стародавньої Іудеї з її естетичними уявленнями: сторінки Біблії переповнені празькими жінками, одягненими у модний одяг XIV століття. Зачіски біблейських героїнь також відповідають класичній готичній моді. Ось перед нами постає Єва, що сидить за прядкою. Вона одягнена в облягаючу сукню, її права рука оголена. Кучеряве волосся вільно подає на спину та плечі. Єва посміхається. Проте, її поза та гарні, тонко окреслені долоні ледь-ледь торкаються нитки, а довгі аристократичні пальці багатозначно застигли у повітрі. Відразу видно, що молода дівчина, яка позувала художнику Біблії, у реальному житті ніколи не працювала за прялкою.

Через кілька сторінок Велиславової Біблії ми зустрічаємося з чарівними хананейськими дівчатами. Їхні обличчя вражають виразністю й красою. Діви ведуть між собою жваву розмову, активно жестикулюючи. Біблейський зображальний схематизм, характерний для готичного мистецтва, не лише поєднується, а практично перемагається пориваннями талановитого художника зобразити кожну фігуру в русі. Волосся дів покрите типовим модним вбранням: тюрбан із покривалом начебто ще більше підкреслює волосся, що вільно спадає на шию й плечі; мілкі кучері, що вочевидь не є природніми, вибиваються з-під тонкого

покривала, а на потилиці підтримуються сіточкою. Бездоганна й постава дів: плаття щільно облягає фігуру, навіть підкреслює суглоби на руках і плечах. Дівчата, які позували перед майстром, безумовно відрізнялися гарним здоров'ям і свіжістю [64, с. 380].

Повз увагу художника не пройшли й м'які складки плаття, що підкреслюють довгі стрункі ноги дівчат, а модне гостроносе взуття довершує цілісне зображення кожної жіночої постаті.

А ось перед нами Ребека. Її розкриті долоні начебто показують нам — на все в цьому світі воля Божа. На Ребеці вбрання заміжньої жінки. Густо призібраний плащ дещо приховує її фігуру. Волосся, покрите з двох боків сіточками, прикріпляється до геніну в формі трапеції. Тут відчувається вплив тогочасної моди французького двору. Але обличчя Ребеки суто слов'янське: світле волосся, широко поставлені очі, пухлі щічки. Постава гордовито впевнена: ця жінка знає, про що хоче розповісти читачу Велиславової Біблії, і не просто розповісти, а переконати його. Підняті й протягнені до нас долоні Ребеки можуть символізувати й інше: "Мир вам, всім читачам Велеславової Біблії," — промовляє до нас через століття молода пражанка, що позувала перед невідомим нам талановитим майстром [64, с. 169].

Перша книга Моїсеєва знайомить нас ще з одним персонажем Біблії Велислава — прекрасною Рахиль. І дійсно, постать і обличчя Рахилі значно відрізняється від Ребеки. Тут немає тієї майже королівської гордовитості й переконливості, тут є місце лише вражаючій красі та витонченості.

Краса Рахилі дійсно вражає. Вона взагалі б могла видатися неземним небесним створінням, якби не її живий зворушливий погляд очей. Важко сказати, чи цей погляд спрямовано до нас, читачів Біблії, чи всередину самої себе. Не зважаючи на те, що майстер приховав від чужого погляду під легким покривалом волосся Рахилі, це її зовсім не псує, а навпаки, підкреслює одухотвореність тонких рис класичного обличчя. Рахиль напрочуд тендітна, хоча її сукня й не щільно облягає.

На руках Рахиль тримає немовля, що тільки-но їй на коліна народила рабиня, бо Рахиль не могла мати власних дітей. Бережно тримаючи цю дитину, Рахиль вдумується в те, що відбулося. За стародавньоєврейськими традиціями дитина, яка була народжена від чоловіка пані їй на коліна, вважалася законною дитиною подружжя. Тепер Рахиль ніхто не посміє назвати бездітною.

Прекрасний образ Рахилі підкреслює нам і її витончений духовний світ. Стає зрозумілим, чому Йосип погодився на сім років рабства в її батька, аби отримати Рахиль у дружини [64, с. 175].

У Біблії знайшлося місце й для зображення простолюдинок. Грубий одяг, негнучка постава, повністю сховане під простим покривалом волосся невигідно відрізняють їх від молодих чеських панянок. Та риси обличчя, можливо не такі витончені, все ж відображають нам ту істинно слов'янську красу, яка вважалася бездоганною у далекому XIV столітті. Своєю правдивістю й реалістичністю ця краса зачаровує й сьогодні.

Рельєф „Благовіщення" собору в Героні (1326 рік), що перекликається з Біблією Велислава, є типовим застиглим фрагментом із середньовічної літургійної драми. Обличчя Ангела, який прийшов сповістити непорочній Діві радісну звістку, повернене не до неї, а до глядачів, начебто він боїться, що хтось не почує кожного вимовленого ним слова. Очі Марії опущені додолу, вона тримає в руках Талмуд, та всім своїм корпусом вона також повернена до глядача, а не до Ангела. Верхній інтер'єр рельєфу нагадує завісу фургону (педженту), на якому ставилися фрагменти п'єс.

Навіть скульптура з Королівських воріт собору в Шартрі (1150 рік) нагадує вихід головних дійових персонажів на початку однієї з містерій. Можливо, це було зображенням чотирьох євангелістів. Індивідуалізм у відображенні кожного обличчя, постави, одягу свідчить про особистісний підхід до кожного з живих персонажів. Складається враження, що монахи, перевдягнені в повсякденний одяг іудеїв, вийшли на паперть для постановки літургійної драми. Тримаючи в руках листки пергаменту, вони звертаються до глядачів.

Отже, тема „Скульптура, живопис і мода готичного стилю" може бути широко доповненою посиланнями на театральне життя XIII − XIV століть. Драматичний дух, що пронизував життя міста, позначився й на інших видах мистецтва. Перші натурщиці в художніх майстернях з'являються на рубежі XIII − XIV століть із артистичних кіл.

Повноцінне висвітлення теми „Середньовічна освіта" неможливе без аналізу діяльності шкільного театру в освітній системі університету та ролі факультету мистецтв із питання підготовки творчих кадрів.

Доцільно на конкретних прикладах показати студентам, яку роль відігравав шкільний театр у пробудженні інтересу до християнської віри серед варварських язичницьких народів. Духовні вистави в церкві та на паперті практично почалися водночас із формуванням основ середньовічної освіти. Християнська релігія могла б залишитися прерогативою зацікавлених у ній пануючих станів, якби залишилися поза увагою засоби виразності театрального мистецтва. Латинська мова, що була чужою для варварських народів, дистанціювала широкі маси середньовічного

населення від християнської церкви. Тому театралізація духовного дійства, запозичена ще з часів пізньої Римської імперії, на варварському ґрунті отримала принципово нове життя.

Убачаючи в духовному театрі могутню зброю для завоювання свідомості всіх верст населення, провідні церковні діячі започатковують професійні театральні заняття в церковно-монастирських і кафедральних школах, що в часи класичного та пізнього Середньовіччя еволюціонують у шкільний театр.

Виникнення літургійної драми в IX − X століттях вимагало від виконавців головних ролей знання основ театральної техніки, практичних вмінь і навичок. Розвиток цього жанру був би неможливим, якби кафедральні школи, а в наступному й університети не готували професійних піїтів, риторів, драматургів. Ускладнення форм і змістовного компоненту літургійної драми (появи в ній інтерлюдій та інтермедій) призвело до налагодження професійних контактів між акторами духовного жанру (клірики, школярі) з мандрівними акторами (жонглерами, мімами тощо).

Зважаючи на те, що літургійна драма ставала з часом усе складнішим і монументальним видовищем, вимагала для свого практичного втілення зростаючої кількості виконавців, це призводило до взаємовпливу світських театральних елементів на духовні, та навпаки. Так у літургійній драмі з'являється проміжне дійство (інтермедія), що перериває біблейський сюжет на найцікавішому місці та пропонує комічні сценки з побутового життя. В жанрах народного театру — соті, фарсах − з'являються духовно-філософські сюжети.

Поєднання духовного й світського театрів призводить до виникнення наймонументальнішого жанру Середньовіччя − містерії. Постановки містерій передбачали кілька сотень виконавців, тому були неможливими без організації на вищому рівні. Таким вищим рівнем могли виступати міські магістрати, або окремі особи з аристократичного стану, які не шкодували на них власних коштів.

У XIII − XIV століттях у великих містах Західної Європи на постановки містерій задіювали всі місцеві акторські ресурси. На той час вже існували цехові акторські школи, де готували театральну продукцію відповідно до запиту влади. Практично в кожній школі був свій театр. Він ставив як відкриті, так і закриті дійства. Студенти факультету мистецтв (артистичного) також приймали участь у масштабних театральних видовищах особисто, писали власні драматичні п'єси. На замовлення міських магістратів та окремих осіб драматичні твори духовного й історичного змісту створювали викладачі кафедральних шкіл, цехові майстри та окремі драматурги.

Таким чином, вся система середньовічної освіти була тісно переплетеною з театральним мистецтвом. Театральна культура, що на ті часи відігравала роль „масової“, розвиваючись, у свою чергу впливала на загальну освіту. В часи класичного і пізнього Середньовіччя актори, драматурги й постановники були найосвіченішими людьми третього стану населення, тому дослідження їхньої методології заслуговує уваги.

Розкриваючи тему „Література і театр епохи Відродження“ необхідно підвести студентів до розуміння ролі французького й англійського театрів в історії світової культури та причин боротьби прогресивних її діячів із містеріальним дійством.

Французький театр епохи Відродження сягає своїми витоками середини XIII століття, від творчості останнього трувера — Адама де Ла Аля. Пишучи драматичні твори на замовлення графа Арраського, Адам де Ла Аль ніколи не полишав міської площі. Такі його твори, як „Гра в альтанці“, „Гра під листям“ ще тісно переплітаються з пастурелями та містеріальним дійством. Але саме за ініціативою трувера був побудований перший театр під відкритим небом, де відбулася прем’єра вистави Адама де Ла Аля „Гра про Робена і Маріон“.

Ця п’єса нагадувала собою велику пастурель, що поєднувалася з кращими традиціями народного театру. В ній простежується єдність дії, часу та простору. лише набагато пізніше цей закон винайдуть для себе класицисти. У творі переплітаються вишуканість викладу, народний гумор і звичаєве право, аристократизм і традиційність. Слід звернути увагу студентів і на трагічну долю останнього трувера, що була типовою для більшості майстрів перехідної епохи.

Найбільшого злету мистецтво епохи Відродження сягнуло в англійському гуманістичному театрі рубежу XVI − XVII століть. Англійська драматургія цих часів розвивалася в трьох напрямах: музична комедія-маска, гуманістична трагедія та побутова драма.

За першим напрямком стояли блискучі майстри жанру маски — Д. Ліллі, брати Лоус та А. Феррабоско. Прем’єри їхніх спектаклів збирали широке коло глядачів, які бажали відпочити й розважитися під час вистави. Необхідно пояснити студентам, що музично-драматичний театр був популярним в Англії ще з часів класичного Середньовіччя, бо поєднував народні традиції карнавалу з куртуазно-лицарськими та фантастичними сюжетами, музикою талановитих композиторів і блискучою грою акторів. Таємниця маски, за якою виконавець приховував своє ім’я, надавала виставі особливо спокусливої атмосфери, коли глядачі нетерпляче намагалися дізнатися, чиє обличчя приховує маска.

Другий напрям англійського театру репрезентував репертуар трупи В. Шекспіра. Хоча його комедії та трагедії ходила дивитися публіка з різних верств суспільства, особливою популярністю вони користувалися серед кіл лондонських аристократів. Серйозні проблеми, що піднімав В. Шекспір у своїй творчості, були пов'язані з вічними темами: питання честі й безчестя, любові й ненависті, людяності і помсти, життя і смерті тощо. Гуманістичний театр розвивався за законами античної трагедії та протистояв містеріальному симультанному дійству. Доцільно розповісти студентам, що символізм середньовічної епохи знайшов своє відображення в шекспірівському театрі, де кожна стихія, рослина чи тварина мали своє символічне дуалістичне значення. Від театру маски гуманістичний театр запозичив музичний супровід і загалом особливе ставлення до музики як обов'язкового атрибуту всіх шекспірівських дійств.

Із третім демократичним напрямком нас знайомить творчість Бенджаміна Джонсона, молодшого сучасника В. Шекспіра. На зміну розвагам музичної маски та життєстверджуючої комедії Шекспіра прийшла побутова викривально-сатирична комедія Б. Джонсона, де немає жодного позитивного персонажа. Його комедія "Вольпоне або Лис" чимось нагадує „Ревізора" М. Гоголя з різницею більше, ніж 200 років. Викриваючи недоліки свого століття, Джонсон карає їх грізним сміхом. У трагедіях драматурга („Катиліна", „Тричі перепливти Темзу") простежуються реалістичні тенденції. Недаремно Б. Джонсона вважали попередником англійського реалізму.

Таким чином, спеціалізований курс „Духовне життя країн Західної Європи X–XVIII століть" має широкий простір для художнього доповнення кожної другої його теми прикладами театрального мистецтва. Світ драматичного театру, що був незмінним атрибутом усієї доби Середньовіччя, вражає й сьогодні своєю багатожанровістю кожного з напрямів, глибокою символікою мови та сценічного дійства, монументальністю і глибиною проблематики. Тому даний матеріал значно поглибить знання студентів про епоху Середньовіччя, наблизить її до сьогодення, дасть можливість порівняти світовідчуття та світорозуміння середньовічної людини із сучасною.

Курс „Типологія і динаміка людських цивілізацій", що вивчається в IV семестрі студентами за спеціальністю „Історія та суспільствознавство", також передбачає поглиблене вивчення культурно-історичної епохи Середньовіччя. При вивченні теми „Цивілізація середньовічного Заходу" велике значення має аналіз соціальної структури суспільства, дослідження особливих рис ментальності кожного стану та прошарку населення, а також західного менталітету в цілому,

вивчення основних культурних пластів, що поєднуючись, створюють уявлення про ті часи.

Для кожного стану середньовічного суспільства характерна власна ментальність − особливий образ мислення, свої моральні та духовні цінності, власні норми поведінки і система покарань. Упродовж Середньовіччя зміст ментальності певного стану дещо змінюється та еволюціонує, але її ядро залишається практично незмінним і набирає нової якості лише зі ствердженням індустріального суспільства.

Необхідно підвести студентів до розуміння ментальності лицарського стану, використовуючи всі можливі писемні джерела. До них належать письмові хроніки й літописи, дидактичні повчання, судебники та збірки законів, правила етикету й моральності. Це також і твори мистецтва, через які знать демонструє нам власні уявлення про своє місце та значення для суспільства.

Розкриваючи дану проблему, слід пояснити, що лицарство не було однорідним станом. На вищому щаблі знаходилися герцоги (родова аристократія), потім ішли барони, нижче — середньопомістна шляхта. Завершувало цю ієрархію службове лицарство.

Трувери та трубадури, зазвичай, належали до найвищого щаблю світських феодалів. Достатньо пригадати поета Бертрана де Борна, Жана де Мена чи Ричарда Лев'яче Серце. Трубадури й трувери на початку класичного Середньовіччя створювали шедеври поезії та драматургії для королівського двору. Починаючи з XIII століття, наймали до себе на службу менестрелів, які або працювали на їхнє замовлення, чи просто ставали виконавцями авторських балад, або драматичними акторами королівських труп.

В Англії XV − XVI століть аристократи приймали участь у постановках Масок, прикриваючи ними верхню частину обличчя. У Франції цього ж часу менестрелі об'єднуються в гуртки — пюї, що нерідко очолювалися колишніми трубадурами. Найвідоміший гурток тих часів − „Плеяди", − до якого ввійшли відомі аристократи-драматурги Ж. де Ла Толь, Р. де Гарніє, започаткував основи майбутнього французького класицизму аристократичного спрямування. Завдяки діяльності подібних гуртків і товариств будувалися перші постійні театральні приміщення. Вони прийшли на зміну театрам під відкритим небом. Аристократична поезія та драматичне мистецтво з розвитком феодалізму все більше розмежовуються з народним і міським напрямами.

Для стану духовних феодалів була характерна своя поезія та власні жанри релігійного театру. Народившись наприкінці раннього Середньовіччя, релігійний

театр у вигляді літургійної драми став популярним у всіх країнах Західної Європи. Недарма майбутніх клініків навчали піїтиці та риториці: поезія літургійної драми вражає й сьогодні своєю досконалістю. Вийшовши з храму на паперть, вона завойовувала все ширше коло глядачів і завдяки цьому з плином часу мала в щось переродитися.

Необхідно пояснити студентам, що монументальна містерія Середньовіччя — це не єдиний жанр, у який еволюціонувала літургійна драма. Жанри міраклю та мораліте є також прямими її нащадками. Духовний театр окресленого періоду мав також інші форми втілення творчих ідей — шкільну драму й ауто. Функціонування постійно діючих при кафедральних і церковно-монастирських школах театрів поставило питання про визначення кола сюжетної проблематики, а також про розробку дидактичних засад професійної театральної освіти.

Історично склалося так, що в добу Середньовіччя шляхи духовного театру тісно переплелися не з аристократичним драматичним напрямом, а з міським професійним театром. Міські магістрати, зацікавлені в організації монументальних святкових видовищ, почали широко задіювати в постановках вистав не лише місцевих або мандрівних акторів (мейстерзінгерів і жонглерів), а й професіоналів із місцевого кліру, відомого за постановками літургійних драм. Так поєдналися два театри, дві різні проблематики, що й призвело до народження світсько-духовного жанру — містерії.

Та в епоху Середньовіччя існували ще два театри − театр третього стану (повсякденні видовища міської площі) і безстановий театр у вигляді постійно мандруючих міні-груп.

Міський театр, що виражав інтереси основних прошарків міського населення, репрезентував два основні жанри − соті та фарс. Одноактні соті виводили в герої простолюдина — селянина чи ремісника, який, прикинувшись дурним, на практиці виявлявся набагато розумнішим вельмож і духовенства й обводив їх навколо пальця. Звичайно, що подібні сюжети були надзвичайно близькими міському населенню, постійно користувалися в нього попитом.

Жанр фарсу поєднав суспільно-політичну думку прогресивних міщан із нагальними проблемами, що треба було практично вирішувати. Звідси − гнівне висміювання існуючих порядків у місті, сатира на судочинство, моральні устої вищих міських прошарків − судейської колегії, патриціату та магістратів.

Яскравим прикладом міського фарсу є твір XVI століття „ Пан Пателен“, де в гротескній манері показано небажання й неспроможність коронного суду вирішувати найпростіші проблеми. Безумовно, що міський патриціат і магістрати

негативно ставилися до подібного роду видовищ. Та, не зважаючи на всі перешкоди, фарс успішно дожив до XVIII століття, мав достатнє коло глядачів поряд із високим театральним мистецтвом Нового часу.

В історії кожної цивілізації, кожної культурно-історичної епохи ми знаходимо в соціальній структурі суспільства асоціалізовані прошарки населення. Вони не зайняті в жодній сфері виробництва, не займаються ніяким видом постійної діяльності. На перший погляд може здатися, що актори-міми та мандруючі жонглери належать саме до такого прошарку населення.

І дійсно, вони не лише ставили вистави, але часто й підробляли собі на життя іншими видами діяльності, наймаючись на роботу на один день. Мандруючі міми славилися не лише крадіжками продуктів і необхідних у господарстві речей, але й викраданням дітей. Із них потім готували майбутніх акторів, а в пізніші часи — перетворювали на компракчукосів (дітей-потвор). Тому театри мімів і жонглерів переслідувалися міською владою

Розкриваючи дане питання слід підвести студентів до розуміння соціальної сутності акторів мімансу та жонглерів. Оскільки їхні трупи в часи класичного Середньовіччя вільно мандрували по країнам Західної Європи, то репертуар театру звісно мав космополітичний характер. Але всі нагальні соціальні проблеми середньовічного життя (міжусобні війни, соціальна нерівність, становість суду та його хабарництво, розпуста, подвійність моралі), що були в більшості притаманні всьому середньовічному світу, займали головне місце в їхній творчості. Необхідно додати до загальної характеристики акторів, яким значно полегшувало спілкування з публікою знання багатьох мов, їхнє знання латини.

Зі ствердженням Новоєвропейського індустріального суспільства (в більшості країн близько 1750 рік) мандрівні театри практично припинили своє існування. лише поодинокі трупи продовжують кочівницький спосіб життя аж до початку XX століття. Необхідно звернути увагу студентів на те, що в історії театрального мистецтва саме для Середньовіччя характерна найбільша кількість видів і жанрів мандрівного драматичного мистецтва, а в Нові часи починають домінувати лише циркові кочівні театри.

Соціальна структура всього середньовічного суспільства з відповідними їй інститутами також знайшла відображення в мистецтві. Це не дивно, бо процеси, що відбуваються в суспільстві, завжди мають відбиток на формах естетичної організації мистецтва. Містеріальне дійство виступає яскравим підтвердженням даних процесів.

У центрі кожної суверенної держави знаходилася королівська влада, яка

виступала атрибутом цієї суверенності. Влада монарха була значно обмеженою по зрівнянню з часами раннього Середньовіччя: її король поділяв з обома палатами парламенту, вищим духовенством, міською виборною адміністрацією, без згоди яких він не міг ні розпочати війни, ні заключити миру. Система васалітету, що склалася в Західній Європі, також сприяла обмеженню королівської влади, відгороджуючи від неї васалів нижчих ступенів. Все це дуже нагадує форму постановки містеріального дійства: в центрі площі знаходилося підвищення, де відбувалися головні драматичні події, а навколо даної імпровізованої сцени знаходилися маленькі альтанки, або вози-педженти, на яких розігрувалися другорядні сцени, що мали пряме відношення до основної.

Але наскільки б динамічним і яскравим не було основне дійство, сцени в альтанках однак відволікали від нього увагу, бо сприймати глядачеві спрощену дію на педженті було набагато легше.

Еволюційні державні процеси в Західній Європі, що призвели до утворення тут абсолютних монархій, несли в собі суттєві зміни в світогляді та поведінці населення. Знаменита фраза Людовика XIV на засіданні Генеральних штатів прозвучала досить переконливо: „Ви вважаєте, панове, що держава − це ви? Помиляєтесь! Держава − це я!“ Через десять років ці слова були підтверджені історичною практикою зовнішньої та внутрішньої політики Франції. Ствердження абсолютної монархії з єдиним повновладним правителем на чолі, встановлення тимчасового класового компромісу в суспільстві між монархією, буржуазією та аристократією призвело до монолітності художніх форм у мистецтві, з одного боку, з іншого — до поділу жанрів на „високі“ й „низькі“.

Звернувши увагу студентів на те, що мистецтво класицизму є предметом наступної досліджуваної проблеми в курсі „Духовне життя країн Західної Європи X − XVIII століть“, слід підвести їх до розуміння причин наступу майстрів класицизму, що лише зароджувався, на залишки містеріального дійства. Головними засадами світогляду громадянина Новоєвропейського суспільства стають філософські категорії раціоналізму, віри в могутність і ясність розуму. Тому й театральна дія віднині повинна підкорятися загальним правилам раціоналістичної філософії.

Отже, театральне мистецтво та театральна освіта доби Середньовіччя можуть послужити допоміжним матеріалом в історичному спеціалізованому курсі „Духовне життя країн Західної Європи X − XVIII століть“ та нормативному курсі „Типологія і динаміка людських цивілізацій“, достатньо повно ілюструючи окремі сторінки з життя західного європейського суспільства в окреслений період. Театральне

мистецтво наочно ілюструє відносини між станами й прошарками соціальних структур, виразніше ніж інші історичні джерела, бо має могутні засоби виразності, може бути озвученим у ролях не лише на театральній сцені, а й у звичайних студентських читаннях.

Слід зазначити, що матеріали з театрального мистецтва та професійної театральної освіти можуть бути використаними не лише в проаналізованих історичних курсах, що входять до спеціалізації „Всесвітня історія". Західні форми середньовічного театру та професійної освіти знайшли шляхи втілення й в Україні в добу пізнього Середньовіччя, а також у культуру українського бароко. Український шкільний театр тісно пов'язаний із професійною підготовкою акторів-школярів учителями риторики й пііїтики, тож може вивчатися в курсі історії педагогіки та історії культури.

Таким чином, матеріали з історії середньовічного театрального мистецтва та професійної театральної освіти можуть широко використовуватися серед кола таких фахових дисциплін історичного факультету, як „Історія середніх віків" (III-IV семестри), спецкурсі „Духовне життя країн Західної Європи X − XVIII століть" (спеціальність „Історія і правознавство", IV семестр) та нормативному курсі „Типологія і динаміка людських цивілізацій" (спеціальності: „Історія і суспільствознавство", IV семестр, „Історія і правознавство" VI семестр, „Географія та історія", VII семестр).

Театральне мистецтво в даному випадку виступає не лише предметною наочністю, а й могутнім засобом впливу на формування естетичних уявлень та естетичних смаків у студентів, дозволяє досліджувати епоху через твори її сучасників, стати самим на певний час учасниками тих далеких подій. Допоміжний матеріал з історії театру збагатить духовний світ студента, а також дасть можливість отримати нові уявлення, сформує загальнонаукові та культурно-історичні поняття, розширить його термінологічний апарат. Не слід забувати й про те, що театральна творчість митців, які жили в середньовічну епоху, виступає не лише художнім, а й історичним джерелом у професійній підготовці майбутнього вчителя історії.

Отже, ми з вами мали можливість проаналізувати методолого-теоретичні засади та практичні технології впровадження окремих елементів моделі середньовічної театральної моделі в аудиторну й позааудиторну роботу історичного факультету. Наслідки такого впровадження безумовно позитивні.

Проведення констатуючого і формуючого експериментів в двох групах історичного факультету ПНПУ В.Г. Короленка показали вплив театральної

спадщини Середньовіччя на формування особистості студента, його характеру, громадянської позиції. Міжособистісні відносини, які складувалися в процесі роботи творчо-пошукової групи, значно підвищили відповідальність майбутніх учителів як перед керівником „Фабули“ так і між собою. Студенти отримали досвід поведінки в можливих ситуаціях проектованого майбутнього, ознайомилися з формами неформального проведення занять, можливістю успішного поєднання педагогічних парадигм різних епох.

Допоміжний матеріал з історії педагогіки збагатить духовний світ студента, а також дасть можливість отримати нові уявлення, сформує загальнонаукові та культурно-історичні поняття, розширить його термінологічний апарат. Не слід забувати й про те, що поетична та риторико-драматична творчість середньовічних діячів виступає не лише художнім, а й історико-педагогічним джерелом у професійній підготовці майбутнього бакалавра та магістра.

Діяльність створеної в університеті проблемно-пошукової групи (театру) „Фабула“ підтверджує необхідність функціонування у вищій школі творчих груп, які показово вирішують проблему естетичного виховання сучасної молоді, успішно поєднують минулий і сучасний досвід. Середньовіччя залишило після себе прекрасну шкільну традицію, яка зовсім не застаріла на сьогоднішній день, бо вона несе в собі дві ідеї, які завжди будуть сучасними: по-перше, виховання молоді на історико-героїчних та релігійно-патріотичних прикладах минулого, оспіваних у драматичній шкільній спадщині, завжди дає позитивні наслідки; по-друге, розширення змістового компоненту навчання засобами театрального мистецтва допоможе сформувати варіативність вибору в професійній орієнтації сучасного студента.

„Втрачена спадщина“ Середньовіччя за своєю сутністю Явасинкретичне, вона поєднує в собі практично всі види мистецтва – поезію, музику, риторику, пластику, декор, живопис, моду — за умови правильного підходу до нього. Лише в умовах такої педагогічної моделі можна дійсно стати гармонійною особистістю і тонко реагувати на всі зміни зовнішнього світу. Вплив виховних Середньовіччя може суттєво змінити людину, розвинути її як позитивні, так і негативні якості, сформувати характер та ствердити нові погляди на життя. В такій творчій проблемно-пошуковій групі, якою виступає університетський театр (відносно невеликий колектив), студенти отримують творчий досвід спілкування, що проявляється в налагодженні особистісних стосунків, виробленні почуттів колективної відповідальності, а також життєвого досвіду, на придбання якого в реальному світі пішло б дуже багато часу.

Ми також не можемо пройти повз тематики літургійної драми раннього Середньовіччя, яка, на нашу думку є надзвичайно актуальною для сучасного етапу реформування вищої школи. Саме завдяки християнсько-героїчній спрямованості сюжету шкільного дійства, ми маємо всі можливості виховати студента патріотом своєї країни, який буде бережно ставитися до героїчного свого минулого й поважати його, розуміти, наскільки багато часом залежить від однієї людини у вирішенні долі всієї країни.

Участь у творчій групі також формує смаки та уподобання як до всього оточуючого світу, так і до стилю людських відносин, удосконалює шляхетні почуття, що переживають студенти, відтворюючи образ того чи іншого героя, які не можуть позитивно не відбитися на їхній особистій натурі. Наслідки емоційного стану, окремих вчинків їхніх героїв допоможуть їм у майбутньому запобігти неприємним ситуаціям, не повторити помилок своїх персонажів. Окрім усього вище сказаного, юність прекрасна пора, яка назавжди залишиться в пам'яті кожної людини; якщо в юності їй пощастило пережити моменти творчого піднесення, пізнати почуття кохання та самореалізації в колі найближчих однодумців, нарешті, стати самодостатньою особистістю, то вона буде згадувати про це завжди із вдячністю.

Позитивний педагогічний досвід минулого не варто забувати особливо в такі часи, коли змінюються та трансформуються звичні парадигми і нам необхідно шукати нові ціннісні орієнтири в освітньому просторі. Проте, найціннішою ланкою подібного експерименту є підтримання зв'язків різних епох, коли запозичується і розвивається творчій досвід минулих поколінь. У такому контексті „минуле – сучасному" ми не перериваємо культурний зв'язок з попередніми традиціями, що є дуже цінним, бо в минулому вже все відстоялося і легше зорієнтуватися в його культурних пріоритетах.

Якщо студенти, котрі пройшли через експериментальні групи, побажають продовжити цю традицію, створять подібні театри у власній викладацькій творчій діяльності, то в такому випадку дійсно впровадження елементів театральної культури Середньовіччя в сучасну практику, що мало стати одним із завдань нашого дослідження, було доцільним. Ця модель має перспективи для подальшого розвитку.

КНИГА 2.

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ДРАМАТУРГІЇ: ХРЕСТОМАТІЯ

Рецензенти:

Кашперський В.С., народний артист України, голова предметно-циклової комісії театрального відділення Полтавського музичного училища ім. М.В. Лисенка.

Швець Л.М., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного університету імені В.Г. Короленка.

Полтава − 2014

BOOK 2.

DRAMATURNY WORLD OF THE MIDDLE AGES: READINGS

Reviewers:
Kashperskyy VS, People's Artist of Ukraine, Chairman of subject-cyclic commission theater department Poltava Music School. MV Lysenko.

Shvets LM, candidate of historical sciences, senior lecturer in world history and methods of teaching history Poltava National University named after VG Korolenka.

Poltava - 2014

В.І. Дунін-Марцинкевич (1808-1884, Білорусія)

І час збереже таємницю…

(історична драма на дві дії)

Я дуже люблю історію, особливо стародавню історію моєї Білорусії, бо в ті часи її вершили мужні люди, які були здатними принести себе в жертву в ім'я короля й держави, і від яких залежало майбутнє цілих народів. І не потрібно думати, що це були лише чоловіки. Поряд із героями-чоловіками заходилися й жінки, які нічим їм не поступалися. Тому героїня моєї нової п'єси – жінка. Сподіваюся, що вам буде цікаво переглянути цю виставу, або прочитати. Нехай дише історики мене не судять занадто суворо.

В. Дунін-Марцинкевич

Дійові особи:

Всеслав Брячеславич, князь Полоцький
Милана Всеславна, його дочка
Гліб Всеславич, його син
Болеслав Сміливий П'яст, польський король
Владислав Герман П'яст, його син
Казимир Сандомирський, князь польський
Ізяслав, князь київський
Беата Мазововецькая, польська княгиня
Станіслав Мазовецький, її син
Ядвіга Пяст, польська принцеса, дочка Милани
Хелена Мазовецькая, дочка Станіслава

Події відбуваються в Полоцькому та Сандомирському князівствах у 1078 і 1101 роках.

Дія перша
Картина перша.
Ява перша: Станіслав і Хелена.

(Внутрішня кімната польського замку XII століття. Акуратно застелене хутром ложе, над яким піднімається скульптурне зображення Діви Марії. По середині кімнати знаходиться невеликий дерев'яний стіл. Мерехтливий підсвічник зі свічами, що догорають, дозволяє розглянути залишки скромної вечері. На дерев'яному кріслі сидить князь Станіслав, чоловік років тридцяти, занурений у читання Біблії. По сходам тихо спускається Хелена, дівчинка років восьми-дев'яти, непомітно підходить до Станіслава ззаду й обіймає його за шию).

Станіслав (здригнувшись від несподіванки): Хелено, донечко, тобі дуже подобається постійно мене лякати?

Хелена (стурбовано): Тату, ти знову не доторкнувся до вечері! Ти думаєш, мамі б це сподобалося?

Станіслав: Мама зараз дуже далеко й там, на небесах, для неї напевно дуже важливо, щоб ми пам'ятали про неї.

Хелена: Я думаю, тату, мамі так само там без нас погано, як і нам без неї. Але я зовсім не хочу, тату, щоб ти теж від мене пішов, а якщо так будеш їсти, то можеш мене дуже незабаром залишити круглою сиротою...

Станіслав (обіймаючи дочку): Ну, по-перше, круглою сиротою ти ніяк не залишишся вже тому, що в тебе є молода й енергійна бабуся, а по-друге, якщо раз увечері немає апетиту, те це зовсім не означає, що я зібрався помирати з голоду! (Уважно дивиться на дочку). Це бабуся постійно тебе лякає моїм здоров'ям, що ти стала так мене контролювати?

Хелена: Бабуся просто дуже за тебе хвилюється, адже вона ж твоя мати…

Ява друга: ті ж і Ядвіга.

(Двері кімнати зненацька відкриваються й входить Ядвіга, дуже гарна дівчина років двадцяти-двадцяти двох. На ній дорожнє плаття, видно, що вона їхала верхи, а не в кареті. Станіслав і Хелена здивовано переглядаються. Станіслав робить крок на зустріч Ядвізі й шанобливо вклоняється. Ядвіга ледь помітно відповідає йому уклоном голови).

Ядвіга: Великий князь Сандомирський настільки сміливий, що не замикає ворота замка й хто завгодно може так, як я, зайти в кожну з його кімнат?

Станіслав: До нас уже більше року ніхто не їздить, ми з моєю матінкою, княгинею Мазовецькою, нікого не приймаємо. Ворогів у нас немає, та й Польща, дякуємо Богові й нашому суверенові королю, зараз ні з ким не воює...

Ядвіга (задумливо): Так, дякуємо суверенові королю…Виходить, вам у своєму замку боятися когось. Ну а холопів у замку ви теж не тримаєте?

Станіслав: Чому ж? Слуг у нас достатньо... лише на свята ми їх із матінкою відпускаємо до міста повеселитися. Матінка поважає їхні інтереси та й приготувати страви на свята полюбляє сама.

Ядвіга: Дивно…Однак, нам уже прийшов час одне одному відрекомендуватися. Ви, як я здогадуюся, князь Сандомирський, син Казимира Сандомирського?

Станіслав: Це не зовсім так. Я, князь Станіслав Мазовецький, хоча князівство Сандомирське ввійшло до складу моїх володінь завдяки заповіту вами названого Казимира Сандомирського. Та я не його син.

Ядвіга (здригається): Князь Казимир помер?
Станіслав: Дякуємо Богові, доки при здоров'ї. Але пройшло вже більше двадцяти років, як він став ченцем, пішов у монастир...
Ядвіга: Так, дякуємо Богові! Я приїхала, щоб побачитися з ним. А ваша матінка ким йому доводиться: вона йому сестра або дружина?
Станіслав: Ні перше − ні друге. Вона йому просто друг, близький друг, після трагічної смерті мого батька... Не дивіться так на мене здивовано, вона йому не коханка й ніколи нею не була!
Ядвіга (посміхаючись): Та мабуть уже точно не була, раз він пішов у монастир. Та у Гнезно цьому б не повірили.
Станіслав: У Гнезно давно остаточно зіпсувалася мораль! Вибачте...
Ядвіга: Вибачаю. А ви давно там були?
Станіслав: Давно…Але може, панно, вже прийшла й ваша черга мені відрекомендуватися? Ви все-таки переступили поріг не лише мого будинку, але й моєї кімнати.
Ядвіга: Безумовно. Я порушила ваш спокій, хоча мене сюди й не кликали. Я — княгиня Ядвіга П'яст, дочка великого князя Владислава Германа П'яста, прибула сюди, щоб побачитися із князем Казимиром Сандомирським.
Станіслав (завмираючи в уклоні): Принцеса Ядвіга!
Ядвіга: Принцеса, княгиня – яка різниця! Ще, дякуємо Богові, живий король Болеслав, мій дід, а тому батько мій продовжує залишатися просто великим князем П'ястом, а я — просто його дочкою. (Посміхається, бачачи ніяковість Станіслава). Може, все-таки ви покажете мені кімнату, де я зможу зупинитися й допоможете самі, раз у замку немає слуг, занести туди мої речі?
Станіслав: Так, безумовно, почекайте мене тут…Оце так сюрприз! (Виходить).

Ява третя: Ядвіга й Хелена.

Хелена (весь цей час уважно розглядаючи Ядвігу, нарешті наважується до неї підійти): Так ти польська принцеса?
Ядвіга: Усі сверджують, що так.
Хелена: Яка ти гарна! Ти, напевно незабаром вийдеш заміж за якого-небудь принца?
Ядвіга: Не знаю…Але за "якого-небудь" не хочу!
Хелена: Ти так ж гарна, якою була моя мама…
Ядвіга: А де твоя мама, дівчинко?
Хелена: Вона вмерла…Уже більше року пройшло. У мене тепер лише тато й бабуся.
Ядвіга: Бідненька! А як тебе звати, дитино?
Хелена: Хеленою…Кажуть, коли я народилася, так тато назвав мене на честь моєї мами. Її теж звали Хеленою. От якби тобі не потрібно було виходити заміж за принца!
Ядвіга: І щоб тоді було?
Хелена: Ти б тоді могла вийти заміж за мого тата й стать моєю мамою... Ти така гарна!
Ядвіга (обіймає її): Ти, напевно дуже сумуєш за мамою?

Хелена: Дуже…
Ядвіга: Я тебе розумію, як ніхто. Сім днів тому я теж поховала свою маму...
Хелена (здивовано): Правда? А ти виглядаєш такою веселою й зовсім-зовсім не сумною.
Ядвіга (відпускає її і стає на коліна): Ох, моя мила, це лише так здається…(Закриває обличчя руками й плаче).

Ява четверта: ті ж, Станіслав і Беата.

(До кімнати входять Станіслав і Беата, гарна шляхетна панна років сорока п'яти).
Беата (опускаючись в уклоні): Ваша високосте! Я сподіваюся, що це не моя онука довела вас до сліз?
Ядвіга (швидко піднімається й витирає очі): Ні, звичайно, княгине! Ваша онука — дуже мила дівчинка, зовсім не схожа на тих дітей, які живуть у столиці.
Беата: Я дуже на це сподіваюся.
Ядвіга: Я бачу, що ви, як і ваш син, не полюбляєте Гнезно…
Беата: А за що мені його любити? Перебування в Гнезно обійшлося свого часу життям моєї сестри. Та не будемо про це.... Коли мені Станіслав повідомив, що в нашім замку принцеса крові, я просто вухам своїм не повірила. Та ще й практично й без охорони... Що ж привело вас до нашої скромної оселі?
Ядвіга: А навіщо мені охорона? Час зараз спокійний, невоєнний, так ви й самі, як я бачу, навіть воріт не замикаєте: заїжджайте, будьте ласкаві, сюди всі, хто бажає!
Беата: А що нам? Ми люди хоч і знатні, так не королі. При дворі не крутимося, на чуже не заздримося... Нам би хоч зі своїм горем упоратися!
Ядвіга: Так, я знаю…Не буду відтягувати, скажу без натяків: я приїхала сюди в надії зустрітися із князем Казимиром Сандомирським, це було передсмертне бажання моєї матері... Князь Станіслав сказав, що ви були його близьким другом, виходить, ви повинні добре знати його.
Беата: Я знала чудово не лише його, але й вашу матір, велику княгиню Милану. Виходить, її більше немає... (Хреститься). Упокій, Господи, її душу. Коли вона вмерла?
Ядвіга: Тиждень тому ми її поховали…Так я зможу побачитися зі світлим князем?
Беата: Не знаю…Завтра п'ятниця, а він зазвичай раз у тиждень по п'ятницям відвідує свій замок. Але він давно ні з ким не зустрічається. Чи станете ви виключенням — не знаю...
Станіслав: Матінко! Принцеса втомилася з дороги, їй би повечеряти та відпочити в ліжку.
Беата: Ти правий, ми щось заговорилися, ще встигнемо продовжити. Хелено, сходіть разом із батьком у вітальню, принесіть холодної закуски й вина, а я доки порозважаю гостю.
Хелена: Звичайно, бабусю! Ходімо, тату! (Ідуть).

Ява п'ята: Беата і Ядвіга.

Ядвіга: Зовсім не обов'язково було організовувати вечерю. Я не голодна.
Беата: Це лише здається. За столом апетит прийде. Та може бути й син мій разом із вами повечеряє. А то він майже нічого не їсть. Все тужить після смерті дружини.

Ядвіга: Так, Хелена мені розповіла. Так, дуже милі у вас син і внучка.
Беата (зітхає): Милі, так лише долі їм немає! (Дивиться уважно на Ядвігу). А князь Казимир вам навіщо?
Ядвіга (знімає із шиї медальйон і простягаючи його Беаті): Подивиться уважно! Це він?
Беата (відхитнувшись): Звичайно, це його медальйон, я його прекрасно пам'ятаю! Я думала, він його втратив... Це його подарунок моїй сестрі... Але у вас він звідки?
Ядвіга: Мені його передала мати перед смертю й просила приїхати до князя Казимира.
Беата: Так він був у Милани?
Ядвіга: Так, у великої княгині Милани…Вона завжди його носила на шиї й ні на хвилину з ним не розставалася! (Хапає Беату за руку). Молю вас, розкажіть усе, що ви знаєте про мою матір і про цього князя! Мені дуже важливо все знати.
Беата: А що тобі розповідала твоя мати?
Ядвіга (сильно хвилюючись): Я повинна спочатку вислухати вас! Мама мені зробила на смертному одрі страшне зізнання... Я тепер не знаю, чому вірити...Може, розум її помутився?
Беата: Не думаю…Вона була дуже сильною жінкою.
Ядвіга: Так, звичайно, кому це знати, як не мені…Не відтягуйте, прошу вас! Я не зможу чекати до кінця вечері, розкажіть мені все зараз!

Ява шоста: ті ж, Станіслав і Хелена.

(Входять Станіслав і Хелена із залізними підносами. Беата, побачивши їх, робить рукою зупиняючий жест).

Беата: Боюся, не прийдеться нам сьогодні вечеряти, дай Боже, щоб снідати довелося…Діти мої, залишіть нас із принцесою Ядвігою.
Станіслав: Ви відмовляєтеся з нами повечеряти? А Хелена так розмріялася, що посидить поруч із вами...
Ядвіга (підходить і обіймає Хелену): Не хвилюйся, мила! Ми це зробимо завтра обов'язково. Я тобі обіцяю. А свої обіцянки я завжди виконую!
Хелена (сумно): Добре, повірю…ви ж принцеса, отже повинні говорити лише правду! Ходімо до мене, тату!
Станіслав (бере її за руку): Ходімо, Хелено! Бажаю вам гарної, а не сумної розмови. (Ідуть).
Беата: Це вже як вийде, синку!

Ява сьома: Беата і Ядвіга.

Беата (сідає за стіл): Сідайте зручніше. Розмова буде довгою, запевняю вас, не стійте, у ногах правди немає!
Ядвіга (сідаючи поруч): Я чекаю вашої розповіді, як вироку…Лише, молю, нічого від мене не приховуйте, Творцем заклинаю!
Беата: Клянуся, що нічого не приховаю розповім усе, що знаю. Так слухайте, принцесо. Ці події відбулися двадцять три роки тому... За три роки до них я втратила сестру й чоловіка. Це був найжахливіший рік у моєму житті і якби не маленький Станіслав, не знаю, чи знайшла б я в собі сили жити далі... Але не будемо про мене. Твоя мати, Милана Всеславна, була дочкою Полоцького князя Всеслава

Брячиславича, я думаю, ти знаєш про свого діда?
Ядвіга: Так, звичайно... Він помер за місяць до мами...
Беата (киває головою): Ми знаємо. Тоді він був сповненим сили чоловіком у розквіті років і якийсь час навіть сидів на київському престолі. Та Ярославичі за допомогою нашого короля Болеслава, твого діда, його скинули. Але потім Болеслав почав свариться з Ізяславом, князем київським, а Всеслав Брячиславич вирішив цим скористатися й зміцнити своє становище. Він мав красуню дочку — Милану, що сподобалася синові Болеслава П'яста, Владиславові Германові, так сильно, що той жити без її не міг. Наш король був не проти цього шлюбу й разом із сином прибув до Полоцька. Всеслав разом зі своїм сином Глібом і військом поспішили їх зустріти...

Картина друга
Ява перша: Владислав і Гліб.

(Велика зала полоцького середньовічного палацу. Довгий дерев'яний стіл накритий різними блюдами. Уздовж стола стоять довгі дерев'яні лави. В отворі величезного каміну яскраво горить вогонь. У двері зі сміхом убігають два юнаки − Гліб Всеславич, років вісімнадцяти, та Владислав Герман, років двадцяти - двадцяти двох)
Гліб: Навіщо потрібно було так гнати коня, ваша високосте? Він прямо весь у піні, ледве не впав!
Владислав: Мені важливо було відірватися від наших батьків. Ти хіба не зрозумів, княжичу?
Гліб: Так, під кінець уже почав здогадуватися. Та потрібно в таких випадках раніше попереджати!
Владислав: У мене не було такої можливості. Король увесь час був поруч... Як ти думаєш, на скільки ми їх обігнали?
Гліб: Думаю, трохи часу в нас ще є. Так чого бажає ваша високість у нашім будинку без батьків наших?
Владислав: А ти не догадуєшся, княжичу? Хочу встигнути поговорити із твоєю сестрою до їхнього прибуття...
Гліб: А про що можна говорити? Справа ж ця вирішена! Сестра стане твоєю дружиною, сьогодні відбудуться ваші заручини. Навіть якби вона й не хотіла, то все-одно не посміла б суперечити волі батька! Так що хвилюватися вам нема чого.
Владислав: Нічого-то ти не розумієш! Ти сам кохав коли-небудь?
Гліб: Ні, слава Богові, не доводилося.
Владислав: Тому тобі це й не зрозуміло. Але часу пояснювати нема. Краще поклич мені швидше свою сестру!
Гліб: Із задоволенням!
Владислав: лише сам не підслухуй нашої розмови!
Гліб (махнувши рукою): Та добре! (Іде).
Владислав (один): „Справа-то вирішена!" Легко йому казати! А раптом вона обдасть мене холодом, що тоді робити?

Ява друга: Владислав Герман і Милана.

(По важким сходам на зустріч Владиславові Германові спускається княжна Милана, дівчина років

вісімнадцяти. Її обличчя дихає натхненністю й строгою красою. Вона зупиняється від юнака на відстані й здивовано дивиться на нього).

Милана: Ви навіщо мене покликали, ваша високосте?

Владислав (зніяковіло, але рішуче): Хочу встигнути поговорити з тобою, Милано, до прибуття батьків наших.

Милана: Навіщо? Ви передумали одружуватися зі мною? Так про це розмову можна вести й при батьках!

Владислав: Боронь мене, Боже, від таких думок, Милано! Я не можу дочекатися того дня, коли католицька церква з'єднає нас у священному шлюбі!

Милана: Так у чому ж тоді справа? Мій батько дав королеві Болеславові згоду на наш шлюб.

Владислав: Батько…Так, ти права, весілля — це справа батьківська, а мені потрібно, щоб ти мене кохала! Ти кохаєш мене, Милано?

Милана: Я дала згоду стати вашою дружиною, вашої перед Господом навіки.

Владислав: Не це я хотів від тебе почути…Мені потрібні не твої обов'язки, а ти сама! По душі своїй, по серцю своєму ти хочеш стати моєю, Милано?

Милана: Я не почуваю небажання з'єднати свою долю з вашою, але більшого від мене доки не вимагайте, час покаже…

Владислав (хапає її за руки): Як ти мучиш мене, Милано! Виходить, ти не вмираєш від такого бажання, як я. Але я хоч подобаюся тобі?

Милана (по материнскому гладить його по руці): Заспокойтеся, ваша високосте, все буде добре!

Ява третя: ті ж, Всеслав Брячеславич, Болеслав П'яст і Гліб

(Відкриваються двері. Заходить Всеслав Брячеславич і застигає в уклоні, пропускаючи високого гостя, Болеслава П'яста. По сходам до них спускається Гліб, Болеслав і Вселав — п'ятдесятилітні чоловіки, лише Болеслав міцної будови, а Всеслав — сухорлявий).

Болеслав (кинувши погляд на Милану й сина): Ого! Наші діти вже справляють свої заручини без нас!

Всеслав (строго): Милано!

Владислав: Не лайте її, князю, вона вийшла сюди на моє прохання.

Болеслав: Не варто лаяти дітей наших у день їхніх заручин, князю!

Всеслав (кидаючи строгий погляд на дочку): Прошу всіх до столу! Раз діти наші так люблять одне одного, то нехай і бенкет буде горою!

Болеслав (усідаючись): От це інша розмова! (Усі всідаються за стіл).

Всеслав: Твоєму синові я віддаю найдорожче – свою єдину дочку, мою лебідоньку білу.

Болеслав (сміючись): Ну, вона в тебе не одна, он ще який красень син підростає!

Всеслав (махає рукою): Син – це відірвана гілка. Як у писанні сказано: „та відірветься син від батьків своїх і приліпитися до дружини своєї". Жениться, свою частку отримає і лише його й бачили! А то ще й з батьком прийде воювати.

Гліб: Батьку, що ти таке говориш! Ми ж з Миланой так любимо тебе.

Всеслав: Ярославичи теж Ярослава любили й між собою ладили, а лише він помер, так між собою й почали воювати та й по сьогоднішній день воюють, навіть племінників своїх не жаліють!

Болеслав: Так, київський престол після Ярослава Великого хитається…Не знайшлося гідних спадкоємців! Та й ти туди рвався (сміється), але не втримався!
Всеслав: Сім місяців все-таки на ньому просидів! (Уважно дивиться на Болеслава). А хто князеві Ізяславу допоміг повернутися? Ви — поляки!
Болеслав: Ну, досить! Хто старе пом'яне, тому й око геть! Зате зараз ти в мене в честі! Бачиш, сам сватом до тебе приїхав, та й дочка твоя згодом польською королевою стане!
Всеслав: От-от! Рідна дочка то завжди до батька за порадою прийде, а отут батько буде за тридев'ять земель!
Болеслав: Так ти не радий, чи що?
Всеслав (відмахуючись): Та радий-радий! Сподіваюся, що її у вашій Полонії не чекає така доля, як її старшого брата Жемайла…
Болеслав: Ну, навіщо ти так, князю! Твій старший син Жемайло сам напросився на таку долю. Не Казимир йому першим наніс образу, а він Казимиру і якби не Казимир його сам убив, то ми судили б його за нашими гнезновськими законами.
Всеслав: Нехай так! Та князь Казимир посмітив здійснити над моїм сином самосуд, а не вдався до королівської справедливості... А зараз, як я чув, він у вас у честі? Може ще вирішить здійснити кровну помсту над Миланою?
Болеслав: Ну, що ти, Брячеславичу! Казимир не така людина, та й крові своєї він пролив чимало, захищаючи мої західні кордони від армії імператора Оттона й входив до моєї особистої охорони, коли мене коронували в Римі. Я йому цілком довіряю!
Всеслав: Але я хочу, щоб його на весіллі наших дітей не було!
Болеслав: Я думаю, він і сам не захоче туди з'явитися, ваша родина лише зайвий раз нагадає йому про його горе.

Ява четверта: ті ж, Ізяслав і Казимир

(Відкриваються двері й князь Ізяслав втягує на собі закривавленого Казимира. Ізяслав —кремезний чоловік такого ж віку, як Всеслав і Болеслав; Казимиру не більше тридцяти років. Незважаючи на те, що він непритомний, видно, як він гарний і шляхетний. На кілька секунд запановує мертва тиша. Усі уражені тим, що трапилося).
Болеслав: Треба ж! Легкі на згадці...
Всеслав (кидаючись до Ізяслава й Казимира): Так як посмітив ти переступити поріг мого будинку так ще притягти сюди цього вбивцю!
Ізяслав: Тихіше, племінничку!
Всеслав: Який я тобі племінничок! Ми з тобою ровесники!
Изяслав: Так-то воно так! Та лише моя старша сестра однаково була твоєю матір'ю, так що не кричи на старшого родича й не командуй на київській землі!
Всеслав: Отут земля не київська, а полоцька, і княжу отут я, а не ти!
Ізяслав(нахабно): Ну, скажімо, земля кругом на Русі київська, а князь із тебе, племінничок, оскільки-поскільки…
Болеслав: Ізяславу, Всеславе, послухайте, пани, припините й не влаштовуйте розборів на заручинах наших дітей! Так хіба ви не бачите − Казимир стікає кров'ю!
Всеслав: Нехай він його взагалі викинуть звідси!
Болеслав (рішуче): Припини, князю! Хіба не ти лише що звертався до Святого

писання й королівського милосердя? Відповідай, князю Ізяславе, що трапилося з Казимиром?

Ізяслав: Я прямував до Гнезно до вас за допомогою, ваша величносте, по дорозі зупинився в Сандомирі, у князя Казимира. Від нього довідався, що ви направили свій шлях до Полоцька і Казимир визвався мене супроводжувати й можливо допомогти в переговорах з вами. Біля Полоцька ми залишили на заїжджому дворі дружину для відпочинку, а самі рушили далі. І вже зовсім неподалік від замка на нас напали невідомі лицарі, схожі на німців...

Всеслав: Та це неправда! Які можуть бути німецькі лицарі під Полоцьком!

Болеслав: Замовкни, князь Брячеславичу! Продовжуй далі, Ізяславе.

Ізяслав: У мене не було при собі меча, а їх було троє…Казимиру довелося взяти бій на себе!

Всеслав: Гарний дядечко, що ж зброю свою кидаєш, де попало! Цікаво, що ж, князь Казимир тобі в охоронці найнявся?

Болеслав: Ну й родичі! Припиніть!

Изяслав: Я думав, біля Полоцька безпечно, раз там перебуває король польський! А отут, як завжди, безлад!

Всеслав (кидаючись на Ізяслава з кулаками): Я тобі покаджу «безлад»!

Милана (схоплюється з-за стілу): Так що ж це таке? Людина на ваших очах помирає, стікаючи кров'ю, а ви отут чвари розвели! Посоромилися хоч би короля!

Всеслав: Дівчисько! Цей чоловік брата твого вбив, а ти його смієш жалувати, так ще мене, твого батька, розуму вчити?!

Милана: Якщо ми справжні християни, то повинні бути милостивими навіть до ворогів наших! Відійдіть! (Знімає з волосся білу широку стрічку й, опустившись до Казимира, перетягає йому рану на руці).

Болеслав: Молодець, невісточко! Видно, мій син не даремно тебе покохав.

Владислав: (підходячи до Милани): Давай я тобі допоможу.

Милана: Допоможи мені його перевернути. Видно в нього ще рана на спині...

Болеслав (нахиляючись над ними): О Господи! Як же тобі не пощрстило, Казимире!

Ізяслав: Він розправився з усіма трьома – на смерть, але і йому, як бачите, дісталося!

Болеслав: Тобі доводилося раніше, Милано, перев'язувати відкриті рани?

Милана: Не раз доводилося.

Болеслав: Скажи, невісточко, він одужає?

Милана: Думаю, так. Але перенести його треба обережно, щоб рани знову не почали кровоточити.

Всеслав (у жаху): Куди перенести? В одну з моїх кімнат? Щоб під моїм дахом лікували вбивцю мого сина?! Такому не бувати!

Болеслав: До завтра потерпиш, князю! А завтра я накажу його покласти до своєї карети й ми потихеньку відвеземо його в Сандомир. Владиславе Германе, Глібу, віднесіть його в одну з кімнат замка. Милана покаже вам, куди саме.

(Юнаки намагаються підняти Казимира, але той зненацька приходить до тями й відстороняється від їхніх рук. Його погляд зупиняється на Милані. На обличчі Казимира відбивається велике здивування).

Казимир: Оленько, це ти? Я що — умер і наші душі зустрілися? (Озирається здивовано, нікого не впізнаючи).
Милана: Я не Оленька! І ви, на щастя, живий...
Казимир: Так, бачу тепер, ти не Оленька…Але ти так на неї схожа...
Болеслав: Йому зовсім зле…князю Казимире, ти впізнаєш мене?
Казимир (похитуючись, піднімається й намагається поклонитися): Так, мій суверене! Де я?
Ізяслав: Слава Господу! Він у порядку, гріх з моєї душі знятий...
Казимир: Де я?
Болеслав: Зараз тобі краще про це не відати. Тебе відведуть відпочивати, а завтра я відвезу тебе до Сандомиру.
Казимир (відстороняючись від рук юнаків): Я піду сам! (Похитується й вчасно хапається за стіл, щоб не впасти). О Господи!
Милана (підходить до нього й торкається його руки): Ми вас відведемо. Раз ви можете самостійно рухатися, то справи ваші не такі вже й погані. Але краще перележати й промити рани, щоб не було запалення.
Казимир (уважно дивиться на неї): А можна мені вашу руку поцілувати? (І не дочекавшись відповіді цілує Милані руку. Дівчина зніяковіло її вириває).
Всеслав (роздратовано): Ну досить вже! Ведіть його звідси швидше!

Ява п'ята: Болеслав, Всеслав і Ізяслав

(Казимир іде, опираючись на Владислава Германа й Гліба. Милана йде спереду).
Болеслав: Здається, усе для нього обійшлося лише глибокими порізами. Виходить, буде жити. (Зустрічається очами із Всеславом). Хоча деяким це й не подобається. Давайте за стіл швидше!
Всеслав (всідаючись): Господи! Ну що за покарання! У найщасливіший день заручин моєї дочки я повинен сидіти за столом із цим так так званим „Дядечком“, а під крівлею мого будинку моя дочка лікує вбивцю свого брата!
Ізяслав (єхидно): Шляхи господні несповіданні, племінничку. Так, вино просто чудесне!
Болеслав: Досить про погане! Давайте краще нарешті вип'ємо за щастя дітей наших!
Всеслав: И за щастя й просто вип'ємо! Чим більше вип'ємо, тим менше будемо думати про те, що відбувається насправді!
Ізяслав (піднімаючи кубок): За ваших дітей! За майбутніх короля й королеву великої Полонії! (Залпом осушують кубки й приймаються їсти).

Ява шоста: Ті ж, Милана, Владислав Герман і Гліб

(Вертаються Милана, Владислав Герман і Гліб).
Болеслав: Сідаєте швидше за стіл, діти. Ну як, невісточко, його рани не так вже і серйозні?
Милана: На жаль, серйозніше, ніж нам здалося. Плече розрізано до кістки й навіть кістка зачеплена...Та й з раною на спині не краще! Але видно, він не звик скаржитися, звик мовчки зносити всі болі й недуги.
Владислав: Так воно і є. За своє життя він переніс багато поранень, і не лише тілесних.

Болеслав: Так, це правда. Багато на його долю випало... Але більше такого мужнього лицаря в моїй армії немає! Будемо сподіватися, що він виживе!
Милана: Будемо сподіватися…
Всеслав: Ну, коли ж це припинитися? Вип'ємо за щастя заручених! Щось мені гірко...
Болеслав: Гірко!

(Милана й Владислав Герман піднімаються й цілуються. Але видно, що Милана це робить через силу).

Завіса

Дія друга
Картина перша
Ява перша: Казимир, Беата й Милана

(Напівсвітла внутрішня кімната Сандомирського замку. На ложі, прикрита різнобарвним покривалом лежить Милана. Її очі закриті. Біля ложа з підв'язаною рукою стоїть князь Казимир. Він дуже схвильований. Біля нього стоїть не менше схвильована, зовсім молода Беата).
Казимир: Ну що ж вона не приходить до тями?
Беата: Видно, князь Ізяслав із зіллям перестарався. Занадто багато вона його випила, або він занадто круто його заварив. Мені страшно, Казимире, дурне ти задумав!
Казимир: Ти думаєш, мені самому не страшно? А раптом вона не опам'ятається? Ти думаєш, я хочу бути її душегубцем?
Беата: Опам'ятатися вона опам'ятається…Я не про це кажу, князю. Відвіз би ти її, доки не пізно, назад до батька й придумав би що-небудь, що ти випадково її десь підібрав...
Казимир: Ні, зворотної мені дороги немає! Будь, що буде! Хіба ти не бачиш, як вона схожа на Оленьку? І душа в неї така ж добра!
Беата (трагічно): Те, що вона так схожа на Оленьку, мені здається просто якимось злочином, у який виявився втягненим і ти, Казимире! Не може бути двох Оленьок... Нашої з тобою Оленьки три роки тому не стало, як і мого Вацлава!
Казимир: Я знаю…Знаю, що понесу за це викрадення покарання не лише на землі, але й на небесах... Але я нічого не можу із собою зробити! Я не хочу жити так, як я прожив ці три роки — без усякої любові й надії!
Беата: Ти б сам до цього не додумався, Казимире, я добре тебе знаю. Це князь Ізяславтебе надоумив, це він її обпоїв і несвідому сюди привіз. Він жахлива людина, цей твій Ізяслав, я це відчуваю! Він або мстить Всеславові, або щось проти тебе затіває!
Казимир: Він мені завжди був другом! Він просто помітив, як я ожив, коли побачив Милану й запропонував такий вихід і свою допомогу. Він мені друг!
Беата: Та невже?.. Ти загинеш, Казимире, якщо негайно не повернеш її батькові, а разом із тобою загинемо й ми із сином, коли залишимося без захисника. Ну, навіщо вона тобі? Якщо ти вже відтужив за Оленькою —одружуйся, вибери гідну дівчину або вдову. Я розумію, вічно одному бути не можна...
Казимир: Ні…Або вона, або ніхто!

(Милана стогне й відкриває очі. Озирається й моментально підхоплюється з ліжка. Але хапається

за голову й знову падає на постіль. Потім намагається сісти. Казимир кидається до неї й допомагає сісти).
Милана: О Господи! Де я? Чий це будинок?
Казимир: Беато, вийди й залиш нас одних.
Беата: Добре…(Виходить).

Ява друге: Казимир і Милана

Казимир: Ти в моєму замку, Милано.
Милана (вражена): Як, у вашім замку? У Сандомирі, чи що? Як я могла потрапити так далеко від дому?
Казимир: Це я, доки ти спала, привіз тебе сюди.
Милана (Відстороняє руки Казимира, піднімається з ліжка й починає нервово ходити по кімнаті): Чому це я заснула? Яке ви мали право привести мене сюди напередодні мого весілля? А мій панотець про це знає?
Казимир: Сядь, Милано, я зараз тобі все поясню!
Милана: Не потрібно мене усаджувати! Поясніть усе, князю, негайно! Як я могла так довго проспати, що потрапила до Сандомиру?! І хто вам надав право мене сюди привозити?
Казимир: Ніхто мені такого права не давав…(Хапає рвучко її за руки). Послухай мене, Милано, і спробуй мене зрозуміти... У мене не було виходу. Я б з радістю просив твоєї руки в князя Всеслава, але ти вже уготована в дружини принцові Владиславові Германові й заручини ваша відбулися... У мене не було іншого виходу... Я знаю, що порушив всі кодекси честі лицаря. Я не знаю, що це: любов чи щось сильніше... Але воно сильне, як смерть, воно сильніше мого розуму. Знай, Милано, я не зможу без тебе жити! (Питально дивиться на неї .Але Милана, уражена й скам'яніла, мовчить. Потім вириває свої руки з рук Казимира. На якийсь час умовкає й Казимир, опустивши голову, потім рвучко продовжує). Але в нас є вихід, Милано! Ми можемо виїхати з тобою з Польщі − у Богемію, в Імперію, на землю франків, так куди завгодно, де нас не знайдуть, адже мене візьмуть у будь-яку королівську армію! Там і обвінчаємося!
Милана: Ти збожеволів, Казимире! Я думаю, що маю право, після всього, що трапилося, звертатися до тебе на «ти». От як ти мені віддячив за моє лікування, за мою жалість до тебе! Нікуди я з тобою не поїду, і більше того, ти мене негайно відвезеш до батька й відповіси перед ним за свій учинок!
Казимир (відходячи до вікна, холодно): Нікуди ти звідси не вийдеш, я тебе не відпущу. Ти залишишся отут, зі мною!
Милана: Так ти вирішив зробити з мене свою коханку?! (Казимир мовчить, відвернувшись до вікна. Милана рішуче до нього підходить і розвертає його до себе). Я отут не залишуся. Якщо ти закриєш мене, я викинуся з вікна, я щось із собою зроблю!
Казимир: Я здогадувався, що ти скажеш так. Всі вікна забиті, а у твоїй кімнаті немає ніяких гострих предметів.
Милана (задихається від обурення): Ти!..Ти!.. (Опановує себе). Раз вами моя доля вирішена, всесвітлий князю Сандомирский, тоді швидше мною скористайтеся й ідіть геть! (У люті трясе його за плечі). Чуєте ж! Я сказала вам: швидше! Я не бажаю вас тут довго бачити!!!
Казимир (похитнувшись від болю в руці): Невже ти думаєш, що я зможу здійснити над

тобою найменше насильство. З мене досить усвідомлювати, що ти поруч, що я просто можу бачити тебе й що ти нікому іншому не належиш. (Морщиться від болю).
Милана (тріумфально): Що? Я вам зробила боляче? Я дуже цьому рада! Але цей біль не окупить і частки того болю, що ви принесли мені, моєму батькові, моєму нареченому й всьому Полоцькові, розпорядившись моїм життям і честю! (Уважно дивиться на нього). Не треба грати в шляхетність, князю! Якщо ви такий чесний, то негайно мене відпустіть!
Казимир: Ні, ти залишишся тут.
Милана (нервово сміючись): Так, правий був батько, коли говорив, що вас пораненого потрібно було тоді викинути з нашого замка, невдячний безбожнику! Так як смієш ти, убивця мого брата, тримати мене силою тут, мене, велику княгиню Полоцьку, майбутню королеву твоєї вітчизни!
Казимир: За мій гріх я відповім лише перед Богом і моїм сувереном королем!
Милана: Пребагато вдячна! Він відповість! Коли відповіси? Коли я отут згнию у твоїй камері? Ти навіть в очі мені боїшся подивитися! А ну відповідай мені: хто була ця Оленька, за яку ти мене прийняв? Ти її теж так, як мене викрав з будинку й зробив своєю наложницею? А тепер прийшов час нової Оленьки?!
Казимир (у люті, труснувши її за плечі й відкинувши від себе): Не смій! Не смій вимовляти її чисте ім'я! Оленька...Оленька була моєю дружиною!
Милана (розходиться): І де ж вона? Ти довів неї до могили?
Казимир (хапаючись за голову): Під час моєї відсутності її зґвалтував твій брат, Жемайло, а потім ще віддав на поталу двом своїм дружинникам і сміявся, коли вона кричала в їхніх руках! А Оленька... (Задихаючись). Оленька, спливаючи кров'ю, викинулася із цього вікна... Я навічно наказав його забити дошками! (Збирається йти).
Милана (вражена почутим, намагається його утримати): Пробачте мене, я не хотіла…
Казимир (звільняючись від її рук): Я повинен побути сам…Беата подбає про тебе. (Іде).

Ява третя: Милана й Беата

(Милана безсило опускається на ложе, в кімнату заходить Беата, закриває за собою двері й підходять до Милани).
Милана (уважно дивиться на Беату): Ти хто? На кріпосну дівку ти не схожа, більше схожа на шляхетну панну...
Беата: Я – сестра покійної дружини Казимира, після смерті мого чоловіка ми із сином живемо в цьому замку.
Милана: Так ти сестра Оленьки? Це правда, що він мені лише що розповів? Мій брат дійсно так з нею вчинив?
Беата: Учинок вашого брата не має назви! Хоч ви і його сестра, але мені не хотілося б, щоб душа Жемайла коли-небудь знайшла заспокоєння!
Милана (хапає її за руку): Ти була тут, коли це все відбулося?
Беата: Була…Але краще б мені було ніколи цього не бачити!
Милана: Молю тебе, розкажи все, як було!
Беата: Не хотілося б мені цього згадувати, але щоб ти зрозуміла, якою страшною людиною був твій брат, розповім…Казимир і моя старша сестра Оленька одружилися по великій любові й прожили душу в душу п'ять років. Одне було погано — дітей у них не було. Але це не підривало сили їхньої любові. Рівно три

роки тому ми приїхали з моїм чоловіком, князем Мазовецким, до них у гості. Тоді моєму синові Станіславові не було ще й року. Оленька засмутилася, побачивши, як ми із чоловіком тішимося своєю дитиною. Але Казимир заспокоював її, говорив, що в них ще теж можуть бути діти. Це був чудесний час: ми щовечора проводили вп'ятьох біля каміна, по черзі граючи зі Станіславом. Так пролетів місяць. Потім до Казимира в гості приїхав князь Ізяслав. Він і познайомив Казимира із твоїм братом Жемайлом. Вони мені обоє відразу не сподобалися: я відчула загрозу нашому щастю. Але Казимир з Оленькою, здавалося, нічого не помічали. А потім Казимир відбув до двору Болеслава для поїздки в Рим. З ним відбула і його дружина. У цьому не було нічого дивного, адже в країні було все спокійно, а стіни замка славилися неприступністю. Отут-то й з'явився Жемайло зі своїми друзями. Оленька їх зустріла і стіл наказала накрити. Ми із чоловіком поснідали з ними та разом із сином пішли на прогулянку. Ми відійшли недалеко, як почули крики: це кричала Оленька. Чоловік вихопив меча і наказав мені із сином закритися в кімнаті. Я його послухалася. Але моєму панові не вдалося впоратися із трьома лицарями. Вони проткнули його своїми мечами наскрізь. А потім знову прийнялися за Оленьку. Її несамовиті лементи про допомогу дотепер звучать у моїй голові!.. У своїй кімнаті я обіймала маленького Станіслава, боячись поворухнутися. Дитина теж, спасибі Господу, мовчала... лише коли все стихло, через кілька годин, я зважилася відкрити кімнату. Закривавлене тіло Оленьки лежало під вікнами замка, а мій чоловік умер у мене на руках, розповівши про всі ті наруги, які вони над нею вчинили. Через кілька днів повернувся Казимир. Почувши про те, що трапилося, він збожеволів від горя й бажання помсти. Він не хотів вірити ні своїм очам, ні своїм вухам. Він наздогнав Жемайла з лицарями вже під Полоцьком і один розправився з ними трьома. А я від того часу живу із сином у його замку й під його заступництвом.

Милана: Боже, яке нечуване злодіяння! І це мій брат... Напевно Казимир був управі вбити мене за гріхи моєї родини...

Беата (із болем): Казимиру випало гірше випробування: полюбити тебе так, що він готовий віддати дияволові душу за цю любов! Бідна Оленька...

Милана: Скажи, а я дійсно так сильно на неї схожа?

Беата: Ти – вилита вона, але душа в тебе не її! Вона так його любила...

Голос Казимира з далека: Беато, допоможи мені!

Беата: О Господи! (Вибігає, залишивши відкриті двері).

Милана (дивлячись на двері): От і шанс для моєї втечі... (Підходить до дверей). Треба наважитися! Боже, ну що ж мене втримує отут?

Беата (вертаючись): Допоможи мені, княжно! У нього знову відкрилася рана, він знепритомнів! Ти краще мене вмієш робити перев'язки...

Милана (безнадійно): Так, звичайно, підемо…

Картина друга
Ява перша: Милана й Ізяслав

(У своїй кімнаті Сандомирского замка на ложе сидить Милана з Біблією в руках. Волосся її розпущене, вона неприбрана).

Милана (молиться): Отче наш небесний! Упокій душу брата мого Жемайла й хай будуть йому прощені всі злодіяння й гріхи його! Отче, надоуми Казимира, дай йому

сили вижити й відведи від нього караючий перст твій! (Замислюється). Отче, надоуми й просвітли мою голову й допоможи розібратися, що робиться в душі моїй....

(Двері в кімнату різко відкриваються й у дверях з'являється князь Ізяслав).

Милана (уражена): Ізяславе? Як ти довідався, що я отут? (Ізяслав посміхається. Милана кидає оком на свій одяг). Вийди з кімнати, дай я приберуся.

Ізяслав: Для мене не обов'язково прибиратися. І як по мені, так ти краще неприбрана!

Милана: (підхоплюється з ложа): Вийди з моєї кімнати, Ізяславе, інакше я буду кликати на допомогу!

Ізяслав (хапає її в оберемок і кидає на ложе): А кликати на допомогу нікого. Казимиру вночі стало зовсім зле, рана його загноїлася, піднявся жар і Беата із двома дружинниками повезла його до знахаря. А він живе не близько! Лицарів же своїх ще два дні назад Казимир відпустив на турнір у Мазовію. Залишилося ще два стражники у воріт — ну так з ними ми розберемося!

Милана (намагається звільнитися, але Ізяслав придавлює її рукою за горло до ложа): Що ти від мене хочеш, князю?

Изяслав: А ти як думаєш? (Сміється). Усе в цьому світі повторюється, Милано! І ти тут не випадково, ти тут тому, що так захотів я!

Милана (уражена): Ти?

Ізяслав: Звичайно! Чи бачиш, вісім років тому, коли київська чернь скинула мене із престолу й посадила туди твого слабовольного батечка, я перший раз втік до Болеслава в Польщу. Перед цим я овдовів і отут я побачив її − Оленьку, княгиню Сілезьку! Я послав до неї сватів, але її батьки зустріли нас холодно, сказали, що Оленька вже засватана за Казимира, та й вік мій не занадто юний для неї. А Оленька тоді ще сміялася, довідавшись про моє сватання... Я таких речей не прощаю! Я став вичікувати, усе більше входячи в довіру до Казимира. Після того, коли ми з братами й Болеславом викинули твого батечка з київського престолу, я познайомився з вашим Жемайлом і відразу зрозумів - от хто мені потрібний! Це я вмовив його поїхати спочатку в Гнезно, а потім у Сандомир. Це я його познайомив з Казимиром і Оленькою і хоча вона дурного слова не сказала про нього, я постійно його переконував, що вона кепкує і знущається з нього. Я це робив доти, доки він її не зненавидів і не побажав помсти.

Милана (намагаючись вирватися): Ти диявол! Відпусти мене!

Ізяслав (зло): Лежи й не пручайся! Не те, рука в мене важка, просто придушу! З тобою ми ще розберемося, лише в іншому місці!.. Отож, це я підказав Жемайлу, коли від'їде Казимир і він зробив з нею те, що повинен був зробити: більше вона ніколи не буде глузувати з київського князя!

Милана: Ти гірше, ніж диявол! Що ти хочеш від мене?!

Ізяслав: Тебе я побачив рік назад, у Полоцьку й немов блискавкою мене вдарило! Не може бути, Оленька знову воскресла! Теж обличчя і той же презирливий погляд! Вона не повинна була воскреснути! Інакше мені знову прийдеться взяти гріх на душу... Тоді я згадав про Казимира, який і не догадувався, що Жемайло просто втілив мою помсту. У Києві люд знову почав бунтувати й це був гарний привід, щоб знову звернутися за допомогою до поляків. Перед тим, як приїхати до Казимира, я

щедро заплатив у Сілезії трьом імперським лицарям, щоб вони напали на Казимира біля Полоцька, поранили його, але не вбили! Нещасні, вони й не підозрювали, що всі троє загинуть від його руки... Але йому теж добре дісталося! Я його притяг у полоцький замок, щоб він побачив тебе. Я знав, що він відчує! А далі зовсім не складно було його підбити викрасти тебе!

Милана: Ти хворий, Ізяславе! Навіщо тобі це все?

Ізяслав: Друга Оленька не може нікому дістатися! Вона повинна стати моєю холопкою, моєю рабою, а не королевою Польщі або княгинею Сандомирською!

Милана: Навіщо ти втяг в усе це Казимира, адже жорстоко постраждає він!

Ізяслав: Дурне дівчисько! Тому, що він посмів стать чоловіком Оленьки й тримати її у своїх обіймах! Усі довідаються, що він тебе викрав, коли сьогодні, заткнувши тобі рота й кинувши в мішок, я відвезу тебе звідси. Тоді нехай тебе всі шукають тут! І гадають, що Казимир із тобою зробив: утопив у річці чи кинув у колодязь... Про мене ніхто й не подумає!

Милана: Але я адже не Оленька, навіщо тобі я?

Ізяслав (грубо перевертає її обличчям у постіль, скручує за спиною руки й утримуючи їх десницею, дістає мотузку й туго нею зв'язує руки): Навіщо ти? Ти будеш моєю холопкою, ти будеш мені по вечорах мити ноги й догоджати мені, а потім, коли мені набридне, будеш розважати моїх друзів у мене на очах, як це робила Оленька із друзями Жемайла, а він тримав її за волосся.

Милана (намагаючись вирватися): Цього ніколи не буде! (Кричить) Допоможіть!

Ізяслав (кидаючи її за волосся на підлогу): Буде! Що ти зможеш зробити?

Милана (з викликом): Ти однаково не будеш першим! Казимир уже мною оволодів!

Ізяслав (сміється): Неправда! Я занадто добре знаю Казимира! Він не посміє до тебе доторкнутися, доки ти сама не захочеш! А ти — дика кішка, й це мені подобається! (Зав'язує їй хусткою рот і ляскає рукою по щоці). Ну от! А ти гарна! І ніхто ще до тебе не доторкався! Тепер пора в мішок! (нагинається, щоб підняти її).

Ява друга: ті ж і Казимир

(У кімнату блискавкою влітає Казимир, і ударом кулака збиває Ізяслава з ніг. Не встигає Ізяслав отямитися, як Казимир приставляє йому меч до горла).

Казимир: Піднімайся, Ізяславе! Стерв'ятнику, ти думав мене вже й живим не побачити! Так тобі потрібна була вона й ти для цього використовував мене!

Ізяслав: Казимире, я тобі зараз усе поясню…

Казимир: Не потрібно нічого пояснювати! Забирайся! І знай, я не настільки слабий, щоб не викликати тебе на двобій, лише знай: битися будемо на смерть!

Ізяслав (глумливо): Ти не встигнеш, шляхтичу, розправитися із мною, тому, що в найближчі дні Болеслав позбавить тебе всіх лицарських привілеїв і, у найкращому разі кине у в'язницю, а гіршому – накаже посалити на кіл!

Казимир: А це вже турбота не твоя!

Ізяслав: Чому ж? Мені буде дуже цікаво проспостерігати, як з тобою розправляться! (вибігає).

Ява третя: Милана й Казимир

(Казимир кидається до Милани, звільняє їй руки й рот і допомагає піднятися).

Казимир: Він не заподіяв тобі зла? З тобою всі добре?

Милана (розтираючи кисті рук): Із мною ще нічого не встигло трапитися, заспокойся!
Казимир (відходить від неї, молячи): Прости мене, Милано, заради всього святого, прости! Прости, що так полюбив тебе, що погодився насильно сюди привести... Прости за те, що ти сьогодні тут пережила! Прости, що я, доживши до тридцяти років, так і не навчився розбиратися в людях...
Милана: Ти просто занадто шляхетний, Казимире, і не уявляєш, що часто людьми керують зовсім інші почуття…(Підходить і доторкається до його плеча). Як твоя рука, князю?
Казимир (відстороняючись): Все добре…Милано, прошу, не треба мене жаліти! Я більше не смію тебе затримувати. Скажи, куди тебе відвести, до батька в Полоцьк, чи до Болеслава в Гнезно?
Милана: Не знаю…
Казимир: Ти подумай. І ще раз прости мені за все... Насильно милий не будеш.
Милана: Але тебе ж чекає розплата, як у Полоцьку, так і в Гнезно!
Казимир: А я іншого й не бажаю, за все потрібно платити…Але знай, я однаково щасливий, що зустрівся з тобою, що пережив ці почуття, що ти була в моєму замку... (Довго дивиться на неї прощальним поглядом). Збирайся, Милано, треба їхати... (Направляється до дверей).
Милана (молить): Казимиру…
Казимир (обертаючись): Що?
Милана (кидається йому в обійми): Казимире! Я кохаю тебе! (Покриває його лице поцілунками). Я кохаю тебе, чуєш, Казимире! Ти мій єдиний!
Казимир (пригортає її до себе, зі слізьми): О, творцю! Ти почув мої молитви! Ти дозволяєш мені знову почути ці слова, ти дозволяєш мені знову бути щасливим...
Милана: Казимире! Яке це щастя кохати самій і знати, що тебе так люблять! Спасибі, що ти є й що ти змусив мене це відчути...
Казимир: Милано, молю тебе, давай виїдемо звідси зараз же! Усе кинемо! Ми любимо одне одного, ми не пропадемо... Ти не дивися, що мені ще доки недужається, я міцний, я пережив чимало таких поранень, я ніде тебе в образу не дам!
Милана: Я знаю…(Цілує Казимира, а потім відстороняється від нього): Я не можу виїхати з тобою, Казимире... Я не маю такого права... І ти теж! Я не можу зрадити інтереси мого батька, мого міста, мого народу! Я не так вихована, та й ти теж... Не думаю, що ти б зміг зрадити інтереси твого суверена короля... Довго ми щасливі бути не зможемо, нас із тобою замучить совість...
Казимир: Милано…
Милана: Ти знаєш, що я права…(Знову кидається йому в обійми): Але сьогодні ми ще нікуди не поїдемо! Ізяславу знадобитися не менш двох днів, щоб добратися до Полоцька або Гнезно. Я побуду в стінах цього замка з тобою ще хоч день...
Казимир: Так, кохана…(ніжно цілує її).
Милана: І ще знай: з тобою нічого не трапиться, коханий, ти будеш живий, я тобі це обіцяю, моя любов прикриє тебе своїми крилами від усього. І будь упевнений: я люблю тебе не менше, ніж любила тебе твоя Оленька!

Ява четверта: ті ж, Беата, Болеслав, Всеслав, Гліб і Владислав Герман.

(У двері вривається Беата. Казимир і Милана розривають обійми).

Беата: Казимире, у замку король і князь Полоцький. Вони йдуть сюди!

Милана: О боже!

Казимир (рішуче): Я піду їм на зустріч!

Болеслав (входячи): Уже немає потреби нас зустрічати! Ви лише подивиться! (У кімнату заходять Всеслав, Гліб і Владислав Герман. Милана кидаэться до Гліба). Вона дійсно тут, ти був прав, Владиславе Германе!

Владислав: Я ж казав вам, батьку, відразу, що це він її викрав!

Гліб (обіймає Милану): Сестро!

Всеслав (кидаючись на Казимира): Ах ти, безбожнику! Тепер уже точно підеш на плаху!

Милана (вихоплює в Гліба ніж і приставляє його до свого горла): Зараз же відійдіть від нього! Він ні в чому не винний!

Казимир (німіє від жаху): Милано! Кинь ножа! Це моя справа!

Гліб (кидається на Казимира): Ти мені заплатиш за сестру!

Всеслав: Кинь ніж, Милано! Це чоловіча справа!

Милана: Якщо ви зараз же від нього не відійдете, то одержите в руки моє бездиханне тіло! Подивися мені в очі, батьку! Я не жартую... (Всеслав відступає). Беато, подай мені мою Біблію, я хочу на ній принести клятву!

(Беата подає Милані з ложа Біблію).

Милана (тричі перехрестившись): Призиваю Господа всевишнього у свідки! (Кладе руку на Біблію). Нехай він пронизе блискавками мою голову й голови моїх майбутніх дітей, якщо я зараз скажу неправду! Князь Казимир мені не заподіяв ні найменшої шкоди... Але він мав повне право не те що збезчестити мене, але й убити!

Болеслав: Що ти таке говориш, Милано?! Ніхто в моєму королівстві не сміє вершити самосуд, є закони!

Милана: Ще не дуже давно минули часи кровної помсти! І багато хто з лицарів ще дотримуються їхніх правил, ваша величносте!.. Три роки тому в цій кімнаті звершився страшний злочин. У відсутності хазяїна, князя Сандомирського, і його дружини мій брат, Жемайло, разом із двома своїми дружинниками приїхали в замок. Жінка князя, Оленька наказала відкрити ворота й зустріла їх, як добрих гостей. Але мій брат посмітив поглумитися над нею, а потім віддав її на потіху своїм дружинникам!

Всеслав: Що ти говориш, дочко? Твій брат це зробив сам і тому, що вона спокушала його!

Милана: Беато! Заприсягни на Біблії так, як це роблю я!

Беата (кладучи руку на Біблію): Клянуся Пречистою Дівою, Творцем нашим і моїм п'ятирічним сином Станіславом, що все було так, як говорить Милана! Мій чоловік з мечем у руках захищав Оленьку, але вони втрьох нанесли йому смертельні рани, і, умираючи, він бачив усе, що відбувалося в цій кімнаті й перед смертю повідав мені.

Болеслав: Але чому ж ти, Казимире, тоді не повідав мені всієї правди?

Беата: Дозвольте, я поясню, ваша величносте. Оленька була моєю старшою сестрою й ми тоді із князем Казимиром вирішили, що не потрібно всій Польщі

знати, що відбулося в той день у цій кімнаті.
Милана: Подумай, батьку мій! Чи могла жінка, яка спокушала чоловіка, потім викинутися з вікна. Просто ти намагався виправдати у своїх батьківських очах Жемайла... Але вбивши Жемайла, князь Сандомирський лише відплатив за смерть свого кузена Вацлава, чоловіка Беати. Муки Оленьки не були відплачені! Та князь Казимир не збирався більше мститися. Він просто погодився, щоб мене викрали, побачивши мою вражаючу схожість зі своєю покійною дружиною. Йому був настільки дорогий цей образ, що він не міг відмовитися бачити його щодня... Беато! Заприсягнися в силі моєї схожості з покійною княгинею!
Болеслав: У цьому немає потреби…Я знав Оленьку Сандомирську, вона дійсно вилита ти!
Милана (натхненно): Але розмова про злочин не закінчена! Що не було в цьому ніякої провини Казимира, я думаю, ви всі зрозуміли, але й провина Жемайла теж була не головною! За всім цим стояла інша людина...
Казимир (напружено): Хто це?
Милана: Ізяслав, князь Київський!
Всеслав:, Милано! Твій розум помутився!
Милана: Якби ти бачив, батько, що він із мною сьогодні намагався зробити й чув, чого він мені в цій кімнаті наговорив, ти б не вважав мене божевільною! Це йому Оленька відмовила у залицянні, це він обмовив її перед Жемайлом і розповів, коли її можна буде застати одну, це він, як змій, вліз у душу князеві Казимиру й указав йому на мене, щоб потім звалити всю на нього, це він хотів поглумитися треба мною, викравши мене й зробивши своєю рабинею. Це він!!!
Всеслав (уражений): Дочко! Що ти...
Милана (перебиває його): Клянуся на Святому Писанні, клянуся пам'яттю покійної матері, клянуся моїм улюбленим містом Полоцьком, клянуся…(випускає з рук Біблію й з риданнями падає в обійми брата Гліба).
Гліб: Батьку, пожалійте її!
Владислав: Ваша величносте, батьку мій, хіба ви не бачите, наскільки моя наречена змучена! Треба це все припинити! Я їй повністю довіряю. Провини князя Казимира не можна повністю заперечувати, але якщо вона клянеться й уважає його невинним, давайте помилуємо його, і нехай він на війні кров'ю змиє свій гріх!
Милана: Спасибі, Владиславе Германе! Я ніколи не забуду того, що ти сьогодні сказав і що повірив мені. Так знайте, що саме сьогодні Казимир мене врятував від безчестя, у яке хотів кинути Ізяслав. Цього разу Бог йому допоміг і він повернувся вчасно...
Болеслав: Що скажеш, князю Казимире?
Казимир (опустивши голову): Я не заперечую свій провини. Ваша воля вирішувати мою долю вашим судом...Лише про одне вас заклинаю, дайте мені зустрінеться на двобої із князем Ізяславом! Я не менше уражений тим, що розповіла Милана! Я сліпий і немає мені прощення! Це я погубив Оленьку й ледве не погубив Милану!
Болеслав: Потім це вирішимо. А доки велю тобі залишатися у своєму замку й не покидати його до нашого остаточного рішення!
Милана (відстороняючись від обіймів брата): Ти не будеш йому мстити, Казимире! Якщо я тобі дійсно дорога, вистачить уже крові! Бог все бачить... Якщо ти

помстишся, за цією смертю прийдуть нові... не смій!
Владислав: Ну все! Досить на сьогодні! Пожалій її батько, вона пережила такі потрясіння!
Гліб (обіймаючи сестру)**:** Ваша величносте, їй дуже погано!
Болеслав: Ви праві! Досить на сьогодні! (Казимиру): Чекай мого рішення! А цей Ізяслав, дочекається він у мене ще допомоги! Нехай Києвом його брати правлять, а не він!
Всеслав (виходить із заціпеніння): Правильно! Вертаємося до Полоцьку! (Направляється до дверей, усі виходять за ним. На хвилину затримується й люто дивиться в очі Казимиру. Той відповідає йому спокійним поглядом).
Милана (на мить зупиняється): Прощай, Казимире. Пам'ятай, про що я тебе просила.
Казимир (опустивши голову): Прощай, Милано...

Картина третя.
Ява перша: Казимир і Беата

(Казимир стоїть біля вікна. Дошки вікна відбиті. У кімнату проникають яскраві промені сонця. Беата сидить за столом і перечитує листа).
Бета (зітхає): Ну що ж, Казимире! Бог і наш суверен не виявилися до тебе жорстокі! Тобі всього лише заборонено з'являтися при дворі, а так, ти вільна людина! Чим ти не задоволений?
Казимир (не повертаючись до неї): Мене врятувала Милана! Бог мій, Беато! Я ще ніколи не відчував до себе такої зневаги, як зараз! Всі ці події розкрили мені очі на себе... Не будемо вже говорити про мою безмежну провину перед Оленькою... Але що я зробив з життям Милани?! Я змусив її полюбити себе... А тепер вона все життя буде мучитися в обіймах іншого... А я буду мучитися, знаючи, як мучиться вона!
Беата : Вона все це переживе…Хіба місяць назад у цій кімнаті вона не довела, що сильніше нас всіх! Вона дуже сильна, Казимире!
Казимир: Це не знімає мою провину!

Ява друге: Казимир і Милана

(У кімнату в дорожньому плащі входить Милана. У її руках невеликий згорток. Вона зупиняється, не зводячи очей з Казимира. Казимиру не вистачає повітря).
Казимир: Милано... Ти?
Милана (не зводячи з нього очей): Беато, залиш нас будь ласка…

(Беата виходить, перехрестившись. Казимир і Милана кидаються один одному в обійми).

Казимир: Боже мій, як ти тут опинилася? (Покриває її руки поцілунками). Ти не марево, ти — моя Милана!
Милана (озирається) Ти зважився відкрити це вікно? Все-таки мені вдалося пролити у твою душу світло.
Казимир (пригортає її до себе): Ти повернула мені віру, а віра не може бути без світла! Але я думав, що більше ніколи тебе не побачу. І раптом ти тут... А як же твоє весілля?
Милана: Весілля відбудеться через півтора місяці…І король і Владислав Герман вирішили, слава Богові, що мені потрібно відійти від всіх цих потрясінь. А я попросилася провести весь цей час у монастирі. Ніхто не заперечував...

Казимир (здивовано): Але як ти опинилася тут?
Милана (звільняється від його рук і сідає на ложі): Це вже мій гріх, Казимире…Хоча, по правді сказати, ніякого гріха я тут не бачу. Я постилася й молилася три тижні в монастирі, перед тим, як на це зважилася. А потім кинулася старенькій матінці-ігумені в ноги, розповіла їй про свою любов, про все те, що з нами відбулося й про те, що я хочу зробити...в ім'я своєї любові...
Казимир (сідає поруч і пригортає її до себе): В ім'я нашої любові…
Милана (притискається обличчям до його щоки): Звичайно, нашої…Дотепер не можу повірити, але вона мене зрозуміла й підтримала. Вона сказала, що не всім у цьому житті випадає настільки сильна взаємна любов і коли я на це зважилася, то повинна зробити, бо якщо не зроблю, потім все своє життя буду про це шкодувати й почуватися нещасною... Вона мене відпустила до архієпископа в Гнезно перед моїм одруженням, знаючи, що я заїду й сюди... Казимире, я не маю права штовхати на війну дві країни, зрадити інтереси польської корони й мого батька, але я маю право хоч у ці три дні віддати всю свою любов без залишку найдорожчій для мене людині... І це мій гріх, Казимире, я заберу його із собою в могилу...
Казимир (закриваючи обличчя руками): Господи, Милано, ну чому я тебе не зустрів раніше, до того, як на тебе впав погляд цього хлопчика, Владислава Германа, чому я раніше не приїхав у Полоцьк, чому я зустрів тебе, коли в моєму волоссі вже стала пробиватися сивина?
Милана: Коханий мій, адже однаково це щастя, що ми зустрілися, адже цього могло й зовсім не відбутися. А ми все-таки зустрілися й полюбили один одного...
Казимир (піднімається із ложа, починає нервово ходити по кімнаті): Я не гідний твоєї любові, Милано. Ти врятувала мені життя, а я навіть не можу відстояти наше щастя!
Милана (сумно посміхається): Дозволь вже мені вирішувати, чого ти вартий. Як лише тоді ти, поранений, доторкнувся губами до моєї руки в нашім будинку, я зрозуміла: ось цей єдиний чоловік, якого я чекала все своє життя. І я не помилилася! Як я вдячна тобі, Казимире, що ти мене викрав, що змусив хоч кілька днів прожити справжнім життям і дихати повними грудьми! Іди до мене, Казимире, йди до мене, мій єдиний...
Казимир (падаючи до її ніг) Милано…

Картина четверта
Ява перша: Беата і Ядвіга

(Світанок у вікнах Сандомирського палацу. Беата і Ядвіга сидять за столом, у них дуже збуджений від пережитих спогадів вигляд. Якийсь час мовчать).
Беата: А рано ранком, через три дні, вони попрощалися назавжди. Милана продовжила свій шлях у Гнезно, щоб стати польською принцесою, а Казимир вирішив розстатися зі світським життям і присвятити себе Богові...
Ядвіга (плаче): Ну чому, чому люди просто не можуть бути щасливі на цій землі. Чому їх повинні розділяти умовності нашого життя, чиїсь чужі інтереси, адже це ж так просто — об'єднатися двом люблячим серцям!
Беата: Є, дівчинко моя, у цьому світі, набагато більше значимі речі, ніж особисте щастя й задоволення. Це почуття обов’язку перед вітчизною, перед батьками, перед людською мораллю і якщо ми переступаємо ці межі, то не зможемо повноцінно

відзвітувати перед Богом за своє життя... А чому ти думаєш, рідна, що вони не були потім щасливі? Вони пронесли у своєму серці спогад про ці дні чистої любові все своє життя.

Ядвіга: Дивно…Мені мама на смертному одрі сказала точно такі ж слова й одягла на мене цей медальйон із його зображенням. Вона хотіла, щоб я обов'язково з ним зустрілася...

Беата: Я не бачила, коли вони попрощалися, напевно тоді він і подарував їй цей оленькин медальйон з його зображенням.

Ядвіга: Я знаю, як вони прощалися. Це єдине, що мені встигла розповісти мама. Слухай...

Ява друга: ті ж, Казимир і Милана.

(На авансцену виходять, взявшись за руки, Казимир і Милана).

Казимир (Обіймає Милану): Як гірко усвідомлювати, що я більше тебе ніколи не побачу…

Милана (розвертає згорток): От мій портрет на фаянсі. У мене таких два. Їх виготовив кращий полоцький майстер. Один я забираю із собою, щоб дивитися на себе, коли постарію, другий віддаю тобі...

Казимир (цілуючи портрет) Ти будеш прекрасною, коли й постарієш…Спасибі. (Цілує її).

Милана: А ти мені не подаруєш на пам'ять свій портрет?

Казимир (знімає з шиї медальйон з ланцюгом): Звичайно, ось… Коли я їхав на війну, я подарував його Оленьці. Після її смерті він був із мною. Я дарую його тобі, як найдорожче й особисте. Якщо ти його колись і передаси комусь, то лише найближчій тобі, рідній людині.

Милана (зі слізьми): Він буде із мною до могили, клянуся тобі…

Казимир (покриває її обличчя й руки поцілунками): Нехай час збереже нашу таємницю й не зруйнує нашу любов…

Милана: Нашу любов ніщо не зможе зруйнувати! Мені пора, коханий...

Казимир: Я проводжу тебе до карети. (Ідуть, взявшись за руки).

Ява третя: Ядвіга, Беата, Хелена і Станіслав.

(Вбігає Хелена зі стравами на срібному підносі. За нею входить Станіслав).

Хелена: Ви отут такі речі розповідаєте, що я увесь час плачу.

Беата: Так ти підслухувала, негіднице!

Хелена: Прости мене. Тато лише що це помітив і сильно мене насварив.

Станіслав: Ну що про з нею поробиш? От така вона в нас зростає...

Ядвіга: Іди до мене на коліна, Хелено! Чому ти плачеш?

Хелена: Мені дуже шкода цих Милану й Казимира. Я ніколи раніше цього не чула. Я тепер постараюся більше любити Казимира.

Станіслав: Так ти й так досить його любиш – ні на хвилину спокою не даєш, коли він тут.

Ядвіга: І я його по маминих і ваших розповідях уже починаю любити. Я так боюся зустрічі з ним... Раптом він не захоче із мною побачитися?

Беата (обіймає її): Усе буде добре, дитинко.

Ядвіга: Знаєш, Беато, я не хочу вертатися в Гнезно, я не хочу уготованої собі долі, не хочу повторювати мамину долю!
Станіслав: А що ж ви хочете?
Ядвіга: Я хочу залишитися тут, у цьому замку, назавжди!
Беата: Ми були б лише раді. Але це, на жаль, неможливо. Ти — королівська дочка, тобі уготована особлива доля...
Ядвіга: Але крім мене в моїх батьків ще два сини й дочка. От нехай вони й займаються політикою й долею країни...
Беата: Не думаю, щоб твій батько тобі це дозволив…
Хелена: І все-таки один вихід є, щоб принцеса могла залишитися з нами (Обіймає Ядвігу).
Ядвіга (здивовано): Який, дитинко?
Хелена: Ти можеш вийти заміж за мого тата. Тоді ніхто тебе від нас не забере! А тато в нас знатний князь, хоч він і Мазовецький, але володіє ще й сандомирськими землями. А ще він у нас дуже й дуже гарний!
Станіслав: Хелено!
Хелена: А що я такого сказала? Це єдиний вихід для нас всіх!
Беата: Але ж вустами дитини промовляє істина…
Станіслав: Як це ви за нас із Ядвігою такі питання вирішуєте? Вона адже принцеса й зовсім мене не знає!
Хелена: Так узнає!
Станіслав: Хелено!
Ядвіга: Почекайте…Схоже, вона права. Король може на це погодитися, знаючи мій характер. Адже партія в його очах дійсно гідна. А для мене це єдиний шанс більше не залишати цього будинку.
Станіслав: Ви що, серйозно? О Господи!
Ядвіга: Спочатку наш шлюб буде умовністю, а там побачимо!
Хелена: Ура! У мене знову буде мама, і не просто мама. а принцеса!
Ядвіга (посміхаючись крізь сльози): Не знаю, чи буду я дружиною, але твоєю мамою точно буду! Ти знайшла для мене вихід (Обіймає Хелену).
Беата: Ну все, підемо із мною Хелено, потрібно приготувати справжній сніданок, незабаром повинен з'явитися Казимир! (Ідуть).

Ява четверта: Ядвіга й Станіслав.

Станіслав: Вся наша розмова мені нагадує злий жарт. Навіщо ви даєте надію дитині, що знудьгувалася за матір'ю?
Ядвіга: Я не жартую, Станіславе, я повинна тут залишитися, для мене це дуже важливо. (Підходить до нього). Крім того, мені приємно ваше товариство.
Станіслав: Але такими речами не жартують! Шлюб − це дуже серйозна справа!
Ядвіга: Для мене немає серйозніше справи, ніж залишитися тут. Ваша мати це розуміє. Чому ви не хочете зрозуміти?
Станіслав: Ні, я звичайно радий вам допомогти, але ви…Ви потім будете мною нехтувати і сміятися з мене!
Ядвіга: Погано ви мене знаєте…Заради вашої дочки й заради Казимира давайте разом спробуємо зробити щось хороше!

Станіслав (остаточно розгубившись): Ну, давайте…
Ядвіга (торкається його плеча): Виходить, домовилися?
Станіслав: Я чую голоси, сюди йдуть. Це мама й Казимир.
Ядвіга (хапає його за руку): О Боже, мене страшно, я зараз знепритомнію.
Станіслав: Не бійтеся. Ми всі вас підтримаємо.

Ява п'ята: ті ж, Беата й Казимир

(Заходять Беата й Казимир. Він з бородою й посивів. Одягнений у чернече плаття й плащ).
Беата: У нас гості, Казимире.
Казимир : Я ж просив тебе, у ті дні, коли я тут, нікого не приймати.
Беата: Але це особливий гість, гість пам'яті про Милану Полоцьку!
Казимир (хапаючись за серце): Милана тут? Не може бути!..
Ядвіга (вдихаючи глибоко повітря й роблячи крок уперед): Ні, не Милана! Тут я з волі моєї мами, Милани! (Довго дивляться з Казимиром в очі). Моя мама перед смертю просила передати вам це... (Простягає портрет Милани на фаянсі).
Казимир (беручи тремтячими руками): Боже, як той, що в мене … Виходить, її більше немає...
Ядвіга: Так…Але вона просила передати ще й це (Знімає із шиї медальйон і простягає його Казимиру. Він переводить очі з Ядвіги на медальйон).
Казимир (задихаючись від хвилювання): Ти…Виходить ти?...
Ядвіга: Так, Казимире, я твоя дочка…(Зі слізьми кидається в його обійми).

А. Реале (1928-1982, Італія)

КОЛИ ЄПИСКОПУ ВКЛОНЯВСЯ ПАПА РИМСЬКИЙ

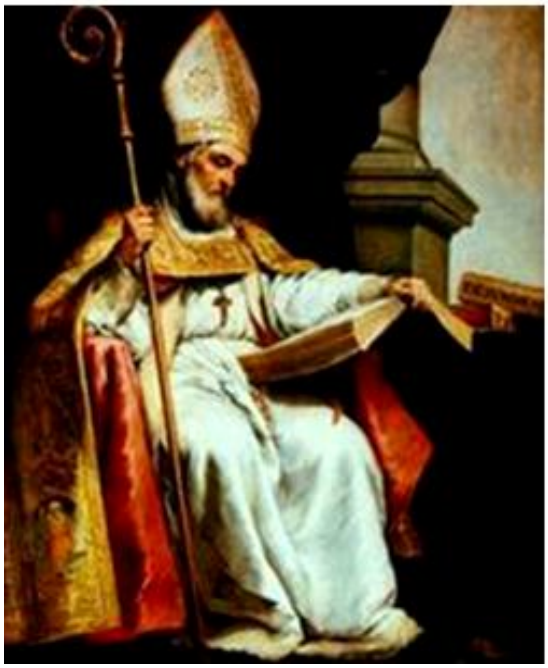

Історична драма в трьох частинах

Дійові особи:

***Ісидор**, єпископ Гіспала*
Леандр, його старший брат
Рікаред I, король візіготської Іспанії
Сісебут, його син
Григорій, папа римський
Теодора із роду Аніціїв
Флорентіна, сестра Ісидора та Леандра
Леонтія, дружина Сісебута
Теодолінда, королева лангобардів
Лігія, візіготська королева
Боніфацій III, папа римський
Рікаред II, брат Сісебута

Всі події відбуваються в Гіспалі (Севільї) в будинку Ісидора Севільського впродовж 582-608 років.

„… благословенні то були часи,
коли єпископу вклонявся папа римський…“
Данте Аліґ'єрі. Сонет.

Вистава перенесе нас до Вестготської Іспанії рубежу VI- VII століть, однієї із перших потужних варварських Західної Європи й познайомить нас із життєвим шляхом визначного вченого раннього Середньовіччя Ісидора Севільського.

Значення внеску Ісидора Севільського для західної цивілізації, західної педагогіки й культури важко переоцінити: як науковець він випередив свій час на кілька століть. У якості прикладу наведемо основні здобутки його спадщини: автор першої середньовічної енциклопедії, суспільно-громадський діяч Вестготського королівства, центральна фігура Вестготського варварського відродження, автор „Педагогічних настанов" вестготському королю Сісебуту, його вихователь, педагог і наставник, не лише теоретик педагогіки, а й практик (його педагогічна система була дієвою в Севільї, бо за часів єпископату Ісидора там з'являються школи, що стали прообразом європейських єпископально-кафедральних шкіл, а точніше — Гіспальський протоуніверситет, де він викладав квадріум, а окрім того фізику, хімію, мінералогію, біологію, медицину, географію, етнографію, демографію, мистецтвознавство, військову справу і флотобудівництво. Якби не арабське вторгнення на Піренеї, перший університет в Європі виник би в Іспанії (VII століття); першим розробив науково-понятійний апарат дослідження, фундатор філософської парадигми патристичної космології; в його творчості принципово по новому прозвучало призначення семи вільних мистецтв; першим намагався поєднати геоцентричну концепцію світу з геліоцентричними уявленнями; своїм ученням і наочними конструкціями підтвердив античну концепцію історичного коловороту (на відміну від пануючих в епоху Середньовіччя лінійних інтерпретацій історії); врятував і зберіг від релігійних фанатиків кращі зразки пізньої античної літератури, дав особливе тлумачення загальної конструкції Земного світу і Всесвіту, яке має дуже багато спільного із теорією ноосфери В.І. Вернадського, проблемами квантової фізики та баченням життя і смерті.

Проте ми практично нічого не знаємо про складне особисте життя Ісидора, людини надзвичайно пристрасної, яка була поставлена в жорсткі рамки того часу, бо шлях до серйозної освіти й викладання лежав лише через чернецтво і постриг.

Його нащадки достойно оцінили свого великого попередника: Данте Аліг'єрі в „Божественній комедії" ім'я Ісидора Севільськогодо поставив поряд зі святими, у 1722 *році його визнали шостим Доктором Церкви. Ж.Л. Д'Аламбер, Монтеск'є поклали концептуальні засади Ісидора в основу своєї "Енциклопедії", його обрали покровителем мережі Інтернет (1999 рік) і покровителем усіх професорів і студентів західної цивілізації.*

А. Реале

Пролог (582 рік від Різдва Христова)

Перед завісою на сцену виходить засмучений хлопчик років 12-ти. Його наздоганяє дівчинка, його ровесниця, хапає за руку.

Теодора: Що трапилося, Ісидоре? Я бачила, як ти зі сльозами на очах вибіг із Гіспальської школи. Тебе там хтось образив?

Ісидор: Ти що? Стежиш за мною?

Теодора: Та ні… Просто випадково побачила… Але чому ти зі мною розмовляєш у такому тоні? Я ж турбуюся за тебе!

Ісидор: Я знаю, Теодоро, вибач, будь-ласка… Просто я сьогодні зрозумів…

Теодора: Що зрозумів?

Ісидор: Що моїм мріям ніколи не здійснитися…

Теодора: Чому? Яким мріям?

Ісидор: Я ж тобі багато разів розповідав, що я хочу стати вченим, людиною, яка б дізналася про всі таємниці світу!
Теодора: Про всі таємниці світу дізнатися неможливо…
Ісидор: Ні, можливо! Просто не потрібно цьому заважати!
Теодора: О великий Боже! Та хто ж тобі може заважати? І батьки і твій брат Леандр лише і мріють, щоб ти навчався!
Ісидор: Батьки можливо й мріють, а от Леандр…і цей Астігіс…
Теодора: Ваш наставник?
Ісидор: Так. Вони повністю відмовилися від того, що писали язичники — греки і римляни. Вони хочуть спростити уявлення про світ!
Теодора: Але те, що писали язичники — то великий гріх! Мій дядько Григорій стверджує те саме!
Ісидор: Гріх — це сповідати язичницьку віру! Але чому я не повинен читати того, що писали мудрі люди багато років тому. Вони не знали нашого Ісуса, бо його ще просто не було…Але вони намагалися зрозуміти цей світ: звідки він узявся, з чого складається, що відбувається з людиною після її смерті…
Теодора: Не згадуй будь-ласка про смерть! Я так боюся про це думати…
Ісидор: Ось бачиш! Боїшся, бо не впевнена, куди полине твоя душа після смерті. А якби була впевнена, то не боялась би!
Теодора: Дядько стверджує, що душі праведників полинуть до раю. Але для цього треба прожити особливе праведне життя, а я часто не слухаюся, буваю лінивою в роботі…
Ісидор: Ти — лінива й не слухняна? То хто ж тоді може бути прикладом слухняності?
Теодора: Дядько вважає, що мені ще далеко до праведності, а якщо я не приведи Боже, зараз помру, то мені не бачити раю…. Тому я й боюся.
Ісидор: Не слухай свого дядька! Він міркує як і мій брат… Рай, пекло… насправді все набагато складніше. Цей світ, у якому ми живемо, він весь живий!
Теодора: Як це?
І**сидор**: І земля, і вода, і повітря — все це живе! Так, земля містить своє пекло, воно десь у ній, глибоко в середині…а все, що на поверхні — то створено для людини. Вода, це та сфера, де повинні жити риби, повітря, його нижчі сфери Господь відвів для птахів, а вищі сфери для янголів. Для кожного тут є своє місце.
Теодора: Дивно ти міркуєш, але цікаво… А в чому з тобою не згодні Леандр і Астігіс?
Ісидор: Не вони зі мною не згодні, а я з ними.
Теодора: О Господи! В чому ж?
Ісидор: Ну, наприклад, я не вірю, що Бог міг створити цей світ за шість днів, бо не можна багато ідей так швидко втілити, на все потрібен час.
Теодора: Але це Бог!
Ісидор: Ну то й що? По-друге, я не згоден, що голуб міг стати Духом святим. Бачив я багато голубів. Сідають на підвіконня, залишають свій послід — ніякої від них користі, лише бруд!
Теодора: Ну тут я з тобою згодна! Але ж ми багато чого повинні сприймати на віру, бо…

Ісидор: Бо так уважає твій дядько? Не в усьому ти повинна його дослухатися! Ми повинні самі переконатися, що так воно і є…
Теодора: Я боюся за тебе, Ісидоре…
Ісидор (бере її за руку): А ти не бійся. Просто будь зі мною і підтримуй мене… Це мені дуже потрібно.
Теодора: Я завжди буду з тобою, Ісидоре, щоб не трапилося…
Ісидор: Дякую. Ходімо, я багато тобі ще чого розкажу! (Йдуть).

Частина І. Я не буду монахом. 590 рік від Різдва Христова.

Піднімається завіса. Зала великого будинку, оздоблена в антично-варварському стилі. Вікна й двері прикрашають яскраві портьєри. До кімнати входять єпископ Леандр і папа Григорій. Обидва в гарному гуморі.

Леандр: Ну, сказати по-честі, останні новини з Риму дуже здивували мене і якби ти, Григорію, сам сьогодні це не підтвердив, то я мабуть і не повірив би.
Григорій (сміється): Ти про що, про кошик?
Леандр: Так. Як ти міг додуматися до такого?
Григорій: Ох, Леандре… Це вам тут, в Гіспалі і Толедо здається, що бути папою римським велика честь і приємна справа. Ну, відносно честі, то мабуть я згоден, а стосовно справ моїх… це така відповідальність, що і ворогу моєму не побажаю нести на собі такий тягар. Постійні чвари з великою Візантією, постійні погрози від королівства лангобардів і франків, а тут ще й хвороби, епідемії, голод… я прекрасно розумів, що на мене чекає, тому намагався протистояти своєму обранню.
Леандр: Тому ти й наказав слугам просадити тебе в кошик, прикрити фруктами й віднести до лісу, щоб боголюбивіпарафіяни тебе не знайшли?
Григорій: Так. Але вони мене все ж таки знайшли… І ось тепер я змушений займати кафедру святого Петра. А ти ж знаєш, що я завжди мріяв бути лише монахом…
Леандр: Знаю, друже, знаю…Я знаю, як це важко, взяти на свої плечі всі проблеми й гріхи розрізненого світу! Та ти впораєшся, я в цьому впевнений.
Григорій: Не знаю, чи вистачить мені здоров'я…Та коли під час хресного ходу, який я організував під час епідемії, на небі з'явився Янгол, я дійсно почав потроху вірити в свою місію…
Леандр: Ми також про це чули. Ти на власні очі його бачив?
Григорій: Янгола? Як тобі сказати…Був похмурий день, небо затягло хмарами, ми йшли по вулицям Риму з молитвами… і раптом в небі таке яскраве світло і щось спалахнуло! Всі почали кричати: „Янгол, янгол" — і попадали на землю. Я також упав, та голову уверх боявся підняти. А коли підняв, то вже світло зникло… А знаєш, ти мене сьогодні також уразив.
Леандр: Я? Чим же?
Григорій: Тим, що надумав мені сьогодні вклонятися й віддавати папські честі! Ти ж мій друг!
Леандр: Етикет є етикет! Коли ми с тобою удвох, то інша справа, але на людях ти не повинен себе принижувати!
Григорій: Етикет… Я раб усіх рабів божих і я не якийсь константинопольський

патріарх, щоб мені поклонялися, як богу… Давай змінимо тему розмови. Багато чув про твого племінника: кажуть розумний хлопець, подає надії.
Леандр: Ох, цей розумний хлопець! Зачитується творами грецьких язичників на зразок Платона й Аристотеля, категорично не бажає стати монахом і змінити мене за єпископською кафедрою, зустрічається із твоєю племінницею і мріє з нею одружитися.
Григорій: Я чув про їхню любов і частково тому я приїхав сюди з Риму. А де він бере ці язичницькі книжки?
Леандр: Ох, не питай… У нашого батька була розкішна бібліотека і він її перед смертю всю заповідав йому. Ти ж розумієш, я не смію порушити батьківську волю.
Григорій: Та як сказати… Іноді Бог від нас і цього вимагає. Вибач, друже, я дуже втомився з дороги. Перед зустріччю з королем мені необхідно трохи перепочити
Леандр: Це ти вибач мене, Григорію, що я затримую тебе тут своїми балачками. Ходімо. Я відведу тебе до твоєї кімнати. (Йдуть).

До зали входить Теодора. Вона вже зовсім доросла й гарна, але дуже бліда. Зупиняється біла столу й наливає собі з глека води в піалу. Тихонь до неї ззаду підкрадається Ісидор і міцно обіймає. Теодора скрикує і випускає з рук піалу.

Теодора: Боже, як же ти мене налякав! Завжди ти із своїми жахливими жартами! (Звільняється х його рук).
Ісидор: Я не зрозумів, ти що, не рада моєму поверненню?
Теодора: Ти чомусь із дитинства вважаєш, що я повинна бути в захваті від усього, що ти робиш! Мабуть тому, що я була єдина, хто тобі співчував… Але мені також хтось повинен співчувати, хоч не співчувати, а просто по-людськи до мене ставитися.
Ісидор: Ну, не ти одна мені співчувала, мене ще також любили й розуміли батьки, доки були живі… А чому ти раптом на мене вирішила образитися?
Теодора: Ти що, не розумієш?
Ісидор: Ні, не розумію…
Теодора: Ти зник майже на місяць і навіть нічого мені не сказав. Навіть не попередив і не попрощався зі мною! Це просто неповага до мене! Ти мене не любиш!
Ісидор: Я тебе не люблю? (Пригортає її до себе). Що ти таке вигадала? Та я ладен за тебе віддати життя!
Теодора: Чому ж ти тоді так учинив?
Ісидор: Розумієш, Теодолінда вночі від'їжджала до Скілакії і запропонувала мені помандрувати з нею. Леандр не заперечував. Це все було так несподівано. І не міг же я вночі вдиратися до твого будинку. Ти ж знаєш, як я мріяв познайомитися з Кассіодором і відвідати його бібліотеку. Шкода лише, що мої мрії здійснилися після того, як Кассіодор помер.
Теодора: Ну і як тобі сподобався Віварій і його бібліотека?
Ісидор: Це просто вражаюче! І головне, що ніхто там мені не заважав читати книги. Правда, Теодолінда спробувала, але я її швидко відіслав.
Теодора: А тут весь час я заважаю…
Ісидор: Ну що ти, любов моя! Для тебе єдиної в моєму серці є особливий куточок!

Ми скоро з тобою одружимося. Я вже готую до цього Леандра.
Теодолінда: Хотілося б, щоб і Леандр і Григорій нам це дозволили. Я вже втомилася жити в гріху…
Ісидор: Який же це гріх? Хіба кохати одне одного — це гріх?
Теодора: Перед лицем Господа в неосвяченому шлюбі це гріх…
Ісидор: Я так не вважаю. Але наш союз дійсно треба освятити.
Теодора (пригортаючись до Ісидора): Вибач, що я так накинулася на тебе по приїзду. Але просто зараз така спека і я погано себе відчуваю…
Ісидор: Я звернув увагу, що ти якась дуже бліда… Та я повернувся і все наладиться. Ти не закривай на ніч сьогодні свого вікна з двору. Я до тебе прийду, я дуже за тобою скучив.
Теодора: Ні, я боюся, дядько мав сьогодні приїхати… краще я вночі втечу з дому і ми з тобою зустрінемося в нашій альтанці.
Ісидор (пристрасно обіймає її): Нехай буде так!

На останніх словах до зали входять Теодолінда і Рікаред. Здивовано спостерігають за Теодорою і Ісидором.

Теодолінда: Ви лише зверніть увагу, ваша величносте, на цю благочестиву пару і їхню поведінку! Не встиг повернутися із святого місця і вже в обіймах своєї коханки! (Теодора закриває обличчя й вибігає).
Ісидор: Ваша величносте, я все поясню…
Рікаред: Нічого не треба мені пояснювати, просто треба поводитися гідно і в будинку своїх батьків і старшого брата, які славилися благочестивою поведінкою не спокушати молоду незаміжню дівчину, тим паче, що її дядько від тепер посів святий римський престол.
Теодолінда: Не кажіть так, ваша величносте, все зло в цьому світі від жінки… Чоловік наважиться настільки, наскільки вона йому дозволить! І ця безсоромниця сміє називати себе племінницею папи? Та їй і не снилося, що таке благочестя!
Ісидор: Королево, дозвольте вам заперечити, бо Теодора…
Рікаред: Королевам заперечувати не дозволено, потрібно лише слухати й виконувати їхні побажання.

До зали входять Григорій і Леандр. Теодолінда і Рікаред вклоняються Григорію.

Леандр: А хто це бажав заперечити королеві? Невже мій брат?
Теодолінда (цілує хрест і руку Григорію): Благословіть королеву лангобардів на мудре правління після смерті її чоловіка, ваша святосте!
Григорій: Благословляю тебе, дочко моя. Ти завжди була вірною християнкою і думаю, що станеш мудрою правителькою. Я подолав такий важкий шлях до Гіспала, бо знав, що зустріну тут обох правителів великих народів. Благословляю і тебе, Рікареде, що ти під впливом мого друга, єпископа Леандра, відмовився від аріанської єресі і вступив до лона вселенської церкви.
Рікаред: У цьому і ваша заслуга, пресвятійший отче, а також і королеви Теодолінди, яка слідуючи вашим настановам, вдруге відвідала Гіспал і змогла мене переконати.
Григорій: Ми якраз із Леандром збиралися йти до Гіспальського палацу. А тут

раптом обидва монархи самі завітали в будинок мого друга.
Рікаред: Королі такі ж звичайні люди, як і всі інші. Коли від цим дахом зустрічаються два таких святих отці, як Григорій і Леандр, то на поклін до них варто прийти королям. А ще, ваша святосте, ми знали, що ви стомитеся з дороги, а офіційний прийом у палаці — то важка річ. Отож ми з Теодоліндою і вирішили прийти сюди.
Теодолінда: Але тут ми побачили таке, що я просто не розумію, як його святість Леандр закриває на це очі?
Леандр: Що тут відбулося? Знову Ісидор чогось наговорив?
Теодолінда: Як би ж так! Ми несподівано з'явилися в цій вітальні, бо й двері до будинку чомусь були відчинені. І що ми побачили? Ісидор обіймає Теодору так, неначебто вона його дружина… А ця дівчина й не заперечує!
Григорій: Теодору? Мою племінницю?
Теодолінда: Вибачте, ваша святосте, але це так. Ми мандрували з Ісидором до Скілакії і під час подорожі він поводився як боголюбивий християнин, а ця дівчина, вона просто його зваблює!
Леандр: Підійди до мене, Ісидоре!
Григорій: Почекай, Леандре! Наблизься до мене, юначе!
Ісидор (цілуючи руку Григорію): Дозвольте мені все пояснити, ваша святосте…
Григорій: Потім поясниш… Чи знаєш ти, що часто засмучуєш свого старшого брата?
Ісидор: Знаю…
Григорій: А чому ж ти нічого не робиш для того, щоб цього не відбувалося?
Ісидор: А чому, ваша святосте, ви не думаєте, що Леандр достатньо часто засмучує й мене? І йому це завжди дозволено…
Григорій: А ти сміливий! Так, йому дозволено, бо він старший і після смерті твоїх батьків несе відповідальність і за тебе й за сестру. Хоча, наскільки я знаю, із сестрою немає проблем.
Ісидор: Так, проблеми є лише зі мною, бо я відрізняюсь від інших… та чи є десь в Біблії сказано, що всі люди мають бути однаковими?
Григорій: І добре ти знаєш Біблію?
Ісидор: Достатньо добре, щоб зрозуміти, що багато претензій до мене є немотивованими.
Григорій: Цікаво… Ну, так змотивуй мені, в чому тебе незмотивовано утискають?
Леандр: Ваша святосте, я відчуваю, що ця дискусія затягнеться, то може ми всі присядемо. Будь-ласка, запрошую!
Григорій: Мабуть, що так. (Сідає в крісло, всі інші розташовуються на лаві). Я чекаю відповіді, Ісидоре!
Ісидор: Я відчуваю, що ви також скажете, що я занадто зухвалий у свої роки..
Григорій: Ну, що я скажу, ми ще подивимося. Слухаю уважно.
Ісидор: Ваша святосте, де в Біблії написано таке, що молодші діти повинні йти шляху старших братів, а не обирати власний?
Григорій: Ніде такого немає.
Ісидор: Ну ось! Чому я повинен стати монахом, коли відчуваю, що зможу принести немало користі в світському життя? А до того ж я хочу одружитися, бо дійсно

кохаю вашу племінницю, а вона мене.
Григорій: Це вона так сама тобі сказала?
Ісидор: Так.
Григорій: Безсоромна дівчина!
Ісидор: Не звинувачуйте її! Бог не засуджує за кохання.
Григорій: Не засуджує, ти правий, та Бог засуджує за зваблення. Вона не дружина тобі і доки вас не поєднала церква, хто тобі дозволив до неї торкатися?
Ісидор: Але нас у святому шлюбі поєднає церква, мій брат майже погодився на це.
Григорій: А хто тобі сказав, що я погоджуся?
Ісидор: Ну… Я не знаю…
Григорій: Радий, що в тебе хоч із приводу чогось з'явився сумнів. Ну добре, про це пізніше поговоримо. Так чим же тобі так не до душі служіння святій церкві?
Ісидор: Я готовий служити Богові. Але не прислужуватися неосвіченим священикам?
Григорій: Та невже? Так ти вважаєш, що всі церковнослужителі повинні читати Платона й Аристотеля, Сенеку і Полібія?
Ісидор: А звідки ви знаєте, що я їх читаю? Леандр вам розповів?
Григорій: До чого тут Леандр? Діяння вашої сім'ї перед очима всього світу. Так ти мені не відповів?
Ісидор: Хіба Богу потрібні неосвічені люди?
Григорій: Ну що ж, відповідь у твоєму стилі. А як ти думаєш, мені зараз легко з тобою спілкуватися?
Ісидор: Думаю, що ні.
Григорій: І мені не легко, і твоєму братові не легко. А як ти думаєш, як вся моя паства була такою, як ти? Мовчиш? Навряд чи я зміг би навести порядок у Римі. Добропорядне життя набагато важливіше за непорядну освіченість!
Ісидор: Виходить, церкві потрібні неосвічені люди, щоб папі й єпископам легко жилося?
Григорій: Не лови мене на слові! Ти думаєш, мені легко очолювати святу церкву, чи я завжди роблю те, що я хочу?
Ісидор: Думаю, що ні…
Григорій: Так, церкві потрібні освічені люди, але ця освіта повинна бути не язичницькою, необхідно вивчати твори християн, необхідно знати медицину, юриспруденцію, історію. І люди, які здатні навчатися, потім повинні бути здатними передавати це знання іншим в ім'я святої церкви! Зрозумів?
Ісидор: Думаю, що так…
Григорій: А я думаю, що доки ні. Ну добре, йди собі, доки ти вільний (Ісидор цілує йому руку і йде).
Леандр: Ваша святосте, мій королю, вибачте мене за виховання мого брата.
Григорій: Ти що, Леандре? Він дуже розумний юнак, сміливий і впевнений у собі. Церкві потрібні такі люди!
Рікаред: І не лише церкві. Я хочу, щоб він був наставником мого старшого сина. Сісебут дуже розумний хлопчик і любить Ісидора.
Григорій: А Ісидор?
Леандр: А він навіть і чути про це не хоче. В нього зараз одне одруження на умі.

Григорій: Ну цьому ми поставимо край. Леандре, скажи своїй сестрі, Флорентіні, нехай розшукає Теодору і приведе до мене.
Леандр: Зараз. З вашого дозволу (вклоняється й виходить).
Теодолінда: Було дуже цікаво послухати вашу суперечку. Та ви правильно вчинили, ваша святосте.
Григорій: Що саме?
Теодолінда: Що не дозволите їм одружитися.
Григорій: Не знаю, чи правильно, але такі люди, як він, потрібні Господу. Ну, а тепер поговоримо про справи земні. Я дуже радий бачити поряд королеву лангобардів і короля візіготів. Сподіваюся, що мир між вашими державами забезпечить мир у християнському світі. Ви на правильній дорозі. Будуйте нові храми Господу нашому на місці колишніх варварських святилищ. Так легше буде народам вашим звикнути до нових церков, коли вони будуть стояти на місці колишніх жертовників.
Рікаред: Але ж, ваша святосте, чому ж ви повертаєте наші народи до місць колишніх язичницьких вівтарів, а своїх співвітчизників-римлян так переслідуєте за відвідування старих храмів?
Григорій: Бо ваші народи — це ще діти, а просвічені римляни, які наполягають на відновленні старих культів — це дуже небезпечно для християнської віри!
Теодолінда: Однак, святий отче, признайтеся, не лише це привело вас до Гіспалу, коли ви дізналися, що я їду на зустріч з королем Рікаредом.
Григорій: Ти як завжди дуже розумна, дочко моя, хоча ще й дуже молода! Не лише це… Важко починати мені цю розмову… Рік тому, ти, Теодоліндо, поховала свого чоловіка, п'ять років тому став вдівцем Рікаред. Ви ще молоді, здорові й гарні. То чому б вам не одружитися й не об'єднати дві християнські держави для встановлення вічного миру?
Теодолінда (встає): Ваша святосте! Я дуже поважаю святий престол, але я вже королева свого народу, вдова і мати і не дозволю вдруге вирішувати мою долю. Я дуже поважаю Рікареда, але шлюб між нами…Ми й так не допустимо ніякої війни, бо ми друзі.
Григорій: Ви то не допустите, та ви не вічні, а діти ваші ще невідомо, чи будуть вони жити в мирі. А так би була одна держава з одним правителем і спільною династією навіки вічні. Що скажеш, Рікареде?
Рікаред: Я згоден з Теодоліндою. У кожного з нас своя країна. Якщо ми одружимося, то навряд чи зможемо одне одному поступатися в рішеннях. Вона буде бачити на престолі свого сина, а я свого.
Григорій: Але у вас ще могли б бути і спільні діти.
Теодолінда: Ні!
Григорій (встає): Ну ні, так ні. Шкода, що ви мене не почули. А зараз я хочу відпочити, я дуже втомився, а мене ще чекає нелегка розмова з моєю племінницею.
Теодолінда: Я думаю, ви вирішите це питання, ваша святосте.
Григорій: Я не знаю. (Теодолінда і Рікаред вклоняються й виходять). Як я можу наставити на шлях істинний цих дітей, коли дорослі люди в ім'я Бога не хочуть до мене прислухатися?

До зали входять Флорентіна й Теодора. Флорентіна цілує Григорію руки, Теодора зі страхом стоїть осторонь.

Григорій (Флорентіні): Нікого у світі я не радий так бачити, як тебе, дитино моя і твого брата!

Флорентіна: Чому, святий отче? Чим я заслужили вашу любов?

Григорій: Тим, що як і Леандр, по покликанню серця свого пішла служити Господу. Тому мені з вами так і легко.

Флорентіна: Я розумію, отче, я уявляю, як вам буває важко тягти на собі цей тягар, бо кругом процвітає невігластво, брехня й гординя.

Григорій: Ти права, дитино моя. Побудь тут, а я поспілкуюся з Теодорою. Підійди до мене, Теодоро. (Теодора підходить і цілує йому руку).

Теодора: Ви гніваєтесь на мене, отче?

Григорій: Та ні. Мабуть це я погано тебе виховав, після смерті твого батька не зміг його тобі замінити. Подивися мені в очі, Теодоро! Дай мені відповідь лише на одне запитання. Дай, як перед Господом нашим! Ви не просто зустрічаєтеся з Ісидором, ви ж із ним коханці, чи не так? Дивися мені у вічі!

Теодора: Так.

Григорій: І давно?

Теодора: Вже три роки.

Флорентіна: О боже, як він смів?

Григорій: Ні, це як вона сміла? Ти хочеш стати посміховиськом в очах усього християнського світу? Ти ж єдина моя племінниця, єдина моя рідна душа по крові!

Теодора: Але я кохаю його, він кохає мене, ми хочемо одружитися, що в цьому поганого?

Григорій: Збирайся, ти негайно їдеш зі мною в Рим! Їдеш, доки це не зайшло вже надто далеко!

Теодора: А як же Ісидор, він же кохає мене, він цього не переживе!

Григорій: Переживе. В нього інше призначення в цьому світі.

Теодора: О Боже! (падає непритомна).

Григорій (піднімаючи її): Флорентіно, подай мерщій води! (Флорентіна приносить воду, Григорій змочує обличчя Теодорі і та повертається до свідомості). Що поробиш, дитино моя! Іноді у славу Господню треба приймати тверді рішення. Стати просто чиїмось чоловіком — це не для Ісидора. Зрозумій, йому Бог дає інший шанс.

Теодора: А як же я? Я так його кохаю!

Григорій: Все проходить у цьому світі і почуття теж. Ходімо. (Йдуть).

Флорентіна: Боже великий! Укріпи мого молодшого брата у виборі своєму! Забери моєї віри, забери моєї сили і віддай йому! Допоможи йому служити тобі й любити тебе, як це роблю я!

До кімнати тихо входить Рікаред. Флорентіна спочатку його не помічає.

Рікаред: Нарешті, Флорентіно, я застав тебе саму. Мені конче треба з тобою поговорити.

Флорентіна: Чого вам, мій королю?

Рікаред: Не звертайся так до мене, любов моя! Боже, чому ти не погодилася тоді, десять років назад стати моєю дружиною? Тоді б не було в світі чоловіка,

щасливішого за мене!
Флорентіна: Ви знову за своє! У всіх дітей мого батька був інший шлях — служіння Господу. І я не шкодую, що його обрала.
Рікаред: Але ж ти кохала мене, я ж знаю, що кохала!
Флорентіна: Це було найважчим у цьому житті для мене випробуванням. Та я з ним упоралася. Що ви зараз хочете від мене?
Рікаред: Флорентіно, я переговорю з Григорієм і Леандром, я хочу, щоб вони відпустили тебе до мого дому. Мої сини підростають. Потрібно, щоб хтось достойний їх виховував. Я хочу, щоб це була ти.
Флорентіна: Я дуже люблю твоїх дітей, Рікареде! Та я ніколи не переступлю поріг твого палацу. Я більше не хочу випробувань для себе. Я вже заспокоїлася.
Рікаред: Та я присягаюся, що ніколи не буду спокушати тебе своїми бажаннями, за ради своїх дітей…
Флорентіна (перебиває його): Давай подивимося правді у вічі, мій королю. Ти думаєш, я не розумію, що ти й досі кохаєш мене? Ти думаєш, я така дурна, що не знаю ціни твоєму коханню?
Рікаред: Так у чому ж тоді справа?
Флорентіна: Справа в мені, Рікареде. Будемо щирими. Десь у глибині своєї душі черниці я й досі кохаю тебе і я не соромлюся свого кохання, бо більш достойного чоловіка не зустрічала й уже не зустріну. Якщо ми будемо бачитися з тобою щодня, і твоє подружнє ліжко при цьому буде залишатися без жіночої ласки, то де впевненість, що однієї ночі ми не кинемося одне одному в обійми? Я не бажаю більше таких випробувань. Я обрала для себе шлях господньої нареченої і не шкодую про це.
Рікаред: Дякую тобі, Флорентіно.
Флорентіна: За що?
Рікаред: За те, що підтвердила, що моя юність, моє перше кохання були не даремними. Я любив таку достойну жінку, як ти і люблю й зараз. І ти мене любила одного і продовжуєш любити. Це дасть мені сили жити далі.
Цілує їй руки й виходить. у дверях зіштовхується із Леандром. Флорентіна витирає очі.

Леандр: Він знову освідчувався тобі?
Флорентіна: Так. Боже, я мабуть ще й досі кохаю його…
Леандр (обіймає її): Бідна моя сестричко. Мабуть дуже важко жінці, яка мала такого достойного нареченого, вибрати шлях господній.
Флорентіна: Йому було ще важче, ніж мені, він ще й досі на щось надіється. Тому я так переживаю за брата. Він не готовий до таких випробувань. А ти знаєш, вони були коханцями з Теодорою.
Леандр: Я знаю…

До кімнати вбігає Ісидор. Він спантеличений, але рішучий. Хапає брата за плечі.

Ісидор: Де ви поділи її?! Я не знайшов її вдома! Це ти! Признайся, що це ти!!! Куди ти її від мене заховав?
Флорентіна: Негайно відпусти брата, він тут ні до чого. Він і так надто довго тебе покривав!

Ісидор: Де вона?
Флорентіна: Григорій повіз її до Риму. Вона прийме постриг і стане черницею.
Ісидор: О Боже! Ні! Цього не буде! Я сідлаю коня й негайно їду в Рим!
Леандр (намагаючись його зупинити): Брате, послухай, Григорій…
Ісидор (перебиває): Йдіть ви з вашим Григорієм! Я поверну її сюди, навіть, якщо треба буде застосувати силу! (вибігає).
Флорентіна: О Боже!

Завіса.

Частина ІІ. Ціна рішення.600 рік від Різдва Христова

Зала леандрового будинку. Біля відкритого вікна на ліжку лежить Леандр. Біля нього на колінах стоїть Флорентіна.

Леандр: Боже, Флорентіно, він не прийде він ніколи цього мені не пробачить!
Флорентіна: Заспокойся, братику, тобі не можна хвилюватися, та ти ж ні в чому й не винен. Остаточне рішення прийняв Григорій, а не ти!
Леандр: Це не знімає з мене відповідальності за його долю, адже він мій менший брат. Я не думав, що так буде, вже пройшло десять років, а він ніяк не може заспокоїтися…він ніколи мені не вибачить!
Флорентіна: Але ж він знайшов своє призначення в заняттях із королем юним Сісебутом і його нареченою. Вони так гарно спілкуються. (Плаче) Я не можу тебе втратити, я не маю зараз таких сил! Нещодавно лише поховала Рікареда, але ще й тебе… Це вже занадто!

До зали вбігає Сісебут. За ним входить Леонтія. Сісебут зупиняється біля ліжка Леандра.

Сісебут: Приїхав папа Григорій. Зараз він буде тут. Як він?
Флорентіна: Будемо молитися, милість Бога безмежна!
Леандр: Що ви сказали, ваша величносте? Григорій тут? Він проявив до мене таку повагу — в мої останні хвилини бути поряд!
Сісебут: Так, Леандре! Навіть до мого батька він не проявив такої поваги.
Леандр: Він справжній друг!
Сісебут: І Ісидор також повинен прийти, я взяв з нього слово.
Леандр: Дякую, ваша величносте, сподіваюся, що хоч на смертному одрі він мене вибачить.
Леонтія: Тримайтеся, ваше преосвященство. Раз приїхав папа, то все буде добре.

До зали входить Григорій у дорожному плащі. Вітається з Флорентіною Сісебутом і Леонтією і відразу кидається до Леандра. Той намагається піднятися йому назустріч.

Григорій: Лежи, мій друже, благаю тебе! Кожна мить для нас важлива.
Леандр: Ти не забув про мене… Як же давно ми не бачились…
Григорій: Так, сплило десять років. Як себе почуваєш?
Леандр (сміється): Нащо даремно про це говорити? Сам бачиш, я помираю…Останніми днями я часто згадую нашу юність і зустрічі в Константинополі. Пам’ятаєш?
Григорій: Авжеж… Як можна таке забути? Ти тоді був такий красень, такий

упевнений у собі, що навіть страшно було до тебе підійти.
Леандр: А ти був такий серйозний, що мені здавалося, що ти постійно засуджуєш мене за спроби красномовності. Я теж тебе боявся.
Григорій (сміється): Нічого собі… обмінялися люб'язностями.
Леандр: А пригадуєш, як ми перший раз вступили до діалогу?
Григорій: Ще б. Я поскаржився тобі, що маю не гучний голос і мене погано чути на проповіді, а ти порадив мені записувати свої промови і давати їх читати іншій братії. З твоєї легкої руки єпископи їх читають по сьогоднішній день.
Леандр: І будуть читати ще довго, коли вже нас не буде на цій землі.
Григорій: Леандре, друже мій. Я приїхав, бо сказати тобі, що більш близьких людей у мене, ніж ти й твоя сестра, ніколи не було. Ми втрьох вірно служили Господу і сподіваюся, що в царстві небесному ми також будемо поряд!
Леандр: Дякую. Також дуже сподіваюся, що нічим не прогнівив Господа…

До зали входить Ісидор. Нерішуче підходить до ліжка.

Леандр (піднімає голову): Ти все-таки прийшов, брате мій! Це для мене було дуже важливо! Скажи, ти пробачаєш мені ті події?
Ісидор: Я вже пробачив, раз я тут.
Леандр (хапає його за руку): Ісидоре, дай мені слово, що приймеш постриг і очолиш Гіспальську кафедру після моєї смерті. Більше мені ні на кого сподіватися. (Ісидор мовчить, опустивши голову). Дай мені слово, Ісидоре, в мене дуже мало часу! (задихається). Ну ж!
Ісидор (видавлюючи з себе): Я спробую…
Леандр: Дякую, брате (тисне йому руку й помирає. Флорентіна ридає. Григорій і Сісебут витирають очі. Ісидор стоїть скам'янілий).
Григорій: Флорентіно, ваша величносте. Помер найкращий із праведників, які жили на цій землі. На коліна, браття й сестри перед його тілом! (Флорентіна, Сісебут і Леонтія опускаються на коліна. Ісидор залишається все в тій же позі). Я сказав — на коліна, Ісидоре! (Ісидор опускається на коліна слідом за ним опускається й сам Григорій)

Завіса.

Перед завісою виходять Григорій і Ісидор. Обидва похмурі.

Григорій: Ти про щось хотів зі мною поговорити? Так не тягни!
Ісидор: Повірте, для мене мало приємна ця розмова…
Григорій: Боюся, що для мене також. Тож починай!
Ісидор: Як вона? Тоді, десять років тому, коли я добрався до Риму, вона навіть відмовилася зі мною говорити. Я впевнений, що це ви її змусили.
Григорій: Ні, то було її рішення. Вона боялася зайвий раз зустрічатися з тобою.
Ісидор: То як вона зараз?
Григорій (кладе руку йому на плече): Тримайся, Ісидоре, вона померла дев'ять років тому.
Ісидор: О Боже! Я це відчував, я знав, що вона не перенесе розлуки зі мною. Вона тоді ще так погано себе відчувала (Закриває обличчя руками).
Григорій: Теодора померла не від туги, вона померла від чуми.
Ісидор: Від чуми… Отже її давно вже не має. А я зможу відвідати її могилу?

Григорій: Зможеш, якщо приймеш постриг, бо вона похована в самій серцевині нашого монастиря. Вона стала гідною черницею.
Ісидор: Ви ще й досі не зрозуміли, що я не зможу бути таким, як ви і Леандр, я інший!
Григорій: Зможеш! Ти кращий за нас і освіченіший. З тебе вийде чудовий єпископ.
Ісидор: Я не зможу пригнічувати знання. Я хочу, щоб у школах вивчали не лише тривіум і квадріум, як то робили ми, а й медицину, теологію, історію, географію, етнографію, фізику й космографію, агрономію, архітектуру і мінералогію і ще багато чого. Хто мені це дозволить?
Григорій: Я дозволю, якщо це буде в ім'я святої церкви і Господа нашого. Я чув, ти пишеш книгу, де намагаєшся викласти основи всього знання. Хай Бог тобі допомагає. І ще не забудь про музику. Вона є кращими ліками для розбитої душі.
Ісидор: Тут я не такий майстер, як ви, але спробую.
Григорій (кладе руки йому на плечі): Як голова уселенської церкви, руко покладаю тебе на єпископа Гіспальського за звичаєм, що йде від Ісуса і його святих апостолів. І пам'ятай, Ісидоре, зворотного шляху тобі не має. А попереду лише постриг. Прощай, навряд чи побачимося ще (йде).

Відкривається **завіса.** Кімната Ісидора. Він підходить до столу, виймає пергамент і починає писати. Входить Сісебут зі звитком пергаменту. Ісидор устає і вклоняється молодому королю.

Сісебут: Ну що ти! Сиди, мій наставнику! Тобі не потрібно переді мною підводитися.
Ісидор: Ти дуже вчасно прийшов, мій королю, бо якраз я збирався йти до тебе.
Сісебут (сміється): Мабуть, я відчув. Так що тебе непокоїть?
Ісидор: Мене тільки-но руко положив на єпископа папа Григорій.
Сісебут: Отже, ти приймаєш постриг. Сподіваюся, що це ніяким чином не вплине на нашу дружбу.
Ісидор: Ніяким чином. Якщо тобі, королю, ще потрібен наставник, я завжди буду поряд.
Сісебут: Мені завжди буде потрібний і наставник і друг. Ти мені завжди будеш потрібен, Ісидоре! (Зітхає). Важко в моєму віці залишитися без батька, мені ще бракує досвіду управління державою.
Ісидор: Я тебе розумію, як ніхто, бо вчора поховав Ленандра…
Сісебут: І все ж таки: яка в тебе до мене справа?
Ісидор: Я хочу повністю змінити навчання в кафедральній школі Гіспала. Ти мене підтримаєш?
Сісебут: Ти ще питаєш? Безумовно! Хто ж мене переконував, що й сам правитель і всі його піддані повинні бути дуже освіченими. А як все це буде виглядати?
Ісидор: Я багато думав над цим. Школа поділиться на два ступені. Нижчий, який повинні закінчити всі, хто бажає бути допущеним до духовної діяльності і вищий, для людей королівського уряду та священнослужителів вищого рангу.
Сісебут: І що ж там будуть вивчати?
Ісидор: У школі першого ступеню сім вільних мистецтв: граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію і музику, а також науку про небезпечність єрисей, медицину, головні книги богослужіння та історія

законодавства.
Сісебут: Чи не багато для першого ступеня?
Ісидор: Ні. Буде навчатися лише той, хто дійсно хоче навчатися. А хто ні — того нехай батьки навчають дома.
Сісебут: Але ж мало хотіти навчатися, треба мати ще й відповідні здібності!
І**сидор**: Ти правий. Будемо приймати за здібностями, а навчати по старанню. Не всі, хто вступить, повинні закінчити школу, навіть її перший ступінь.
Сісебут: А що ж будуть вивчати на другому ступеню?
Ісидор: Туди підуть навчатися лише найкращі! Їм буде уготована мною програма з географії, історії, демографії, агрономії, архітектури, хімії й мінералогії, мистецтвознавства, флотобудівництва та військової справи.
Сісебут: Невже таке можливо? А всім буде відкритий доступ до школи?
Ісидор: До першої так — по здібностям, а до другої зможуть вступати юнаки із знатних сімей, або через постриг у ченці.
Сісебут: Ти все продумав…
Ісидор: В мене було достатньо часу. Ну як, підтримаєш?
Сісебут: Безумовно— і указом, і грошима. Прекрасна ідея!
Ісидор: На це я й сподівався. А що це в тебе в руках?
Сісебут: Я по твоєму замовленню написав астрономічну поему (кладе пергамент на стіл). Почитаєш, як буде час.
Ісидор: Молодець!
Сісебут: Але прийшов я не за цим. Я хочу тебе просити, що ти поговорив із Леонтією. Я не хочу більше відкладувати наше весілля. Неодружений король — це лише наполовину король.
Ісидор: І лише тому ти хочеш прискорити весілля?
Сісебут: Не лише тому… Я кохаю її, ти ж знаєш… А вона останнім часом ставиться до мене прохолодно. Спробуй її вмовити.
Ісидор: А якщо вона відмовиться? Якщо вона дійсно тебе не кохає?
Сісебут: То покохає після шлюбу, я все зроблю для того, щоб вона мене покохала.
Ісидор: А чому тобі самому з нею про це не поговорити?
Сісебут: У тебе вийде краще. А потім… потім я боюся цієї розмови. Раптом вона мені відмовить?
Ісидор: Але ж ти король і вона твоя законна наречена!
Сісебут: Але ж ти сам вчив мене, що справжній король не повинен діяти примусом із підданими, а тим більше у справах особистих. Я дуже на тебе сподіваюся!
Ісидор: Добре. Передай Леонтії при зустрічі, що я її кличу.
Сісебут: Я їй зараз же передам (вибігає**).**
Ісидор (у слід йому): Не поспішай так! О Боже!..

До кімнати входить Флорентіна. Вона сумна, але посміхається. Ісидор її обнімає**.**

Ісидор: Який я радий, що ти знову посміхнулася, сестро!
Флорентіна: Після смерті Леандра ми повинні підтримувати одне одного. А посміхаюся я не тому…Там, у вітальні Теодолінда…
Ісидор: Теодолінда? Звідки вона взялася?
Флорентіна: Приїхала до Сісебута й тебе. Мабуть поспівчувати вашим втратам. Та

Сісебут такий щасливий вискочив із твого будинку, що ледве не збив її з ніг, ледь-ледь розкланявся й сказав, що прийме пізніше. То вона спитала мене, чи ти в своїй жалобі не приймеш її по невідкладній справі. Вона така смішна, коли просить! Раніше — лише вимагала.

Ісидор (посміхається): Кажеш, просить по невідкладній справі? Ну, проси її сюди.

Флорентіна: Зараз покличу. (Йде).

До залу входить Теодолінда. Вона постарішала, та все ж дуже гарна. Уважно дивиться на Ісидора. Той підходить і цілує їй руку.

Теодолінда: А ти змінився, Ісидоре, став зовсім зрілим чоловіком. Ну що ж, певною мірою, це тобі пасує. Скільки років ми не бачилися?

Ісидор: Більше десяти. А що ви хочете від мене почути? Що ви зовсім не змінилися?

Теодолінда: Ти такий колючий, як і завжди… Я думала, що тут зустрінуся з Григорієм. Та не доля, ми з ним розминулися. В моїй країні язичницькі бунти. Потрібна якась порада.

Ісидор: Із такими проблемами вам лише до Григорія, бо я на відміну від вас і його вважаю, що народ треба навчати, тоді він перестане й повставати.

Теодолінда: Та невже? Григорій правий, з розумниками ще важче, ніж із темними масами.

Ісидор: Чого ви приїхали до мене? Знаю, точно не за порадами щодо повстань.

Теодолінда: Ти хочеш відразу, без передмов?

Ісидор: А для чого нам передмови?

Теодолінда: Важко з тобою говорити. Та що поробиш. (Встає). Я більше не в силах одна управляти країною. На престолі повинен сидіти чоловік.

Ісидор: Наскільки мені відомо, те ж саме десять років тому вам казав Григорій, та ви відхилили пропозицію вийти заміж за Рікареда. Тепер Рікаред вже перебуває в царстві божому, його син Сісебут має наречену, котру дуже кохає, а Рікаред-молодний ще занадто малий, щоб стати вам чоловіком. Так що не знаю…

Теодолінда: Рікаред-старший мені ніколи не подобався, а до інших взагалі немає діла. Невже ти не розумієш, що мова йде про тебе?

Ісидор (встає): Про мене? Мені буде дуже прикро сказати, що ви мабуть збожеволіли!

Теодолінда: А ти не поспішай із висновками! Навіщо тобі приймати постриг? Ти можеш стати королем величезної країни лангобардів і мати мудру правительку поряд, котра тебе давно кохає! Невже ти не розумієш, що тобі з твоїм розумом треба бути не ченцем, а королем? Невже ти не розумієш, що я давно тебе кохаю, ще від того часу, коли ми мандрували до бібліотеки Кассіодора в Скілакії? (хапає його за руку). Погоджуйся, Ісидоре, ти ніколи про це не пошкодуєш!

Ісидор (Уважно дивиться на її руку): Відпустіть, будь-ласка, мою руку. Шкода, що Григорій не бачить зараз, як поводиться його дочка христова! Як ви могли подумати, що я можу погодитися на вашу пропозицію? Ви зробили все, щоб прибрати звідси Теодору, щоб вона померла далеко від мене! Ніякі сили мене б не змусили погодитися на цей шлюб! Завтра я приймаю постриг і щиро бажаю, щоб наші шляхи більше ніколи не пересіклися!

Теодолінда: Як ти смієш так говорити з королевою лангобардів, недоумку! Та я…
Ісидор (перебиває її**) :** Що? Підете війною на візіготів? Так це не вийде! Бо армія ваша розвалюється. Спробуєте мене отруїти? Також не вийде. Бо навколо мене віддані мені люди. Так що, розмова закінчена.

Входить Флорентіна. Уважно дивиться на німу сцену.

Флорентіна: Вибачте, що перервала вашу розмову. Та прийшла Леонтія, чекає на зустріч із тобою.
Ісидор: Ми вже закінчили розмову з королевою. Проведи її до дверей і клич Леонтію.

Розлючена Теодолінда прямує за Флорентіною. У дверях зустрічається з Леонтією. Обидві жінки уважно дивляться одна на одну, потім Теодолінда йде. Леонтія, юна вродлива дівчина йде на зустріч Ісидору.

Леонтія: Ти кликав мене, наставнику?
Ісидор: Так, Леонтіє. Є серйозна розмова до тебе.
Леонтія: Я тебе уважно слухаю.
Ісидор (трохи вагаючись): Сісебут хоче прискорити день вашого вінчання.
Леонтія: Для чого поспішати? Ми повинні побратися через рік.
Ісидор: А чому ти не хочеш прислухатися до нього? Ви вже обоє дорослі, обоє втратили батьків, поряд зростали, чому вам зараз не поєднатися узами святого шлюбу?
Леонтія: А ти, Ісидоре, ти також бажаєш, щоб я негайно виходила заміж за Сісебута?
Ісидор: Я люблю Сісебута, люблю тебе, тому підтримую його пропозицію.
Леонтія (холодно): Ну раз ти так бажаєш, то я прислухаюся… Якщо ти більше нічого не хочеш мені сказати, то мені можна йти?
Ісидор: Чому ти говориш зі мною в такому тоні? Я чимось тебе образив? Щось не так?
Леонтія: Ти не розумієш чому? Та ти прекрасно це розумієш! (Підходить і пристрасно обіймає його ззаду за шию). Я кохаю тебе, Ісидоре, кохаю кожною клітиночкою моєї душі, кожною клітиночкою мого грішного тіла! Подивися на мене, Ісидоре (Бере його за обличчя й повертає до себе). Я знаю, ти також мене кохаєш, ти також прагнеш моїх обіймів, я це відчувала багато разів, відчувала, як тремтіла твоя рука, коли випадково торкалася моєї. (Обіймає його). Подивися мені у вічі і скажи, що це не так!
Ісидор (пригортає її до себе): Це так, я намагаюся позбавитися цього гріха, та в мене, як і тоді в юності, це погано виходить…
Леонтія: Як я бажала це почути від тебе, Ісидоре! Діва Марія зглянулася на мої молитви… (Покриває поцілунками обличчя Ісидора, а потім опускається до його ніг і цілує йому руки). Ти мій єдиний, ти мій бажаний, ради цієї хвилини я народилася на світ…
Ісидор (якусь хвилину стоїть, закривши очі, та потім наче прокидається від забуття): Піднімися з колін, Леонтіє. Це була одна прекрасна хвилина. Але…Мене рукоположив Григорій. Завтра я приймаю постриг.
Леонтія (піднімаючись): О Боже! Обрікаєш себе на чернецтво…

Ісидор: Я мушу це зробити, я обіцяв Григорію і брату Леандру. Я мушу дотримуватися слова.
Леонтія: Почекай, але ж монастирі також бувають різними! Пригадай віварій Кассіодора… Його мешканці мали право одружуватися і проживати у віварії сім'ями!
Ісидор: Часи Кассіодора і його Віварія вже минули. Зараз сформовано інше чернецтво. І шлюби для ченців заборонено.
Леонтія: А що буде зі мною, ти подумав? Ти хочеш кинути мене в обійми Сісебуту? Ти вдруге хочеш відступитися від свого кохання?
Ісидор: Вибач мене, Леонтіє, я не повинен був сьогодні піддаватися цій слабкості… Але знай: навіть, якби я не приймав постриг, то все одно б не перейшов дорогу Сісебуту. Він мені як син. Я дуже його люблю.
Леонтія: Ти готовий ради нього пожертвувати нашим коханням, мною?
Ісидор (закриває обличчя руками): Моє перше кохання розтоптали в пилу монастирських казарм. Нехай ніхто не переживе того, що тоді пережив я… Я швидше помру, ніж допущу, щоб Сісебут із моєї вини так страждав!
Леонтія: А я? Ти хочеш, щоб я так страждала, як твоя Теодора?
Ісидор: Із тобою так не буде. Ти матимеш найкращого у світі чоловіка, котрий любить тебе з дитинства, ти матимеш дітей, і в крайній необхідності я буду підтримувати тебе порадами. Ніхто тебе не скривдить.
Леонтія: Це твоє остаточне рішення?
Ісидор: Так.
Леонтія (випрямляючись): Ну що ж! можеш передати Сісебуту, що він може призначати день весілля. Хоч завтра!.. Чому ти так на мене дивишся?
Ісидор: Так… прощаюся з останньою надією, останньою спокусою, останнім почуттям до жінки…
Леонтія: Ісидоре…
Ісидор: Дай мені обійняти тебе в останнє (Леонтія кидається йому в обійми. Він цілує їй руки, цілує волосся й опускається на коліна). Прощай, моя королево, лише ніколи не думай, що я тебе по справжньому не кохав… Не думай, що мені зараз легше, ніж тобі…А тепер іди. Не змушуй мене і себе так більше страждати..
Леонтія: Ісидоре…
Ісидор: Благаю, йди…(Леонтія виходить. Ісидор підводиться підходить до розп'яття і схиляється перед ним). Великий Боже! Якщо ти дійсно мене обрав, то не посилай мені більше таких випробувань. Моє серце не витримає! Хай це буде востаннє… Завіса.

Частина ІІІ. Не зникне слава у віках. 608 рік від Різдва Христова.

Зала Ісидорового будинку. Флорентіна поливає квіти у великих горщиках. Входить Сісебут. Він іде якось невпевнено і знесилено опускається в крісло.

Флорентіна: Ваша величносте, вам же заборонили вставати з ліжка! Навіщо ви це робите?
Сісебут: доки ще сили зовсім мене не залишили, я маю рухатися. Ти навіть не уявляєш, Флорентіно, як це жахливо — весь час знаходитися у ліжку!

Флорентіна: Але ж лікарі…
Сісебут: До біса ваших лікарів!
Флорентіна (хреститься): Не згадуйте його імені в нашому будинку!
Сісебут: А де Ісидор?
Флорентіна: Він пішов до скрипторію подивитися, як там іде переписка книг. Він має скоро повернутися.
Сісебут: А я приніс вам новину. Помер папа Сабініан і на його місце обрали Боніфація.
Флорентіна(хреститься): Упокой, Боже душу грішника Сабініана! Навряд чи він міг називатися папою…І дай мудрості новому святому отцю!
Сісебут: Так, ти права… Сабініан все робив для того, щоб знищити здобутки Григорія, усунув від влади практично всіх його ченців. У Римі почався повний безлад. Навіть сумувати за ним не хочеться. Дуже сподіваюся на те, що Боніфацій продовжить справу Григорія.
Флорентіна: Будемо сподіватися…
До зали заходить Ісидор. Зупиняється, як укопаний, побачивши Сісебута.

Ісидор: Мій королю! Чому ви тут? Хто дозволив вам встати з ліжка?
Сісебут: Я сам собі дозволив. Хіба я не король, щоб самостійно приймати рішення? Хіба не цьому ти мене вчив?
Ісидор: Та хіба ж можна так ризикувати? І мабуть ви прийшли сюди, як завжди, без супроводу?
Сісебут: А навіщо супровід людині, котра вже готується в іншу дорогу?
Ісидор: Мій королю, навіщо ви так…
Сісебут (перебиває його): Флорентіно, вийди будь-ласка, і залиш нас удвох із наставником. (Флорентіна йде). Ти чув, Ісидоре, про те, що конклав обрав на понтифікат Боніфація?
Ісидор: Так, мені розповіли… Я думаю, що він зможе відновити нову славу Риму, яку після смерті Григорія Сабініан звів нанівець.
Сісебут: Я також так думаю…Та я прийшов до тебе з інших міркувань… Моє особисте життя не склалося, та мабуть я сам у цьому винен…
Ісидор: Сісебуте…
Сісебут: Не перебивай мене, будь-ласка… Свого часу я був поганим учнем і не дослухався до твоїх порад…
Ісидор: Ти був найкращим учнем…
Сісебут (гірко сміється): Дивлячись у чому…В астрономії — можливо! (Стає серйозним). Ти був правий, неможна нікого змусити себе покохати. Кохання або є, або його немає! Леонтія призналася мені, що любила тебе, а ти любив її, однак відмовився заради мене…
Ісидор: Давай змінимо тему нашої розмови, Сісебуте, це вже було давно. Пройшло вісім років…
Сісебут: Це найболісніші вісім років мого життя… постійно відчувати, що ти непотрібен коханій жінці, що ти викликаєш у неї відразу!
Ісидор: Я щиро сподівався, що вона змириться з часом і покохає тебе. Та я помилився..

Сісебут: Я тебе ні в чому не звинувачую… У тебе вже не такий великий досвід в особистому житті — дві трагедії та й усе… Мене цікавить інше… Скажи, як перед Богом, ти дійсно кохав Леонтію?
Ісидор: Так…
Сісебут: Ти відмовився від неї заради постригу і церкви, чи заради мене? Скажи, як перед Богом!
Ісидор: Заради тебе. Я бачив, що вона значить для тебе, я не хотів, що ти пережив те саме, що я з Теодорою…
Сісебут (гірко): Іронія долі… Ти хотів зробити щасливим мене, а зробив нещасними всіх нас утрьох…
Ісидор (палко): Як можна таке казати, Сісебуте! Я не почуваюся нещасним. Ми досягли мети! Хіба не найкращі школи в нашому королівстві і не найосвіченіші мужі? Хіба не приїздять учитися нашій мудрості з усього світу, прославляючи тебе, як великого короля візіготів? Я не почуваюся нещасним! І ти не смієш таким почуватися!
Сісебут: Раніше треба було нам почати цю розмову… Можливо, все було б і по-іншому… В тому, що ти сказав, лише твоя заслуга…Хоча прославляють мене — знову несправедливість!
Ісидор: Мабуть, поганий із мене наставник. Я виховав тебе занадто вразливим.
Сісебут: Кращого наставника мені не треба. Ти виховав мене у любові і я сьогодні зайвий раз у цьому переконався. Ти був здатний і на велику жертву заради мене. Ти вчив мене, що слова, які проказали вуста мої, повинні бути підтверджені гідними справами. І я чинив так. Ти був взірцем для мене й взірцем залишився.
Ісидор (махає рукою): Який там взірець, якщо я не зміг зробити тебе щасливим!
Сісебут: А то вже діяння долі… Послухай, Ісидоре, мені сьогодні приснився батько… такий дивний сон… Він приготував для мене стіл із різними їствами і сказав, що вже давно чекає на мене… Я скоро помру, Ісидоре…
Ісидор: Сісебуте…
Сісебут: Дослухай… Коли я помру, не треба для мене будувати усипальниці на зразок Теодоріха… Лише просте надгроб'я і хрест… Сподіваюся, що я був вірним християнином. Це так?
Ісидор: Так. Ти найкращий християнин і найкращий король!
Сісебут: Дякую… Шкодую лише про дві речі: що не залишив після себе спадкоємця і що твій постриг не дозволить вам з Леонтією після моєї смерті бути щасливими. Допоможи мені встати, Ісидоре й проведи до палацу. Ось так. (Оглядається навкруги). Як я любив тут із тобою проводити час…Вибач мене, якщо я щось робив не так…
Ісидор (ледве стримується, щоб не розридатися): Це ти мене вибач, що не вберіг тебе!
Сісебут: То було не в твоїй волі…Ходімо (виходять).

Завіса.

Відкривається завіса. Все таж зала Ісидорового будинку. Флорентіна сидить за столом і читає „Етимології" Ісидора. Вона в жалобі. Входить Леонтія. Вона також у жалобі. Флорентіна дивиться на неї з відразою.

Леонтія: Доброго ранку, Флорентіно!

Флорентіна: Якщо він може бути для тебе добрим…
Леонтія (не звертаючи увагу на її слова): А де Ісидор?
Флорентіна: А навіщо він тобі потрібен? Звела в могилу молодого чоловіка, а тепер хочеш ще й занапастити душу Ісидора?
Леонтія: Навіщо ти так? Мені просто треба з ним поговорити…
Флорентіна: Знаю я всі ці „прості“ розмови! Досить однієї такої простої розмови, котра в цій залі відбулася вісім років тому… Він сам не свій був після неї більше року!
Леонтія (холодно): Я не потребую від тебе настанов і не сповідатися до тебе прийшла! Мені потрібен Ісидор.

До зали входить Ісидор і зупиняється біля входу. Обидві жінки настільки зайняті своєю суперечкою, що навіть не помічають його.

Флорентіна: Ну то й шукай його десь в іншому місці, а не в моєму будинку, бо тут я не бажаю тебе бачити! Як ти могла довести до такого стану Сісебута? Ти ж була його дружиною? Невже ти не могла дати йому хоч трохи тепла й уваги, хоч трохи прихильніше ставитися? Бідолашний хлопчик! За що він так відстраждав? І ти ще після цього можеш дивитися підданим своїм у вічі і приходити сюди?!
Леонтія: Не смій мені лізти в душу! І пам’ятай, що я все-таки твоя королева!
Флорентіна: Для мене ти ніхто і я тебе не боюся! Забирайся з мого дому!
Леонтія (з ненавистю): Та де вже мені до тебе святої! Та не так давно минули ті часи, коли ти тремтіла від дотику короля Рікареда! Що так на мене дивишся? Не подобається?
Флорентіна: Та як ти смієш! Наші почуття були чистими і я ніколи в цьому житті не знала чоловіка! Я ввійшла божою нареченою до монастирського храму!
Леонтія (єхидно): Ще й поклянися, що Рікаред не страждав, коли ти вирішила прийняти постриг! Мовчиш? Бо нічого мені відповісти! А я знаю, мені Сісебут розповідав, настільки ти його батьку також укоротила віку і навіть не погодилася малих дітей виховувати після смерті їхньої матері!
Флорентіна (задихаючись): Замовкни… Що ти знаєш, зіпсоване дівчисько, про мої почуття?
Леонтія: Та де б же мені знати? лише я, хоч і зіпсована, як ти сказала, та на відміну від тебе щира! Я не вміла прикидатися, що кохаю Сісебута, і не вміла від нього приховувати, що кохаю Ісидора. Як би Ісидор одружився зі мною ще тоді, то не було б на світі щасливішої від мене жінки і цього щастя вистачило, щоб наповнити ним увесь світ! А ти постійно прикидалася! Відмовляла Рікареду, а подумки лише й мріяла про його ліжко!
Флорентіна (у гніві): Геть з мого будинку! Геть!!!
Ісидор (хапаючись за серце): Негайно припиніть! Сьогодні минає сорок днів по смерті Сісебута, а ви тут що розвели! (Хитається й хапається руками за стіну).
Флорентіна: О Боже! Брате! (Підтримує його). Допоможи мені, Леонтіє. Обережно сади його сюди, на лаву. Ось так.
Ісидор: Боже, як вам не соромно (Морщиться від сердечного болю).
Флорентіна: Що це ти надумав, брате? лише не ти! Нехай усі смертні, але ти − вічний! Що ми без тебе?

Ісидор: Так не буває…Вийди, будь-ласка, Флорентіно, дай мені поговорити з Леонтією.
Флорентіна: Добре…Лише не хвилюйся так…(Виходить).
Леонтія: Тобі вже краще, Ісидоре? Вибач, що вийшло так…я просто хотіла порадитися з тобою…
Ісидор: Тобі не слід було соди приходити, доки не закінчиться траур по Сісебуту… Так що ти хотіла?
Леонтія: Я хочу прийняти постриг, хочу піти в монастир, хочу ближче там бути до тебе… Мені ні за чим шкодувати в цьому світі…
Ісидор: Принеси мені, будь-ласка зі столу заварену траву…Щось дуже в грудях болить…
Леонтія (подає йому піалу): Може покликати лікаря? Щось я за тебе боюся. Ти дуже важко переніс смерть Сісебута…Ти аж почорнів…
Ісидор: Не треба про це…так кажеш, в монастир… Ну що ж, потримаємо тебе спочатку послушницею, а далі видно буде. Сюди їде Рікаред-молодший, тепер він по-праву король, раз ти відмовляєшся від корони…
Леонтія: А навіщо вона мені? Єдине, чого я бажала в цьому житті — це тебе…
Ісидор: А ось *про мене* веди як найменше розмов, хоча б ради пам'яті Сісебута. Для мене той день вже в далекому минулому…
Леонтія: І ти ніколи не згадуєш наших обіймів, того почуттєвого пориву?
Ісидор: Чому ж? Згадую…Та тепер ви живете для мене лише в далекій пам'яті — і ти, і навіть Теодора…У мене зараз інше життя…

До кімнати входить Флорентіна. Вона трохи стурбована.

Флорентіна: Брате! Ти не уявляєш, хто до нас завітав!
Ісидор: Хто б не завітав, мені зараз не до візитів. Серце болить. Краще завари мені ще трави.
Флорентіна: Боюся, що тобі не уникнути візиту. Це папа Боніфацій і молодий король Рікаред із дружиною. Боже, вона ще зовсім дівчинка! Ця пара така щаслива, любо на них дивитися!
Ісидор: О Боже! Дай мені сили! Флорентіно, Леонтіє, допоможіть мені підвестися… (робить спробу встати).

До кімнати входить папа Боніфацій. Чемно посміхається.

Боніфацій: Не турбуйся, єпископе, і відпочивай. Що це ти надумав лякати сестру і нас усіх?
Ісидор: Вибачте, ваша святість, що не можу гідно зустріти вас, занадто багато було переживань останнім часом. Та сподіваюся. що скоро минеться. Я ще міцний.
Боніфацій (сідає поряд): Оце вже мені подобається! А то, найсміливіша і найрозумніша людина в країні — і зібралася помирати! І не мрій. Ми тобі не дамо цього зробити! Рано ще! Ваша величносте і Флорентіно, залиште нас із єпископом удвох. (Леонтія і Флорентіна виходять).
Ісидор: Мені дійсно дуже прикро, що я занеміг.
Боніфацій: Нічого, з усіма буває. Я привіз тобі, Ісидоре, новину, таку, яка тебе змусить одужати і віднайти сили для подальшої праці на благо церкви!
Ісидор (хвилюючись): О Господи!

Боніфацій: лише не хвилюйся, благаю! Я знав, що приїду сюди з нею ще дуже давно, бо мене зобов'язав це зробити папа Григорій. Нажаль, мене затримали обставини із обранням Сабініна…
Ісидор: Знаю, римляни натерпілися за час його понтифікату…
Боніфацій: Так… Не думай, що в Григорія було кам'яне серце, він був дуже чутливою людиною. Обставини його змушували. Вісімнадцять років тому Григорій забрав із цього будинку свою племінницю Теодору… Знову ти зблід! Заспокойся, а то не буду розповідати…
Ісидор: А що тут розповідати? Через рік вона померла від чуми в Римі…
Боніфацій: Так. Через рік вона померла…а от лише не від чуми, а від пологів. Вона народила дівчинку, Лігію. Твою доньку, Ісидоре!
Ісидор: О Боже! Моя донька жива?
Боніфацій: Звичайно… Жива й здорова! Вона тут, в твоєму будинку. Вона — дружина Рікареда й майбутня королева Візіготської Іспанії! І вона і Рікаред просять твого дозволу ввійти сюди.
Ісидор: О Боже! А вона знає, хто їй я?
Боніфацій: Звичайно, ні. І не треба цього робити. Для неї ти — видатний єпископ Севіл'ї. людина, призвана Господом, і віддана Господу. Та віднині вона буде поряд тут, із тобою, її від тебе вже ніхто не забере.
Ісидор: А де вона виховувалася, де була весь цей час?
Боніфацій: Спочатку її виховував Григорій, а потім я. У Римі вона зустрілася з Рікаредом і вони покохали одне одного, а церква освятила їхній шлюб.
Ісидор: Боже! Чи зможу я достойно себе тримати в руках при ній?
Боніфацій: Зможеш, ти все зможеш!.. І ще одне…Григорій велів мені, коли я привезу тобі цю новину, вибачити його і вклонитися від його імені тобі в ноги. Прийми цей уклін, єпископе Гіспала, і від нього і від мене (Стає на коліна і схиляється до підлоги).
Ісидор (плаче) Господи! Чим я заслужив таку честь?

Боніфацій виходить. До зали входять юний Рікаред і Лігія. Лігія — викапана Теодора.

Ісидор: (Беручи себе в руки): Підійдіть до мене, діти мої! Хоча вас уже й благословила свята церква в лиці самого папи римського, дозвольте й мені, скромному єпископу Гіспала, вас благословити, благословити на союз, любов і розуміння. Доки смерть не розлучить вас.
Лігія: Амінь. Дякую, отче. Дуже рада, що нарешті отримала змогу познайомитися з вами та ще й отримати ваше благословення. Це велика честь.
Рікаред: Так, це велика честь і для мене, святий отче! Я дуже боявся, що ви не приймете мене після смерті Сісебута, ні як учня, ні як правителя. Ви ж так його любили.
Ісидор: Хай береже тебе Господь, Рікареде, ти так схожий на свого батька…
Рікаред: Я все ще сумую за Сісебутом. Не віриться, що його немає…
Ми відкладемо тут мою коронацію, доки не виповниться півроку по смерті.
Ісидор: Згоден із тобою. Це дуже благородно!
Рікаред: А ви вшануєте мене, ви одягнете мені на голову корону?
Ісидор: Але ж це повинен зробити папа Боніфацій…

Рікаред: Я хочу, щоб це зробили ви. Не відмовляйте мені в цій честі…
Ісидор: Звичайно зроблю. Хай тебе благословить Бог на правління…
Рікаред: Моя дружини, Лігія, дуже просила, щоб я дав їй можливість поспілкуватися з вами на одинці. Ви не заперечуєте?
Ісидор: Звичайно, ні.
Рікаред: Тоді я вийду, з вашого дозволу (виходить).
Лігія: Не хвилюйтеся, святий отче, я не перевтомлю вас. Всього кілька хвилин. Я знаю, що вам не здужається.
Ісидор: Я себе ніколи так прекрасно не почував. Скажи мені, Лігіє, а ти знаєш, хто були твої батьки?
Лігія: Ні, отче. Мій наставник, папа Григорій, не дуже хотів, щоб я про це знала. Мама моя була якась його далека родичка (та він ніколи не називав її імені), а батько загинув на війні. Він не хотів, щоб я за ними страждала.
Ісидор: А тебе Григорій мабуть готував до того, щоб стати черницею?
Лігія: Що ви! Він навпаки мене готував до подружнього життя, хоча я спочатку й не проти була залишитися в монастирі, я ж там виросла. Папа Григорій дуже часто читав мені рядки з ваших "Етимологій" і я так любила їх: „Дізнайся, людино, хто ти, звідки твої витоки, яке твоє призначення, заради якого ти народилася на цей світ…"
Ісидор: Боже, виходить Григорій читав це…
Лігія: Так, ми всі читали, всі його вихованці після молитви. Він казав, що ви — обранець Господа й не відомо, чи народиться ще така розумна людина на землі… Лише одне мене здивувало, коли я побачила вас…
Ісидор: Що саме, Лігіє?
Лігія: Я думала, що ви старше, а ви…Ви ще зовсім не старий чоловік, так що ми вам не дамо ні померти, ні навіть хворіти!
Ісидор (сміється. Тримаючись за серце): Доки будете ви зі мною з Рікаредом, я сам собі цього не дозволю.

Завіса.

Епілог. Грудень 608 року від Різдва Христова.

Перед завісою з різних боків вибігають одне одному назустріч Лігія і Рікаред.

Лігія: Ну як прийшов Собор єпископів? Шкода, що жінкам туди не можна!
Рікаред: Чудово. Коли зайшов Ісидор, всі єпископи встали і вклонилися йому. Я дуже боявся за його здоров'я, та, дякувати Богові, даремно. Він тримався так, ніби дійсно його вів Господь.
Лігія: Як я рада, коханий мій. Я така щаслива тут, в Гіспалі і Толедо, мені так гарно поряд з Ісидором і тобою! А ще тому… Тому, що я зрозуміла одну річ…
Рікаред: Що ти зрозуміла, любов моя?
Лігія: Що ми тут не випадково, це також по велінню Господньому…
Рікаред: Як тебе розуміти?
Лігія: Поклянися мені, що ти цього нікому ніколи не скажеш…
Рікаред: Присягаюся тобі, кохана, все що ти хочеш!
Лігія (хвилюючись): Я не знаю, як це сказати…Я не знаю, як це тобі довести, але я це ось тут відчуваю (кладе руку на серце). Єпископ Севіл'ї — мій батько!

Кінець.

ВЛАДИСЛАВ ПАНДІЧ (1832-1896, Чехія)

НЕХАЙ НЕ ЗНИКНЕ КНЯЖИЙ РІД
(історична драма-епопея в 3-х діях).

Дійові особи:

Діти князя Ніклота Славника:
князь Прібислав
князь Вартіслав
княжна Ганка
княжна Малгожата
княжна Дубравка
князь Іржі Ростиславович
граф Альберт Мекленбургський
єпископ Мекленбургський
лицарі з Майна:
Карл і Генріх
Графиня Марта фон Репгов
Баська, служниця Ганки

Події відбуваються в Мекленбурзі і Лібиці впродовж 999 року.

Зміст п'єси знайомить нас із подіями 999 року, найдраматичнішим періодом ранньосередньовічної чеської історії останнього року першого тисячоліття, що

іменується "Лібіцькою трагедією". І така назва не випадкова.

Уже за тридцять років до даних трагічних подій Чехія входила складовим курфюрстом до Священної Римської імперії, хоча залежність Чехії від останньої була суто номінальною. На той час в країна не мала єдиного правителя: два найстародавніших аристократичних роди веои між собою запеклу боротьбу за чеську корону. Вони володіли більшістю міст і поселень у Богемії. Виділилися й два культурно-торгівельних центри — в Празі з Пржемисловичами і в Лібиці з Славниками.

Священна Римська імперія в особі Оттона III не мала чіткої позиції щодо того, кого саме підтримати в цій боротьбі: дипломатичних Славників чи маніакально-агресивного Болеслава II Пржемисловича, який ставив за мету винищити весь стародавній рід найродовитіших богемських князів.

У хроніці Болеслава II зазначається, що всі Славники були вирізані, бо чинили супротив військам Болеслава під містом Лібицею. Лібицю ж спалили вщент. Такою ціною Болеслав став єдиним претендентом на чеську корону. Але чи завжди можна стовідсотково довіряти середньовічним хронікам?

Для втілення задуму мною був обраний не жанр трагедії, а жанр історичної драми-епопеї. А її оптимістична назва дозволяє зробити припущення, що можливо, все-таки, хтось із Славників й уцілів у тій кривавій різанині?

З любов'ю до глядача *В. Пандіч (14 квітня 1878 року).*

ДІЯ І. ЗАПОВІТ КНЯЗЯ НІКЛОТА.

(Простора зала великого замка. Біля каміна стоять великі свічки. В центрі залу - великий дерев'яний стіл і масивні стільці. Із дверей з'являються Ганка, Малгожата й Дубравка. Їхні обличчя прикриті темними траурними покривалами).

Дубравка (підходить до столу і піднімає покривало з обличчя): Так, сестри мої, більше ніколи батько не сяде з нами за цей стіл. Більше ніколи ми не почуємо його голосу. Світ хитається навколо! Де тепер наша захист та опора в цей фатальний час?

Ганка (обіймаючи Дубравку): Не засмучуйся так, сестро. Батько зараз входить у Божий дім. За шляхетні вчинки його там для нього давно було уготовано місце.

Дубравка (звільняється від її обіймів): Ти знову про своє, Ганко! Все про Бога твердиш! А де воно, царство Боже? Чому Бог відвернувся від нашого княжого роду? Позбавив нас матері, старшого брата, а зараз і батька! Що від них залишилося? Могильні пагорби біля каплиці?

Ганка : Не смій гнівити Бога, сестро! Нам всім зараз нелегко. Я розумію, що тобі важче всіх, ти − найменша й батько любив тебе всією душею.

Дубравка : Тобі легко про це говорити! Твої помисли зайняті лише Богом.

Ганка (сумно): Мені так само важко, як і тобі, Дубравко. Повір, я батька любила не менше тебе. Так боюся, що й моїм пориванням до Бога не збутися.

Дубравка : Ти про що, сестро?

Ганка : Сьогодні Прібислав читатиме заповіт батька. Боюся, що доля не посміхнеться мені піти в монастир. Я чула, як вранці Прібислав говорив Вартіславу, що до вечора повинен з'явитися граф Альберт. Він має бути присутній при читанні заповіту. Це не до добра, Дубравко! Ти ж знаєш, яке майбутнє готував мені батько.

Малгожата (підходить до Ганки і прислухаючись до їх розмови): Ти сказала, приїде до вечора граф Альберт?

Ганка : Так сказав Прібислав Вартіславу. Увечері читатимуть заповіт.

Малгожата : Так вже вечір! (хвилюючись) Як ти думаєш, що в цьому заповіті? Чому тебе це теж турбує?
Ганка : Ти ж знаєш, Малгожато, батько не хотів, щоб я йшла в монастир. Коли він покликав мене, лежачи на смертному одрі, то сказав, що волів би бачити мене дружиною сина свого друга. Розумієш?
Малгожата : Ні. Поясни!
Ганка : Хто був найближчим другом нашого батька, подумай?
Малгожата : Граф Генріх Мекленбургській. (хапаючись за серце) А його син − Альберт. О, Боже великий!
Ганка : (обіймаючи Малгожату): Заспокойся, сестро. Може не все так і погано. Можливо, це все мої страхи?
Малгожата : Чує серце біду. Не міг батько так жорстоко зі мною вчинити! Адже він знав, як я люблю Альберта! Та навіщо ж нехтувати і твоїми бажаннями? Він же знав, що ти хочеш піти в монастир!
Ганка (сумно) : У батька були свої плани на своїх дітей. І не нам обговорювати їх.
Малгожата : Як це не нам? Адже вирішуються наші долі! Розбиваються два життя - твоє і моє!
Дубравка : Припиніть! Тіло батька тільки-но віддано землі, а ви обговорюєте його діяння? Так як ви смієте! Не може в заповіті бути нічого поганого!
Малгожата: Тобі легко про це говорити, сестро! Адже не твоя вирішується доля! Не твоє щастя приноситься в жертву!
Дубравка (гнівно): Так як повертається твій злий язик говорити таке! Чи не мій улюблений батько похований сьогодні? І чи не я більше всіх бажаю твого від'їзду з Лібиці? Хоч би цей Альберт вивіз тебе звідси назавжди!
Ганка (Дубравці): Перестань, сестро! Немає її провини в тому, що Іржі тебе не любить.
Дубравка : Так як це немає? Іржі був мій, мій з дитинства! І все тут в Лібиці було світом нашої любові − кожна галявина, кожне дерево дихали нашими почуттями! Доки з Мекленбурга не повернулася вона!
Малгожата : О Господи! Так що ж це таке? Знову вона до мене чіпляється з цим Іржі? Та не потрібен він мені, зрозумій! Я зайвий раз і бачити його не можу, ходить за мною, як тінь!
Дубравка : Так я тобі й повірила! Одягаєшся щодня в плаття, які понавозила з Мекленбурга і крутишся перед ним!
Малгожата : Я одягаю ці плаття тому, що мені їх подарував граф Альберт! Коли я в них, тоді мені здається, що й він поряд. Так легше виносити розлуку!
Дубравка : Ну ось би й сиділа в них в своїй кімнаті перед дзеркалом, а не крутилася перед Іржі!
Малгожата : Угамуйся, сестро! Сама б краще подумала про своє вбрання, а не бачила в мені корінь зла! (Уїдливо) Ти ж у нас така гарна, така розумна! Чому ж тебе не люблять? І батько і його брати завжди говорили: далеко Малгожаті до Дубравки, лише в Дубравці зібрані всі достоїнства − і розум, і краса! Чому ж твій Іржі оббігає тебе десятою дорогою?
Дубравка : Так як ти смієш, негідна розлучнице! Я завойовувала його любов чесно! А ти крутишся постійно перед ним, як голка в оці!

Ганка : Сестри, благаю вас, припиніть! Не гнівіть Господа хоч в такий день!
Прібислав (входячи разом з Вартіславом): Що тут за шум? (обіймаючи Ганку) Знову сваряться? Сестри, угамуйтеся хоч цього дня! Малгожато, піди скажи Басьці, хай починає накривати стіл! Ось-ось повинні з'явитися Іржі і граф Альберт! (Усаджується за стіл).
Малгожата : Чому ти мене не попередив, що приїжджає граф?
Прібислав : Всьому свій час!
Малгожата : Ти щось від мене приховуєш!
Прібислав : Я тебе попросив віддати розпорядження Басьці!
Малгожата : Гаразд, вже йду (йде).
Вартіслав (обіймає Дубравку): Як ти, рідна моя?
Дубравка (кладе голову йому на плече): Погано! Як ми далі житимемо? Немає більше ні Ілко, ні батька!
Вартіслав : Але є Прібислав! Він тепер наша опора! І ще, сестра, не сварися більше з Малгожатою. Повір, її думки зайняті не Іржі!
Дубравка : Я спробую, Вартіславе! Але я дуже сподіваюся, що вона незабаром виїде звідси з Альбертом, не те боюся, що зовсім зненавиджу її!
Вартіслав : Ну що ти, Дубравко! Ненависть − великий гріх! Я вам обом бажаю щастя! Але ти ж моя найулюбленіша сестра! Адже другої такої красуні немає у всій Чехії! Дай лише час − і всі князі Імперії − будуть біля твоїх ніг!
Дубравка : Що мені від моєї краси, якщо Іржі більше не любить мене?
Вартіслав : Ну, заспокойся, сестра, дай Бог, все зміниться! Приїде граф Альберт і забере Малгожату, адже вона сама лише про це і мріє! Їй не цікавий твій Іржі!
Дубравка : Зате вона дуже цікава йому!
Варті слав: Він просто дурень, що не бачить твоїх достоїнств! І я б на твоєму місці…
Дубравка (перебиває): Але я люблю його, Вартіславе, завжди любила, ще з дитинства!
Вартіслав : Ну все, все. Вона виїде і він через якийсь час заспокоїться!
Дубравка : Хотілося б вірити.
(З'являється Баська з підносом в руках)
Вартіслав : Вибач мене, сестро! (йде швидко на зустріч до Басьці): Дай допоможу тобі!
Прібислав : Відійди від неї зараз же, Вартіславе! Не гоже княжичу так себе вести! Не подавай поганий приклад сестрам нашим!
Вартіслав (підходить до Прібислава, тихо): Навіщо ти так, брате? При всіх!
Прібислав (тихо і переконливо): Пройшли ті часи, коли князі одружувалися з селянками! Не подавай їй зайвої надії!
Вартіслав : Ти хочеш розпоряджатися долями не лише сестер, але і моєю?
Прібислав : Ні! Але якщо прийдеться, то втручуся так, як би це зробив батько! Він би не схвалив подібне!
Вартіслав (сердито): Але ти − не батько! І навіть не Ілко!
Прібислав : Ілко, Ілко…Що зараз про нього згадувати! Він нічим нам більше не допоможе.Послухай, брате..
(Входить князь Іржі Ростиславович)
Іржі : Я тужу разом з вами, Славники! Ніклот був великим воїном і шляхетною

людиною! (обіймає братів).
Прібислав : Дякую тобі, Іржі! Сідай з нами за стіл, побажаємо миру душі новоприставленного Ніклота, поговоримо про невідкладні справи наші.
Іржі : А що про них говорити? Ти ж знаєш, Прібиславе, я завжди буду з тобою, мій меч служив і ще послужить роду Славників!
Прібислав : Дякую тобі, княжичу! Наші сили закінчуються! Доки був живий Ілко, ми могли обходитися і власною дружиною. Ілко був відважний воїн! Але більш немає ні Ілко, ні його дружини.
Іржі : Так, Ілко був великим воїном. Але він не дооцінив підступності Болеслава. Він звик до чесних битв!
Прібислав: Так нас виховував батько! Але часи настали інші − зараз немає чесних і гідних супротивників! Я думаю, саме ця думка і звела батька в могилу, а не смерть Ілко. Батько звик і до лицарській поведінки супротивників, починаючи від легендарного Генріха, батька нашого Альберта.
Іржі : Так. Ніклота мучила думку, що він повинний в смерті Ілко. Але як він міг передбачати, що Болеслав збожеволіє від злості і підступності! Ударити вночі в тил військам − такого передбачати не міг ніхто!
Прібислав : Болеслав хоче повністю винищити рід Славников. Але ми ще подивимося, хто кого! Лицарі Імперії сталі побоюватися Болеслава: аж надто він став агресивним, на нього дивляться як на схибленого!
Іржі : Дуже на допомогу лицарів я б не розраховував!. Хоч би ваш Альберт вам залишився вірним!
Прібислав : У вірності Альберта у нас немає приводу для сумнівів! Його з нами пов'яжуть родинні зв'язки. Так бажали наші батьки.
Іржі : Так, батьки. Скажи, Прібиславе, ти знаєш, що в цьому заповіті? Знаєш, як Ніклот вирішив долі своїх дочок?
Прібислав : Точно знати не знаю, але здогадуюся… Але не будемо завчасно про це говорити! Як лише приїде Альберт, так я у присутності всієї сім'ї його і тебе, княже, дістану зі скрині заповіт і прочитаю. (Дивиться на Дубравку). Дубравко, ти чому не сідаєш за стіл? Йди до нас!
Дубравка : Перед тим, як приєднатися до трапези, мені хотілося б переговорити з Іржі. Ти не заперечуєш?
Прібислав : Ні. Ми все одно всі чекаємо на Альберта.
Іржі (важко зітхає, встає з-за столу і підходить до Дубравки): Слухаю тебе, княжно.
Дубравка : Іржі, ти обіцяв мені і Ганці привезти Біблію з Візантії.
Іржі : Я привіз, княжна.
Дубравка : То де ж вона?
Іржі: Я її забув узяти з собою. Звістка про смерть твого батька спутала мої думи.
Дубравка (докірливо): Їхав до мене і забув узяти?
Іржі : Не дорікай мені, Дубравко. Я їхав не лише до тебе, а до всієї вашої сім'ї, сумувати разом з вами про втрату.
Дубравка : А завтра ти її привезеш?
Іржі : Якщо у мене вийде завтра приїхати. Але днями привезу обов'язково.
Дубравка (бере його за руку): Приїдь завтра, дуже прошу тебе, Іржі! Ми б з тобою узяли коней і помандрували в гай, як раніше, пам'ятаєш?

Іржі : Зараз небезпечно роз'їжджати по гаях, особливо, коли поряд молода дівчина.
Дубравка : Раніше було теж небезпечно, але ми ж їздили!
Іржі : Тоді Пржемисловичи ще не оповістили війни Славникам.
Дубравка : Ти просто не хочеш! Із тих пір, як повернулася Малгожата, всі твої думи зайняті лише нею!
Іржі (звільняючись від її руки): Послухай, Дубравко! Ми з тобою же вже не діти! І кожний з нас вільний робити свій вибір.
Дубравка : Ти хочеш сказати, що ти вільний у своєму виборі?
Іржі : Чому лише я? Ти теж вільна!
Дубравка : А я його вже зробила, і не хочу нічого змінювати!
Іржі : Ти продовжуєш бути тією розпещеною дитиною, з якою всі носилися й милувалися. Так, я не сперечаюся, жодна красуня в Чехії з тобою не порівняється, але мене чомусь це вже не обходить. Я не можу ставитися до тебе як і раніше.
Дубравка : Іржі, ти просто піддався її чарам. Як же? Приїхала з Імперії такою німецькою пані! Але ж ти ж не легковажна людина, а воїн! Ти ж повинен розуміти, хто з нас більше тобі підходить!
Іржі : Знаючи твої почуття, Дубравко, мені з кожним разом все стає важче сюди приходити. Наше дитинство закінчилося, ти повинна це зрозуміти. Мабуть, моєму дитячому захопленню тобою не судилося перерости в любов.
Дубравка : Ти сам не розумієш, що говориш, Іржі! Але я думаю, що з її від'їздом все зміниться.

(До залу входить Малгожата. Іржі весь змінюється).

Іржі : Вибач мені, Дубравко! .(Підходить до Малгожати). Прийми мою скорботу, княжна!
Малгожата : Дякую тобі, княжичу. Але батька вже не повернути.
Іржі : Треба бути мужніми в такі хвилини, тоді Бог і друзі не залишать тебе в біді!
Дубравка (достатньо гучно): Я більше не можу цього слухати! (Демонстративно йде).
Прібислав : Вона все ще страждає за тобою, Іржі! Як дитя мале!
Іржі : А що я можу зробити?
Прібислав : Ну, досить про це. Сідайте за стіл. Вже час трапези. Не розумію, чому так затримується Альберт?
Малгожата : Може, щось серйозне затримало його в дорозі? Господи, хоч би нічого не трапилося?
Іржі (сердито): Що з ним може трапиться? Може десь напився з лицарями по дорозі?
Малгожата : Не смій так про нього говорити, княжичу! Граф Альберт не схильний до дурних вад!
Іржі : А як же? Прямо − ангелок з крилами!
Малгожата (підводячись): Ти хочеш, щоб я пішла з-за столу, як Дубравка ?
Іржі : Не злися, Малгожато! Але в Біблії сказано: не сотвори собі кумира!
Малгожата : Але він мій кумир! І я рада цьому. А ти, Іржі, замість того щоб злитися, зайнявся б своєю Дубравкою, а то я скоро задихнуся від її ненависті!
Іржі : Вона давно не "моя Дубравка", і їй вже пора зрозуміти. А це, Малгожато, я привіз тобі подарунок з Візантії.
Малгожата : Ти? Мені? Подарунок?

Іржі : Подивися на це золоте розп'яття. Воно освячено самим митрополитом візантійським.
Малгожата : Яке гарне! Але, Іржі, я не повинна брати від тебе таких подарунків! Я не маю права перед Богом давати тобі якусь надію.
Іржі : А я про це і не прошу. Просто візьми, мені буде приємно.
Малгожата : Я не можу.
Прібислав : Візьми, сестро! Тут немає нічого негожого. Зроби Іржі приємність!
Малгожата : Ну, добре. Дякую тобі, Іржі! Ти дійсно мені догодив.
Іржі : Як я радий це чути, Малгожато.
Прібислав : Ганко! Піди, скажи Басьці, щоб накривала столи всілякими стравами, які лише є в будинку! Я хочу їсти! Скільки ми будемо чекати цього Альберта?
Ганка (обіймає Прібислава і цілує в щоку): Мій старший брат і відтепер великий князь Славник! Дозволь і мені, як старшій сестрі, дати тобі пораду.
Прібислав (сміючись): Безумовно, моя велика княгине! Хіба є в цьому світі жінка, що освіченіша тебе! Лише такі сестри можуть наставляти на шлях істинний братів!
Ганка : Я дуже люблю тебе, Прібиславе! Але дозволь нагадати тобі, що нам двом сказав батько перед смертю: не починати поминальної вечері, доки не приїде граф Альберт! Давай прислухаємося до батька!
Малгожата : Так, брате! Ганка правильно говорить! Не можна починати поминання без Альберта! І заповіт не можна читати без нього.
Прібислав : Будь по вашому, сестри! Іржі, раз трапеза відкладається, підемо до мене в кімнату, я покажу тобі останні мечі, виковані нашим новим ковалем (йдуть).
Ганка (Малгожаті): Сестро, підемо, ми теж в світлицю. Чого просто так сидіти за цим столом? Все одно їсти не хочеться!.
Малгожата : Ти маєш рацію, сестра, мені взагалі якось ніяково (йдуть).
(Виходить Баська з підносом із стравами).
Вартіслав: Сядь поряд зі мною, Басько! Натомилася, бідолашна, за цілий день!
Баська (ставить піднос на стіл): доки нікого немає, мабуть, присяду, княжичу!
Вартіслав : Чому, лише коли нікого немає?
Баська : Князь Прібислав сердиться на вас і мене. Я не хочу, щоб ви сварилися.
Вартіслав : Хто такий для мене Прібислав! Хай краще займається долями сестер, а не моєю! Загордився, що він тепер − великий князь! А він − далеко не батько, і навіть - не Ілко!
Баська : Після смерті князя Ніклота всі в цьому будинку сваряться. Це дуже погано, княжичу! Молодші сестри ненавидять одна одну. Одна лише Ганка тримається гідно! Не хотілося, щоб і ви з Прібиславом пересварилися!
Вартіслав (обіймаючи Баську): Ти у мене дуже мудра! Тому я так тебе і люблю!
Баська (кокетливо): Лише мудра?
Вартіслав : І найкрасивіша! Ти − панна мого серця!
Баська (сумно): Відчуваю, нам належить пережити немало горя, княжичу!
Вартіслав : Якщо, дай Бог, ми залишимося живі, я неодмінно з тобою одружуюся!
Баська : Любий мій! Навіть якщо нам і не дозволять повінчатися, я все рівно піду за тобою на край світу! Навіть якщо ти одружишся на чеській панні, я стану прислугою в твоєму будинку і вже від цього буду щасливою. Аби бачити тебе!
Вартіслав : Басько, любове моя! Ніколи жодна жінка не займе твоє місце ні в моєму

серці, ні в моєму житті! (обіймає її).

Баська : Господи, за що ж мені щастя таке? (Цілуються).

(Широко відкриваються двері. Входить лицар Альберт Мекленбургський).

Альберт : Як приємно бачити, коли молоді люди люблять одне одного, цілуються!

(Баська вириває ся з обіймів Вартіслава і закриває обличчя фартухом).

Вартіслав (підіймаючись на зустріч Альберту й обіймаючи його): Нарешті з'явився довгожданий гість!

Альберт : Пробач, Вартіславе, що затримався, зараз все поясню!

Вартіслав : Пояснювати будеш Прібиславу. А я радий тебе бачити і без пояснень! Баську! Доки тут ще нікого немає, збігай за Малгожатою! Та так, щоб ніхто не почув! (Баська вибігає).

Альберт : Спасибі, княжичу!

Вартіслав: Не варто дякувати, графе! Я знаю, що таке кохати й чекати зустрічі!

Альберт : Вартіславе, як тут Малгожата? Навіть не віриться, що знову її побачу!

Вартіслав : Жде-не діждеться тебе, Альберте! Чим ти так її полонив? Признавайся!

Альберт (сміється): Не знаю, хто кого полонив? Одне знаю: любов − велика цінність і нічого вище її немає! Особливо, якщо ця любов взаємна.

Вартіслав : Важко з тобою не згодиться, друже. Лише б нічого цій любові не заважало!

(Вбігає Малгожата і кидається в обійми до Альберта)

Малгожата : Господи, Альберте! Ти тут? Навіть не віриться!

Альберт (цілує її): Кохана моя! Дай я хоч намилуюся тобою!

Малгожата : Ні, ти дай мені тобою намилуватися, мій прекрасний лицарю!

Альберт : Шкода лише, що нам довелося так довго не бачитися й зустрітися в таку сумну годину!

Малгожата : Ти приїхав, коханий, і з мого серця відлетіла вся печаль.

Альберт : Знаєш, про що я шкодую, Малгожато? (Вона питально дивиться на нього) Що я не настояв і ми не повінчалися з тобою в Мекленбурзі. Не було б втрачено стільки часу!

Малгожата : Пробач мені, Альберте! Я не могла зважитися на таке без благословення батька. Але якби тоді я знала, що йому залишилося жити так мало, то напевно б зважилася.

Альберт : Нічого, любов моя! Розлука вже у минулому. Я думаю, вже не довго залишилося чекати. Мене запросили бути присутнім при читанні заповіту, адже батько твій знав про нашу любов.

Малгожата (пригорнувшись до грудей Альберта): Так, сподіватимемося, що вже не довго чекати.

(Входять Прібислав з Іржі. Прібислав тримає в руках невелику скриню)

Прібислав : Сестро, відійди від графа! І поводься так, як личить княжні! Дай обійму тебе, графе! Ми вже тут все тебе зачекалися! (Обнімаються з Альбертом).

Альберт : Прібиславе, навіщо ти такий з Малгожатою! Ти ж знаєш — наші помисли чисті.

Прібислав : Не квап мене, графе! Спочатку читання заповіту, потім поминальний стіл, а потім − все інше.

Альберт : Як скажеш, князю!

Прібислав : Вартіславе, піди поклич Ганку і Дубравку. Хай негайно спускаються до столу. (Вартіслав виходить) Ви ж, мої почесні гості сідайте за стіл! Сідай і ти, сестро! (Малгожата сідає). Що ж так затримало тебе, Альберте?

Альберт : Мій кінь впав у дорозі. Довелося заїхати на ринок в Брно і там виторгувати собі коня. А я думав, що встигну до поховання.

Прібислав : Нічого! Головне, що ти вже з нами.(Входять Ганка і Дубравка, вони привітно вітаються). А ось і наші сестри! Ну що ж, починаємо!

(В залі запанувала тиша. Прібислав дістає великий конверт з скрині).

Прібислав (читає): "Лист цей може розкрити після моєї смерті лише старший син мій Ілко, а у разі його смерті, мій другий син - Прібислав. (Розриває конверт) "після моєї смерті, розпорядником мого майна і виконавцем моєї волі призначаю сина мого - Ілко, а якщо він не повернеться з походу - Прібислава. Мій замок і угіддя в Лібиці, а так само проживаючі на них люди, переходять під владу моїх синів Ілко і Прібислава і хай вони правлять разом і будуть дружні, як за мого життя, а потім всі розділять між дітьми своїми. Моєму меншому сину, Вартіславу, хай дістанеться мій замок в Оламоуці й моя дружина, бо він показав себе, як гідний воїн. Хай візьме собі в дружини дівчину з гідного чеського княжого роду і стане опорою Славників. Хай старші сини по моїй волі розпорядяться долею сестер своїх, а моїх дочок. За взаємною угодою з моїм другом, нині покійним графом Генріхом (угода з печаткою лежить в цій же скриньці), я благословляю мою старшу дочку Ганку на священний шлюб з графом Мекленбургським, Альбертом, і віддаю їй в придане мій палац і мої землі в Мекленбурзі. І по волі моїй, хай вона назавжди відмовиться від думки про чернецтво, бо не довго залишилося бути грецькій церкві на землі чеській, де її знищує віра католицька, а я хочу, щоб життя моєї старшої дочки було в безпеці і не бачу поряд з нею чоловіка більш гідного, ніж граф Альберт. Між моїми молодшими дочками Малгожатою і Дубравкою хай брати поділять мої володіння в Брно і будуть їх опікунами до заміжжя. Не дозволяю синам своїм примушувати моїх молодших дочок до заміжжя. Хай оберуть собі чоловіків по серцю. До старшої ж дочці своїй приставляю дворову діву, Баську, і хай вона їде з Ганкой до Мекленбургу і буде при ній невідступно. Волю мою заповідаю виконати в точності, інакше прокляття моє наздожене вас і біди спіткатимуть великий княжий рід Славників. Я вірю в своїх старших синів, виконавців моєї волі і знаю, що все буде виконано в точності".

(Декілька секунд всі знаходяться в заціпенінні).

Альберт (приходячи до тями): О Боже правий! Прібиславе, в заповіті мовиться, що угода з моїм батьком, що скріплена печаткою, знаходиться в скриньці! Де вона? Чому я про нього нічого не знаю!

Прібислав (виймає грамоту з скриньки): Ось, візьми, графе!

Альберт (розриваючи сургуч і нашвидку переглядаючи грамоту очима): Боже правий! Чому ж мені батько за життя нічого такого не говорив?

Прібислав : Може він не встиг?

Альберт : Так, смерть його була раптовою. Але він навіть ніколи не заводив про цей шлюб розмови, лише просив завжди допомагати вам Славникам, як це робив він!

Прібислав : Не знаю. Але я дуже сподіваюся, Альберте, що ти виконаєш волю наших батьків

Альберт : Господи! Де мені узяти сили?
Малгожата (прийшовши до тями): Так що ж це таке? (кидається до Прібислава). Брате, ти не можеш зі мною так вчинити! Зі мною, з Ганкою і Альбертом! Не розлучай нас, брате, благаю тебе!
Прібислав (відчужено): Я повинен виконати волю нашого батька!
Малгожата (кидаючись до Альберта): Рідний мій! Захисти мене! (повертає його обличчя) Подивися мені в очі! Відмовся підкорятися чужій волі!
Альберт : Малгожато, не рви мені серце! Я не смію.
Малгожата (в жаху): Ти відмовляєшся від мене? Ти відрікаєшся від нашого кохання? (з риданнями опускається на підлогу) Що ж це таке? Як далі жити? Навіщо?
Альберт (піднімаючи її): Заспокойся, рідна! Ти думаєш мені легше, ніж тобі? Але ми не зможемо жити з батьківським прокляттям. Потрібно змиритися.
Малгожата : Як змиритися? З чим змиритися? Із смертю за життя?! (ридає)
Прібислав : Побійся Бога, сестро! Соромно так поводитися! Візьми себе в руки!
Малгожата (ридає): Боже великий! Я стільки чекала його приїзду! Дні і години рахувала! І ось − дочекалася!
Ганка (обіймаючи Малгожату): Мужайся, сестро! Не нам судити батьків наших! Я тужу разом з тобою.
Малгожата : Ганко, рідна! Відмовися від нього, благаю тебе!
Ганка (опускаючи голову): Я не смію.
Малгожата (вириваючись з її рук): І ти не смієш? І ти проти мене?.. Ви всі проти мене! (хапається за голову) Господи, куди ж мені йти? (падає, Вартіслав її підхоплює на руки).
Дубравка : Вартіславе! Віднеси її і побудь з нею. Немає сили на все це диви-тися! (Вартіслав відносить Малгожату). Послухай, Іржі! Там Баська приготувала тобі кімнату, вона тебе проводить. Піди, будь ласкавий! Я хочу поговорити з братом і Альбертом.
Прібислав : Так, залиш нас, Іржі! Баська принесе тобі вечерю в кімнату.
Іржі : Яка тут вечеря! Нічого не треба мені приносити! (йде за Баською)
Ганка : Я піду до Малгожати. Страшно за неї! Тут мені бути не обов'язково (йде**)**.
Дубравка (рішуче): Що ти робиш, брате? Ти хочеш зруйнувати життя всіх трьох твоїх сестер?
Прібислав (похмуро): Не я писав цей заповіт!
Дубравка : Батько був старою людиною! Він міг не розуміти, на що нас прирікає. Але ти, Прібиславе! Невже ти не розумієш, що руйнуєш життя всім нам трьом?
Прібислав : Що ти пропонуєш, княжно?
Дубравка : Хто із сторонніх це чув? Іржі і граф? Не завжди ми повинні покірливо слухатися батьків своїх. Не було ніякого заповіту і все тут! Прочитали і забули!
Прібислав : Ти при своєму розумі, сестро? Ти, що так любила батька? Біс тебе поплутав, чи що?
Дубравка : Це тебе біс плутає, Прібиславе! А я сьогодні зрозуміла, що батькові ніколи не було справи до долі своїх дочок! Як можна було написати таке? Адже він знав про наші бажання, бачив наші почуття! Навіщо ж тоді він відпускав Малгожату до Мекленбургу, якщо Альберту наперед була уготована Ганка!
Прібислав : Йди собі, Дубравко ! Я не хочу далі з тобою говорити. Я виконаю заповіт батька до останньої літери!
Дубравка (гордо): Моя голова ясна, як ніколи, новоспечений князю Славнику! Будь

проклятий цей заповіт! (йде).
Прібислав : Зовсім збожеволіла дівка! Не чекав я від неї.
Альберт (безнадійно): Як тут не збожеволієш!
Прібислав : Я сподіваюся, хоч ти залишишся людиною честі, графе?
Альберт : Я свій обов'язок знаю, князю!
Прібислав : Що робитимеш?
Альберт : Зараз піду, переночую в одному із заїжджих дворів.
Прібислав : Чому? Кімната для тебе готова!
Альберт : Я не можу залишатися під дахом цього будинку. Інакше боюся, що теж не знайду в собі сил підкорятися батьківській волі.
Прібислав : Як знаєш, Альберте. А Ганці що сказати?
Альберт : Завтра я її заберу з цього будинку. Ми повінчаємося в місцевій каплиці і виїдемо до Мекленбургу. Чому бути, того не минути! Так навіщо ж відтягувати? Нікому з нас все одно не бачити щастя!
Прібислав : Навіщо ти так, Альберте! Рана переболить і затягнеться, дівчата поплачуть і заспокояться! А Ганка у нас − просто чудова, всім вдалася: і красою, і розумом.
Альберт : Можливо! Але серце моє залишиться з Малгожатою.
Прібислав : Ти ж лицар, Альберте! Твої помисли повинні бути про війну, а не про жінку, тим паче − про одну!
Альберт : Припинимо цю безглузду розмову, князю! Воля батьків свята, я тут не сперечаюся! Поклич мені краще Ганку, я перед від'їздом хочу з нею поговорити.
Прібислав : Зараз вона прийде до тебе, графе! (Йде)
Альберт (один): Дай Бог не збожеволіти! Хоч би Малгожата пережила все це! Іноді такі сюрпризи підносять батьки своїм дітям навіть через багато років після своєї смерті! Господи, як важко!
Ганка (входячи): Ти кликав мене, Альберте?
Альберт : Сядь поряд зі мною, Ганко! Давай разом подумаємо, як будемо жити далі!
Ганка : Ти ще можеш від всього відмовитися, Альберте!
Альберт : Ти теж можеш, княжно!
Ганка : Я не смію.
Альберт (безнадійно махнувши рукою): А ти думаєш, маю таке право я? Право порушити волю двох батьків? Якби це лише було пов'язано з вашим заповітом, то я б ще боровся, а так…(безнадійно махає рукою). Як там Малгожата?
Ганка : Опам'яталася і весь час плаче.
Альберт : О Господи!
Ганка : Тобі дуже важко?
Альберт : Напевно не важче, ніж тобі.
Ганка : Дякую, що розумієш.
Альберт : Зрозуміти не складно, але жити далі як?.. (бере її за руки) Не в добрий час ми з тобою зустрілися, але раз вже нам судиться бути разом, я тобі обіцяю… Я обіцяю бути хорошим чоловіком і зробити все, щоб ти не відчувала себе самотньою.
Ганка : Все це дуже сумно, Альберте, але я теж спробую, як і ти.
Альберт : Спасибі. Я зараз піду, але завтра рано за тобою заїду. Будь готова. Мені

тепер нетерпимо переступати поріг цього будинку!
Ганка : Не треба так, Альберте... Але до чого такий поспіх, весілля може і почекати.
Альберт : А Малгожата? Ти про неї подумала? Тоді вона буде ще на щось сподіватися й страждати!
Ганка : Ти правий. Коли завтра заїдеш?
Альберт : Удосвіта, щоб Малгожата ще спала. Я не винесу ще однієї зустрічі з нею. Будь готова! (Відпускає її руку і йде).
Ганка (одна): Батьку! Що ти накоїв!

(Вибігає Баська і кидається Ганці в ноги)

Баська : Княжно! Дозвольте мені залишитися удома! Ви можете узяти будь-кого з дворової челяді до Мекленбургу!
Ганка : Я цього не вирішую, йди до Прібислава.
Баська : Як же! Він хоче позбутися мене! Він боїться за княжича!
Ганка (гірко): Як я можу тобі допомогти, якщо не в силах вирішити власною долі? Але якщо Прібислав дозволить тобі, я буду не проти.
Баська : Я й просити не піду! Він мене прожене!
Вартіслав (входить): Барбаро! Прібислава краще зараз не чіпати! Він сам не свій! Але я присягаюся тобі, що не пройде й місяця, як заберу тебе з Мекленбургу! (обіймає її).
Баська : Хотілося б вірити. Я там збожеволію!
Ганка : Повір, мені не легше, ніж тобі, але ми там будемо удвох.
Вартіслав : Підемо, Басько, нам потрібно багато про що з тобою поговорити. І тобі я раджу йти спати, Ганко. Гірше вже не буде! Будь проклятий це заповіт! (йдуть).
Ганка : Який тут сон! Потрібно знайти сили зібратися в дорогу. (Йде).

(Із дверей в довгій сорочці з'являється Малгожата. Вона йде, похитуючись).

Малгожата : Нарешті всі угамувалися. Тут більше повітря! Боже, мені так не вистачає повітря. (Сідає за стіл і кладе голову на стіл) От було б добре ось так заснути і більше ніколи не прокинутися!
Іржі (виходячи): Малгожато, як ти?
Малгожата (піднімає голову): Що? Радієш, що я нікуди не виїду, що назавжди залишуся в цьому проклятому замку?
Іржі : Як я можу радіти, Малгожато, якщо ти так страждаєш?
Малгожата : Не бреши, Іржі! Я тебе сьогодні порозважала своїм горем, я всіх сьогодні порозважала! Так смійтеся наді мною! Так мені і потрібно! Господи, краще б відразу померти…
Іржі : Малгожато...
Малгожата : Залиш мене, Іржі! І запам'ятай, нічого тобі від мене не буде! Ніколи! Я померла сьогодні, мене просто більше немає! І забери своє прокляте розп’яття! (Зриває з шиї і кидає на стіл) **(Завіса)**.

ДІЯ ІІ. У МЕКЛЕНБУРЗІ І ЛібицІ.

(Простора зала німецького романського замку. Біля каміна не дерев'яному кріслі, закутана хутром, сидить Ганка і мляво дивиться на вогонь каміна. Входить Альберт, якусь мить спостерігає за нею. Ганка його не помічає. Він підходить і опускається перед кріслом на коліна).

Альберт : Люба, як ти сьогодні?

Ганка (байдуже): Погано. Я думаю, Бог не пробачить мені цього гріха.
Альберт : Так який же це гріх, Господи? І в чому тут твоя провина?
Ганка : Якби я тоді не пішла на свято з тобою до короля, нічого б цього не було. Як ти не розумієш, я не можу переносити стільки чужих поглядів на собі! І всі вони не щирі, засуджуючі. Всі дивляться на мене, як на дикунку, яку виставили для показу!
Альберт : Ну що мені робити? Ти придумала собі Бозна-що! Так, лицарське збори Імперії відрізняється від Лібицких, але що з цим поробиш? Я, як граф Мекленбургській і сеньйор цього міста, не маю права не бувати в магістратах, особливо, коли сюди приїжджає король. І моя дружина в урочисті моменти повинна бути поряд. Такі правила життя і вони придумані не мною!
Ганка : Ну чому ж моя мати не завжди ходила на гульбища, які час від часу влаштовував батько, навіть коли приїжджали Пржемисловичі?
Альберт : Виходить, в чеському курфюрстві правила інші. І чому ти зібрання знаті називаєш гульбищем? Хіба там було щось непристойне?
Ганка : Ти ніколи мене не зрозумієш. Мені неприємно навіть саме повітря цих зборів! Мене батько до цього ніколи не примушував. Дотепер мороз йде по шкірі, як пригадаю ці погляди і уривки фраз, які долітали до моїх вух!
Альберт : Я теж ні до чого тебе не примушую, Ганко (закриває обличчя руками). Але зрозумій, я жива людина і я потребую хоч трохи уваги і турботи. Ну добре. Хай і цього не буде! Але я, як сеньйор Мекленбурга, повинен бути в честі у своїх знатних городян. А для цього потрібно, щоб вони бували в нашому будинку. Але ти вже декілька місяців нікого не хочеш бачити. До нас ходять лише графиня фон Репгов і архієпископ. Але скоро і вони перестануть ходити!
Ганка : Було б дуже добре, якби більше я не бачила цієї графині. Вона замислила щось недобре. Не знаю що, але відчуваю серцем.
Альберт : Боже, що мені робити? Чому тобі довкруги увижаються змови проти тебе? Ганко, скажи мені, що я роблю не так? Що я повинен зробити, щоб ти відчула себе щасливою і передала хоч трохи цього щастя мені?
Ганка : Не я винувата в тому, що ти був змушений зо мною одружитися. А змови, Альберте, мені зовсім не увижаються. Ти сам скоро це зрозумієш. І те, що я дитину втратила, мені теж не привиділося…
Альберт : Господи, Ганко! Я вже не одноразово визнавав свою вину. (Встає і починає ходити по залу). Але скажи мені, будь так ласкава, хіба радісною стала тебе звістка про майбутнє материнство, хіба ти, чекаючи дитини, відчувала себе щасливою?
Ганка : Твоя правда, Альберте. Це не дуже мене радувало. Я просто злякалася від того, що відчула, як остаточно входжу в той світ, в якому жити б мені не дуже хотілося. Я б стала відповідальна не лише за себе, але і за цю маленьку істоту, яку повинна була народити. Я бачила, як ти страждаєш та нічого не могла з собою зробити. Але, повір, якби зараз все це повернути… Я пізнала ціну втрати.
Альберт : Але ж у нас ще можуть бути діти! Ми молоді й варто лише побажати. Але пройшло вже три місяці після викидня, а ти мені доторкнутися до себе не дозволяєш! Сидиш днями й ночами в цьому кріслі, як жива покійниця. Я, кожного разу виходячи сюди вранці боюся, чи жива ти.
Ганка : На жаль, жива. І заважаю жити тобі. Помовч, не заперечуй! Мені страшно, Альберте! Жахливо все починати з початку, щоб знову не узяти на себе такий

страшний гріх.
Альберт (знову опускається перед кріслом на коліна): Ну, добре, люба, як скажеш. Я більше ні до чого не буду тебе примушувати.
Ганка : Пробач мені, що примушую тебе страждати.
Альберт : Ти сама страждаєш не менше за моє. Мені легше себе вважати винним у всьому.

(Входить єпископ Мекленбургський)

Єпископ : Радий бачити союз і любов між вами, діти мої!
Альберт (підіймаючись йому на зустріч): Дуже радий бачити вас в моєму будинку ваше преосвященство! (цілує єпископу руку).
Єпископ : (підходячи до Ганки і протягуючи їй руку для поцілунку): Ти прислухалася до моїх порад, дитя моє? Ти пробувала самостійно вставати і виходити на вулицю?
Ганка : Так, отче. Але доки погано виходить.
Єпископ : Нічого. Всьому свій час. Головне - узяти себе в руки! (Дивиться на Альберта) Ти кудись зібрався, сину мій?
Альберт Так. Мені потрібно з'їздити до ратуші. Я дуже радий, що ви прийшли , тепер я із спокійною душею зможу залишити на вас Ганку.
Єпископ : Звичайно, сину мій, йди і спокійно займайся своїми справами. А ми з твоєю дружиною поговоримо.

(Злегка уклонившись, Альберт йде).

Ганка (дочекавшись, доки Альберт вийде): Отче! Ну як, ви говорили з ним?
Єпископ : Із приводу твого бажання піти в монастир? Ні, Ганко, ще не говорив. Він не готовий до такої розмови, повір мені. Мені здається, за ці місяці він якщо і не полюбив тебе, то дуже до тебе прив'язався. Повір, я знаю Альберта з дитинства, він завжди був добрим хлопчиком.
Ганка : Отче, я не ставлю під щонайменший сумнів чесноти мого чоловіка. Але ми зовсім з ним не розуміємо одне одного!
Єпископ : Ганко! Перед тим, як вийти заміж за Альберта, тобі потрібно було відмовитися від грецької віри. Тоді б ви не страждали сьогодні обидва, можливо, тоді б ти не втратила дитини…
Ганка (опускає голову): Не все такий просто, отче! Хіба легко відмовитися від своєї віри, в якій народився і виріс, і якій був відданий всією душею?
Єпископ : Звичайно, не просто, дочко моя. Але заради чоловіка свого ти повинна йти на жертви. Тоді дочекаєшся і здорових дітей!
Ганка : Отче! Моє місце в божій обителі, хіба ви не відчуваєте?
Єпископ : Відчуваю, дитя моє! Але чи сама ти до цього готова? Чи готова ти прийняти римську віру як істинну?
Ганка : Я думаю, що майже готова, прошу вас лише підтримати мене!
Єпископ : Дитя моє, всі ваші біди лише від цього! Де ви вінчалися з Альбертом? В Лібицкій каплиці? Я не розумію, як він міг − істинний католик, таке собі дозволити! Зрозумій же, ви живете в гріху, ваш брак не освячений! Здійсни наново хрещення, повінчайтеся з Альбертом за правилами уселенської церкви і спробуйте ще раз почати все з початку.
Ганка (гірко): Не знаю, чи вистачить у мене сил.
Єпископ : Треба пересилити себе. Я буду поряд і допоможу. А якщо й тоді твоя

душа рватиметься до монастирю, я рішуче поговорю з Альбертом.
Ганка : Спасибі, отче, за втіху. Якби не ви, то я не знаю, що б і робила. Вже давно немає ніяких звісток ні від братів, ні від сестер. Можна б було попросити чоловіка разом зі мною до них з'їздити, так я сама себе почуваю не цілком здоровою. А тут я живу в світі постійних злих розмов і нападок на мене із боку мекленбургської знаті. А Альберт нічого цього не хоче бачити!
Єпископ : Я розумію тебе, Ганко! Але зрозумій і ти: вас засуджуватимуть, доки ти не відмовишся жити в гріху.
Ганка : Я завжди вважала, що батьківська віра − це не гріх.Але я спробую, отче! Лише б вичерпався цей потік зла, направлений на мене. Якби я не перенесла стільки душевних мук того вечора і не виплакала стільки сліз вночі, то можливо і доносила нашу дитину.
Єпископ : Що вже пройшло, того не повернути. Виходить, було так Господові потрібно, виходить прогнівили ви його!
Ганка : Напевно, отче, так воно і було! Альберт зрадив свою кохання, а я увійшла до його життя без любові, та ще принісши величезне горе сестрі.
Єпископ : В тому вина не ваша, а батьків ваших. Але ви, якщо очиститеся перед Богом, змиєте гріх і з їх душ.

(Входить Баська)

Баська : Панно! Вас хоче бачити графиня фон Репгов.
Ганка : О Господи! Я зовсім не хочу її бачити!
Баська : Отже, що передати графині?
Ганка : Що я нездужаю, що я не можу!
Баська : Але я вже це говорила минулого разу, вона скаржитиметься пану Альберту, ви ж знаєте її.
Єпископ (Ганці): Дочко моя, не можна так поводитися з гостями. Поговоріть, ви ж жінки, може вона теж щось тобі підкаже. Не можна, щоб у графа Альберта жінка була повною відлюдницею.
Ганка : Гаразд. лише тому, що ви просите, отче! Баська, проси її! (Баська виходить). Зрозумійте, отче, вона ходить сюди не до добра! Вона ненавидить. мене, я це відчуваю.
Єпископ : Мабуть, Альберт не перебільшує, коли говорить про твою упередженість до людей. Пошану від людей потрібно заслужити, як і любов Бога!
Ганка : Пробачте, отче, але коли-небудь і ви переконаєтеся, що я була правою.

(входить графиня фон Репгов і поспішає на зустріч єпископу)

Марта (цілує єпископу руку): Благословіть свою вірну християнку, ваше преосвященство!
Єпископ (хрестить її): Будь благословенна, дитя моє!
Марта : Чи перебуваєте ви в здоров'ї, пані Ганко!
Ганка : Так, дякую, мені дещо краще.
Марта : Чи не перешкодила я вашій розмові, отче? Пробачте, адже я не знала що ви тут.
Єпископ : Ні, графине, розмова закінчена. Я вже йду і залишаю панну вам. Подумай над тим, що я тобі сказав, Ганко! (Нахиляється до неї. Ганка цілує єпископу руку. Він, не повертаючись, йде).

Марта : А де ж ваш чоловік, панно?
Ганка : Він виїхав в магістрати. Повинен скоро повернутися.
Марта : Я хотіла поговорити з вами без нього.
Ганка : Говоріть, графине, я вас слухаю. Тільки, будьте ласкаві, сідайте.
Марта (сідає): Дякую! (уважно дивиться на Ганку): Ви, як і раніше сидите в цьому кріслі?
Ганка : Я ще не можу ходити. Пробувала, але все всередині болить.
Марта : Але ви ж жінка, графине! Зробіть над собою зусилля, інакше можна назавжди зачахнути у молодому віці!
Ганка : Я намагаюся, повірте!
Марта : Я розумію: не доносити дитини і втратити її − це велике горе. Але це відбувається з багатьма жінками й не одного разу. Ще страшніше втратити здорову, що вже народилася.
Ганка : Не потрібно про це. Я про таке навіть боюся думати.
Марта : Гаразд. Поговоримо про Альберта. Він дуже страждає останнім часом. На ньому обличчя немає. І він майже не буває на людях. Це дуже погано, в його-то становищі!
Ганка (зітхає): Я знаю, що він дуже страждає, і рада б допомогти.
Марта (перебиває): Так допоможіть! Ви бачите, він нічиїх порад слухати не бажає. А марно! Ми б могли багато чим йому допомогти. Але він зараз сто-рониться навіть друзів! Буває лише в ратуші у бургомістра і то лише тоді, коли в цьому є виключна необхідність. Можливо, хоч ви послухаєте мене, панно!
Ганка : Я прислухаюся до ваших слів.
Марта : Ну ось і добре. Повірте, для жителів німецького міста дуже важливо, що б його сеньйор користувався хорошою славою, був в честі. Може у вас в Чехії так і не заведено.
Ганка (перебиває): Мекленбург − не зовсім німецьке місто. Хочу вам нагадати, що колись ним володів мій батько і віно тоді звалося Валеградом.
Марта : Коли це було! Хочу вам також нагадати, що володіння вашого батька, та і саме життя його були збережені завдяки милості великого Генріха Мекленбурзького, батька вашого шляхетного чоловіка! Але не будемо про це. Так ось, щоб ваш чоловік міг відновити втрачений їм уплив серед знатних жителів міста, вам потрібно змінити свою поведінку!
Ганка : Я не стримую Альберта і ніде не забороняю йому бувати. Я взагалі прагну не бути йому тягарем.
Марта : А виходите саме тягарем. Чому ви не супроводжуєте вашого дружина в його справах і турботах, чому не буваєте з ним в будинках знатних городян? Адже у нас так заведено!
Ганка : Ви знаєте, що вийшло з того, як я побувала з чоловіком на трапезі у короля. Я бачу спрямовані на себе презирливі погляди, кожного разу чую злі слова на свою адресу! Мені краще бути удома.
Марта : Але йому ж від цього не краще! І задумайтеся, звідки виникло все це презирство до вас? Поводитися серед знатних людей ви не вмієте, бесіду не підтримуєте, та і одягаєтеся так, як у нас це роблять дворові дівки. Не повірю, щоб Альберт не замовляв для вас дорогих убрань!

Ганка : Замовляв. Але я в них відчуваю себе не затишно. Мені краще одягатися так, як це робили матері і бабусі наші. І Альберт ніколи мені не робив зауваження із цього приводу.
Марта : І не зробить. Він дуже шляхетна людина! Але ж ви, як його дружина, повинні за нього вболівати. Не про себе ви повинні думати, а про нього. Я - молода жінка, а мій чоловік вже старий. Але я виконую всі його бажання і примхи, тому що я є дружина його. А ви думаєте лише про те, що вам не подобається! В цьому й полягає справжній гріх!
Ганка : Ви дійсно так думаєте?
Марта : Звичайно, інакше б не заводила з вами подібної розмови. І ще: сьогодні до Мекленбургу приїжджає герцог Гельмонт Гамбургський, перший наближений імператора Оттона. Вашому чоловіку слід прийняти його в ратуші. Вам бажано там теж бути. І не в такому вигляді!
Ганка : Але мені чоловік нічого про це не говорив.
Марта : Не знаю, чому він так чинить. Може, боїться викликати ваші нові сльози і образи, а може просто соромиться вас.
Ганка : Альберт? Соромиться мене?
Марта : Лише дуже самовпевнена або недалекомисляча жінка може бути упевнена в тому, що її чоловіку не ніколи соромно за неї. Якщо хоч чимось бажаєте допомогти вашому чоловіку, одягніться, як у нас прийнято, і будьте сьогодні в товаристві. Інакше він загине разом з вашою нудьгою!
Ганка : Я спробую! (Потихеньку встає з крісла, потім різко згинається): Ой!
Марта (не роблить спроби їй допомогти): Що знову таке?
Ганка : Боляче! Все всередині болить…
Марта : Ще б! Так себе запустити у ваші-то роки! Нічого, потерпіть. Адже ви жінка і дружина вашого чоловіка.
Ганка : Я спробую...
Марта : І ще: не говоріть Альберту, що це я вам сказала про приїзд герцога. Хай він подумає, що ви самі зважилися на це.
Ганка : Так, добре...

(Входить Баська)

Баська : Панно! Повернувся пан Альберт. Питає, чи будете ви з ним обідати?
Марта : Я, мабуть, піду через ці двері. Нічого, панна, не говоріть про нашу розмову! (Йде).
Ганка : Не скажу.
Баська : Отже, що відповісти пану?
Ганка : Попроси його зайти до мене. (Баська виходить). Господи, як все болить всередині. Дай мені сили, Боже!
Альберт (входить): Ти встала, Ганко! Як я цьому радий! (Обіймає її).
Ганка : Альберте, чому ти не сказав мені, що сьогодні увечері в ратуші буде герцог Гамбургський?
Альберт : Не хотів турбувати тебе, люба! Ти ж хворобливо сприймаєш звістки про нове товариство. А ти звідки взнала?
Ганка : Це не так важливо. Ти б хотів, щоб я увечері поїхала з тобою в ратушу?
Альберт : Я про таке останнім часом не можу і мріяти.

Ганка : Тобі не буде соромно з'явитися зі мною в товаристві?
Альберт : Ти про що, рідна? Я завжди тобою пишався.
Ганка : Ти правду мені говориш?
Альберт : Я не розумію, звідки у тебе могли виникнути такі думки? Достойнішої за тебе немає жодної жінки в Мекленбурзі!
Ганка : Окрім моєї сестри, яка не в Мекленбурзі.
Альберт : Давай не будемо про це.
Ганка : Вибач. А ти б хотів, Альберте, щоб я наділа одне з тих платтів які ти мені подарував весною?
Альберт (уражений): Ганко, ти для мене у всіх вбраннях красуня! Але якщо тобі хоч щось не байдуже з того, що я для тебе роблю, я буду просто щасливий!
Ганка : Я постараюся все зробити, щоб тобі не було за мене соромно. Я одягну золотисте парчеве плаття, приберу волосся під покривало, і без зайвих докорів буду з тобою в ратуші.
Альберт : Ганко! Як мені тобі дякувати? Я давно вже не відчував себе таким щасливим! Поцілуй мене, Ганко, прошу тебе!
Ганка : Добре, рідний мій! (Обіймає його і раптом обвисає в його руках).
Альберт : Ганко, що з тобою? О Господи!
Ганка :(приходить до тями): Просто закрутилася голова. Допоможи мені сісти в крісло.
Альберт : Ні! Тобі таки серйозно нездужається. Ми, напевно, нікуди не поїдемо. Ти і так вже мене сьогодні зробила щасливим. Все інше неважливо.
Ганка : Ні, Альберте, ми поїдемо. Не варто турбуватися даремно. Це просто з незвички. Адже я давно не ходила.
Альберт : А навіщо нам ці магістрати? Зустрінуть герцога й без мене. Адже я говорив із бургомістром. А ми влаштуємо вечірню домашню трапезу побудемо удвох. Відсвяткуємо твоє одужання!
Ганка : Удвох ми ще побудемо. А сьогодні тобі обов'язково потрібно бути в ратуші. І я буду з тобою і підтримаю тебе. Не переживай за мене. Все буде добре.
Альберт (спантеличений): Щось я боюся. Ти така бліда! Чи варто їхати так далеко?
Ганка : Я відчуваю себе непогано. І ще відпочину до вечора. А зараз скажи Басьці, щоб принесла сюди вечерю.
Альберт : Звичайно, люба. (Йде).
Ганка (одна): Аби пройшов цей біль… Господи, допоможи мені його пересилити!

(Завіса)

(Зала в Лібицкому замку. За столом сидять Прібислав, Вартіслав, Малгожата і Дубравка. Всі їдять, лише Малгожата сидить, не рухаючись.)
Вартіслав (Малгожаті): Сестро, якщо ти не їси, так хоч випий із нами. Сьогодні все-таки роковини смерті Ілко!
Малгожата : Мабуть, вип'ю. Налий, брат! (Вартіслав наповнює їй келих).
Дубравка : Вже вісім місяців немає ніяких звісток від Ганки. Не трапилося чи чого?
Прібислав : А все тому, що ми боїмося покидати укріплену Лібицкую фортецю! Альберт тоді так швидко виїхав, що ми не домовилися з ним про військовий союз!
Вартіслав : Ми з ним не по-людськи поступили. Які тут розмови!
Прібислав : Припини хоч ти, Вартіславе! Я й так без сліз дивитися на Малгожату не

можу! Хто знав, що так буде. Я думав, вона швидко заспокоїтися.
Дубравка : Раніше треба було думати! А зараз, якщо Альберт нам не допо-може, то і правим буде! Хоча я думаю, що Іржі з ним домовитися.
Прібислав : Так, йому в пору вже дістатися до Мекленбурга. лише б не зіткнутися в дорозі з Пржемисловичами.
Дубравка : Іржі досвідчений воїн. Я думаю, він уникне засідки.
Прібислав : Сподіватимемося.

(Лунає стукіт в двері. Вартіслав поспішає її відкрити. Заходять два лицарі).

Карл : Слава доблесним князям Славникам, господарям цього замку!
Прібислав (підходить): Хто ви будете?
Карл : Я - лицар Карл з Мекленбурга, а це мій друг Генріх. Ми зустрілися по дорозі в Лібицу.
Прібислав : Що ж вас привело в наше місто і наш замок?
Карл : Доручення від найшляхетнішого графа Альберта Мекленбурзького, мого сеньйора (вручає Прібиславу листа).
Малгожата : Як там граф Альберт?
Прібислав : Почекай, княжно! Дай спочатку я прочитаю послання (розриває пакет і нашвидку читає). Слава богу! Граф пише, що все добре, нам бажає здоров'я і благополуччя (Карлу) Проходьте за стіл, гості дорогі!

(Карл і Генріх усаджуються за стіл. Не зводячи з Карла очей, сідає і Малгожата).

Прібислав : Ну що ж, брату нашому честь ми віддали, пом’янули його сім'єю нашою, тепер давайте вип'ємо за здоров'я сестри нашої Ганки і її чоловіка!
Карл (піднімаючи кубок): За здоров'я всього роду Славников! (випиває залпом).
Малгожата : Прібиславе, дай мені прочитати лист (одержавши конверт, жадібно читає). Але ж це почерк не Альберта!
Карл : А навіщо йому самому писати? Він людина зайнята, віддав наказ писарю, той і написав.
Малгожата : Раніше він завжди писав сам.
Прібислав : То було раніше! А зараз він людина одружена, у нього інші турботи!
Карл : Так воно і є.
Дубравка : А як там сестра наша? Чи все з нею благополучно?
Карл : Сестра ваша перебуває в прекрасному здоров'ї, вона так змінилася і погарнішала, що ви б її і не взнали. Граф Альберт ні хвилини без неї не може.
Малгожата (засмучено): Говорите, все у них чудово?
Карл : Краще не буває! Приємно дивитися на таке закохане подружжя.
Дубравка : Слава богу! Хоч у когось з нас все добре!
Прібислав : Наливайте ще вина! Пийте і їжте, славні лицарі! Колись пригадайте гостинний княжий дім!
Карл (наповнює кубки собі і Генріху): Випий з нами, княжна, і порадій за щастя сестри своєї!
Малгожата (підставляє кубок): Напевне!
Дубравка : Ти б більше не пила, Малгожато! Нічого не їси, а лише п'єш, дивися як-би погано не стало!
Малгожата : Відчепися від мене, Дубравко !

Прібислав : Не приставай до неї, сестро! Вона й так весь цей час була як мертва, хай хоч вип'є сьогодні в своє задоволення!
Карл : Правильно, князю! Я не поважаю тих чоловіків, які близьких їм жінок перетворюють на рабинь! П'ємо за вольних чеських жінок!
Вартіслав (Карлу): А ти не знаєш, лицарю, як там поживає дворова дівчина, яку Ганка привезла з Лібици?
Карл : Барбара? А як же, знаю! Така красива дівка, кров з молоком! Здається, заміж збирається!
Вартіслав (побілів): Як, заміж збирається?
Карл : Ну а що тут поганого? За нею всі хлопці з дворової челяді увиваються, ще б!
Вартіслав : А вона?
Карл : А що вона! Їй це подобається, як і всім жінкам.
Вартіслав : Не може бути! Це не правда!
Прібислав : Зараз же припини, Вартіславе! Я завжди тобі говорив − челядь це челядь! Ось ти переконався і дуже добре!
Карл : Ти що, любив її, князю? Вона тобі не пара!
Вартіслав : Мовчи, лицарю! А то це добром не закінчиться! Прібиславе, налий ще краще вина!
Малгожата : Так, Вартіславе, давай ще вип'ємо!
Дубравка : Припиніть! І вам, брати, вже достатньо, а Малгожаті простоне смійте вже наливати!
Вартіслав : Ти нам не указ, сестро! Вип'ємо ж, Малгожато, і поховаємо муки наші!
Малгожата : Вип'ємо, Вартіславе! (осушує кубок).
Дубравка : Благаю тебе, Малгожато, не пий більше! Як ти виглядаєш перед чужими людьми? Та і буде погано тобі?
Малгожата (седито): Що це ти за мене розхвилювалася? Не з твоїм же Іржі я п'ю! Мені аж відлягло, коли він виїхав! Ось за нього і хвилюйся!
Дубравка : Так краще б ти з ним пила! Мені вже з ним щастя не бачити, так хоч би він був щасливий! Серце не витримує дивитися, як він мучиться!
Малгожата : Треба ж! А мене тобі не шкода?
Дубравка : Шкода. Але ж тебе люблять! Іржі така гідна людина! Ти могла б бути з ним щаслива. І він би так не страждав!
Малгожата : Та відчепися ти від мене з своїм Іржі! Я його ненавиджу, чуєш! Дай мені хоч сьогодні забутися і бути веселою! Наливай ще, Вартіславе!
Вартіслав (похитуючись): Вип'ємо за сестру мою, красуню Малгожату! Щоб вона знову стала такою веселою, як раніше!
Дубравка : Я більше не можу на це дивитися, Прібиславе! Я йду в свою кімнату!
Прібислав : Залишайся, сестро! Не так вже й усе погано!
Дубравка : Соромно за вас! Веселіться без мене! (Йде).
Карл : Вона завжди така не в дусі? Треба ж: така гарна і така зла!
Малгожата : Наречений її розлюбив − ось і вся причина злості!
Прібислав : Що чути в Мекленбурзі про Пржемисловичей?
Карл : В Мекленбурзі їх неполюбляють, князю. Говорять, що вони збирають війська, щоб знищити вас, Славників!
Прібислав : Ми готуємося до цього, але сили наші недостатні. На сторону

Пржемисловічей перейшло багато чеських родів!
Карл : Пам'ятай, князю, що я і мій меч завжди з тобою!
Прібислав : Дуже вдячний. Але мені б хотілося про дещо тебе попросити.
Карл : Наказуй, князю! Все виконаю!
Прібислав : Ти завтра триматимеш шлях до Мекленбургу?
Карл : Так, туди.
Прібислав : Я хочу передати лист Альберту. Попросити його про військову допомоги. Серце відчуває, що Болеслав скоро вдарить на Лібицю!
Карл : Саме собою, князю! Я передам і лист і на словах!
Прібислав : Дякую тобі, лицарю. Я прямо зараз і напишу, щоб не відкладати.(Йде).
Вартіслав : Ти куди, брате? Давай ще вип'ємо! (Наливає собі кубок, залпом осушує його і падає головою на стіл).
Карл : Так, княжич точно перепив!
Малгожата : Зараз повернеться Прібислав і я попрошу, щоб він його відвів.
Карл : Та хай собі спить тут, княжно! Він же не заважає.
Малгожата : А скажи, лицарю, ти часто буваєш в будинку графа і моєї сестри?
Карл : Я сам буваю не дуже часто, а ось сестра моя, графиня фон Репгов буває там майже щодня.
Малгожата : І що вона розповідає? Вони дійсно так люблять одне одного, як пише Альберт?
Карл : Ну, це я і сам бачив! Він ні хвилини і дихати без неї не може! Навіть в Мекленбурге всі про це говорять. Щодня замовляє для неї нові вбрання.
Малгожата (Судомно ковтнувши): Виходить, він зовсім про мене забув.
Карл : Так ти ніяк любиш його, княжна!
Малгожата : Ця любов зруйнувала все моє життя!
Карл : Але все життя у тебе попереду! Ти така красуня, з тобою одружується будь-який гідний лицар. Я бачив твою сестру. Але ти набагато краще неї.
Малгожата: Нашими долями з сестрою розпорядився батько!
Карл : Але я ніколи б не зміг забути таку, як ти! Ти − незвичайна!
Малгожата: А він зміг. О Господи, що ж мені робити з цією правдою!
Карл : Знайти в собі сили для нового кохання, княжно! Ти створена для любові, повір мені. Я бачив багато красивих жінок, але таку, як ти ніколи не зустрічав!
Малгожата : Ти насправді так вважаєш? Це правда?
Карл : Істинна правда! Якби ти дозволила мені себе любити, я б негайно запропонував тобі руку і серце!
Малгожата : Твої слова бентежать мене, лицарю!
Карл : А ти випий ще зі мною, княжно, і тобі легше говоритиметься (наливає їй кубок).
Малгожата : Вип'ємо за померлу надію, лицарю! (випиває).
Карл : Ну, ось і добре. Тепер ми вільно поговоримо.
Прібислав (входить із листом): Ось я і накидав декілька рядків Альберту. Інше передаси на словах.(Вручає лист).
Карл : Я виконаю все кращим чином.
Прібислав : А що це з Вартіславом?
Малгожата : Хміль сильно розібрав його, він і заснув. Відведи його в свою кімнату!
Прібислав : Так, ми всі випили зайвого. Я сам ледве на ногах стою.

Карл : Тобі допомогти, князю?
Прібислав (піднімає Вартіслава): Та ні, управлюся сам. А ви ще побенкетуйте! Малгожата вам покаже вашу кімнату.(Відводить Вартіслава).
Карл : (йому у слід): Дякуємо за гостинність, князю!
Малгожата : Як давно в цьому будинку не було веселощів! Відчуваю, хміль починає розбирати і мене і на душі стає легше.
Карл : Я ж говорив тобі про це. Так повернемося до нашої розмови?
Малгожата : Якої?
Карл : Про твою юність і красу! Не бентежся, княжна. Тобі хіба цього ніхто не говорив?
Малгожата : Говорив… Альберт. Але це вже пішло в минуле!
Карл : Не міг він тебе по справжньому оцінити, якщо так швидко забув! А ось я з першої ж хвилини, як сюди прийшов, не можу відірвати око від твого густого й кучерявого волосся (проводить рукою по її волоссі), від твоїх величезних сірих очей і від цієї ніжної шкіри з рум'янцем (торкається рукою щоки Малгожати. Вона відстороняється).
Малгожата : Не потрібно, лицарю. Твої слова мене бентежать і хвилюють!
Карл : Дозволь мені тебе поцілувати, Малгожато, щоб виказати цим поцілунком всю силу любові і пристрасті, яку я до тебе відчуваю! (не дочекавшися відповіді, обіймає її і пристрасно цілує).
Малгожата (у знемозі): Не добре це. Братів немає за столом та і твій друг за нами спостерігає!
Карл : Хай мій друг тебе не бентежить, він мені відданий душею і тілом! А почуття полум'яної пристрасті − це завжди прекрасне відчуття і його не потрібно соромитися. Хіба тебе твій Альберт так цілував, як я зараз?
Малгожата : Ні. Але в його поцілунках завжди було більше пошани до мене.
Карл (презирливо): Пошана! А зараз своя пошану він публічно демонструє твоїй сестрі!
Малгожата (молить): Лицарю, не рви мені серце!
Карл : Послухай, княжна! Твій граф знехтував твоєю любов'ю. Тобі давно пора почати поважати себе самій і примусити його тебе поважати!
Малгожата : Як це можна зробити?
Карл : А ось так! (встає, виймає з піхов меч і кладе його на підлогу. Стає колінами на меч). Малгожато! Стань моєю дружиною! Я заберу тебе сьогодні ж до Мекленбургу, я попрошу герцога Гамбургського, який там зараз перебуває, освятити наш шлюбний союз, і хай граф Альберт навіки пошкодує, що не оцінив тебе!
Малгожата (натхненно): Ти правий, хай він пошкодує! Я поїду з тобою ти повернув мене до життя! Почекай! Я зараз приведу Прібислава.
Карл : Навіщо? Ти думаєш, він тобі дозволить вийти заміж за мене? Хіба твій старший брат вже раз тобі не зламав життя? Давай, клич! І тебе знову закриють в цьому замку й накажуть чекати кращих часів, коли Славники розіб'ють Пржемисловичей! А чи настануть коли-небудь такі часи?
(Підіймається з колін і ховає меч).
Малгожата : Так, ти правий! Я не дозволю себе більше закрити! Що мені благословення Прібислава? Я виїду й без нього! Коли ми їдемо?
Карл : Прямо зараз! Повінчаємося вже в Мекленбурзі за римським звичаєм! До

Мекленбурга всього три дні шляху!
Малгожата : Я знаю!
Карл : Йди, збирай в дорогу речі. Та збирайся тихо, щоб не розбудити братів.
Малгожата : Вже йду! Ох, так від вина крутиться голова! Я ніколи стільки не пила….
Карл : Малгожато! Ти не хочеш, ти не хочеш, щоб я тебе ще поцілував?
Малгожата : Хочу.
(Карл накручує на долоню її волосся і владно за потилицю наближає голову до себе, пристрасно цілуючи в обличчя і шию. Потім різко її відпускає).
Карл : Ну все, нам пора в дорогу. Швидше збирайся! Ти не пошкодуєш, що поїхала зі мною ні в цю ніч, ні в подальші!
(Малгожата йде)
Генріх (уважно дивлячись на Карла): Ти що, дійсно вирішив одружитися з цією слов'янкою?
Карл (сміючись): Звичайно, ні!
Генріх : А не чи боїшся ти, друг, що її брати за неї мститимуться?
Карл : Ні, не боюся! Вони не встигнуть. До Лібиці з величезними з'єднаними військами рухається Болеслав Пржемислович. Славники приречені! Дай Бог, щоб ми встигли звідси втекти!
Генріх: Так ти ж обіцяв допомагати князю Прібиславу!
Карл (презирливо): Невже ти думаєш, що я, лицар Священної Римської імперії, можу сприймати цих варварів всерйоз? На це здатний лише Альберт Мекленбургський!
Генріх : А що Альберт? Він прийде до них на допомогу?
Карл : Він нічого не знає про майбутню небезпеку. Про це ще нічого не знають ні в Мекленбурзі, ні в Гамбурзі. Зате знають в Бремені. Бременський бургомістр підписав таємну угоду з Пржемисловічами про військовий союз.
Генріх : Так! Не солодко прийдеться Славникам! А ти Альберту передаси послання від Прібислава?
Карл : Навіщо? Це не входить в плани моєї сестри!
Генріх : Твоєї сестри?
Карл : Моєї сестрички Марти. Я тут за її дорученням. Це їй прийшла думка, щоб я спокусив і завіз куди подалі Малгожату. Марта побоюється, як би вона не уціліла в майбутній м'ясорубці й не зайняла потім місце поряд з Альбертом.
Генріх : Але ж Альберт одружений!
Карл : Доки що одружений! Життя його дружини, висить на волоску!
Генріх : Але ж ти говорив, що у них все чудово, і що вони божевільно щасливі!
Карл (сміючись): Мало, що я говорив! Мені потрібно було підігріти Малгожату, щоб вона більше випила і згодилася виїхати зі мною! Але все вийшло навіть легше, ніж я чекав: ці поминки мені були дуже до речі, брати напилися й утратили пильність! А ця Малгожата − вона, дійсно, гарна. Я чекав чогось сухого і пісного, на зразок Ганки! А вона − вогонь-дівка! Сестричка мені удружила краще, ніж думала. Я проведу з нею декілька розкішних ночей до того, як викину її десь в лісі або полі.
Генріх : Ну не така вона вже і красуня. Ось її менша сестра − це дійсно прекрасна слов'янка!
Карл : Дубравка? Надто вона горда й недоступна! Така для розваг не годиться. А в Малгожаті всередині вогонь горить, все її жіноче єство рветься назовні! Повір мені,

я знавець в жінках. Напевно, тому вона так і сподобалася Альберту!
Генріх : А що його Ганка? Їй дійсно так погано?
Карл : Сестра говорить, у неї трапився викидень, і вона втратила багато крові. Вона ще не зовсім відійшла після цього удару, як моя сестричка переконала її поїхати на торжество в міську ратушу. По дорозі її добре протрясло, а в ратуші вона знепритомніла і з того часу вже майже не встає з ліжка. Дуже слабка.
Генріх: А навіщо це твоїй сестрі?
Карл (багатозначно): Чи бачиш, любий мій, моя сестра – молода квітуча жінка! А її чоловік старий. Ось вона на Альберта око й поклала. Але, враховуючи порядність графа, їй спочатку треба позбутися цих двох сестер! Із старшою вона і сама майже вже впоралася. Але Альберт любить цю (показує на верхні двері). Щоб вона потім під ногами у неї не плуталася, сестричка і звернулася за допомогою до мене!
Генріх : Так, у веселі ігри ви з сестрою граєте! Але все одно, ризик є!
Карл : Так який тут ризик! Потрібно лише вчасно забратися звідси.
Малгожата (виходячи зі згортком): Звідки забратися?
Карл : (обіймає її): Так це ми з Генріхом говоримо про німецьке міське товариство. Так, нісенітниця. Ти готова?
Малгожата : Готова.
Карл : Тоді − в путь!
Малгожата (на мить зупиняючись і оглядаючи зал): Прощай, ненависний притулку моїх страждань! Більше сюди я не повернуся!

(Завіса)

(Велика зала в замку Мекленбурга. Входять Альберт і Іржі)

Альберт : Спасибі, князю, за лист і звістки з Лібиці. Передаси Прібиславу, що я лише переговорю з магістратами Мекленбургу, заручуся їх підтримкою, зберу своє і міське військо й відразу ж виступаю.
Іржі : Лише не затягуй, графе! Лібицкая фортеця може бути атакованої у будь-який момент.
Альберт : Не переживай, князю! Ти ж знаєш, що у мене там залишилося саме дороге, що було в житті.
Іржі : А ти не хочеш запитати мене, Альберте, за Малгожату?
Альберт : Хотів би. Але і боюся й не смію.
Іржі : Правильно мислиш. Про неї краще і не питати.
Альберт : Вона так страждає? Все ще не заспокоїлася?
Іржі : Я думаю, вона ніколи і не заспокоїтися. Щось в ній зламалося.
Альберт (поривчасто): Знаєш, Іржі, якби повернути цей час, я б вже не підкорявся цьому заповіту! Що боятися батьківського прокляття, коли сам себе проклинаєш день за днем! Цей заповіт всім нам життя зламав і його вже не віновиш! Правою була тоді Дубравка: треба було прочитати, порвати і забути!
Іржі : Так, напевно. Але минулого не повернеш. Як Ганка?
Альберт : Погано. І мені ще важче від того, що все з нею що відбувається з моєї вини! Треба було давно зрозуміти: якщо вже одружувався на жінці яка була вихована за іншими правилами, не потрібно її переробляти під власні закони. Іноді ціна таких змін − життя!

Іржі : Їй так погано?
Альберт : Єпископ приводив лікаря-араба, начебто дуже досвідченого, той сказав, що є ще слабка надія, лише Ганку нічим не можна хвилювати й рухатися їй можна лише по будинку і дуже обережно. Я вже не знаю, Іржі, чого б я лише не зробив, щоб спокутувати перед нею свою провину! Але я безсилий.
Іржі : Її можна відвідати? Бачиш, Дубравка дуже просила, щоб я багато чого розказав Ганці і розпитав її про все. Вона дуже хвилюється за сестру.
Альберт : Звичайно, можна. Я думаю, вона буде дуже тобі рада, адже вона давно не одержувала ніяких звісток із дому, а сама їздити нікуди не може. Лише благаю, Іржі, нічим не смій її хвилювати, її життя висить на волоску!
Іржі : Ну що я, не розумію, чи що? Так можна до неї піднятися?
Альберт : Підіймайся. І будь для неї хорошим вісником! А я займуся приготуваннями до військового походу (по дружньому вдаряє його по плечі і йде. Іржі підіймається по сходинкам вгору і заходить в кімнату).

(В зал заходять Баська, Марта і Карл)

Баська : Я повторюю вам, графине, я не покличу вам панну, їй не можна вставати і граф не велів її турбувати, хто б не прийшов. Ось коли граф повернеться, тоді і звертайтися до нього.
Марта : Гаразд, ми почекаємо твого графа тут. Лише вийди і не заважай нашій розмові.
Баська : Розташовуйтеся тут, я йду (виходить).
Марта : Так докажи мені швидше, як ти від неї позбувся?
Карл : Це не було важко, сестро! Все виявилося наскільки просто, що навіть мало принесло задоволення. В перший вечір, коли вона була п'яною, я з нею на заїжджому дворі відвів душу. Але на другий день, як лише вона остаточно опам'яталася, то почала плакати і твердити, що зрадила своє кохання до Альберта. Мені відразу від цього було нудно і захотілося її вигнати, але ми ще від'їхали недалеко, тому довелося ці сльози зносити два дні.
Марта : Бідний братику! Ради мене довелося опуститися до якоїсь варварки.
Карл : Ти знаєш, я люблю пригоди, без них нудно жити. Але ці чешки − всі якісь ненормальні! Більше мені її напоїти не вдалося, а любов із сльозами справа − не цікава. Як лише ми добралися до середини Мекленбургського лісу, я її скинув з коня і сказав, що далі бачити цих сліз не можу і більше одружуватися з нею не хочу.
Марта (завмирає від цікавості): І як вона відреагувала?
Карл : Ніяк. Я думав, вона волатиме, чіплятися за коня! А вона просто скам'яніла і продовжувала дивитися на мене, не відводячи очей і не моргаючи. Від'їжджаючи, я кілька разів озирався, а вона продовжувала все стояти в тій же позі.
Марта : Мабуть, вона збожеволіла? Втім, це вже не важливо. Ми позбулися її! Тепер потрібно остаточно позбутися від цієї. Вона виявилася більш живучою, ніж я думала. Араб сказав, що вона ще може вижити!
Карл : Альберт не коштує таких наших зусиль! Теж мені - праведника знайшла! Хіба такий годиться в коханці? Він тобі швидко набридне.
Марта : Можливо! Але я дуже вже багато витратила зусиль. Не зупинятися ж на половині шляху!

(На сходах з'являються Іржі і Ганка. Він акуратно веде її під руку**).**

Іржі : Може, не було б варто вставати, Ганко?
Ганка : Твій приїзд додав мені сил! Я зараз попрошу Баську накрити стіл, скоро повернеться Альберт і порадіє разом з нами.
Марта : Треба ж! Благородна графиня Мекленбургськая прикидається хворою і примушує поважаних гостей годинами чекати її внизу! А сама у відсутність. чоловіка приймає у своїй спальні сторонніх чоловіків!
Іржі : Так як ви смієте! Граф знає про мій приїзд і сам дозволив відвідати панну! Та не будь ви жінкою…
Марта (перебиває): Благородний граф і не припускає про ті підлоти, які відбуваються в його будинку за його спиною. І по волі кого − цієї дикунки, яка лише його ганьбить! Ну, нічого, тепер всі взнають!
Іржі (гнівно): Послухайте, ви…
Ганка (відстороняючись від нього, рішуче): Стривай, Іржі! (Марті): Хто вам дозволив входити до мого будинку? Ви думаєте, я така дурна, що не розумію, чого ви добиваєтеся? Я мала дурість повірити вам. Але більше у вас нічого не вийде! Я все розкажу Альберту! Мій будинок нині для вас закритий! Забирайтеся звідси!
Марта (у нестямі): Так як ти смієш, низька варварко, так зі мною розмовляти?! Та я ...
Ганка (кричить): Забирайтеся звідси! Геть!!! (Похитується, Іржі підхоплює її). Іржі, прошу, посади мене в крісло. (Іржі веде її до крісла).
Марта : Я піду! Хоча про це дізнається весь Мекленбург! Але перед тим, як піти, я дещо повідомлю, тобі, дикунко! Твоя молодша сестра Малгожата, з вашого ганебного роду повісилася на шию двом заїжджим лицарям і втекла з ними з дому!
Ганка (задихаючись): Так як ти смієш так говорити про мою сестру мекленбурзька пліткарко?! Я повторюю: геть із мого будинку!
Марта (сміється): Що, правда не подобається? Ось мій брат, Карл, був там і прихопив цікаву дрібницю. Покажи, Карле!
Карл (зневажливо кидає на стіл золоте розп'яття): Ось!
Ганка : О Боже!
Іржі (піднімаючи розп'яття): Господи, мій подарунок!
Марта : Ну що, переконалася, красунечко, що я не брешу!
Іржі (наступаючи на Карла): Де ти це узяв?
Карл (презирливо): Там, де ці лицарі розважалися з нею!
Іржі (хапаючись за меч): Ах ти, тварюко! Чи не ти був одним з них?
Карл : Я не опускаюся до варварок. Вони мені осоружні!
Ганка (плаче): Іржі, зроби що-небудь!
Іржі (Карлу, гнівно): Через третину години я чекаю тебе не полі за замком, лицарю! А зараз забирайтеся звідси негайно, доки я не оголив меча в будинку!
Карл : Із задоволенням, до твоїх послуг, варваре! Давно б пора було винищити весь ваш поганий рід! (Марті) Не варто було, сестро так далеко заходити! Тепер тобі не бачити Альберта! (Йдуть разом з Мартою).
Ганка (плаче): Цього не може бути! Не могла Малгожата так низько впасти! Вони викрали її або обдурили!
Іржі : Заспокойся, Ганко! Я у всьому розберуся! лише дай мені знищитицього негідника!
Ганка (хапає його за руку): Будь обережний, Іржі! Карл спритний і нещадний. Із ним

бояться виходити на поєдинки, а він сам не боїться ні Бога, ні чорта!
Іржі (звільняючись від її руки): Я розправлюся з ним, Ганка, присягаюся тобі! Розправлюся й за тебе, і за Малгожату! Баська! Я йду, запри всі двері та до приходу Альберта нікого до графині не впускай! (вибігає)
Баська (закриває за ним двері і повертається до Ганке): Панно! Як ви себе почуваєте?
Ганка : Це вже не важливо! Важливіше, щоб Іржі залишився живий! Карл - страшна людина. Він і оком не моргне, щоб убити когось .А Малгожата, як ти думаєш, з нею могло таке трапитися?
Баська : Від такого горя, панно, людина здатна наробити багато необдуманих вчинків. Ох, не знаю, панно, що і думати. Здається мені, що біда трапилася!
Ганка : І моє серце чує велику біду! Господи, за що ж нам, Славникам, випробування такі? (уважно дивиться перед собою). Чому так різко потемніло навколо? Баська! Ти позакривала вікна? Відкрий негайно, мені дуже темно!
Баська (перелякано): Не лякайте так мене, панно! Довколо світло, ясний день!
Ганка : Хіба ти не бачиш, довколо чорно! І зовсім немає повітря.(хапається за груди). Відкрий вікна, тут немає повітря! (непритомніє).
Баська (торсає її): Панно, панно! Не лякайте мене так! Господи, де вода? (Хапає карафу з водою і змочує Ганці скроні). Ну, прокиньтеся ж, панно!

(Водять Альберт і єпископ).

Єпископ : Послухай мене, сину мій, це дуже важливо!
Альберт (спрямувавши погляд на крісло): Що таке? Що відбулося? Бог мій, Ганко..(опускається перед нею на коліна і намагається привести до тями)
Єпископ : Що тут відбулося, Баська? Хто тут був?
Баська (плачуши): Панна відчула себе краще і вирішила разом з князем спуститися вниз пообідати. Але тут з'явилася графиня Марта разом із братом і почали її ображати! Дикункою і варваркою її називали! Графе, я вам давно говорила, не перебільшує панна!
Альберт (перебиває): Продовжуй!
Баська : А тут ще про Малгожату почали розказувати страшні речі.
Альберт : Що говорили?
Баська : Лицар Карл сказав, що вона втекла з двома лицарями.
Альберт : О Боже!
Баська : Князь Іржі вихопив меч і викликав Карла на поєдинок! А панна почала скаржитися на темряву і знепритомніла!
Альберт (у нестямі): Куди вони пішли?
Баська : На галявину за замком. Так сказав Іржі панні!
Альберт (хапаючись за меч): Ще зі мною є мій меч! Ваше преосвященство, догляньте за Ганкою! (вибігає).
Єпископ (опускається перед кріслом): Бідне моє дитя! Чому я не забрав тебе раніше в свою обитель? Ти так просила мене про це, а я… Як я міг?!
Ганка (опам'ятавшись): Це ви, отче? Я нічого не бачу…
Єпископ : Ганко, не смій називати мене святим отцем! Я не вартий цього.
Ганка : Чому, отче? Ви один мене підтримували в цьому жахливому чужому місті, де мені було так самотньо. Коли ви зараз поряд сидите з мною, мені і темрява не страшна.

Єпископ : Пробач мені, Ганко, пробач мене, дочко моя!
Ганка : Що ви таке говорите, отче? Я навіть не смію такого слухати!
Єпископ : Я повинен був давно прислухатись до твоїх слів і забрати тебе в Божу обитель. Там би ти була при мені і щасливою і здоровою! Цей світ був не для тебе. А я жалів Альберта, бачивши як він приростає душею до тебе і налаштовував тебе абсолютно на інше. Хіба я після цього можу називатися святим отцем?
Ганка : Ви все правильно робили, отче! Сховатися від життя за стінами монастиря, як я мріяла з юності, це простіше всього!
Єпископ : Про що ти, Ганко?
Ганка : Я знаю, що скоро помру. Так навіщо ж говорити неправду перед смертю та ще моєму духівнику! Я рада, що пізнала це життя, що не злякалася, не відступила, коли мені було дуже важко. А головне, отче, я кохаю Альберта! Як я пізно це зрозуміла! Якби я зрозуміла це хоч трохи раніше, може бути і він мене б покохав.
Єпископ : Він і так тебе любить, Ганко.
Ганка (пристрасно): Ні, отче! Він звик до мене за ці місяці, намагався бути мені хорошим чоловіком, але любить він Малгожату. Він майже кожну ніч повторює уві сні її ім'я. Але я його не засуджую за це. Шкода тільки, що я йому не змогла дати справжнього щастя. Але померти, отче, я хочу в монастирі. Не хочу, щоб Альберт бачив, як я вмираю! Заберіть мене, отче, і перед смертю перехрестите у вашу віру! Раз мій чоловік католик, я теж хочу бути католичкою. Може наші душі ще зустрінуться! Обіцяйте мені, святий отче!
Єпископ : Присягаюся тобі вселенською вірою, дочко моя, я все зроблю, як ти хочеш! Але я не гідний такої парафіянки, як ти!
Ганка : І ще. Прослідкуйте, щоб Альберт не затримувався і поспішив на допомогу моїм братам! Їм більше допомоги чекати не від кого!
Єпископ : Я все зроблю. Не хвилюйся, Ганко! А зараз відпочинь, дитя моє. Ти втрачаєш сили!
Ганка : Я хочу пити. Дайте, будь ласка, мені пити….

(Баська із сльозами подає їй воду. Єпископ підтримує голову. Ганка робить декілька ковтків. Вбігає Альберт. В його руках окривавлений меч).

Альберт : Як вона?
Єпископ : Погано, сину мій! Вона осліпнула і вже не встане. Їй не можна було переживати таких потрясінь!
Ганка : Альберте, підійди до мене.(Альберт кидається до її ніг). Ти весь тремтиш? Іржі убито? Не мовчи! Я відчуваю, що його вбили! Ну ж!
Альберт : Іржі більше немає! Я не встиг. Але я убив цього негідника Карла!
Ганка : Я знала, що Іржі не повернеться…
Альберт : Ганко! Який я сліпий! Чому я не слухався тебе? Ти весь час страждала від мого недовір'я. Якби можна було час повернути назад.
Ганка : Так, якби ж все можна було повернути…Що ти стискаєш в руках?
Альберт : Із камзола цього негідника випав лист! Твій брат, Прібислав ще десять днів тому закликав мене на допомогу, а цей нелюдь приховував від мене лист!
Єпископ : До мене теж дійшли звістки, що Болеслав виступив з військами чеськими і бременськими на Лібицу! Я і приїхав це тобі сказати, але тут таке відбулося…

Ганка : Альберте, послухай, виступай негайно!
Альберт : А ти? На кого я залишу тебе?
Ганка : Я проведу ті дні, що мені залишилися, в монастирі. Врятуй мою сім'ю благаю тебе! І ще. Обов'язково знайди Малгожату! Знайди її і після моїй смерті одружися з нею. Якщо щось з нею і трапилося, то це з нашої провини. Пробач їй усе! (важко зітхає) Альберте, дай я тебе обійму, коханий мій! (Альберт кладе їй голову на коліна, вона гладить його по голові). Чому я так пізно зрозуміла, що люблю тебе? Чому я не дала тобі більше щастя? Якби можна було все повернути…
Альберт (зі сльозами): Я не уберіг тебе від цього жорстокого світу! Що у мене тут залишиться без тебе? Нічого!
Ганка : Неправда! У тебе залишається обов'язок перед моєю сім'єю, а головне − перед Малгожатою! Ти повинен її знайти! Обіцяй мені.
Альберт: Обіцяю, рідна, я все зроблю, як ти хочеш! Я дуже тебе люблю!
Ганка (сумно): Хоч це й не так, але мені було необхідне це визнання! Виходить, я тобі не чужа! Шкода, що не побачимося більше…

(Завіса)

ДІЯ ІІІ. ЛІБИЦЬКА НІЧ

(Маленька кімната, наповнена різними старовинними речами. На скрині стоять судини з рідинами. По кімнаті бігає Дубравка, не знаходячи собі місця. Зупиняється біля дверей і прислухається).

Дубравка : Господи, я не витримаю цього, я збожеволію! Скільки мені ще тут сидіти? Де брати? Чи живі вони? Хоч би Малгожата була поряд! Боже, що з нею стало? Куди її завезли ці лицарі? Господи, як я могла її залишити з ними в ту ніч? Адже вона була сама не своя, ще і напилася! Потрібно було не спускати з неї очей! А я? Не дарма наш священик говорить, що найстрашніший людський гріх − це гординя! (Лунає стукіт в двері) О Господи! Хто це? Свої чи Пржемисловічи? Якщо братів більше немає, вони прийдуть сюди, щоб розправитися зі мною. (Стукіт повторюється). Але я не дамся їм живою в руки! (Виймає із скрині ніж. Знову лунає стукіт). Яка різниця, коли вмирати, зараз або кількома митями пізніше? (Рішуче відкриває двері. В кімнату вповзає весь скривавлений Вартіслав. Дубравка скрикує, потім втягує його в кімнату) Господи, що вони зробили з тобою? Дай, перев'яжу твої рани!
Вартіслав (скрикнувши від болю): Краще не чіпай, сестро! Я відчуваю - рана в животі смертельна. Мені вже нічим не можна допомогти.
Дубравка : Але ти ж живий! Молитимемося. А Прібислав? Що з Прібиславом?
Вартіслав : Мужайся, сестро! Прібислав мертвий... Убили Прібислава! Ряди нашої дружини танули, а вони всі прибували і прибували. Коли наші сили вже закінчувалися, з'явилися лицарі з Бремена. Прібислав сказав: "Це кінець! Готуйся померти гідно, брате!" Ми з ним стали спина до спини, щоб зустріти смерть лише в обличчя! Вони налетіли на нас, вертячи булавами і мечами. Один з лицарів приловчився і наніс мені удар в живіт. Падаючи, я побачив, як декілька рицарських мечів пробили Прібиславу груди.
Дубравка (ридає): О Боже! За що ти так караєш княжий рід Славников? Чим ми так провинилися перед тобою?
Вартіслав : Лише одне мені не ясно, сестро: чому до нас ніхто не прийшов на допомогу? Хай Альберт на нас розгніваний за Малгожату, та й німець він, імперська

людина! Яке йому діло до чехів? Але Іржі?! Чому він не повернувся з Мекленбургу? Чому не привів свою дружину?
Дубравка (із хвилюванням):Что ти говориш? Іржі так і не з'явився?! Ні, цього не може бути! Він не зрадник, він − людина слова й честі! Виходить, щось із ним трапилося, щось дуже серйозне! Напевно з цієї причини й Альберт нічого не знав!
Вартіслав : Я вже ні про що не дізнаюся, сестро. Все скінчено. Коли я почав опам'ятовуватися, то побачив лицарів, що схилилися наді мною. Один з їх сказав іншому: "Здається він ще живий! Може, добити його?" І тут я почув голос з-далеку: "Не потрібно дарувати йому легку смерть, хай вмирає болісно, як собака!" Я повернув голову в бік говорячого і побачив Болеслава Пржемисловича. Він зло посміхнувся і сказав: "Ну що, Славники, що чванилися своїм стародавнім родом? Одержали ви чеську корону? Не потрібно було на неї претендувати! Скоро про ваш поганий рід ніхто і знати не буде!" Далі свідомість покинула мене.
Дубравка : О Боже! Рідний мій, а як же ти добрався сюди? Де взяв сили?
Вартіслав : Коли я знову опам'ятався, я вже практично не відчував болі. Все тіло заніміло, було, як не моє. Але права рука слухалася. Я поповз, почав шукати тіло Прібислава, але не знайшов.Мабуть, вони забрали його з собою.
Дубравка : Господи! Навіщо?
Вартіслав : Краще не думати про це сестро! Але в могилі поряд із батьками йому точно не лежати. І тоді мені було страшно! Вперше − страшно по справжньому! В бою з мечем в руках не буває так жахливо! Я зрозумів, що повинен доповзти до цієї хатини й просити тебе, щоб ти поховала мене поряд із моїми славними предками, а головне – поряд із Ілко. Не кинь мене, сестро! (хапає її за руки).
Дубравка (ридає): Рідний мій, я врятую тебе, ось побачиш! Я залікую твої рани й ми ще разом з тобою помстимося за зганьблену честь!
Вартіслав (підводячись): Як би я хотів цього, сестро! Але це вже не можливо. Поховаєш мене і тікай якнайдалі звідси. Упевнений, що Болеслав буде тебе шукати!.. Лібиці більше немає, вона вигоріла вщент. Догорають околиці сіл.
Дубравка : Мати Божа! Так що ж це таке?!
Вартіслав : Хтось прокляв наш рід. Який боляче, що я більше не побачу Баськи! Не хочеться вірити в те, що вона мене забула!
Дубравка : Як можна було вірити тим лицарям! Вони приїхали з наміром зманити Малгожату! І лист, видно, не від Альберта привезли. Малгожата відразу помітила, що не його почерк. І не вірю я що вони про Ганку і Альберта правду розказали, а тим більше Баську.О Боже! Що зараз з Малгожатою?
Вартіслав : Що б не було, сестро, а виїхала вона по добрій волі. І одне скажу тобі: добре, що зараз вона не в Лібиці! Може, хоч вона виживе.
Дубравка : Може хоч вона.
Вартіслав : Ти думаєш, Баська мене не розлюбила? Ще пам'ятає про мене?
Дубравка : Я впевнена! Ти для неї був всім. Вона лише й живе надією що з тобою зустрітися!
Вартіслав : Спасибі, сестро! Я помру спокійно. Обійми мене, Дубравко, і притиснися своїм лицем до мого, як в дитинстві, пам'ятаєш, коли ми ховалися в цій хатині від Ілко і Прібислава?
Дубравка (ридає): Пам'ятаю, мій рідний!

Вартіслав : Мені ніколи поряд із тобою не було страшно. Ти була завжди така сміливa й рішуча, хоча і сама менша з нас! Зараз мені й смерть не буде страшно з тобою зустріти. Притиснися щокою до мене поміцніше! Ось так… (вмирає).

Дубравка (якийсь час ще притискається до нього, потім в жаху відстороняється): А куди я без тебе, Вартіславе? Я була сміливa тоді лише тому, що ти був поряд! А хто поховає мене, коли воїни Болеслава познущаються наді мною вдосталь? (хапається за серце). Ні! Не бувати цьому! Ця хатина служила нам притулком від братів вона послужить нам і могильним склепом! (Обіймаючи Вартіслава). Не бійся, брате, я не залишу тут тебе одного! Я залишуся з тобою, як і в дитинстві − щока до щоки. (Кидається по кімнаті та риється в ящиках). Батько десь тут ховав його, я сама бачила! (Дістає пухирець з скрині). Ось! Батько говорив тоді Ілко, що це на крайній випадок. Це зовсім не боляче: через півгодини ти спокійно засинаєш і душа назавжди розлучається з тілом! (Якийсь час стоїть в нерішучості). Стверди мене, Боже, в рішенні моєму! Адже це не гріх?! Хіба не більший гріх і сором дістатися на наругу в руки дружинників болеславових? Чуєш, Боже? Якщо ти сам прирік мою сім'ю на такі випробування, то це не гріх! (Рішуче випиває вміст пухирця). Ну от і все. Тепер я ляжу поряд з тобою Вартіславе, щока до щоки, і більше ніколи тебе не покину! (лягає поряд).

(Лунає рішучий стукіт в двері)

Дубравка : О Господи! Ні! Дай мені померти, а потім хай вломлюються! (стукіт повторюється).

Голос Баськи через двері: Відкрий мені, панно! Я знаю, що ти тут!

Дубравка : О Господи! Це Баська! (зістрибує з лежака і відкриває двері. Входить Баська, втягуючи за собою Малгожату. На Малгожаті розірване плаття, її очі божевільно блукають по кімнаті)

Баська (спрямовує погляд на лежак): Вартіславе, любий мій! (кидається до лежаку і, ридаючи, обіймає тіло Вартіслава). Боже, не встигла я!

Дубравка (обіймає Малгожату): Сестро, ти повернулася! Слава Господові нашому! Ти жива!

Малгожата (скидає її руки): Ти хто?

Дубравка : О Господи! Я – сестра твоя молодша, Дубравка. Невже ти мене не пізнаєш?

Малгожата : Пізнаю, як же! Ти – русалка. Я бачила тебе в озері. Ти вабила мене до себе. А навіщо мені в озеро? Я зрозуміла, що там немає Альберта.

Дубравка (в нестямі): Боже, пощади! Лише не це! Вона втратила розум.

Малгожата : Де я? Це не той ліс. Там було багато повітря, а тут задушливо. (притискує руку до грудей).

Дубравка : Боже, що він з тобою зробив, нещасна моя?

Малгожата : Хто? А, цей. Я не пам'ятаю його імені. У нього були вовчі очі. Він намагався гризти мене своїми зубами.(Жахається). Ні, це були не зуби, а ікла! Я кричала, але не могла втекти. Не було сили. А потім він зник. І в лісі стало так спокійно.

Дубравка (обіймає її): Бідна моя! Як же ти змучилася.

Малгожата (відстороняючись від Дубравки): Не торкайся до мене! Йди в своє озеро! А я чекатиму Альберта. Я знаю, він проїздитиме по лісу. Він не боїться вовків! І мені з ним вовки не будуть страшні!

Дубравка (плаче): Що я наробила? Навіщо випила зілля? На кого я тебе залишу, божевільну й таку беззахисну?
Малгожата : А ти не плач! Я далеко від тебе не піду. Лише у воду я не хочу, розумієш? Там Альберт мене не знайде!
Дубравка : Малгожато, я сестра твоя, Дубравка, невже ти мене не пам'ятаєш?
Малгожата : Не плач, я ж сказала – не піду! (укладається на підлозі на килимі). Боже, яка красива галявина! Тут я й посплю. Я так давно не спала. А ти посидь біля мене, раптом вовки повернуться. Тоді обов'язково розбуди! (засинає).
Дубравка (гладить Малгожату по волоссю): Баська! Перестань плакати над Вартіславом, ще встигнеш над ним наплакатися! А у мене часу дуже мало! Я про все повинна встигнути дізнатися.
Баська (піднімає голову): Про що ти говориш, панно?
Дубравка : Мені залишилося жити декілька хвилин. Я прийняла отруйне зілля.
Баська (судомно ковтнувши): Навіщо, панно?! А як же Малгожата? Як я?
Дубравка : Звідки я знала, що ви живі, що з'явитеся тут? Я не хотіла дістатися воїнам болеславовим, розумієш? Хотіла померти разом з братами!
Баська : Так Прібислав теж мертвий?
Дубравка : Мертвий і навіть тіла його вже не знайти!
Баська (хапається за голову): Зі всього великого роду Славников залишиться лише княжна Малгожата і та божевільна!
Дубравка : Що ти говориш? А Ганка?
Баська : Ганки вже немає. Її поховали в Мекленбурзі.
Дубравка (трясе за плечі Баську): Що ти говориш?! Як, поховали? Чому?
Баська (звільняючись від її рук): Довго розказувати, панно. Не прижилася вона серед мекленбурзької знаті, травили її, зневажали насміхалися. А тут вона ще і дитину не доносила.
Дубравка : А Альберт? Чому він не поклопотався про дружину свою?
Баська : Він піклувався, як міг. Але вони не розуміли одне одного.
Дубравка : Сестри мої! Доля покарала нас – одна божевільна, інша в землі, а я, я скоро приєднаюся до тебе, Ганко (схаменувшись). Баську, де ти знайшла Малгожату?
Баська : У лісі. Вона їла дикі яблука з такою жадністю. Побачила мене й кинулася тікати. Але я поманила її хлібом і умовила сісти на мого коня. Господи, як можна пережити таке горе?
Дубравка : Баську, бережи Малгожату, не залишай її.
Баська : Не залишу, панно. Але я думаю, що з хвилини на хвилину в Лібиці повинен з'явитися граф Альберт.
Дубравка : Альберт? Чому ж він не з'явився вчасно?
Баська : Він пізно взнав. Очевидно князь Іржі не дооцінив небезпеки, що нависнула над вами.
Дубравка : Іржі? Ти сказала – Іржі? Що з ним?
Баська (опускає голову): Твій Іржі убитий, панно. Він викликав на поєдинок кривдника Малгожати й Ганки, та ліг від його руки.
Дубравка (важко дихає): І Іржі більше немає. Як би я хотіла бути похована поряд із ним і Вартіславом. Ось чому його дружина не прийшла на допомогу братам! Я знала, що він не може бути зрадником!

Баська : І Альберт від вас не відрікався! На його долю теж багато випало. Він розривався між обов'язком перед Ганкою і обов'язками сеньйора міста. Він зібрав війська. Але не встиг ще від'їхати, як його наздогнала новина, що Ганка померла. Ми не думали, що це трапитися так відразу. Він повернувся попрощатися з нею назавжди. Сказав: "тільки поклонюся тілу її!". А я схопила коня і, не пам'ятаючи себе, погнала в Лібицу! Аби встигнути побачити Вартіслава! І не встигла.(Плаче).
Дубравка (намагаючись встати): Допоможи мені встати, Басько. (Баська підходить і піднімає її). Темніє в очах. Мій час закінчився. З'явиться Альберт, чи ні, не кидай Малгожату! Допоможи мені лягти поряд з Вартіславом. От так, дякую! Вартіславе, рідний мій, щока до щоки. Який же ти холодний! І я скоро такою буду (вмирає).
Баська (кричить): Боже! Ти чуєш мене! За що ж ти так тяжко караєш?! Змилосердься, Боже!
Малгожата (стрепенулася): Хто кричав? (хапаючись за голову). Боже, як болить голова! (озираючись). Басько, це ти кричала?
Баська (кидається до неї): Ти взнаєш мене, панно?
Малгожата (розтирає скроні):Звичайно, ти Баська. А чому ти питаєш?
Баська (обіймає її): Хвала тобі, Боже, ти почув мої благання!
Малгожата (озирається): А чому ми в цій хатині? (струснувши головою). О Боже! То був не страшний сон?! Я ж дійсно дозволила цьому підлому лицарю себе відвезти!
Баська : Все вже позаду, княжно, ти удома!
Малгожата (вивертається з її рук): Який може бути дім після такої ганьби? Хто мене прийме назад? Сестри зневажатимуть мене! (озирається). А що це з Вартіславом і Дубравкою? Вони сплять?
Баська (намагається утримати її): Постій, княжно! Я тобі все поясню..
Малгожата (нахиляється над Вартіславом і Дубравкой, уважно дивиться, потім скрикує): Вони мертві! Нічого мені не говори! Я все зрозуміла, це справа рук Болеслава!
Баська : Так, його.
Малгожата: А я? Де була я? Чому не загинула разом з ними? Як опинилася тут?
Баська : Заспокойся, княжно! Ти ще дуже слабка. Я тобі потім все поясню. Я боюся за тебе!
Малгожата (хапаєїї за руки): Говори все зараз! Стій. Я пам'ятаю: Карл кинув мене в лісі. Його регіт і зараз стоїть у мене у вухах! А далі − темрява, нічого не пам'ятаю.
Баська (обіймає Малгожату): Ти, мабуть, декілька днів блукала по лісу, а потім я тебе знайшла й привела сюди.
Малгожата (з надією): А Прібислав?
Баська : Його вбили. І навіть тіла не знайшли.
Малгожата: О Боже! (похитується, Баська підтримує її). Будь ти проклятий, Болеславе! Що ми, Славники, тобі зробили, що ти, подібно дияволу, підстерігаєш нас і винищуєш?! (спирається на Баську). Баська, я ще дуже слабка, допоможеш мені?
Баська : Звичайно, княжно!
Малгожата : Відвези мене до Ганки, благаю! Я кинуся їй у ноги й вимолю прощення за ту ганьбу, яку я принесла нашому роду! Вона добра, вона мені пробачить, вона краща з нас, трьох сестер, тому Альберт її й покохав. А потім я піду в монастир. Аби вона мене поблагословила!
Баська (плаче): Вона вже тебе поблагословила, княжно!

Малгожата (дивуючись): Як, поблагословила?
Баська: Перед смертю. Мужайся, княжно! Тіло Ганки віддали землі три дня тому. Але перед смертю вона все твердила про тебе.
Малгожата (ридає): Ганко моя! Сама свята з нас всіх! Їй то за що?
Баська : Їй було важче всіх, княжна! Її життя в Мекленбурзі було подібно крихкій квітці, яку вирвали з рідної землі й кинули на купу сміття. Їй булотак самотньо!
Малгожата: Але ж мені розказували, що Альберт дуже любить її, що вони такі щасливі удвох.
Баська : Брехали тобі, княжно! Не було між ними щастя. Лише останнім часом граф став її розуміти й вона потягнулася до нього. Але було вже запізно.
Малгожата (вивільняється з рук Баськи і підбігає до лежака з покійними): Вартіслав, Дубравка, Прібислав і, нарешті, Ганка! Всі мертві! Нікого не залишилося! Чому я тут? Чому я не з ними? (покриває поцілунками тіла Дубравки і Вартіслава).
Баська : Значить так Господові було треба.
Малгожата : Якому Господові? Його тут немає! Якби він був, хіба б допустив всі ці лиходійства?
Баська : Не смій, княжно! Господь тобі єдиній зберіг життя, а зараз ще повернув і розум! Кому, як не тобі дякувати Господу!
Малгожата (опускаючись на коліна біля лежака): Навіщо мені це життя? Я не хочу жити без них? Що я хорошого для них зробила? Весь час дорікала Прібиславу, лаялася з Дубравкою, навіть до Ганки останнім часом переживала недобрі почуття! Я упивалася своїм горем, навіть не уявляючи, що хтось може страждати більше, ніж я! У кого мені тепер просити вибачення?..
Баська (обіймаючи її) : Покайся перед Господом, княжно! Милість його до тебе безмежна, він все пробачить!
Малгожата : А ти, як єдина рідна мені істота, що залишилося на землі, ти мені пробачаєш?
Баська : Я завжди буду з тобою, княжно, я присягаюся! Інакше, навіщо мені теж це життя? Адже в ньому ніколи більше не буде Вартіслава. Осталися лише ми. (Обнімаються і плачуть). Але послухай, що скажу тобі! Перед смертю твоя старша сестра взяла клятву з графа Альберта, що він знайде тебе й одружиться з тобою.
Малгожата : Бідна моя Ганка! Вона навіть на смертному одрі про мене думала, а я... Немає мені прощення!
Баська : Граф затримався через смерть Ганки й тому спізнився. Але він швидко буде в Лібиці.
Малгожата : Ні. Ми не повинні з ним побачитися! Я не можу!!!! Ні…
Баська : Заспокойся, княжно! Все буде добре, твоя сестра хотіла так.
Малгожата : Ні, це неможливо. Минулого не повернути! Я не винесу співчуття до себе. Я більше не хочу, ні щоб мене жаліли, ні жаліти себе самій. Краще в монастир!
Баська : А я? Ти подумала про мене? Куди мені діватися? Лібиця спалена! Тут не залишилося жодної живої душі!
Малгожата (гнівно): Душу Болеслава чекає гієна вогненна! Та не буде їй вічно спокою!
Баська : Прокляття нам не допоможуть! Якщо не хочеш, княжно, чекати графа, то нам потрібно звідси вибиратися!

Малгожата : А як же Вартіслав і Дубравка? Ми ж не залишимо їх?
Баська : Почекаємо темряви. Хай над Лібицею спуститися ніч. Я не бачила воїнів Болеслава, доки добиралася з тобою до хатини, та мало що!
Малгожата : Так, коли стемніє, ми візьмемо лопати, перетягнемо Вартіслава з Дубравкой до каплиці і поховаємо поряд з батьками. Пом'янемо, і в дорогу! Потрібно вибратися в німецькі землі!
Баська : Тяжко доведеться тобі, княжно, потрібно буде осісти десь на землі і працювати!
Малгожата (рішуче): А я ніякої роботи не боюся. Достатньо себе жаліти. Достатньо чекати, чекати більше нічого. Лише б сили відновити. А роботи я ніякої не боюся!
Баська : Мені від серця відлягло! Спасибі, княжно. Подумай, жили ж бабці і матері наші після воєн без мужів, ростили дітей, орали землю. Ми з тобою молоді, хіба ми не впораємося?
Малгожата : Впораємося! Все закреслити. Все почати з початку! Чи багато щастя принесло моїй сім'ї княже походження? Що від нас залишилося: (Замислюється). Де б ми не поселилися, нікому не говори, хто я!
Баська : Не скажу, княжно.
Малгожата : І не зви мене більше княжною, чуєш?
Баська (обіймає її): Не буду, Малгожато!

(Лунає сильний стукіт в двері)

Малгожата : О Господи! Хто це?
Баська (перелякано): Може, дружинники Болеслава?
Малгожата (піднімаючи ніж, упущений Дубравкою): Живими ми їм не дамося! Баську, візьми у Вартіслава ніж! (Баська вихоплює ніж).

(Стукіт посилюється. Дівчата коштують напоготові з ножами. Від удару двері знімаються з петель і уривається Альберт. Малгожата скрикує й непритомніє)

Альберт (кидаючись до неї): Малгожато! Ти жива! Слава Господові! (Піднімає її і кладе на лавку. Притискається обличчям до її голови). Рідна моя, ти жива. Я більше ніколи тебе не залишу, більше ніколи тебе не зраджу!
Баська : Графе, як ви дізналися, що ми тут?
Альберт (здригається від її голосу): Я здогадався. Малгожата водила мене колись в цю хатину, говорила, що від замка до неї веде підземний хід. Коли я побачив Лібицю, всю спустошену й у вогні, я зрозумів, що якщо хто із Славників і уцілів, то він знаходиться тут. (Підіймається і підходить до Вартіслава з Дубравкою) Я спізнився. Пробач мені Вартіславе! Пробач мені, Дубравко! (Нахиляється й по черзі цілує їх). Пробач мене, Ганко! Зі всіх твоїх наказів, здається, я в силах виконати лише останній. (Знімає плащ і накриває ним Вартіслава і Дубравку).
Баська (торкаючись його плеча): Графе! Лише ні в чому не дорікайте Малгожаті! Бог своєю милістю повернув їй розум. Не дорікайте їй ні в чому!
Альберт : Дорікати? В чому я смію їй дорікати? У тому, що хтось випішив, що має право розпорядитися нашими з нею долями? Так більше не буде! Лише ми з нею маємо право вирішувати, як розпорядитися своїм життям!
Малгожата (приходить до тями): Боже!
Альберт (прожогом кинувшись до неї): Рідна моя, я тут з тобою, твій Альберт! Пробач

мені, якщо можеш.
Малгожата : Мені тебе прощати? За що?
Альберт : За мою зраду, за мою нерішучість, за мій вічний обов'язок перед волею батьків і думкою знаті. Пробач мене, рідна, за смерть твоєї сестри Ганки, за те, що я спізнився і не встиг врятувати твою сім'ю! Пробач мені, якщо зможеш.
Малгожата (плаче): Альберте! Я знаю тебе, як ніхто! Я знаю, наскільки ти чесний, наскільки безкорисливий. Ти ні в чому не винний! Ніхто із смертних не може нести непосильний тягар, відповідати за гріхи інших. Я як і раніше кохаю тебе, Альберте, і бажаю тобі щастя всією душею!
Альберт : Моє щастя можливе лише поряд з тобою, Малгожато.
Малгожата : Тому, що так хотіла Ганка?
Альберт : Тому, що так хочу я!
Малгожата : Альберт, я вірю в твою щирість. Але пройде якесь час, і ти по іншому станеш дивитися на ці події і тоді мені не врятуватися від твоїх докорів і своїх мук совісті.
Альберт : Цього ніколи не буде. Моє місце тут, з тобою.
Малгожата : Тоді присягнися, принеси мені клятву, як лицар честі!
Альберт : Якщо це так для тебе важливо, будь ласка...(Виймає з піхов меч, кладе його на підлогу і стає на коліна). Я, Альберт, граф Мекленбургській, син Генріха, графа Мекленбургського і Гамбургського, лицар Священної римської імперії, нащадок великого Германа, перед лицем Господа нашого присягаюся Малгожаті, з княжого роду Славников, в коханні й вірності до мого останнього подиху, присягаюся, що ніколи не скажу їй жодного поганого слова, бо нарікаю її нареченою моєї і панною мого серця, присягаюся берегти її до смерті, як щонайвищу святиню свою, оберігати й захищати, доки б'ється моє серце! (пересуває меч до Малгожати).
Малгожата (опускаючись колінами на меч, із сльозами): Я, княжна Малгожата з роду Славників, присягаюся лицарю серця мого, Альберту, любити його всією душею й бути вірною йому до смерті, бути йому опорою в горі й радощах, у багатстві й бідності, в честі й поневіряннях, в здоров'ї і хворобах, бо немає для мене бажання більшого, ніж скласти все моє життя до його ніг!
Альберт : Перед лицем Господа нашого я присягаюся, що по закінченню днів скорботи по дружині моїй Ганці, а також братам і сестрі її, я поведу наречену мою, Малгожату до церкви для освячення нашого шлюбу, який давно укладений на небесах!
Малгожата : О, Альберте! Кохання моє!
Альберт (Підіймаючись і піднімаючи Малгожату): Тепер ти віриш мені?
Малгожата (обіймає його): Я завжди вірила тобі, Альберте. Але мені необхідно було почути те, що я почула. Тепер я знайшла сили!
Альберт (повертаючись до Баськи): Там, біля хатини, розташувалися мої охоронці і серед них Крістіан, ти його знаєш, Басько. Їдь з ними в Лібицкий замок і збери все необхідне для поховальної процесії. Вранці ми беремо шлях на Мекленбург! Там, на нашому родовому кладовищі і поховаємо Вартіслава з Дубравкою. Не хочу, щоб тут хтось міг вчинити наругу над їх могилами!
Баська : Дубравка мріяла, графе, бути похованою поряд з Іржі і Вартіславом!
Альберт : Тоді, виконаємо її останню волю.

Малгожата : Як? Іржі теж мертвий?
Альберт : Так, рідна. Але не будемо більше про смерть! Потім про нього поговоримо. (Басьці) А ти, Барбара, поїдеш з нами до Мекленбургу? Думаю, Малгожата дуже потребуватиме тебе.
Баська : Якщо покличете, звичайно поїду. Тим більше, що там буде похований мій Вартіслав.
Альберт (підходить до неї): Баська, ти була єдиною опорою моєї Ганки я хочу, щоб ти завжди була і з Малгожатою. Але я хочу дарувати тобі свободу та право вільно розпоряджатися своє життям!
Баська : Спасибі, графе. Але що мені робити з цією свободою? По своєму бажанню я буду при вас, няньчитиму дітей ваших і прибиратиму могили Вартіслава, сестер і Іржі.
Альберт : Хай буде так. А зараз йди, розпоряджайся приготуваннями, а мені потрібно ще поговорити з Малгожатою.

(Баська киває і виходить).

Альберт : Сядь, Малгожато, мені ще серйозно потрібно з тобою поговорити! (Усаджує її і сідає сам). Я спізнився, я не врятував твоїх рідних. Але у мене з собою величезне військо, а з ним ще й дружина Іржі. Цього вистачить, щоб покінчити з Болеславом і стерти Прагу з лиця землі. Я виношу це на твій суд: накажеш, я так зроблю. Але перед тим, як ти мені даси відповідь, вислухай мене. Після того, що я пережив за останній час, я зрозумів, що будь-яка помста, навіть виправдана – це зло! Зло направимо на інших, а воно в надлишку до нас повернеться. Будь-яке наше прокляття б'є по нас же самих! Я не хочу щоб моїх майбутніх дітей чекала та ж доля, що дітей твого батька. Я хочу любові й щастя на довгі роки, я дуже довго цього чекав! Я думаю, що Ганка підтримала б мене в такому рішенні. Але зараз вирішувати тобі.
Малгожата: Я думаю, ти правий, Альберте. Моє серце переповнено ненавистю до Пржемисловичів, але я думаю, що поряд з тобою вона скоро вичерпається. Я теж хочу кохання і щастя, Альберте! Я не хочу ризкувати твоїй життям в ім'я помсти. Хай Бог з ними поступить так, як він вважає за потрібне!
Альберт : Справа не в моєму житті, справа в злобі людській, яку не потрібно роздувати. Я радий, що ти зрозуміла мене, Малгожато!
Малгожата (торкається до його плеча) Альберт, можна тебе запитати?..
Альберт : Що мучить тебе, моя рідна?
Малгожата: Пробач, якщо тобі буде це неприємно. Ганка… Ким була вона для тебе?
Альберт : Я буду з тобою щирий.(Важко зітхаючи). Мені боляче ще про це говорити.
Малгожата : Пробач.
Альберт : Не потрібно вибачатися. Між нами не повинно бути недомовок. Ганка – це вже частина мого життя й моєї душі. Це залишиться зі мною назавжди. Лише завдяки ній, я, загартований в битвах воїн, який так багато бачив крові і смерті, зрозумів, яке крихке людське життя! Ніщо – ні слава, ні почесті, ні багатство, не коштують життя і щастя близької людини. Але її я не вберіг. А тебе вбережу, присягаюся тобі! (обіймає Малгожату).
Малгожата (гладить його по волоссю): Потрібно було все це пережити, щоб зрозуміти

ціну щастя!
Альберт: Так. Послухай ще, що скажу тобі, Малгожато.Я хочу відмовитися від прав сеньйора міста й дарувати Мекленбургу вольності.
Малгожата : Чому? Тобі ж так подобалося облаштовувати міське життя вирішувати всі проблеми міста, засідати в магістратах? Чому ти повинен від цього відмовлятися?
Альберт : Це все пусте. Я хочу спокійного життя для тебе і себе. Я хочу з тобою поселитися в своєму родовому замку під Мекленбургом і з'являтися серед знаті лише тоді, коли король призве мене до виконання моїх обов'язків королівського васала.
Малгожата (встаючи): Невже ти зможеш жити таким життям, Альберте? Чи не в мені тут причина? Може ти боїшся за те засудження, з яким будуть ставитися в Мекленбурзі до мене і нашому шлюбу?
Альберт (підходить до неї і обіймає її): Засуджувати нас нікому, повір! Твій кривдник Карл убитий ось цією рукою! А його сестрі Марті єпископ після смерті Ганки оголосив анафему і відлучив від церкви. Хто її стане слухати? Та справа і не в цьому: знатним людям часто нічим займатися, тому вони і такі злі. Чи жаліли мекленбургські пересуди твою сестру, хоча поведінка її була бездоганною? Я більше цього не хочу, розумієш? Обійми мене міцніше, Малгожато! Ось так!
Малгожата (дивиться йому в очі): Як ти змучений, мій коханий! Я залікую всі твої рани, я тобі присягаюся!
Альберт : Наше життя лише починається. Я хочу, прокидаючись кожного ранку бачити твою усмішку, вдихати запах твого волосся й відчувати твою надійну руку в своїх руках! Я хочу бачити, як ти будеш радіти нашим майбутнім дітям і з великою любов'ю ростити їх сам. Хочу холодними зимовими вечорами сидіти в оточенні великої сім'ї біля теплого каміна і відчувати теплоту і кохання в твоїх очах. Я так розумію щастя.
Малгожата :Коханий мій, все буде так, як ти хочеш, бо щастя для мене, це бачити щасливим тебе, бути біля тебе, оберігати тебе! І живу я лише до тої хвилини, доки б'ється твоє серце!
Альберт (вже веселіше): Ну, тоді ти зобов'язуєш мене жити дуже довго! (бере її на руки) Малгожато, рідна моя, наша любов розжене чорні хмари над Лібицею, ця ніч не вічна. В наших дітях тектиме кров Славників і тут Болеслав безсилий. Твій княжий рід не знищено!
Малгожата : Нехай не зникне княжий рід! (Цілує Альберта). (Завіса).

БОРИС КАЛАЙКОВ (1924-1991, Болгарія)
ХАН АСПАРУХ (ІСТОРИЧНА ДРАМА НА ТРИ ДІЇ)

Запитайте зараз у болгар: хто їхній найулюбленіший герой минулого? Навряд чи знайдеться людина, яка б відповіла, що це не хан Аспарух. А чому це так? Тому є немало причин. Небагато ми знайдемо в історії героїв, які б е епоху Великого переселення народів взяли б на свої плечі весь тягар відповідальності за долю народу в двадцять років. Що це була за людина, яка врятувала болгар від аварської навали, знайшла спільну мову зі слов'янами й, об'єднавшись із ними, тричі розгромила непереможну Візантійську армію, змусивши імператора Костянтина платити собі данину? Правитель, який прожив усього 34 роки, за 14-ть із них встиг відвоювати для свого народу вільні землі Візантійської імперії і побудувати на них десять міст. Варто над цим замислитися й сьогодні.

З любов'ю до свого героя *Б. Калайков*

Дійові особи:

Хан Кубрат
Сини хана Кубрата:
Котраг, Тервел
Аспарух
Феофан, візантійський, письменник
Курдим, болгарський жрець-чаклун
Мітрі, його дочка
Тейчіке, провидиця
Адіке, сестра Тейчіке
Костянтин IV, візантійський імператор
Ірина, його дружина
Прокопій, візантійський стратег
Доброгост, князь „семи слов'янських родів"
Милослава, його сестра

Дія І.

Тейчіке (Приазов'я, 678 рік)

(До шатра входять Прокопій і Феофан. Озираються навколо).

Феофан : Батьку! Невже ці болгари постійно живуть в таких умовах? Вони й узимку отак кладуть килими просто на землю?

Прокопій : Так живуть всі кочівники. Половину свого життя в шатрах, половину — в дорозі.

Феофан : А чи не простіше було б осісти на якихось землях, займатися господарством? Вони ж не такі вже й дикуни! Он як блискуче вміють вигравати битви, а зброя яка в них бездоганна!

Прокопій : Якщо вони осядуть на цих землях, їх відразу знищать або авари, або хозари. Але й не лише в цьому причина. Запам'ятай, синку, мало вміти виготовляти чудову зброю, вправно битися, треба ще бути культурно готовими до осілого життя.

Феофан : А як ти думаєш, батьку, вони можуть нас вбити? Вбити, не дивлячись на те, що ми посли великої Візантії?

Прокопій : Все може бути… Вбили ж свого часу вандали римське посольство. Ми повинні бути до всього готові.

Феофан : А чи варто так ризикувати? Чи варто загалом із цими кочівниками підписувати якісь угоди? Хіба поняття честі їм відомо? Та й читати вони не вміють!

Прокопій : Читати тут майже ніхто не вміє. Хан Кубрат не знає грамоти, його оточення також. Читати й писати вміють лише Курдим, чаклун хана, і юний Аспарух, найменший ханів син. Але цей Курдим – дуже небезпечна людина. Йому немає діла навіть до свого народу! Не розумію, як хан йому довіряє?

Феофан : Так, батьку, я мабуть недооцінив тієї небезпеки, коли погодився з тобою приїхати до цих болгар. Щось мені стає страшно…

Прокопій : Погодився? Ти ж сам мене просив взяти тебе з собою!

Феофан : А тепер шкодую… Мені просто страшно!

(До шатра входять Тейчіке, Мітрі та Адіке).

Тейчіке : Тобі тут нічого боятися, візантійцю! З тобою тут нічого не трапиться.

Прокопій (здригнувшись): Ти вмієш розмовляти грецькою, дівчино?

Тейчіке : А чому ти дивуєшся? Курдим стверджує, що все болгарське жрецтво має знати мову ромеїв.

Прокопій : Жрецтво? Та яке тут може бути жрецтво! Це вам що — Єгипет чи Вавилон? У вас тут одні шамани та чаклуни!

Тейчіке : Хто має право зневажливо говорити про цілий народ, підносячи себе над ним? Лише не дуже розумна й пихата людина! Що ти знаєш про нас, ромею? Лише те, що вичитав у своїх письменах! А хто їх писав? Такі ж, як ти!

Прокопій (зневажливо): Ти бачиш? Ще й береться ображати поважних послів! Та, дякувати Богу, що хтось загалом писав про ваш народ, який сам про себе ще нічого не написав.

Феофан : Не треба її також ображати, батьку! Вона ж не винна в тому, що саме серед такого племені народилася. Ми батьківщину не обираємо!

Прокопій : Та як сказати…

Феофан (підходить до Тейчіке): А чому ти вирішила, що мені тут нічого боятися?

Тейчіке : Підійди до мене, ромею! (Феофан підходить. Тейчіке кладе йому руки на плечі і

дивиться у вічі). Подивися мені у вічі! Бачу твою дорогу буття…Твоя доля тісно переплететься з долею нашого народу. Ти залишиш після себе багато письмен і люди різних народів і країн будуть читати їх після твоєї смерті. Тебе не забудуть доти, доки в цьому світі залишиться хоч одна людина, яка буде вміти розбирати ромейські письмена. Твоє ім'я буде прославлене у віках! Воно буде тісно пов'язане з героїчними подвигами нашого народу… А зараз ти хочеш повернутися додому … Але ти туди повернешся лише через довгі роки, але вже не за власним бажанням. І більше ти не будеш любити народ свій! А будеш рватися назад, до болгар!

Прокопій (гнівно): Зараз же залиш мого сина, нехристь! Забери від нього свої поганські руки! (Замахується, щоб вдарити Тейчіке, але під її поглядом ціпеніє з піднятою рукою, не в силах рухатися).

Феофан (перелякано): Що ти зробила з моїм батьком? Відпусти його негайно!

Тейчіке : Ніхто не сміє піднімати руку на Тейчіке, ромею, якщо вона сама того не побажає! Хай твій батько постоїть так трохи й усвідомить це!

Аспарух (вбігаючи): Зараз же відпусти його, Тейчіке! Я наказую тобі!

Тейчіке : Просиш, Аспаруху, просиш, а не наказуєш! Ніхто не має права наказувати Тейчіке, навіть Курдим!

Аспарух (тяжко зітхаючи): Гаразд, я тебе прошу!

(Тейчіке уважно дивиться в очі Прокопію і той виходить із оціпеніння і знесилено згинається).

Прокопій : Дякую тобі, юначе! Хто будеш?

Аспарух : Моє ім'я — Аспарух, я молодший син хана Кубрата.

Прокопій : А як же! Чув про тебе.

Аспарух : А ви мабуть посли ромеїв? (Не чекаючи відповіді) Чого ти чекаєш, Тейчіке? Йди собі і дівчат із собою забери.

Тейчіке : Я прийшла поговорити з тобою, Аспаруху. Я тут шукала тебе!

Аспарух : Ми поговоримо пізніше. А зараз тут повинні з'явитися батько й брати.

Тейчіке : Добре… Я чекаю на тебе, хане! (Йде разом з дівчатами).

Прокопій : Я чув, що за законами вашого народу, дівчата не мають права вільно гуляти по ханським шатрам!

Аспарух : Так воно і є. І не лише по ханським, а де б то не було. Але Тейчіке не притримується цих законів. І сонцеподібний хан їй це дозволяє.

Прокопій : Вона його коханка?

Аспарух (гордо випрямившись): Сонцеподібний не має коханок! Це йому робити не дозволяють поважний вік і хвороби. Але й у молоді роки він брав жінок до свого шатра, а не тримав їх поза ним, як коханок!

Прокопій : Вибач, хлопче! Я не хотів образити твого батька.

Аспарух : Не називай мене „хлопче", ромею! Моє ім'я 7 Аспарух, хан Аспарух!

Прокопій : Так, хане! А де ж твій батько і його радники? Нам ще довго чекати?

Аспарух : Сонцеподібний хан дуже хворий. Йому важко рухатись останнім часом…

Прокопій (дещо іронічно): Я думав, сонцеподібні не хворіють, я думав, їх бережуть ваші божества!

Аспарух (уважно дивлячись на Прокопія): Сонцеподібний — відважний воїн і він дуже довго не хворів! Але всі ми — і прості і сонцеподібні — колись зазнаємо тліну і помремо! Так за нас вирішили боги і природа.

Прокопій : А ти дуже розумний для свого віку, хане! Скільки тобі років?

Аспарух : Я не зрозумів, про що мене питає ромей?
Прокопій : Ну, якби це тобі пояснити? Скільки пройшло часу від твого народження?
Аспарух : Зрозумів… Закінчилася моя двадцята весна. Три весни тому я пройшов випробування на воїна.
Прокопій: Виходить, ти такий, як мій син, Феофан.
Аспарух : Це твій син?
Прокопій : Так. Ви з ним однолітки.
(Тервел і Котраг під руки вводять до шатра хана Кубрата. За ними йде чаклун Курдим. Феофан і Прокопій віддають поклін).
Кубрат : Що привело вас до болгарського табору, ромеї? Невже Візантія втрачає свою колишню могутність, що зараз змушена просити миру з нами?
Прокопій : Не миру ми приїхали просити, сонцеподібний, а взаємної домовленості й угоди! І болгари і велика Візантія однаково страждають від постійних нападів аварів і хозар.
Кубрат : Ми зі своїми ворогами б'ємося самі! То чого б так не чинити й ромеям?
Прокопій : А чи не простіше, сонцеподібний, двом великим народам спільно боротися проти одного ворога?
Кубрат (сміється): Невже все так просто? А що ж Візантія буде вимагати взамін?
Прокопій : Ти дуже мудрий, сонцеподібний! Ми просимо недоторканості кордонів імперії. Нехай ваш народ не кочує по нашим землям! А ми в свою чергу зобов'язуємся присилати болгарам наше військо на першу вашу вимогу.
Кубрат : А чому ти, ромею, мене весь час називаєш „сонцеподібним"? Раніше ваші посли так мене не називали.
Прокопій : Твій молодший син навчив мене цьому.
Кубрат : Аспарух? Ну, він вже й тут встиг! (Дивиться уважно на Прокопія). А де в мене будуть гарантії, що Візантія не порушить угоди?
Прокопій : Слово візантійського стратега!
Кубрат (насмішкувато): Твоє слово? Цього замало!
Курдим : Послухай мене, сонцеподібний! Хіба наш народ мало настраждався від ромеїв? Хіба вони колись були надійними союзниками? Просто зараз їм необхідно, щоб кордони імперії захищали болгари. Вони просто хочуть, щоб болгари гинули замість ромеїв!
Прокопій : Але це неправда! Наші війська будуть битися поряд і разом. Я привіз грамоту від імператора Костянтина, тобі треба лише підписати її і угода завершена! (Простягає Кубрату грамоту).
Кубрат : Лише підписати… Ану, Аспаруху, прочитай, чи про те пишеться в тій грамоті, про що казав цей ромей?
Курдим : Дай я прочитаю, сонцеподібний!
Кубрат : Хай читає Аспарух! Так я сказав!
Аспарух (прочитавши грамоту): Так, сонцеподібний! Ромей все правильно сказав!
Кубрат (Дивиться уважно на Прокопія)**:** Тобі сподобався мій молодший син, ромею?
Прокопій : Так, сонцеподібний, він розумний хлопець.
Кубрат : Він найрозумніший з моїх синів. А цей юнак, що поряд з тобою, мабуть твій син? Дуже схожий на тебе!

Прокопій : Так, це мій син.
Кубрат : Бачиш, а твій син дуже сподобався мені!
Прокопій : Що ти хочеш цим сказати, сонцеподібний?
Кубрат (рішуче): Він залишиться тут, в моєму таборі, надовго…
Прокопій (перебиває): Але, сонцеподібний…
Кубрат (грізно): Дякуй Тангра і духам нашим, що я загалом залишив вас в живих! Грамоту твого імператора я підпишу. А зараз − прощайся з сином. Але пам'ятай − якщо ромеї підведуть або зрадять мій народ, то відразу полетить його голова!
Прокопій (нестямно): О Господи, сину мій! (Обіймає його).
Феофан (перелякано): Батьку, благаю, не кидай мене тут! Я тут помру. Або вони мене вб'ють!
Кубрат : Без причини не вб'ємо! Досить прощань! Аспаруху! Займись нашим гостем!
Аспарух : Так, сонцеподібний! (Обіймає за плечі Феофана і відводить його в бік. Феофан плаче).
Кубрат (Прокопію): Я і мої сини проведемо тебе, ромею, до твоєї колісниці. Ось підписана грамота (ставить на ній відбиток пальця), віддаси її кому треба!
Прокопій (зі сльозами): Прощай, сину мій! Сподіватимемося, це ненадовго! (Виходять. Залишаються лише Аспарух і Феофан).
Феофан : Батьку! О Господи!
Аспарух (здивовано): Хіба у Візантії такі дорослі чоловіки, як ти, не привчені поводитися, мов справжні мужі?
Феофан : Тобі весело говорити про це, хане! Не ти сьогодні розпрощався з батьком!
Аспарух : Мені часто доводилося прощатися з батьком і смерть бачити доводилося часто.
Феофан : Я не був у походах і не бачив смерті. Але знаю одне: ти тут зі своїм народом, а мені тут все чуже!
Аспарух (замисливщись): Мабуть, ти вірно мислиш: я тут зі своїм народом і не хотів би опинитися в чужій країні без нього.
Феофан : От бачиш!
Аспарух : А ти вмієш битися на мечах?
Феофан : Ні… Не доводилося. Батько готував мене для іншого, для науки і дипломатії…
Аспарух : То я навчу тебе. Жити серед нас і не володіти зброєю — це небезпечно!
Феофан : Я, мабуть, буду поганим учнем…
Аспарух : Нічого, потерплю… Я раптом так ясно уявив собі: якби отак мене кинули в чужій країні…
Феофан : То й що б ти зробив?
Аспарух : Мабуть би, втік… Але ти не такий, як я, ти не втечеш. Тобі треба допомогти навчитися жити серед нас.
Феофан : Хіба це можливо?
Аспарух : Я допоможу тобі.

(Входить Тейчіке. На ній мокра одежа. Вона прибирає з обличчя мокре волосся).

Тейчіке : Надворі злива. Я не могла чекати під шатром. Нам треба поговорити.
Феофан : Я, мабуть, вийду…

Аспарух : Чому? Ти — мій гість, а надворі дощ, ми будемо говорити при тобі. (Підходить до Тейчіке і обнімає її. Феофан відходить якнайдалі). Що ти хотіла?
Тейчіке : Аспаруху! Треба приймати якесь рішення. Я б, звичайно, могла його прийняти і сама, але думаю, що ми його повинні прийняти вдвох.
Аспарух : Я тебе слухаю, говори все до кінця!
Тейчіке : Сьогодні я остаточно переконалася, що чекаю на дитину. Ти ж знаєш, що мені не можна мати дітей, Курдим не дозволить.
Аспарух (на мить замислюється): Виходить, я стану батьком… Це дуже серйозно і несподівано. Та рішення тут може бути лише одне: я завтра піду до батька і буду просити його дозволу забрати тебе до свого шатра! Я давно цього бажаю.
Тейчіке : Сонцеподібний не погодиться…
Аспарух : Я наполягатиму!
Тейчіке : Не знаю… Знаю тільки, що дитини я не буду позбавлятися, навіть якщо Курдим наполягатиме!
Аспарух : Хай він лише пальцем до тебе доторкнеться і я його вб'ю!
Тейчіке : Не гніви духів шатра, Аспаруху! Курдим — великий жрець і чаклун!
Аспарух : Але чомусь всі події передбачуєш ти, а не він!
Тейчіке : Але він знайшов у мені дар, хоч я і не належала до жрецтва!
Аспарух (насмішкувато): Твій дар було не важко помітити!
Тейчіке : Не про це ми зараз говоримо, хане! Послухай, чого хочу я: якщо сонцеподібний не дозволить тобі взяти мене до свого шатра, то ти перед усім народом нашим визнаєш себе батьком моєї майбутньої дитини! Ти не дозволиш, щоб мене прогнали геть!
Аспарух (твердо): Я нікому не дозволю цього зробити! Дитина моя і соромитися мені нічого. Але я думаю, що до цього не дійде. Я просто заберу тебе до свого шатра як єдину мою дружину!
Т**ейчіке** : Я знала, що ти так скажеш, Аспаруху! Інакше я б від самого початку не допустила тебе до себе, як нікого раніше не допускала!
Аспарух : Я це знаю, Тейчіке. А що ти бачиш у наших майбутніх долях, як складеться наше життя?
Тейчіке : Я можу бачити майбутню долю кожної людини, лише не свою…
Аспарух : А мою долю ти бачиш, Тейчіке? Що там?
Тейчіке (сумно): Так. Тобі судилася велика доля. Твоє ім'я завжди буде пам'ятати болгарський народ! Ти станеш найвеличнішим ханом, якого будуть боятися навіть великі імперії. Але себе поряд з тобою я не бачу… Ти йдеш самотньо по шляху життя, один…
Аспарух : Але ж і ти можеш помилятися, Тейчіке!
Тейчіке : Навряд чи… Я бачу поряд з тобою іншу жінку, і я її знаю, як і ти...
Аспарух : Іншу жінку? О духи! Хто це?
Тейчіке : Я не скажу тобі, Аспаруху, як би ти не просив! Її доля також дуже нещасна. Вона не довго буде поряд з тобою, всього дві весни… А далі ти – один…
Аспарух : Не хочу навіть чути таких пророцтв, Тейчіке! Ми будемо завжди з тобою!
Тейчіке : Так… Якийсь час ми ще будемо з тобою поряд, мій хане…
Аспарух : Завжди! (Торкається руками її обличчя). Ти така гарна!

Тейчіке : Я це знаю.
Аспарух : Ти наповнюєш мою душу почуттям щастя (Цілує її).
Тейчіке (цілуючи його): Я це відчуваю, інакше б не прийшла до тебе сьогодні сама.
Аспарух : Так, ти сьогодні сама прийшла вперше…Я кохаю тебе, Тейчіке, я хочу завжди тебе кохати! (Обіймає її. Вони починають цілуватися. Феофан поспішає до виходу).
Аспарух (звільняючись від обіймів Тейчіке): Ти куди зібрався?
Феофан : Я не можу тут залишатися, слухати ваші зізнання, дивитися на поцілунки…
Аспарух (здивовано): Але ж надворі дощ! Будь з нами!
Феофан : Ти не розумієш… У мене на батьківщині кохання — це таємниця двох і ніхто третій при цьому не може бути присутнім!
Аспарух : Чому? Адже ми молоді, ніхто з нас ще не має власної дружини і шатра…
Феофан : Ти не розумієш! Наша віра зобов'язує нас зберігати таємницю чоловіка і жінки. Вибач, але я мушу піти звідси!
Аспарух (розгублено): Та ні… Ти мій гість… Залишайся, мабуть це ми підемо. Ми ж не боїмося з тобою якогось дощу, Тейчіке?
Тейчіке (сміючися): Так, мій хане! Ромею погано, залишимо ж його в теплі!
(Обнявшись, виходять).
Феофан (один): Господи, який дикий народ! Який дивний підхід до моралі… „Ми ж молоді… Ніхто з нас ще не має власної дружини і шатра"… Так що ж, можна у всіх отак на очах…
(До шатра входить Адіке).
Адіке : А де Тейчіке?
Феофан : Вона пішла з ханом Аспарухом.
Адіке : А чому тебе тут залишили одного? Ти ж гість Аспаруха!
Феофан : Вони люблять одне одного, цілуються, чому я їм повинен заважати?
Адіке : А чому ти вирішив, що заважаєш? Коли люди щасливі, їм ніхто не заважає!
Феофан : Боже! Я хочу додому! Я тут збожеволію! (Закриває обличчя руками).
Адіке (торкаючись його руки): Я щось не те сказала, ромею?
Феофан (безнадійно): Ти все одно не зрозумієш!
Адіке : А ти поясни, ромею. Моя старша сестра, Тейчіке, каже, що я розумна і швидко все розумію!
Феофан : Ну тоді зрозумій швидко і більше ніколи не називай мене „ромеєм"!
Адіке : А як же мені тебе називати?
Феофан : Моє ім'я Феофан… Так мене і називай.
Адіке : Добре, Феофане… А можна доторкнутися до твого волосся?
Феофан (злякано): Навіщо?
Адіке (ходячи навколо нього і розглядаючи): Воно таке незвичне, майже біле… Ні в кого з болгар такого немає. А ромеї всі такі?
Феофан : Ні. Є світлі, є темні..
Адіке : Як дивно… А ти не хочеш мене обійняти?
Феофан : Ні, не хочу.
Адіке : Чому? Я тобі не подобаюсь?
Феофан (роздратовано): Я тебе зовсім не знаю!
Адіке (здивовано): Як, не знаєш? Адже ми зараз з тобою стоїмо під одним шатром!

Феофан : Цього не достатньо. У нас хлопця і дівчину повинні познайомити батьки, або друзі. Потім вони повинні часто бачитися й лише потім можуть обвінчатися.
Адіке : Як все складно… А що таке „обвінчатися“?
Феофан : Стати чоловіком і дружиною перед богом.
Адіке : А… Це означає, що ти її зможеш забрати до свого шатра?
Феофан : У нас немає ніяких шатрів!
Адіке : Немає? То де ж ви живете?
Феофан : Послухай, дівчино! Залиш мене в спокою, добре? В мене й так голова йде обертом!
Адіке (сумно): Добре, я зараз піду. (Рішуче) Та перед тим, як піти, я все-таки тебе поцілую! (Поривчасто обіймає його і цілує. Феофан піддається на її поцілунок. Раптом вона вивертається з його обіймів і тікає).
Феофан (один): Господи! Ще не вистачало, щоб я закохався в цю дикунку!

(Завіса).

(По середині шатра на товстих килимах і великих подушках лежить хан Кубрат. Входить Аспарух і нерішуче зупиняється).
Аспарух : Вітаю тебе, сонцеподібний!
Кубрат (ласкаво): Підійди до мене, сину! І називай мене просто батьком, адже ми вдвох!
Аспарух (підходить і сідає поряд з Кубратом). Так, батьку…
Кубрат : Ти схвильований? Хочеш мене про щось запитати?
Аспарух : Ти все відчуваєш, батьку… Ти наказав сьогодні викликати Курдима і Тейчіке! Для чого?
Кубрат (серйозно): Послухай мене уважно, Аспаруху! Сили покидають мене. Скоро я піду в долину смерті…
Аспарух (молить): Батьку, не треба!
Кубрат : Не перебивай мене! Моє серце болить за мій народ… Він не має дружніх сусідів, навколо одні лише вороги! Візантія підступна, молода імперія франків жорстока… Авари й хозари бажають лише нашої крові! Твоїм старшим братам не вистачає розуму! Ти в мене розумний, але ще занадто юний… Яка доля чекає наш народ? На кого я його залишу?
Аспарух : Батьку! Тобі ще рано думати про смерть. Великі хани з нашого роду жили дуже довго!
Кубрат : Хвороби і поранення підточили мене… Ночами я чую поклик моїх предків. Сину! Тейчіке має великий дар передбачення, нехай вона сьогодні звершить обряд і скаже мені, чи є майбутнє у нашого народу? Я повинен знати все, перед тим, як прийму остаточне рішення!
Аспарух : Батьку! Я дуже довго збирався, щоб почати з тобою цю розмову… Але сьогодні я виношу це на твій суд! Я хочу забрати Тейчіке до свого шатра і назвати своєю жінкою, своєю дружиною перед всім нашим народом…
Кубрат (схвильовано): Аспаруху! Вона жриця! Курдим не погодиться!
Аспарух : Але ж ти — сонцеподібний хан! Хто такий поряд з тобою чаклун Курдим? Лише від тебе, батьку, залежить моє щастя!
Кубрат : Ти хочеш мене посварити з Курдимом? Але ж він великий жрець! А

нашим племенем завжди керували хани разом з жерцями!
Аспарух (розпиляючись): Курдим не любить свій народ, він любить лише себе, він підступний! Невже ти цього не помічаєш? Він ненавидить Тейчіке за те, що вона сильніша за нього! Вона — справжня жриця!
Кубрат : Так хай і буде жрицею, а не дружиною! Охолонь, Аспаруху! Навколо стільки гарних дівчат, забирай любу з них до свого шатра.
Аспарух (молить): Батьку! Тейчіке для мене все, вона — мій світ! Окрім того, вона чекає від мене дитину…
Кубрат : Що ти наробив! Ти обрік її на вигнання!
Аспарух : Ти не допустиш цього, батьку! Скільки разів ти казав мені, що любиш мене, так чому ж ти мені відмовляєш в любові? Якщо не дозволиш мені забрати Тейчіке, то я перед усім народом оголошу себе батьком її дитини! Якщо її виженуть, то я піду слідом за нею, хоч би якболяче мені це не було!
Кубрат (хапаючись за серце): Що ти робиш зі мною, сину? Ти змушуєш мене відступати від споконвічних традицій!
Аспарух (рішуче): Хочеш, тримайся за свої традиції, але без мене! Я не можу дозволити собі, щоб моя жінка і дитина помирали десь в степу! І заради чого? Заради того, щоб Курдим був задоволений?
Кубрат : Ти мені не залишаєш вибору… лише з тобою пов’язані мої надії на майбутнє нашого роду. Хочеш, щоб я оголосив війну жрецтву? Гаразд, оголошу! Лише не думай, що вона буде такою легкою. Ми можемо програти!
Аспарух : Ми виграємо, батьку!
Кубрат (гірко сміючись): Хоч юність і не знає страху, смерть все ж чатує за воротами…

(Входять Курдим, Тейчіке, Мітрі, Котраг і Тервел).

Курдим : Ти кликав нас, сонцеподібний?
Кубрат : Я хочу, щоб у моєму шатрі провели обряд. Я хочу перед смертю взнати, яка доля чекає на мій народ! І я хочу, щоб це зробила Тейчіке.
Курдим : Не знаю, чи зможе Тейчіке провести обряд не в святому місці?
Аспарух : Тейчіке все зможе! (Курдим кидає на нього гнівний погляд).
Кубрат : Помовч, Аспаруху! Тобі ще не давали слова. (Курдиму) Я думаю, що сила Тейчіке надасть їй змоги провести обряд тут. Я хочу бути присутнім на ньому, а мені вже мабуть не вийти з цього шатра…
Тервел : Сонцеподібний! Але ж ми можемо віднести тебе до святого місця. Лише накажи!
Кубрат : Ти хочеш, сину, щоб мій народ бачив безсилого сонцеподібного хана, якого носять на руках, як немовля? Цього не буде! (Зітхає). Підійди до мене, Тейчіке! (Тейчіке підходить і опускається перед ханом на коліна). Скажи мені, ти кохаєш мого сина Аспаруха?
Курдим : До чого це питання, сонцеподібний? Вона ж жриця!
Кубрат : Помовч, жерцю! Зараз говорю я! Відповідай, Тейчіке!
Тейчіке : Я дам тобі таку відповідь, сонцеподібний, яку б дала моєму батькові, коли б він був живий… Я готова померти за твого сина! А якщо боги й духи допустять, що з ним щось трапиться, то його смерть стане й моєю смертю.
Кубрат : Це я й хотів від тебе почути… Послухай, Тейчіке! Після проведення тобою

обряду, я дозволяю моєму молодшому синові забрати тебе до свого шатра.
Аспарух (кидаючись Кубрату в ноги): Хвала твоїй мудрості , сонцеподібний! (Бере Тейчіке за руку). Тейчіке все виконає якнайкраще!
Курдим (гнівно): Ти добре подумав, сонцеподібний?
Кубрат (з натиском): Так, Курдиме! Вона стане жінкою мого сина!
Курдим : Твій народ не підтримає тебе, хане!
Кубрат : А це вирішувати нашому народу, а не нам! Розмова закінчена.
Курдим : Розмова не закінчена, хане! Ми її продовжимо після обряду!
(До шатра заходить Феофан).
Кубрат : Проходь, ромею! Ти сьогодні стане свідком найвеличнішого обряду болгар, якого ще ніхто не бачив із твоїх співвітчизників.
(Феофан проходить і стає поряд із Аспарухом)
Курдим : Починай, Тейчіке свій останній обряд, а далі подивимось!
Тейчіке : Нехай твої старші сини, сонцеподібний, принесуть піску зі святої гори.
Кубрат : Вони вже заготовили його, Тейчіке.
Тейчіке : То нехай висиплють горою посеред шатра. (Котраг і Тервел висипають пісок. Тейчіке стає перед горою піску на коліна). Підійди до мене, Мітрі! Зроби так, щоб цей пісок став, як напівкругла гора. (Мітрі вимощує пісок і відходить). О великий богине Тангра, покровитель всіх болгар! Дай мені побачити вогонь твоїх стихій! Дай мені побачити зірки твого нічного неба і через них зазирнути на майбутні шляхи! Допоможи мені, великий Тангра! (Починає тремтіти). О Тангра, не відбирай у мене сили, дай мені побачити майбутнє нашого народу!
Аспарух (опускаючись поряд з нею на коліна і торкаючись її плеча): Що ти бачиш, Тейчіке?
Курдим : Відійди від неї і не заважай!
(Аспарух відсувається, але не відходить).
Тейчіке (перестаючи тремтіти): Зніми свій пояс, сонцеподібний!
(Кубрат знімає верхній матер'яний пояс і через Мітрі передає його Тейчіке. Тейчіке щільно згортає його в долонях і простягає їх над серединою піщаної гори)
Тейчіке : Мітрі, лий на пояс молоко! (Мітрі ллє молоко і воно трьома струмочками розтікається в різні боки з вершини піщаної гори. Тейчіке розплющує очі і дивиться на пісок). О великий Тангра, дякую тобі! Слухайте мене уважно, я вам повідаю його волю: як це молоко розтеклося по піску на три боки, так болгарський народ розділиться на три частини і розсіється по землі. Одна його частина мусить іти на схід і там буде воювати зі слов'янами. Якийсь час ця держава буде міцною, її будуть боятися інші кочівники, а великі імперії поважатимуть. А потім вона зникне назавжди. Друга частина нашого народу піде на північ і доля цих людей не визначена, вона губиться в зоряному просторі. Та вони мусять туди йти. Найбільша ж частина болгар — твій рід, хане, повинні йти на захід, на землі ромеїв, де сім слов'янських родів борються з Візантією за право жити на вільних її землях. Ця частина народу об'єднається зі слов'янами і переможе велику імперію. Так утвориться велика болгарська держава, яка буде існувати вічно, доки зорі будуть сяяти на небі. А велика імперія буде платити їй данину. Лише необхідно, хане, щоб цю найбільшу частину болгар очолив наймудріший із твоїх синів!
Феофан : Це безумство! Неможна болгарському народу йти на візантійські землі! Імперія знищить вас!

Аспарух : Тейчіке ніколи не помиляється! Раз вона це побачила, то так і треба робити!
Феофан : Але ж це самогубство!
Кубрат : Хвала тобі, велика провидице! Не часто такі, як ти, народжуються серед болгарського племені! (Тейчіке встає і вклоняється хану. Аспарух підходить і пригортає її до себе). А тепер слухайте моє рішення. Один з болгарських родів — рід Ортуле −поведе мій старший син, Котраг. Рід Карвана піде на північ з моїм середнім сином, Тервелом. Всі мої роди, роди Дуло, на землі Візантії поведе мій молодший син − Аспарух. Його віднині я призначаю першим правителем болгар і від сьогоднішнього дня його ви всі будете називати сонцеподібним ханом!
Аспарух (опускаючись перед Кубратом на коліна): Батьку! Чи вірне твоє рішення?
Тервел (гнівно): Батьку! Такого не може бути, адже він найменший! Ти порушуєш вікові правила болгарського роду!
Кубрат : У мене немає вибору… Я рятую болгарський народ! А що ти скажеш, мій старший сину?
Котраг : Твоя воля для мене священна, сонцеподібний! Раз ти вважаєш, що Аспарух найдостойніший з нас, хай буде так. Накажеш іти на схід, я піду. Я все зроблю, щоб врятувати рід Ортуле.
Кубрат : Я знав, що ти підтримаєш мене. Ти мій первісток, я дуже люблю тебе, Котрагу! Вибач мені, що владу я передаю Аспаруху. Та лише його кмітливий розум, рішучість і спритність можуть врятувати болгар! Він — природжений правитель!
Котраг : Я вірю тобі, батьку! Ти прожив довге життя, тобі видніше…
Кубрат : Підійди до мене, Аспаруху! (Аспарух підходить, опустивши голову. Кубрат з великими труднощами встає, знімає з голови шапку, дістає із скрині щит і меч). Візьми з моїх рук, сину, символи ханської влади, прав мудро нашим народом і нехай тебе береже великий бог Тангра! (Похитується, Аспарух підтримує його і всаджує на килими). Зараз же всі на коліна перед новим сонцеподібним ханом!!! (Всі опускаються на коліна. Під пильним поглядом Кубрата опускається й Курдим). Ти дозволяєш підданим твоїм піднятися з колін, сонцеподібний?
Аспарух : Так, батьку! Але не потрібно було так відразу…
Кубрат (перебиває): Потрібно!
Курдим (до Кубрата): Я хочу, хане, закінчити з тобою розмову проТейчіке!
Кубрат : Говори про це з новим сонцеподібним ханом.
Курдим : Ні! Дозволь її мені закінчити з тобою!
Кубрат (стомлено): Добре… Говори!
Курдим (виходить у центр шатра): Тейчіке здійснила свою місію. Вона побачила майбутнє нашого народу і в цьому їй допоміг великий бог Тангра! Але Тангра просто так нікому не допомагає!
Кубрат : Що ти хочеш сказати цим, жерцю?
Курдим : Зараз поясню. Мені сьогодні вночі було видіння: до мене також приходив Тангра!
Кубрат : То чому ж ти відразу про це не сказав?
Курдим (гордо): А чи ви мені дали це сказати? Вас усіх цікавило лише пророцтво Тейчіке!
Кубрат : Що тобі повідав Тангра?

Курдим : Він сказав, що щаслива доля болгарського народу вимагає людської жертви! Інакше всі наші майбутні шляхи закінчаться гибеллю.
Кубрат (вражений): Тангра вимагає людської жертви? Але ж ми вже багато років не здійснювали таких обрядів! Болгарський народ і так гине на кожному кроці! Навіщо людські жертви!
Курдим : Тангра вимагає лише одне людське життя!
Аспарух (схвильовано): Хто це має бути?
Курдим : Великий Тангра повідав мені, що це має бути найрозумніша з наших жриць, якій вона покаже подальші шляхи болгарського народу.
Кубрат (задихаючись): Виходить, Тейчіке! О духи!
Аспарух (закриваючи собою Тейчіке): Цьому не бувати! Батьку, це неправда, він сам тільки-но це вигадав!
Курдим (у гніві): Як сміє цей зеленоротий юнак так зі мною говорити!
Кубрат (В тон йому): Він більше не юнак, він сонцеподібний хан! І лише йому вирішувати, яка доля чекає на Тейчіке!
Аспарух : Тут вирішувати нічого! Я нікому не віддам Тейчіке! Вбити Тейчіке – це означає одразу вбити двох людей, бо Тейчіке чекає від мене дитину!

(Наступає тиша, всі стоять вражені).

Курдим (кидаючись до Тейчіке і гнівно хапаючи її за руку): Тіла жриці не повинен торкатися жоден із чоловіків! Як посміли ви — обоє?!
Аспарух (наступаючи на Курдима): Прибери від неї свої руки, чаклуну! І більше ніколи не смій на неї кричати! Це тобі говорю я — правитель нашого народу!
Курдим (презирливо): Швидко ж ти себе відчув сонцеподібним! (До Тейчіке). Я думаю, що у тебе вистачить розуму подумати про волю Тангри і про свою місію в ім'я народу! А тепер послухай ти мене, новий сонцеподібний! Не лише тобі вирішувати, порушувати традиції предків, чи ні! Я зберу всі болгарські роди, розповім їм про своє видіння і про пророцтво Тангри через вуста Тейчіке! Хай народ вирішує, як вчинити з нашою жрицею!
Аспарух : Щоб не вирішив народ, я нікому не дозволю до неї доторкнутися!
Тейчіке (вириваючись з рук Аспаруха і підходячи до Курдима): В твоєму видінні, жерцю, Тангра вимагала і смерті моєї ненародженої дитини?
Курдим (зам'явшись): Тангра нічого про це не говорив…
Тейчіке : Але ж великий бог не міг про це не знати!
Курдим (рішуче): Звичайно, Тангра знав про це! В минулі часи, коли вирішувалася доля народу — бути йому, чи не бути — в жертву приносили вагітних жінок, щоб народ міг вижити! Зараз ми переживаємо саме такі часи!
Аспарух : Відійди від нього, Тейчіке! Я нікому тебе не віддам! Я не вірю йому!
Тейчіке : Почекай, сонцеподібний! Якщо доля мого народу вирішується ціною мого життя й життя моєї дитини і великий бог цього бажає, я мушу це зробити!
Аспарух : Тейчіке…
Тейчіке : Почекай! Ти ще не забрав мене до свого шатра…Доки ще все вирішую я сама! (Курдиму). Присягнися мені, що Тангра саме так тобі сказав!
Курдим : Я не повинен перед тобою клястися!
Тейчіке (підвищуючи голос): Краще присягнися, жерцю! Інакше я сама звернуся до Тангри і нехай він мені дасть відповідь!

Курдим (блідне): Чим ти хочеш, щоб я присягнувся?
Тейчіке : Присягнися найдорожчим, що є у твоєму житті і я повірю тобі!
Курдим (рішуче): Присягаюся життям моєї єдиної доньки Мітрі, названої в честь богині Мітри!(Хапає Мітрі за руку і виставляє поперед себе). Якщо я кажу неправду, то нехай вона помре через дві весни! Достатньо тобі такої клятви?
Тейчіке (збліднувши): Коли ви зі мною це повинні зробити?
Курдим : Через три дні. Останній день ти повинна весь провести в молитвах!
Тейчіке : Так…
Аспарух (благаючи): Тейчіке, не роби цього! Я врятую наш народ і без цих непотрібних жертв, ось побачиш!
Тейчіке : Цього хоче Тангра, якому я служила все життя! Курдим присягнувся найсвятішим! (Виходить із шатра).
Феофан (вражений): Люди! Що ви робите? Опам'ятайтеся! В жодній з великих країн людей не приносять в жертву! Про це вже давно забули! А тіло вагітної жінки взагалі священне, бо в ньому визріває нове життя!
Курдим : Не тобі судити про наші звичаї, чужинцю!
Феофан : Аспаруху! Невже ти це допустиш? Ти ж кохаєш її, я знаю! Ти ж розумний, ти не дикун! (Аспарух мовчить, опустивши голову). Отямся, Аспаруху! Людські жертви не можуть принести щастя народу!
Аспарух (болісно): Так вирішив великий Тангра і сама Тейчіке. (Йде з шатра).

(Завіса).

(Перед завісою виходить Курдим. Його наздоганяє Мітрі).

Мітрі : Батьку, навіщо це ти зробив? Це ж неправда! Тобі не являлася великий Тангра, я знаю!
Курдим (грізно): Те, про що знаєш, заховай у стуленому роті!
Мітрі : Але ж ти поклявся моїм життям! Для чого ти це зробив?
Курдим : Я не вірю ні в які клятви і видіння! Твоєму життю нічого не загрожує!
Мітрі : Але ж ти прирік на жорстоку смерть Тейчіке, а вона так вірно тобі служила!
Курдим : Тейчіке має дар бачити майбутнє, рідкісний дар! Але це ніяк не пов'язано ні з Тангрою, тим більше — з клятвами. Просто Тейчіке сама свято вірить в Тангру, тому його і бачить. Ала Тейчіке нам більше непотрібна!
Мітрі : Що ти говориш, батьку? Ти її вирішив вбити лише тому, що вона тобі більше не потрібна? О духи! Навіщо ж її вбивати?
Курдим (седито): Відтепер новий сонцеподібний — Аспарух! І мені потрібно, щоб до його шатра ввійшла ти!
Мітрі : Але ж він кохає Тейчіке…
Курдим (зі зневагою): А що я можу зробити, якщо моя рідна донька така нездара? Я назвав тебе в честь великої богині, але пророцький дар дістався чомусь Тейчіке… Мені треба мати вплив на нового хана, а моя донька не може заслужити його кохання, він чомусь кохає Тейчіке! Скільки мені буде заважати ця Тейчіке? Можеш вважати себе винною в її смерті
Мітрі (плаче): Що ти таке говориш батьку? Я ні в чому не винна! (Рішуче).
Я не хочу бути причетною до цього злочину! Ти знаєш, я кохаю Аспаруха… Але він любить Тейчіке! Я не хочу стати причиною його горя… Я зараз же піду і про все розкажу Аспаруху!

Курдим (хватає її за плечі і кидає додолу, виймає ніж і приставляє їй до горла)**.** Лише спробуй це зробити і ти помреш ще страшнішою смертю, ніж Тейчіке! Лише вона помре у славі, а ти в прокльонах!

(Дає їй ляпаса і йде геть. Мітрі ридає. До неї підбігає Адіке і допомагає встати).

Адіке : Що трапилося, Мітрі?

Мітрі : Нічого. Я просто впала і боляче забилася. Мені дуже погано, проведи мене до мого шатра.

Адіке (злякано): Звичайно, Мітрі… (Йдуть).

(Виходять Аспарух і Тейчіке. Зупиняються. Аспарух міцно пригортає її до себе).

Аспарух : Ти твердо вирішила це зробити? Ти віриш йому?

Тейчіке : Я вірю в волю великого бога Тангри і долю нашого народу. Курдим присягнувся найдорожчим. Такими клятвами не розкидаються!

Аспарух (гнівно): А я не можу йому вірити, він підлий. У нього свої плани!

Тейчіке : Тоді вір мені. Це повинно статися!

Аспарух (болісно): Я намагаюся вірити тобі, але серце моє болить і душа не погоджується з такою втратою. Ти ввійшла до мого світу й наповнила його коханням. Ти підеш з нього і він зруйнується!

Тейчіке (самозаглиблено): Правда дивно, Аспаруху! Ти і я, ми обоє повинні принести себе в жертву ради болгар: я повинна за них вмерти, а ти повинен заради них жити і нести за них на своїх плечах нелегкий груз! Мабуть дійсно Тангра нас з тобою обрав!

Аспарух : Мені б було легше померти з тобою, Тейчіке!

Тейчіке : Я знаю. Але твій життєвий шлях ще не повинен обірватися. Лише ти можеш врятувати болгарський народ.

Аспарух : Але на моєму шляху більше не буде тебе, Тейчіке. Я буду дуже самотній.

Тейчіке : Припини, хане! Відповідай мені, сонцеподібний, хіба ми не були з тобою щасливими, як ніхто?

Аспарух : Були, як ніхто до нас не був, і ніхто після нас не буде!

Тейчіке : Хіба хоч колись тобі хотілося обійняти іншу жінку?

Аспарух : Ніколи!

Тейчіке : Хіба тобі хоч коли-небудь було за мене соромно?

Аспарух : Ніколи, життя моє!

Тейчіке : Але всьому колись приходить кінець. І часто в кінці життя не залишається місця для любові. То чи не краще, щоб любов жила довше, ніж триває саме життя?

Аспарух : Ти, як завжди, права, Тейчіке! Але мені дуже боляче і я нічого з цим болем не можу зробити…

Тейчіке : Біль із часом пройде, коханий. Все проходить у цьому світі. Аспаруху! Якби я погодилася залишитись тут з тобою, Курдим оголосив би нашому народу волю Тангри і тоді тобі прийшлося з мечем і списом в руках рятувати мені життя. Скільки б болгар полягло. Ти подумав про це? А наш народ і так небагаточисельний!

Аспарух (у розпачі): Мабуть тому ти і згодилася померти?

Тейчіке : Не лише тому… Я вірю у волю Тангри. Я щось таке в собі відчуваю.

Аспарух : Нам залишилося всього три дні!

Тейчіке : Два дні, коханий. Третій я повинна провести в молитвах. Але ці два дні

лише наші! Але перед нами й вічність. Я буду чекати тебе за воротами підземного світу. Я нікуди звідти не піду, доки ти не прийдеш, скільки б мені не довелося чекати!

Аспарух : Я поспішу до тебе прийти. Я тут довго не затримаюся!

Тейчіке : Це не буде так скоро, коханий. Але я тебе дочекаюся…Візьми мене на руки, Аспаруху! Понеси мене до річки, як у нашу першу ніч, пам'ятаєш? Пам'ятаєш, як ти вперше боявся до мене підійти? А я відчула в тобі всю силу кохання і пристрасті і вирішила допомогти тобі Я давно вже тебе кохала!

Аспарух : Це правда, Тейчіке? Ти ніколи про це мені не говорила!

Тейчіке : І не сказала б, якби мені не прийшлося помирати. Я завжди, скільки пам'ятаю себе з дитинства, лише про тебе і мріяла!

Аспарух : О духи! Як я кохаю тебе, Тейчіке!

Тейчіке : Ми найщасливіші люди з тобою, Аспаруху! І наш народ завжди буде пам'ятати про наше кохання. Неси мене до річки, любий. Сьогоднішня ніч лише наша!

(В шатрі сидить хан Кубрат. Поряд із ним стоять його сини і Феофан. Входять Курдим, Тейчіке, Мітрі, Адіке та інші Болгари. Тейчіке підходить до хана Кубрата і торкається руками його рук).

Тейчіке: Прощай, сонцеподібний!

Кубрат: Прощай, жрице! Не забувай нас у своїх зоряних шляхах…

Тейчіке (торкаючись пальцями рук Аспаруха): Прощай, мій хане! Пам'ятай, що я буду чекати на тебе!

Курдим (відтягуючи її від Аспаруха): Вже час! Тангра не любить чекати!

Аспарух (у відчаї): Ти клявся Тейчіке, а зараз поклянись і мені, що ця жертва необхідна!

Курдим : Присягаюся! Якщо це не так, то моя донька помре через дві весни!

Тейчіке (підходить до олтаря, торкається його руками, а потім повертається до присутніх): Послухайте мене востаннє, болгари! Сьогодні я ввійду до нової родини — родини Тангра. Але й там я буду думати про кожного з вас, і молити за вас великого бога, бо я дуже люблю вас…З миром, болгари!

(Курдим їй накидає на голову легке біле покривало і душить її, а потім кидає тіло на підлогу).

Курдим (піднявши руку): Тангра прийняв свою провидицю і наречену!

Всі (окрім Аспаруха і Фефана): Тангра!

Фефан (нестямно): Господи! Дикуни і вбивці! (Дивиться уважно на Аспаруха). Ти не людина, ти камінь! як ти міг віддати її на таку смерть!

Аспарух (надломлено): Смерті немає, Феофане! Але доки я живий, я ніколи не зможу з цим змиритися! (Йде геть)

(Завіса).

ДІЯ ІІ.
НА ПОЧАТКУ ДОВГОГО ШЛЯХУ

(Онгл — Константинополь, 680-683 роки)

(На лаві в шатрі сидить Аспарух. До шатра заходить Феофан. Аспарух піднімається, щоб вийти, але Феофан загороджує йому вихід).

Феофан : Я давно збирався поговорити з тобою, сонцеподібний, але ти весь час

уникаєш мене! Скільки ми будемо продовжувати з тобою цю гру в мовчання? Ти думаєш, комусь від цього легше?(Аспарух, відвернувшись, мовчить). Добре, мовчи, Аспаруху, скільки хочеш, раз ти не бажаєш вшанувати мене своїми відповідями. Але ти нікуди не вийдеш звідси, доки не вислухаєш мене! Пройшло вже півроку після смерті Тейчіке і два місяці після смерті сонцеподібного Кубрата… Що ти зробив за цей час? Продовжуєш уникати людей? Але ж ти — не проста людина, ти правитель свого народу, його сонцеподібний хан! Для чого Тейчіке віддала своє життя? Для того, щоб ти безцільно місяцями кружляв на коні по степу? Для чого тобі батько передав владу, а не твоїм братам? (Аспарух мовчить). Вибач мені, сонцеподібний, але мені здається, що твоєму батькові несила було дивитися на тебе після смерті Тейчіке і це його змусило покинути цей світ! (Аспарух повертається і уважно дивиться на Феофана). Дякувати Богові, мене вже вшанували хоч поглядом! (Аспарух відвертається). Ясно… Та наша розмова ще не закінчена! Не думай, що я не розумію або не відчуваю твоїх страждань… Та хіба не ти сам погодився з рішенням принести Тейчіке в жертву? Хіба не від тебе залежало, віддавати її на тортури, чи ні? (Аспарух починає нервово ходити, стискаючи кулаки). Так відповідай мені, в ім'я чого це зробили з Тейчіке? Мовчиш? Ну й мовчи! Не такого Аспаруха любила Тейчіке! Не такому синові сонцеподібний Кубрат передавав владу! Всі бояться сказати тобі правду, а я не боюся! Знаєш, хто ти? Ти ніякий не сонцеподібний хан і тобі не потрібен твій народ − ти просто боягуз і нікчема!

Аспарух (кидається на Феофана, але в останню мить зупиняється): Замовкни! Не те, я вб'ю тебе! (Вибігає з шатра).

Феофан (полегшено зітхнувши): Нарешті! Здається, я таки докричався до його свідомості! Вже не було сили дивитися на ці страждання! Дякую тобі, Боже!

(Входить Курдим).

Курдим : Що це сонцеподібний так прожогом вискочив із шатра, скочив на свого коня і погнав геть?

Феофан : Боюся, що він скоро не повернеться. Думаю, тобі прийдеться довго чекати. (Збирається йти).

Курдим : Зажди! Я прийшов поговорити з тобою, Феофане!

Феофан : Зі мною? Для чого? І про що ми з тобою можемо говорити?

Курдим : Я знаю, Феофане, що ти зневажаєш наші звичаї… І ти вважаєш мене винним у смерті Тейчіке!

Феофан : Ніхто не сміє засуджувати традиції іншого народу і я також… Але ж людські жертви! Як ти смів таке зробити з вагітною жінкою?!

Курдим : Це було необхідно зробити!

Феофан (підходячи до нього ближче): В цьому не було необхідності і ми обоє чудово це розуміємо…

Курдим : Не говори так! Ти просто не розумієш…

Феофан : Що ти хочеш від мене, жерцю?

Курдим : Треба відродити Аспаруха до життя!

Феофан : Спасибі, що підказав! Невже ти думаєш, що я не намагаюся цього робити вже давно?

Курдим : Не те ти робиш. Треба загоїти йому рани душі.

Феофан (уважно дивиться на Курдима): Невже тебе цікавить щастя Аспаруха? Ніколи

не повірю! Що тобі треба?
Курдим : Мене цікавить доля мого народу, а також і щастя моєї дочки… Вона давно любить Аспаруха і страждає від його байдужості. Не міг би ти, Феофане, поговорити з Аспарухом про це?
Феофан : Може тому ти й прибрав Тейчіке, щоб звільнити дорогу до Аспаруха для своєї дочки?
Курдим : Я нікого не прибирав! Так хотів Тангра!
Феофан : Так я тобі й повірив… Але Мітрі не в тебе пішла! Вона дійсно гарна дівчина. Вона − подруга Адіке і я давно за нею спостерігаю. Її душа дуже чиста!
Курдим : Так і поговори про це з Аспарухом!
Феофан (задумавшись): Може й поговорю… Але я хочу, щоб ти знав: якщо я і зроблю це, то не тому, що ти мене прохав!
Курдим : Знаю… Знаю, що ти мене ненавидиш!
Феофан : Ненависть — то дуже сильне почуття. Майже, як любов… Ти в мене таких почуттів не викликаєш. Я просто зневажаю тебе.
Курдим : Якби хтось із болгар сказав мені щось подібне, його б засудили на бичування!
Феофан (сміється): Але ж я не болгарин! Твої руки ніколи до мене не дотягнуться, бо Аспарух не дозволить!

(Вбігає Адіке й кидається до Феофана, не помічаючи Курдима).

Адіке : Коханий, я скрізь тебе шукала!
Феофан (зупиняючи її жестом руки): Адіке, ми з тобою не одні!
Курдим : Залишайтеся вдвох. Я вже все сказав тобі, Феофане, що хотів. Раджу не відтягувати розмову.
Феофан : А хто тобі сказав, що я буду говорити? Я ще подумаю…
Курдим : Я впевнений, що ти поговориш! (Виходить).
Адіке (обіймаючи Феофана): Про що це він?
Феофан : Хоче, щоб я поговорив з Аспарухом про шлюб з Мітрі.
Адіке : Правда? Якби було чудово, аби Аспарух погодився!
Феофан : Ти серйозно? Думаєш, Аспарух готовий до такої розмови?
Адіке : Він ніколи до неї не буде готовим. Феофане, поговори з Аспарухом про Мітрі! Я знаю, що Мітрі давно його кохає. Мітрі – дуже чесна і чиста, вона заслуговує щастя!
Феофан : Я знаю, кохана, що це так. Та як можна зараз про це говорити з Аспарухом, коли він мало не помер від горя? Він так страждає за Тейчіке!
Адіке : В Аспаруха на душі сильний біль і порожнеча. Зараз саме та мить, коли Мітрі зможе заповнити цю порожнечу. Я боюся, що коли він зовсім одужає, то зверне свою увагу на когось іншого, а не на Мітрі… Спробуй зараз, коханий!
Феофан (обіймаючи її): Ти мене переконала, я спробую! Мене лише гнітить думка, що Курдим від самого початку цього добивався…
Адіке (мрійливо): От, якби ми провели цей обряд разом — ми з тобою і Аспарух з Мітрі. Це було б просто чудово!
Феофан : Що ти вигадуєш! Ми ж вирішили одружитися через три дні! Я не хочу більше чекати. Я хочу, щоб ми постійно були разом!

(До шатра входить Аспарух. Побачивши Адіке, зупиняється).

Адіке (посміхнувшись): Ну добре, я пішла. Чекаю на тебе завтра! (Вибігає).

Аспарух (підходить до Феофана і дивиться йому в очі): Не тримай на мене зла, Феофане! Ти правий: не можна далі поводитися, як нікчемі. Треба щось робити!

Феофан : Не вибачайся, Аспаруху! Навіть, якби ти вдарив мене за мої образливі слова, я зрадів би. Аби лише ти прийшов до тями!

Аспарух : Зрозумій, мені зовсім не хотілося жити! Мене не стільки вразила смерть Тейчіке, як те, що вони з нею зробили… Мені доводилося вбивати в бою ворогів, але я ні разу до цього не бачив ритуалу жертвоприношення… В мене все це й досі стоїть перед очима!

Феофан : Ви самі з Тейчіке прийняли таке рішення і вона зустріла тортури мужньо! Пора й тобі відігнати від себе ці видіння, Аспаруху.

Аспарух : Я спробую, Феофане.

Феофан : Нарешті я впізнаю мого колишнього друга! (Обіймає Аспаруха). Послухай, сонцеподібний! Далі залишатися біля моря небезпечно, навколо снують хозарські племена, треба залишати це місце. Я дивуюся, як вони на нас досі не напали!

Аспарух : Мабуть мене береже бог Тангра і дух Тейчіке… Феофане, ти колись розповідав мені, що добре розумієшся на картах ромеїв.

Феофан : Так, я вивчав картографію в Константинополі.

Аспарух : А ти міг би по пам'яті намалювати ті міста, куди нам треба йти за пророцтвом Тейчіке?

Феофан : Я спробую… (Бере крейду і починає малювати на столі). Я думаю, що нам спочатку треба йти на ті землі на Заході, землі „Онгл". Чув про такі?

Аспарух : Стривай… Так, ми з батьком їздили туди три весни тому, коли батько намагався домовитися зі слов'янами. Місце те з усіх боків укріплене і неприступне: спереду болотисте, з інших боків оточене, як вінцем, ріками. Я пригадую… Там, здається переплітаються три великі ріки?

Феофан (вражений): Так… Ти всього один раз там був? Ну в тебе ж і пам'ять!

Аспарух : Якщо я місцевість оглянув хоч раз, я її вже ніколи не забуду. Слухай, якщо ми туди дійдемо, мій народ зможе відпочити від нападів ворогів хоч тимчасово…А потім ми підемо всередину вільних візантійських земель.

Феофан : Ну, до цього треба ще дожити… А доки що, ми йдемо в Онгл.

Аспарух (тяжко зітхнувши): Феофане, пам'ятай, що я тебе силою тут не тримаю. Якщо бажаєш, кожної хвилини можеш повернутися на батьківщину.

Феофан (сміється)**:** Мабуть не хочу… У вас дихається вільніше. Крім того я знайшов тут своє кохання. А ще в мене є ти… Щось мені підказує, що я повинен бути поряд з тобою.

Аспарух : Знаєш, Феофане, якби ти зараз сказав, що хочеш повернутися до Візантії, я не знаю, що б зі мною було… Я ніколи особливо не був дружній з братами. В мене були лише дві близьких людини − батько і Тейчіке. Але їх не стало. Мені було нестерпно боляче від самотності! І раптом я сьогодні зрозумів, що в мене є ще одна близька людина − це ти. Не кидай мене, Феофане! (Обнімаються).

Феофан : Спасибі, сонцеподібний! Ти мені також, як брат. Всі мої знання, що я отримав у Константинополі, я спробую спрямувати тобі на допомогу. Ти мене вчив володіти мечем, я тебе навчу візантійській науці.

Аспарух : Я буду слухатися тебе.
Феофан (сміється): Правда, сонцеподібний? Не думаю, щоб ти мене дуже слухався, але про одне хочу тебе попросити.
Аспарух : Проси і я виконаю твоє бажання!
Феофан : Я хочу тебе попросити, щоб ти одружився.
Аспарух : ОТангра! Про що ти мене просиш?! Моє серце розривається від болю за Тейчіке, а ти хочеш, щоб я…
Феофан (перебиває його): Послухай, сонцеподібний! У мене на батьківщині розумні люди кажуть, що клин вибивають клином!
Аспарух : Ти вимагаєш неможливого! Ти хочеш, щоб я зрадив кохання Тейчіке?
Феофан : Її більше немає, зрозумій! А жити далі треба. Ти вже в тому віці, що поряд з тобою повинна бути жінка. Моя дружба не залікує всі твої рани. І народ твій лише тоді по справжньому повірить у пророцтво, коли ти перестанеш так страждати за Тейчіке. Народу потрібна віра в тебе, тоді він піде за тобою!
Аспарух (знесилено зітхнувши): Кого ти хочеш, щоб я взяв до свого шатра?
Феофан : Мітрі, доньку Курдима, вона дуже кохає тебе!
Аспарух (здригнувшись): Доньку Курдима? Ту, що має померти через дві весни, якщо жрець сказав неправду?
Феофан : Невже ти віриш у всі ці балачки? Ти знаєш, я терпіти не можу Курдима! Але його донька — чудова дівчина! Я думаю, що ти повинен прислухатися до мене.
Аспарух : Не знаю… Я чув, що ви з Адіке збираєтеся провести вінчальний обряд…
Феофан : Так, через три дні. Зважуйся, Аспаруху! Давай проведем цей обряд двома парами. Оголоси народу, що ти хочеш взяти Мітрі!
Аспарух : Мені байдуже… Ніхто в цьому світі не замінить Тейчіке! Раз ти хочеш, щоб я одружився з Мітрі, хай буде так!
Феофан : І все-таки, мені твій настрій не подобається!
Аспарух : А чого ти від мене хочеш? Ти кохаєш Адіке, а моє кохання безжалісно знищене! (Вибігає).
Феофан (один): Можливо, не потрібно було так наполягати?

(Завіса).

(У шатрі Аспаруха в яскравому вінчальному вбранні на лаві сидить Мітрі. Перед нею стоїть Курдим).

Курдим : Що ти сидиш, як нежива? Ти отримала в чоловіки сонцеподібного хана! Кожна дівчина з нашого племені може про це лише мріяти!
Мітрі : Не потрібно було цього робити, батьку! Під час обряду він тримав мене за руку, але рука його була холодною. Його очі дивилися кудись вдалечінь, він ні разу навіть не глянув на мене… Я йому зовсім не потрібна!
Курдим : Так зроби, щоб стала потрібною! Ти ж жінка, а жінки багато чого повинні вміти! Мені потрібно, щоб моя донька була дружиною хана і моєю союзницею!
Мітрі (зі сльозами): Не плутай більше мене в свої замисли, я просто хочу бути дружиною Аспаруху! І відтепер він мій хазяїн, а не ти!
Курдим : Як ти заговорила! Та ти ще стань дружиною хана, хай він ще подивиться у твій бік! На що ти здатна без моїх порад!

(Входять Феофан і Адіке. На Адіке весільне вбрання).

Феофан : Курдиме! Чому Мітрі плаче в день свого весілля?
Курдим : А ти сам у неї запитай! (Виходить).
Адіке (обнімаючи Мітрі): Що він знову тобі наговорив? Ну, не засмучуйся! Більше він не має права втручатися в твоє життя. Тепер у тебе є чоловік!
Мітрі : Не знаю… Аспаруху до мене байдуже.
Феофан : Але ж ми з Адіке дуже тебе любимо. А сьогодні ти така гарна!
Мітрі : Дякую вам обом… Але ви через мене не можете й удвох побути. Навіть у день мого весілля мене потрібно втішати… Батько правий, кажучи, що я нездара!
Адіке : Феофане, йди до нашого шатра, а я ще трохи побуду з Мітрі.
Феофан : Не затримуйся, люба. А я зараз спробую знайти Аспаруха і поговорити з ним. (Виходить).
Мітрі (обнімає Адіке і плаче): Він довів мене до шатра і пішов геть… Не потрібно було вам його ні до чого примушувати!
Адіке : Потерпи трохи, Мітрі! Йому зараз дуже важко. Йому потрібен ще якийсь час.
Мітрі : Не знаю… Мені просто страшно. Я так кохаю його, Адіке! Я так боюся, що він мене зненавидить!
Адіке : Тебе не можна ненавидіти, Мітрі! Саме ти зараз потрібна Аспаруху, лише ти зможеш знайти шлях до його змученого серця. Вір мені!

(До шатра входить Аспарух. Адіке швидко вибігає. Аспарух підходить і сідає поряд з Мітрі, не дивлячись на неї. Деякий час обоє мовчать).

Мітрі (беручи Аспаруха за руку): Я рада, що ти повернувся, сонцеподібний. (Аспарух мовчить). Мені багато тобі чого хотілося розповісти. (Аспарух мовчить). Чи пам'ятаєш ти, як колись дітьми ми гралися в камінці біля річки. Тервел тоді навмисно вдарив мене камінцем. У мене пішла з носа кров, а ти наздогнав свого старшого брата і почав з ним битися, хоча тоді він був сильнішим за тебе!
Аспарух : Пам'ятаю, Мітрі. Мене завжди обурювало, коли знущалися над слабкими.
Мітрі : А пам'ятаєш, сонцеподібний, як ми з тобою ховалися в печерах, а потім я невдало зіскочила вниз і підвернула ногу. Я не могла встати від болю. А ти на руках відніс мене до батька.
Аспарух : Можливо, тоді ти подобалась мені, Мітрі… Але це було до…
Мітрі (схвильовано): Було до чого?
Аспарух : До Тейчіке! (Встає і починає ходити). Послухай мене, Мітрі, лягай спати! А я піду до річки…
Мітрі (встає): Як? Ти не знімеш з мене весільної шапки і не розплетеш мені коси?
Аспарух : Ні.
Мітрі (підходить до нього): Ти не дозволиш мені тебе роззути і зняти пояс із твого каптана?
Аспарух : Ні. Я не можу! (Збирається йти).
Мітрі (плаче): За що мені ця ганьба! О великий Тангра! Краще б тоді ти взяв моє життя, а не Тейчіке! (Хапає зі столу ніж). Забери мене до себе, Тангро! Я не в силах цього витримати! (Спрямовує лезо ножа до шиї).
Аспарух (вириваючи в неї ножа): Пробач мені, Мітрі! Я ще не можу звикнути до самої думки, що поряд зі мною не Тейчіке… Не плач! Я знаю, що ти любиш мене. Не

бійся ганьби, її не буде… Підійди до мене ближче (знімає їй з голови шапку і розплітає коси, далі сідає на лавку). Роззуй мене, Мітрі, раз ти цього хочеш. (Мітрі стає на коліна і знімає з нього чоботи). А тепер зніми з мене пояс. (Мітрі розв'язує пояс). Я не буду тебе принижувати! Лише дай мені звикнути до тебе, не підганяй мене…(Пригортає її).

(Завіса).

(Велика зала візантійського імператорського палацу. В залу входять Аспарух і Феофан. Аспарух захоплено розглядає все довкола).

Аспарух : Яка тут краса, Феофане!

Феофан : Тебе це вражає, сонцеподібний, бо ти тут ніколи раніше не був і нічого подібного не бачив. Я також був так вражений, коли з батьком уперше побував у Римі.

Аспарух : Там ще прекрасніше, ніж тут?

Феофан : Там вражаючи велично!

Аспарух : Шкода, що мені там не побувати…

Феофан : Може ще побуваєш, сонцеподібний…

Аспарух : Навряд чи… Послухай, Феофане! Достатньо вже болгарському народу кочувати, ми вже давно не дикуни… Нам потрібні міста і фортеці!

Феофан : Я давно тобі про це тверджу, сонцеподібний…

Аспарух (перебиває): Не зви мене хоч тут сонцеподібним! Наші титули тут дійсно виглядають смішними.

Феофан : Щось Константинополь подіяв на тебе пригнічуюче… Це мені не подобається! Краще згадай, як ти три місяці тому вщент розбив непереможну візантійську армію і змусив Костянтина тікати з поля бою аж у Месемврію!

Аспарух : Це не лише моя заслуга, а й твоя. Якби не ти…

Феофан : Припини, Аспаруху! Єдине, що я зробив, це вказав тобі зручний шлях на Балкани. Але я, з моїм знанням карти і приблизно не вмію так орієнтуватися на місцевості, як ти! Ти — природжений стратег і полководець! Мене завжди вражало твоє вміння орієнтуватися в ході битви і бачити слабкі місця в наступі й обороні. А твої блискавичні рішення…

Аспарух : Припини, Феофане! Тут немає нічого складного. Потрібно лише вдало вибрати природно укріплену місцевість. А все інше — то очевидно для кожного!

Феофан : Це очевидно для тебе. А не для простого смертного. Ти ще молодий і мало бачив у своєму житті. Ти просто не знаєш ціну своєму таланту! (Серйознішає). Але мене тривожить інше: не потрібно було погоджуватися двірцевій охороні свого меча!

Аспарух : Але ж імператор обіцяв, що я вільно ввійду і вийду з палацу — адже він запросив мене на переговори!

Феофан : Довіряти імператорам дуже небезпечно, тому я й не віддав свого меча. Щось імператор затримуються…

Аспарух : Нічого, почекаємо. Я сподіваюся, що тут ми з ним вирішимо всі питання.

Феофан : Мені б додати твоєї впевненості…

Аспарух : Мене зараз хвилює інше: я хочу встигнути повернутися до пологів Мітрі.

Феофан : Я давно з тобою серйозно хотів поговорити про Мітрі…

Аспарух : Я слухаю тебе, Феофане. Я щось роблю не так?

Феофан : Чому ти постійно возиш Мітрі за собою в усі походи, чому вона не

залишається з іншими жінками в таборі? Здоров'я в неї не найкраще, ти сам бачиш − зимою вона мало не померла, коли застудилася!
Аспарух : Це не легко пояснити… І не знаю, чи ти мене зрозумієш…
Феофан : А ти спробуй! Хіба ми не друзі?
Аспарух : Ти чудово знаєш, що ти мій єдиний друг… Феофане, не смійся з мене, але я живу в постійному страхові… Знаєш, мені здається, що я починаю її кохати... Вона завжди відчуває, коли можна підійти до мене, а коли ні, коли я потребую її уваги, а коли краще мене не чіпати. Потім я став відчувати потребу у ній…
Феофан (сміється): Я це відчув. Але ми з Адіке раділи за вас!
Аспарух : Потім я став відчувати, що мені з нею настільки затишно, що я дуже боюся втратити цей затишок…
Феофан : Я не розумію, Аспаруху, що тут поганого? Мітрі настільки тебе кохає, що ти цей затишок ніколи не втратиш!
Аспарух : Я знаю, що Мітрі мене дуже кохає… Але закінчується друга весна…
Феофан (спантеличений): Друга весна? Ти про що?
Аспарух : Про клятву Курдима. Пам'ятаєш, він поклявся її життям, перед тим, як стратити Тейчіке!
Феофан : О Боже! Аспаруху, для чого я з тобою займаюся наукою? Чому ти продовжуєш вірити в усю ту маячню? Нічого з нею не трапиться, буде вона жива і здорова! Навіть ваш Курдим від самого початку в це не вірив, коли клявся її життям!
Аспарух : Я знав, що ти так відреагуєш, тому довго нічого тобі й не казав. Але окрім клятви Курдима є ще дещо…Тейчіке, коли намагалася заглянути в мою майбутню долю, сказала, що бачить поряд зі мною жінку, яка недовго мене супроводжуватиме в цьому житті… А далі я один. Розумієш, Тейчіке ніколи не помилялася!
Феофан : По-перше, Мітрі аж ніяк не виглядає нещасною. По-друге, як би я не вірив у пророцький дар Тейчіке, я людина не забобонна! Ти знайшов у собі сили покохати і ти цього боїшся? Ти виграв вирішальну битву, ти відвоював для свого народу землі, ти скоро станеш батьком, чого ще тобі бажати?
Аспарух : Ось коли закінчиться ця весна і нічого не трапиться, тоді я і заспокоюся! Ти питаєш мене, чому я її скрізь вожу за собою? Та тому, що я боюся, що лише десь залишу її, відразу щось трапиться!
Феофан: Твої страхи вже мало не довели її до смерті. Вона жінка і їй не місце в походах! Ти повинен її берегти!
Аспарух : Не дорікай мені! Ти сам хотів цього шлюбу для мене… Та коли я її також втрачу… вдруге, я цього не винесу!
Феофан (обіймає Аспаруха): Вибач мені, друже, мою категоричність. Зараз я відчув, настільки ще твоя душа травмована після смерті Тейчіке! Все минеться, все буде добре! І не бійся більше…
Аспарух : Мені стало легше, що я тобі розповів про це. Думав, не зрозумієш!

(Входять Костянтин, Ірина і Прокопій)

Прокопій (кидається до Феофана): Боже, сину мій!
Феофан (обіймає його): Заспокойся, батьку, все добре!
Костянтин (іронічно): Великий сонцеподібний хан болгар без зброї находиться в

моїх покоях!
Аспарух (вклоняючись): Прийми мій поклін, імператоре, і ти, імператрице!
Костянтин : Ти говориш грецькою без акценту? Це мабуть Феофан над тобою так попрацював?
Феофан : Аспарух знав грецьку і без мене.
Костянтин : Новий освічений правитель! А хто ж тебе навчив стратегії і тактиці бою? Вже точно — не Феофан!
Аспарух (стримано): Мене цьому навчив мій батько.
Костянтин : Я знав твого батька. Але за своє життя він ні разу не дав відкритого бою візантійській армії!
Аспарух : Просто йому не довелося, не випало такої нагоди.
Костянтин : А тобі не страшно було з'явитися в константинопольському палаці?
Аспарух : Мені не страшно було вийти і на відкритий бій. А чого мені боятися тебе, цивілізованого правителя, та ще й у твоєму палаці? Ти ж сам покликав мене!
Костянтин : Так, покликав, хочу вирішити з тобою, хане, два питання… Сподіваюся, що порозуміємося!
Аспарух : Я також сподіваюся!
Костянтин : Почнемо з легшого, з прохання мого стратега Прокопія. Чи не хочеш ти, хане, перестати тримати в заручниках Феофана і дозволити йому залишитися вдома?
Аспарух : Феофан — вільна людина і я жодного дня не тримав його в заручниках!
Феофан : Я залишився у болгар за власною волею, там моя сім'я і там моя друга батьківщина!
Прокопій : О Боже, сину, ти там одружився? Тебе змусили?
Феофан : Батьку, припини! Я вже давно доросла людина! Вірніше, я відразу подорослішав, як лише став жити без твоєї опіки.
Костянтин : Цікаво! Я так розумію, що в тебе немає бажання залишитися в Константинополі? Чим же ці болгари так тебе полонили?
Феофан : Боюся, ти не зрозумієш, імператоре.
Костянтин : Ні, ти вже будь ласкавий, поясни мені і твоєму батькові, який стільки без тебе настраждався, поясни імператриці!
Феофан : Вибач мені, батьку! Я не можу тут залишатися. Я − живий, здоровий − і тобі страждати за мною нічого. Але в мене вже інше життя. Воно обране мною свідомо і це мій шлях!
Прокопій : О Боже!
Костянтин : Гарний синочок! Обжився в таборі ворогів! Переходимо до другого питання, Аспаруху! Я хочу, щоб ти підписав зі мною угоду.
Аспарух : Про що?
Костянтин : Ти залишаєшся на землі Онгл і я залишу тебе в спокою. Але далі − жодного кроку на Балкани! А також ти будеш допомагати мені в війні з семи слов'янськими родами.
Аспарух : Такої угоди я не підпишу, імператоре! Земля Онгл не годиться для будування міста, там болота. Нам потрібні надійні землі. Ми підемо на вільні землі на Балканах і побудуємо там міста! Обжитих тобою земель ми чіпати не будемо!
Костянтин (іронічно): Дуже тобі вдячний!

Аспарух : Зі слов'янськими родами я також війни вести не буду! Я бачу в них сусідів і союзників проти хозар. Ми вже почали переговори із одним з князів − Славомиром!

Костянтин (седито): Який розумник! Погано ж ти мене знаєш! Не приймеш моїх умов, нікуди звідси не вийдеш! Вся моя охорона наготові! Але я ще дещо тобі покажу! Приведи її, Прокопію! (Прокопій виходить).

Аспарух : Ти порушуєш умови, Костянтине!

Костянтин : А ти думаєш, що лише тобі все дозволено? Твоєму мерзенному й нечестивому племені дозволено розташовуватися на моїх землях?

Аспарух : Це вільні землі, Костянтине! На них ніхто не живе, а простору там достатньо! Моєму народові вже досить воювати і страждати, тому він оселиться там!

Костянтин : Що реально зможе твій народ без тебе і Феофана? А ви вже навряд чи вийдете з цього палацу! (Входить Прокопій і вводить Милославу. В неї зв'язані мотузкою руки). Ось, хане. Подивися на неї! Це сестра Доброгоста, верховного князя семи родів. Ми її захопили по дорозі у Месемврію. Звідси їй уже не вийти ніколи! А тепер послухай мене, болгарський хане! Ти підписуєш угоду зі мною про війну проти слов'ян і я відпускаю тебе, а вона залишиться жива!

Аспарух (напружено): А якщо я не підпишу?

Костянтин : Ти залишишся тут на віки у в'язниці, а її ми просто вб'ємо, а через наших людей, які ввійдуть у довіру до слов'ян, ми передамо, що її зґвалтував і вбив ти, коли був запрошений до мене в гості! Як ти думаєш, після цього слов'яни стануть союзниками твого народу без тебе?

Милослава : Не погоджуйся, хане! Мій брат їм не повірить!

Костянтин : Замовкни! Тобі слова ніхто не давав!

Феофан : Невже це ти зробиш, Костянтине? Аспарух перший раз у своєму житті спілкується з імператором, про якого я йому так багато розповідав! І що він сьогодні почув? Не ганьби честь імперії!

Костянтин (гнівно): Не тобі говорити про імперію, зраднику! Ти згниєш разом зі своїм Аспарухом!

(Феофан вмить вихоплює меча і приставляє його Ірині до шиї, заходячи до неї за спину і притискаючи лівою рукою її до себе).

Феофан : А тепер слухай мене, Костянтине! Ти був дуже необачним, що дозволив своїй охороні не відібрати в мене меча! Крок вправо чи вліво — і твоя дружина мертва!

Костянтин : Ти цього не зробиш, поганцю!

Феофан : А ти мене не змушуй цього робити!

Костянтин : Що ти хочеш?

Феофан : Накажи моєму батьку йти попереду нас і від твого імені провести нас через охорону! Але імператриця буде з нами, доки ми не сядемо на коней!

(Скориставшись, що за нею не спостерігають, Милослава розв'язує зубами мотузку і хапає два меча, що висять на стіні).

Милослава (кидаючи Аспаруху меча): Тримай, хане! (З мечем підбігає до них).

Аспарух (ловлячи меча): Дякую!

Костянтин : Йди попереду них, Прокопію, і верни мені живою дружину! Але до вас

я ще доберуся!
Феофан : Так-то краще! Ходім, Аспаруху! Давай з нами, дівчино! (Виходять).
Костянтин (знесилено падає на трон): Дожитися, щоб у моєму власному палаці якийсь нехристь мені погрожував, а син мого друга мало не вбив мою дружину! Ну й часи настали…

(Повертаються Прокопій та Ірина).

Ірина : Поздоровляю тебе, імператоре! Ти як завжди виявився далекобачним! Навряд чи в тебе вже буде шанс захопити Аспаруха голими руками!
Костянтин : Ти хіба не наказав, Прокопію, охороні переслідувати їх?
Ірина : Він наказав, але цей варвар дуже спритний, не думаю, щоб його наздогнали! І Феофану його дружба пішла на користь! Хоч серед болгар став справжнім чоловіком! А столичні візантійці всі вироджуються.
Костянтин : Треба було тебе віддати цим варварам, щоб ти стала не такою зухвалою!
Ірина (сміється): А я б із задоволенням поїхала б з ними! Чого тут з тобою чекати? Падіння Константинополя? Це ж треба було — покинути армію під час бою і повернутися до Месемврії!
Костянтин : В мене були вправні полководці!
Ірина: І що вони зробили? Дозволили Аспаруху розбити їх вщент?
Костянтин : Ти знаєш, в мене боліла печінка, мені треба було підлікуватися!
Ірина : Треба було напередодні менше пити міцних напоїв, тоді б і печінка боліла менше! Я впевнена, що Аспарух цього не робив та й армії своєї не кинув ніколи б!
Костянтин : А твій коханий синочок, Прокопію? Зростили зрадника! Ти ще мені за це відповіси!
Прокопій : Імператоре…
Ірина : Не смій, Костянтине! Візантія не дала йому свого часу вибору. Він змушений був залишитися серед болгар! І скажи мені: хто сьогодні виглядів шляхетніше в своїй поведінці — ти чи Аспарух?
Костянтин : Щось ти дуже ним захопилася!
Ірина : Шкода, що не побачу його більше. Він дійсно гарний! Прокопію, скажи, ці тюрки, до якого із цивілізованих народів вони найближчі за походженням?
Прокопій : Думаю, що до персів, імператрице…
Ірина : Так. Він дійсно чимось схожий за зображеннями з персидськими царями часів великого Олександра. В ньому відчувається великий розум і здібності! Як би він загалом не зруйнував нашу імперію!
Костянтин (гнівно): Ти щось розійшлася! Не накликай біди, Ірино!
Ірина : Ми почуємо про нього найближчим часом! І не лише ми…

(Завіса).

(В шатрі Аспаруха на ложі, прикрита ковдрою, лежить Мітрі. Біля неї, підперши голову руками, сидить Адіке. До шатра вбігає Феофан).

Адіке (кидається йому в обійми): Коханий, нарешті ти повернувся! Я так боялася за тебе!
Феофан : Я вже все знаю, Адіке! Коли це сталося?
Адіке (зітхаючи): Три дні тому. Над немовлям ми вже провели поховальний обряд, далі чекати було неможливо!

Феофан : Це був хлопчик?
Адіке : Так. Він захлинувся. Пологи дуже затяглися. На допомогу ми скликали всіх − і повитух і жриць − але ніхто нічого не міг зробити! Бідолашна, вона весь час кликала Аспаруха! (Плаче).
Феофан (у відчаю): Господи! Ти хоч йому цього не кажи! А для Мітрі є хоч якась надія?
Адіке : Ніякої. Все давно готово для поховального обряду. Ти подивися на неї — ми думали, що вона помре ще вчора… Але її утримує бажання побачити Аспаруха! Вона хоче щось йому повідати…
Феофан (у відчаю): Адіке, я перший раз не знаю, що робити…Він цього не витримає!
Адіке (опустивши голову): Не знаю… А де Аспарух?
Феофан : Його затримали у слов'янському поселенні, що поряд з нами. Сестра князя Доброгоста наполягла, щоб ми туди заїхали. Він зараз повинен бути тут. Він весь час рвався додому, його мучили страшні передчуття…
Адіке : І недаремно… Зараз він повернеться, а тут більше немає ні дружини, ні очікуваного сина!

(До шатра вбігає Аспарух. Його обличчя бліде. Він зупиняється біля входу).

Феофан : Аспаруху…
Аспарух (не дивлячись на нього): Мені вже все розповіли…(Сідає на ложі поряд з Мітрі і бере її за руку). Мітрі, я повернувся… Ти мене чуєш? (Повертається до Адіке зі страхом). Вона померла?
Адіке (підходить і схиляється до обличчя Мітрі): Ні, вона ще дихає.
Аспарух : Мітрі, прийди до тями, благаю тебе! (Трясе її за плечі).
Мітрі (розплющує очі): Ти повернувся… Хвала великій Тангра! Я дочекалася тебе, сонцеподібний…
Аспарух (у відчаю): Не можна було тут тебе одну залишати! Якби я був поряд, нічого б цього не трапилося!
Феофан (підходить і торкається плеча Аспаруха): Хане…
Аспарух (здригаючись від доторку): Краще відійди, Феофане! (Феофан відходить).
Мітрі (важко дихаючи): Мій хане…Мені важко говорити…Нагнися до мене, я повинна покаятися перед тобою…
Аспарух (нахиляється над нею і гладить по волоссю): Що ти хочеш повідати мені?
Мітрі : Я знаю, ти ніколи мені цього не пробачиш… Але дарма… Я все одно мушу розповісти…Не було батькові видіння великого Тангри, смерть Тейчіке була даремною…
Аспарух : Я вже це давно зрозумів і тому так боявся за тебе…Твій батько прирік на смерть не лише Тейчіке, але й тебе!
Мітрі : Я сама себе прирекла на смерть, мій хане…
Аспарух : Сама? Чому? Не розумію!
Мітрі : Я знала, що це неправда з самого початку… Я хотіла тобі розповісти, але батько залякав мене… Він сказав, що я помру страшною смертю… Але мені все одно судилося померти після його клятви… Якби мені тоді вистачило мужності розповісти про це тобі або сонцеподібному Кубрату, Тейчіке залишилася б живою і ти стільки б не страждав… Спробуй все-таки простити мене, мій хане…
Аспарух : Ти ні в чому не винна! Ти розплатилася за злочин свого батька своїм

життям і життям нашої дитини…(Закриває обличчя руками).
Мітрі (плаче): То був хлопчик, Аспаруху, я бачила його! Вибач мені, сонцеподібний, що я не змогла тобі залишити навіть дитини…Я чую голоси підземного світу… вони кличуть мене…Ти мене прощаєш?
Аспарух : Ніколи не було твоєї вини, Мітрі! Я хочу, щоб ти залишалась поряд зі мною! Не йди від мене, Мітрі!
Мітрі: Ти мене прощаєш, коханий…Ти завжди був великодушним…Хай тебе і далі береже великий Тангра!
Аспарух (піднімаючи її і пригортаючи до себе): Не йди від мене, Мітрі, не кидай мене! Я не переживу цього!
Мітрі : У тебе мокре від сліз обличчя… Ти плачеш, мій хане? Я ніколи не бачила, щоб ти плакав…Не треба плакати за мною…Ти подарував мені свою турботу… я цього не була варта…
Аспарух : Побудь зі мною ще хоч трохи, Мітрі, благаю тебе!
Мітрі : Я не можу, вибач мені…Відпускай мене, Аспаруху, благаю…Мене кличуть…Скажи, що відпускаєш мене…
Аспарух (стримуючи ридання): Я відпускаю тебе…до великого Тангри …
Мітрі : Дякую, коханий…Хай боги благословлять ту землю, по якій ти ходиш (вмирає).

(Аспарух кладе її на ложе, відкидає з обличчя волосся і довго дивиться на неї. До шатра вбігає Курдим).

Курдим : Мітрі! Дочко моя!
Аспарух (різко піднімаючись): Не підходь до неї!
Курдим : Вона моя дочка!
Аспарух : Біля тіла жертви немає міста вбивці! Ти позбавив мене в цьому світі двох моїх жінок і двох дітей! Вийди зараз же з мого шатра! (Виймає з піхов меча). Не то я відрубаю тобі голову прямо тут!

(Курдим виходить. Аспарух повертається до тіла Мітрі).

Адіке : Хане! Все готово для здійснення обряду. Пусти нас до неї. Її треба винести до усипальниці й омити.
Аспарух : Ні! Ніхто, окрім мене, більше не доторкнеться до її тіла! Я все зроблю сам! (Піднімає Мітрі на руки і виносить із шатра).
Феофан : Адіке! Піди, хоч здалеку простеж, що він буде робити! Я боюся за нього…
Адіке : Я теж, Феофане…(Виходить).
Феофан : О мій Боже! Вибач, що рідко звертаюся до тебе останнім часом! Все мені ніколи…Але благаю тебе, Аспарух — велика людина — не відмов йому в мужності і силах у цей жахливий час!

(До шатра входить Тервел. Феофан здригається від несподіванки).

Феофан : Я очам твоїм не вірю: це ти Тервеле? Як ти тут опинився?
Тервел : Мені сказали, що в Аспаруха померла дружина і він здійснює обряд. Також мені сказали, що ти тут. Я вирішив прийти до тебе.
Феофан : Правильно вирішив. У Аспаруха велике горе. Нехай він побуде один. Так що тебе змусило вернутися до нас?
Тервел : Рід Карвана вирішив об'єднатися з мадярськими племенами. Ми

зустрілися з ними за Карпатськими горами. Я не погоджувався на це. Ти пам'ятаєш, наш батько не хотів, щоб болгари розчинилися серед інших племен. Він хотів зберегти чистоту болгарської крові.

Феофан : Так. Аспарух свято цього дотримується. Він каже, що з іншими племенами можливі лише тимчасові союзи.

Тервел : Брати з роду Карвана мене і слухати не захотіли. Мене мало не вбили! Потім відпустили і сказали, щоб я повертався до свого роду Дуло і більше ніколи не з'являвся в Карпатах, інакше вони мене таки вб'ють. Я вас шукав майже рік.

Феофан : Так, тут хочеш чи не хочеш, а повіриш у пророцтва! Пригадуєш, Тейчіке казала, що доля роду, який піде не Північ, дуже туманна.

Тервел : Пригадую… А як ти думаєш, Аспарух дозволить мені тут залишитися? Я ж усе-таки його старший брат!

Феофан : Побачимо…Думаю, що дозволить.

Тервел : А як він? Його болгари слухають?

Феофан : Ваш батько не помилився, коли передав усі роди Дуло під правління Аспаруха. Він дійсно природжений правитель. Лише б доля його хоч трохи жаліла!

Тервел : Я чув. Він виграв битву у Костянтина і збирається йти далі на Балкани.

Феофан : Збирається, аби сили йому вистачило…

(До шатра входять Доброгост і Милослава).

Милослава : Як добре, Феофане, що ти тут. Нам вже сповістили страшну новину! Нещасний Аспарух! Він весь час поривався додому. Він передчував…

Феофан : Так, він передчував… А я ще й посміювався над ним!

Милослава : Заспокойся, Феофане! Він не буде на тебе тримати зла. доки я була з вами в дорозі, то зрозуміла, що ви рідніші, ніж брати!

Феофан : Брати… Доброгосте, Милославо, познайомтися з рідним братом Аспаруха, ханом Тервелом!

(Доброгост і Милослава вклоняються Тервелу).

Доброгост : Ми заключили з сонцеподібним Аспарухом угоду про військовий союз. Ми хочемо обрати його полководцем усіх слов'ян і болгар.

Тервел : Хіба слов'ян так мало?

Доброгост : Ні. Нас більше, ніж болгар. Але в нас немає такої зброї, як у вас. І люди наші вірять у непереможну силу твого брата!

Феофан : Як ти тільки-но прекрасно сказав: люди ваші в нього вірять! Треба обов'язково повторити це Аспаруху!

Доброгост : Я готовий хоч зараз!

Феофан : Ні, зараз не час для таких розмов. Але дні за три буде в самий раз! (Зітхає). Ви всі втомилися. Йдіть до мого шатра. Адіке приготує вам вечерю. А я почекаю Аспаруха тут. Не можна залишати його одного.(Входить Адіке). А ось і моя дружина!

Адіке : Все закінчилося. Він здійснив обряд і зараз іде сюди.

Феофан : Ти вчасно повернулася. Забирай гостей і веди їх до нас. На мене не чекайте.

(Всі виходять за Адіке. Феофан залишається один).

Феофан : Люди люблять тебе і вірять в тебе, Аспаруху!

(Входить Аспарух і зупиняється біля входу).

Аспарух : Я нікому не дав доторкнутися до її тіла! Вона була гарна в смерті, як її

богиня… вони не зробили з нею того, що зробили з Тейчіке!
Феофан : Вона була чудова і в житті і в смерті. (Підходить до Аспаруха і обіймає його. Аспарух ридає). Поплач, хане! Виплач усі свої страждання! Я знаю, це перші сльози в твоєму житті. Може так довго тобі було важко тому, що ти не оплакав смерті Тейчіке.
Аспарух (відсторонюючись і витираючи очі): Феофане, це була друга і остання жінка в моєму житті. Більше спроб не буде.
Феофан : Мабуть так… Але ми всі дуже любимо тебе, Аспаруху! В тебе вірить твій народ, слов'яни готові тебе обрати над собою! І твій Тервел повернувся до тебе.
Аспарух : Тервел тут? Невже рід Карвана загинув?
Феофан : Заспокойся! Живий рід Карвана! Просто вони об'єдналися з мадярами і прогнали Тервела.
Аспарух : Все збувається так, як казала Тейчіке… Сьогодні останній день другої весни…Не можна було ставити Тервела над великим родом і батько це розумів. Але обирати було ні з кого!
Феофан : Давай поскакаємо до річки, хане! Подихаємо тим повітрям, помовчимо, як ти любиш.
Аспарух (дивиться уважно на Феофана): Як же ти мене вивчив за ці роки…За кілька хвилин поскакаємо. А зараз збери чоловіків і доведи до їх відома, що я на завтра оголошую полювання! І Курдима запроси.
Феофан : Яке може бути завтра полювання в твоєму стані! Не вигадуй нічого такого!
Аспарух (гірко посміхаючись): Я себе почуваю здоровим!
Феофан (благально): Аспаруху…
Аспарух : Тут ще я — хан! Роби те, що я тобі наказав! (Вибігає).
Феофан : Нічого я тебе не вивчив за ці роки, сонцеподібний! Мабуть я ніколи до кінця не зрозумію, що робиться в твоїй голові!

(Завіса).

(В своєму шатрі за невисоким столом сидить Аспарух і щось малює крейдою по широкій дошці. Входить Феофан. Аспарух встає йому на зустріч і радісно обіймає його).
Феофан (стримано): Ти кликав мене, сонцеподібний?
Аспарух : Так, Феофане! Дуже радий бачити тебе. Ти щось уникаєш мене останнім часом…
Феофан : У тебе багато справ і без мене, хане. Я радий, що в тебе з'явилися нові друзі, що ти виношуєш нові плани, що горе не зламало тебе так, як я боявся.
Аспарух : Не ображайся на мене, Феофане! Ти був і є моїм єдиним другом, а те, що проводив більше часу з Тервелом і слов'янами, то лише тому, що намагався відволіктися від свого горя. Мені й досі соромно перед тобою за мої страхи й за мої сльози! Хан не повинен так поводитися.
Феофан : Я вважав, що друзів у горі не соромляться. Я ніколи не соромився розповідати тобі свої думки.
Аспарух (важко зітхнувши): Мабуть я щось не те говорю, Феофане…
Феофан : Мабуть не те, Аспаруху… Для чого тоді ти вигадав те полювання? Чому не сказав мені, що просто хочеш вбити Курдима! Ти думав, я одразу не зрозумію,

що його смерть була не випадковою під час полювання? Якщо ти дійсно правитель, то повинен був здійснити над ним суд, а не чинити розправу. Ти знав, що я все розумію і що думаю з цього приводу. Тому ти став уникати мене. А потім вже й мені не дуже хотілося тебе бачити. Насильно другом не будеш!

Аспарух : Вибач мені, Феофане, я більше не можу без тебе. Поглянь на мене уважно, друже!

Феофан (зітхнувши): Я вже звернув давно увагу, як ти посивів, Аспаруху, і які болісні зморшки з'явилися у тебе під очима… І раз я тут сьогодні, то я тебе вже вибачив… Будемо вважати, що цього року непорозуміння просто не було!

Аспарух : Мабуть десь глибоко в своїй душі ти вважаєш мене дикуном…Не заперечуй, бо багато в чому я й сам себе ним відчуваю! Але не думай, що я не розумію, яке на мою долю випало щастя, що я зустрів тебе! Мене просто б уже не було, якби не ти… Ну добре, не то знову на очі навертаються сльози! Досить раз у житті розслабитися і це почнеться постійно. Поговоримо про справи!

Феофан (дивлячись на малюнок на дошці): Ти хочеш вести народ на Балкани?

Аспарух : Так. І мені потрібна твоя допомога! Повернемося до твоєї картографії. Я хочу збудувати на Балканах місто, яке б було природно укріплено горами і морем! Це нас врятує під час будівництва, це нас буде рятувати і після нього. Чи знаєш, друже, ти таке місце?

Феофан (задумавшись): Мабуть, знаю. І головне, це місце ще незаселене! Але є одна перепона…

Аспарух : Яка?

Феофан : Це місце майже на кордонах з містами Візантії.

Аспарух (махнувши рукою): Це нам не завадить! Костянтин уже готується до нової війни зі мною. Та цього разу з нами виступлять всі сім слов'янських родів, а можливо ще й сівери!

Феофан : Ти так впевнений у допомозі слов'ян?

Аспарух : У них немає вибору. Без нас Візантія просто їх знищить! А якщо не Візантія, то франки або хозари. Їм краще тулитися до нас.

Феофан : Мабуть ти правий…

Аспарух : Відчувається, що ми довго з тобою не спілкувалися. Сьогодні прибудуть Доброгост і Милослава, прийде Тервел. Приходь і ти.

Феофан : Прийду, Аспаруху.

Аспарух : А дуже далеко добиратися до цього укріпленого місця?

Феофан : Далеко. Перехід через Балкани буде небезпечним. Але потім, я думаю, це себе виправдає!

Аспарух : Я, як завжди, повністю довіряюсь тобі, Феофане.

Феофан (посміхаючись): А що Милослава? Вона останнім часом нерідко в тебе буває і я бачу, що тобі приємне її товариство…

Аспарух (сміється): Не вигадуй собі нічого такого, Феофане. Ми з нею друзі, як і з тобою. (Стає серйозним). Смерть Мітрі була для мене водночас і кінцем і одужанням: кінцем сподівань на щастя звичайної людини, яка хоче мати сім'ю; одужанням, як правителя, якого не можуть більше відволікати власні нещастя від тої місії, яка на мене покладена богами, батьком і Тейчіке. А Милослава — славна дівчина. Та навіть коли б я не пережив всіх цих нещасть, я б все одно з нею не одружився.

Феофан : Чому?
Аспарух : Вона не нашої крові. А мій батько стояв за чистоту нашого роду!
Феофан : А тобі не здається, що ти їй дуже подобаєшся?
Аспарух : Я не думав і не хочу думати про це! Вона — прекрасний воїн. Серед наших жінок я такої не зустрічав. А як Адіке? Давно з нею не говорив!
Феофан : У нас все добре. Ти б зайшов до нас.
Аспарух : Тепер зайду і не далі, як завтра!

(До шатра вбігає Милослава. Вона дуже схвильована).

Милослава : Хане! Мені потрібно поговорити з тобою на одинці! Вибач мені, Феофане.
Аспарух : Йди ненадовго, Феофане, ти мені ще потрібен!
Феофан : Добре. (Виходить).
Аспарух : Що трапилося?
Милослава : Хане! Наші брати — Доброгост і Тервел домовилися між собою про мене! Тервел хоче зі мною одружитися і Доброгост дав йому згоду. (Хапаючи Аспаруха за руки). Врятуй мене, хане, я не кохаю Тервела, я не хочу цього шлюбу!
Аспарух : Заспокойся, Милославо! Цього шлюбу не буде. Я його не допущу. Я не дозволю Тервелу одружитися зі слов'янкою і тебе я неволити нікому не дам!
Милослава : Мій хане! Я не хочу більше мовчати, ми вже знаємо одне одного рік. Я не хочу більше цього приховувати… Я кохаю тебе!
Аспарух : Феофан мене вчасно попередив…(Забирає руки). Милославо, послухай мене! В моєму житті більше не буде жодної жінки. Я прийняв таке рішення і так буде! Але якби я його й не прийняв, то однаково б не допустив, щоб болгари ріднилися зі слов'янами. Я завжди говорив, що наш союз тимчасовий, а далі ми будемо жити, як дружні сусіди.
Милослава : Ти думаєш, я сподівалася від тебе на якусь взаємність? Звичайно, ні! Я просто хочу, щоб ти знав про моє кохання до тебе і не дозволив нікому розпоряджатися моїм життям! Не бійся моєї любові, Аспаруху. Я просто хочу бути поряд з тобою завжди. Дозволь мені поселитися в вашому таборі у своєму власному шатрі. А тебе я буду турбувати лише у справах.
Аспарух (стурбовано): Для чого це тобі, Милославо? Ти юна і гарна! Для чого тобі прирікати себе на самотність? Ти скоро мене зненавидиш!
Милослава : Ніколи! Я обрала для себе свій шлях. Краще кохати без взаємності такого, як ти, ніж стати дружиною будь-кого іншого!
Аспарух (зітхнувши): Я не заздрю тобі, Милославо. Ти обрала собі важкий шлях і не кращого друга поряд із собою!
Милослава : Так ти мені дозволяєш залишитися в таборі болгар?
Аспарух : Хіба можна не дозволити чогось такій, як ти? Ти ж все одно б залишилася!
Милослава : Ти зробив мене сьогодні найщасливішою жінкою! (Нахиляється у пориві і цілує йому руку).
Аспарух : Більше ніколи цього не роби! Не те, я прийму інше рішення!

(Входять Тервел, Доброгост і Феофан).

Доброгост : Ти чому тут, Милославо? Чому не дочекалася нас?

Аспарух : Вона має право зустрічатися зі мною, коли сама побажає! Від цього дня я її ввожу до складу військових радників.
Тервел : Але ж вона жінка, Аспаруху!
Аспарух : Вона ще й воїн і показала себе достойною в бою!
Доброгост (обурено): Але ж вона моя молодша сестра і я вирішую її долю!
Аспарух (спокійно): Якби ми з Феофаном не повернули її з Візантії, в тебе вже б давно не було сестри! Послухай мене, Доброгосте. Хіба не ви з князями поставили мене над усіма слов'янами? Хіба ви не залишили за мною право самому приймати рішення? Відповідай!
Доброгост : Так, сонцеподібний! Ми прийняли всі твої умови…
Аспарух : Милослава залишиться тут, у таборі болгар. Вона тут буде мати окреме житло і сама розпоряджатиметься своєю долею!
Тервел : Чи не тому це, сонцеподібний, що вона тобі подобається і ти хочеш зробити з неї свою коханку?
Аспарух (гнівно): Ні, це тому, брате, що ти швидко забув про настанови нашого батька, збираєшся одружитися зі слов'янкою та ще й без її волі! доки я ще тут хан, доки я живий, цього не буде! А Милославу я беру до військової ради і під своє покровительство! І не дивися на мене так, Тервеле! Зараз з тобою говорить не брат, а великий хан Болгарії і Славії!
Тервел (опускаючи очі, зло): Як скажеш, сонцеподібний!
Доброгост : Навіщо ти будеш тут її тримати, якщо все одно ніколи не одружишся з нею? Люди будуть вважати її твоєю коханкою!
Аспарух : Якщо б сонцеподібний хан побажав би зробити твою сестру коханкою, ти також повинен був сприйняти це за честь! (Сідає). Але цього ніколи не буде. І мій народ знає свого правителя. А тут вона залишається тому, що в іншому місті ви не дасте їй спокою!
Доброгост: Раз така твоя воля, сонцеподібний, нехай буде так!
Аспарух (стомлено): Сідай поряд з нами, Милославо!
Милослава : Дякую, сонцеподібний!
Аспарух : Я покликав вас ось для чого: до мене дійшли вістки, що за кілька днів Костянтин виступає зі своєю армією на богар. За рік він відновив сили! Ми повинні виступити за два дні і перейти Балкани раніше, ніж там буде армія імператора.
Феофан : Це буде дуже важко, сонцеподібний…Дорога не близька!
Аспарух : Тоді виступаєм за день!
Доброгост : Хане! Наші люди не встигнуть зібратися в дорогу!
Аспарух : Мусять встигнути! Зараз вирішується вся наша подальша доля: або імперія визнає нас і ці землі стануть нашими й на них будуть жити діти наші, або ми всі загинемо чи станемо негідними життя рабами!
Феофан : Аспарух правий, тягнути далі не можна! Якщо ми перейдемо через Балкани і вийдемо до моря, армія імператора зможе добратися до нас лише через розщелину. Це означає, що бій вони ніколи не виграють!
Аспарух : Ми вимотаємо сили суперників, а тоді дамо їм відкритий бій і знищимо! Якщо це вдасться, то ми збережемо майже всіх наших людей! Що скажеш, Доброгосте?
Доброгост : Ми поспішимо, Аспаруху. Ми віримо в тебе! Треба оповістити всіх

князів! (Встає).
Аспарух : Так, поспіши оповістити!
(Доброгост і Милослава виходять. Тервел підходить до Аспаруха).
Тервел : Сьогодні вдруге ти перейшов мені дорогу і зруйнував всі мої плани!
Аспарух : Думай більше про Болгарію, а не про свої плани!
Тервел : Мені вже багато весен, а в мене немає своєї сім'ї!
Аспарух : А в мене її вже ніколи й не буде…Тервеле! Ти повернувся до мене і я тебе прийняв. Якщо ти й далі будеш зі мною, то коритимешся моїй волі, запам'ятай це!
Тервел (зі злостю): Я це постійно пам'ятаю! (Виходить).
Феофан : Сьогодні, Аспаруху, ти нагадав мені свого покійного батька!
Аспарух : Дякую за підтримку, Феофане.
Феофан : Не варто…Уявляю, як зараз Костянтин готується до своєї чергової промови перед армією, яка почнеться приблизно так: „Воїни великої і непереможної Візантії! Якийсь низький і нечестивий варвар веде своє плем'я на наші священні землі! Священним обов'язком нашої великої землі є знищення його!" І багато ще чого такого (Сміється).
Аспарух (сумно): Я не промовець і не оратор, Феофане! Але я так скажу своїм воїнам: ми пройшли довгий шлях, щоб не загинути і досягли цих земель, зворотної дороги нам немає! Якщо ми їх не відвоюємо, то всі загинемо. Але якщо все-таки доля відвернеться від нас, то я загину разом з вами і за вас!
(**Завіса**).

ДІЯ ІІІ.
ПІДСУМОК ЖИТТЯ.

(Константинополь — Пліска, 693 рік)
(У своєму кабінеті за столом сидить Костянтин і щось пише. Потім встає, дістає зі скрині амфору з вином, наливає собі повний кубок і залпом осушує його. Заходить Ірина. Вона тримає в руках пергамент. Ірина уважно дивиться на Костянтина).

Ірина : Знову п'єш? Невже в тебе не вистачає серйозних справ?
Костянтин : Яке тобі до мене діло? Ти живеш своїм життям, от і живи!
Ірина : Дуже шкода, що в нас з тобою ніколи не було ні спільного життя, ні спільних інтересів!
Костянтин : Раз ти сюди прийшла, то тобі від мене щось треба? Просто так ти не приходиш…
Ірина : Звичайно. Прокопій написав ще одне прошення на твоє ім'я. Він благає тебе випустити Феофана із в'язниці.
Костянтин : Цього зрадника? Ніколи!
Ірина : Послухай, Костянтине, чи є його провина в тому, що в юні роки його доля закинула до болгар і що він там знайшов свій дім?
Костянтин : Як він смів сюди повертатися, переступати священні кордони імперії?
Ірина : Ти ж знаєш, його повідомили, що батько помирає! Який син не ризикне всім, щоб іще хоч раз побачити свого батька?
Костянтин : Який він син? Скільки років змушував свого батька страждати!
Ірина : Хороший син, раз насмілився повернутися!

Костянтин (зі злістю): А ще твій Феофан кращий друг і вчитель цьому варвару, який тероризує нашу імперію вже дванадцять років?
Ірина : Аспарух — вже давно не варвар, як би цього тобі не хотілося! Він побудував на Балканах одну з могутніших у світі столиць, він відкрив у Плісці школи, де навчає дітей грецькій грамоті! Навіть грецьке місто Одесас добровільно перейшло під його опіку і тепер зветься Варною. Сам Папа Григорій II вніс його до своєї хроніки під іменем Есперіха.
Костянтин : Звичайно! А ще Папа вніс до своєї хроніки, як цей „Есперіх“ тричі розбив війська великої Візантії і покрив моє ім’я ганьбою!
Ірина (презирливо): У цьому звинувачуй себе і своїх „великих“ стратегів!
Костянтин : Шкода, що тоді цей варвар не захопив тебе і не одвіз до свого табору! От би я сьогодні порадів!
Ірина : Приємно, що тебе ще щось може радувати, окрім вина…
Костянтин (розпиляючись): Цей варвар набудував по всім Балканам своїх укріплених міст, тепер зводить Преслав мало не під стінами Константинополя!
Ірина : Ти мав би бути йому вдячним! Якби не його фортеці, хозари вже б давно були тут. І воював би з ними не він, а ти! Та й на наші міста він ні разу не нападав.
Костянтин : Але я плачу йому вже десять років данину! Такого ніколи не було в історії імперії!
Ірина : Ну, данину ти сам з переляку почав йому платити. Хоча очевидної загрози не було. Він просто захищався від твоїх нападів.
Костянтин : А за цим всім стояв Феофан! Це він його вчив!
Ірина : Якщо людина не має вродженого таланту (дивиться уважно на Костянтина), то ніякі академії їй не допоможуть!
Костянтин (здригнувшись від її погляду): Ти це про мене? Господи, для чого я тоді на тобі одружився! Попереджали ж мене, що не буде толку від жінки, що на двадцять років молодша!
Ірина : Як мені це набридло! Облишимо наші особисті стосунки. Я прийшла ще раз просити за Феофана! Відпусти його.
Костянтин : Відпустити…Кажуть, він у в’язниці хроніку почав писати про Аспаруха і болгар. Ще мені цього не вистачало! Це ти йому постачаєш пергамент?
Ірина : Я. І хроніку він пише цікаво. Вона перша з того, що я за десять останніх років прочитала з інтересом! Не ті панигирики, які тобі пишуть придворні історики.
Костянтин : Боже, як же ти мене ненавидиш!
Ірина : А за що мені тебе любити?

(Входить Прокопій. Він дуже постарів і згорбився).

Прокопій : Я приніс тобі радісну звістку, імператоре! Сподіваюся, що після неї ти відпустиш мого сина.
Костянтин : Що ж це за така звістка?
Прокопій : Аспарух помирає! За кілька днів його не стане.
Костянтин (піднімаючи руки й очі вгору)! Слава Господу нашому! Ця звістка дійсно варта десяти років життя!
Ірина : Як помирає? Що з ним трапилося?
Прокопій : На Пліску напали хозари. Аспарух розбив їх повністю і гнав аж до Балканського хребта! Та в останню хвилину його ранили стрілою!

Костянтин : Ранили стрілою? То де гарантія, що він помре? Наскільки я знаю, на цьому Аспаруху живого місця немає! А він кожного разу одужує!
Прокопій : Цього разу йому не вдасться одужати. Я бачив нашого Феодосія, який зараз за посла в Рашці, то він сказав, що бачив, як Аспаруха непритомного везли до Пліски. Він зупинився поговорити з Тервелом і той йому повідав, що стріла, якою поранили Аспаруха, була отруйною! За кілька днів його не стане!
Костянтин : Це варто відзначити! (Дістає амфору з вином).
Ірина : Я не розумію, чому ти радієш, Костянтине! У Аспаруха не було спадкоємців, тепер до влади прийде Тервел! Замість освіченого й розумного правителя прийде справжній дикун!
Костянтин : А мені що до цього? Радію, бо одним ворогом стало менше! (Випивають з Прокопієм по кубку). В честь такої новини звільняю твого Феофана! Зараз піду, розпоряджуся! (Йде).
Ірина : Ти хоч розумієш, Прокопію, яка це трагедія для твого сина?
Прокопій : Я не хочу про це думати. Головне, що він буде вільним! Я завинив перед ним: він, ризикуючи життям, приїхав мене провідати, бо думав, що я вмираю! Я одужав, а він уже цілий рік сидить у в'язниці!
Ірина : Не знаю, що зараз для нього буде легше, в'язниця чи така новина…
Прокопій : Я нарешті обніму свого сина, імператрице!
Ірина : Послухай, Прокопію, я дуже хочу тебе попросити…
Прокопій : Я з радістю готовий тобі служити! Ти стільки клопотала про мого Феофана…
Ірина : Зустрінешся з ним, а потім дай мені побути з Феофаном не одинці. І дуже прошу тебе, не кажи йому, що Аспарух помирає!
Прокопій : Добре, імператрице, лише довго не затримуй Феофана.

(Повертається Костянтин).

Костянтин : Зараз приведуть сюди вашого Феофана. Можете радіти! Потім хай він забирається звідси і на очі мені якнайменше показується! А я піду в залу до стратегів, бо з ним зустрічатися бажання не маю. (Йде).
Прокопій : Боже, хвала тобі! Мені навіть не віриться, що я зараз побачу сина!
Ірина : Я бачила його часто у в'язниці, але поговорити мені з ним не вдавалося…

(Входить Феофан. Одяг на ньому брудний і потертий. Кидається в обійми Прокопію).
Феофан : Батьку! Тобі вдалося таки мене витягнути з в'язниці! Я знаю, як це було не легко…
Прокопій : Дякуй не лише мені, а й імператриці.
Феофан (вклоняючись): Дякую тобі, Ірино!
Прокопій : Імператриця хоче з тобою поговорити. Я піду і буду чекати на тебе дома.
Феофан : Вибач, батьку, але я прямо звідси хочу вирушити до Пліски. Ні Аспаруху, ні моїй сім'ї нічого про мене не відомо. Пропав рік назад і все! Моя дружина мабуть збожеволіла від горя!
Прокопій : Як? Ти не залишишся тут зі мною в нашому домі?
Феофан : Батьку! В мене є моя сім'я і моє життя. Я хочу повернутися до свого дому! А тут вже давно не мій дім…

Прокопій (благально): Сину! Хіба ти поїдеш прямо в ніч? Залишися хоч переночувати!
Феофан : Ні! Я мушу їхати зараз.
Прокопій (плаче): Тоді прощай, сину мій, мабуть більше вже не побачимося!
Феофан : Прощай, батьку…(Обнімає його). Але щось мені підказує, що ми все-таки прощаємося не назавжди!

(Прокопій виходить. Феофан дивиться йому вслід).

Ірина : Присядь, Феофане. Я хочу з тобою поговорити.
Феофан : Слухаю тебе, Ірино! (Сідає поряд з нею).
Ірина : Я прочитала твою „Хроніку болгар“ і була просто вражена нею.
Феофан : Дякую тобі. Але я її ще не дописав.
Ірина : Усе, написане тобою, нехай зберігається поки-що в мене, так буде надійніше. А також я хочу, щоб мій син і його майбутні діти знали, як створювалася Болгарська держава і хто її створював.
Феофан : Дуже тобі вдячний. Я думаю, хай дійсно вона поки-що в тебе побуде. Я не знаю, чи вдало доберуся до Пліски.
Ірина : Я знала, що ти приймеш рішення відразу виїхати звідси. Тому й вирішила не відкладати розмови. Скажи, це все істинна правда, що ти пишеш про Аспаруха? Він дійсно такий?
Феофан : Я не встиг описати ще й половини здійснених ним справ. Такі, як він, народжуються раз на тисячоліття!
Ірина : Пройшло дванадцять років з того часу, як я його бачила. Скажи, він дуже змінився, чи все ще такий гарний?
Феофан (сміється): Все такий же гарний. Лише дуже посивів. Це в нього почалося після смерті дружини.
Ірина : Його повинні кохати жінки…Чому він не одружився вдруге?
Феофан : Жінки дійсно в нього закохуються. Та лише він з ними тримає відстань. Його голова зайнята могутністю своєї держави. А трагедій він достатньо пережив у юності!
Ірина : Вони дійсно вчинили таке з його першою коханкою, як ти описуєш?
Феофан : Так, та ще й у нього на очах.
Ірина : Скільки тоді йому було років?
Феофан: Двадцять. Він мій ровесник.
Ірина : В такому віці дійсно не кожний зможе таке пережити і не зламатися. Він, мабуть, завжди був сильною людиною?
Феофан : В такому віці, Ірино, він став правителем свого народу! І повір, Візантії б уже не було, якби він стільки раз не стримував власними силами наступ хозар.
Ірина : Я це знаю. (Встає і дістає зі скрині невисоку золоту корону). Подивися, Феофане, це золотий вінок переможця. Мій дід отримав його від Папи Григорія Великого за перемогу над військами лангобардів під Римом. Я його дарю твоєму Аспаруху. Скажи йому, що це від мене. А також скажи, що Папа Григорій II називає його великим Есперіхом і мріє навернути на християнство.
Феофан (бере вінок, зі сльозами): Дякую, Ірино, це велика честь для мого друга, та ще й з твоїх рук! Я все обов’язково передам.

Ірина : Ще на хвильку затримаю тебе, Феофане. (Торкається його плеча). Чи знав ти тоді, перед поїздкою з батьком до Болгарії, що я кохала тебе.
Феофан : Я здогадувався. Але я знав, що ти маєш стати дружиною імператора.
Ірина : Я б ніколи нею не стала, якби ти вчасно повернувся!
Феофан : Що зараз про це говорити. Доля розпорядилася інакше. В тебе підростає син, майбутній імператор. Виховай його достойним!
Ірина : В тебе є діти, Феофане?
Феофан : Ні. Але ми з Адіке виховуєм двох чужих. Їхні батьки загинули, коли ми переходили Балкани.
Ірина : Але чужі, це не свої! Невже тобі не хотілося мати власних дітей?
Феофан : Ми з Адіке й так щасливі. Після того, як померла в пологах дружина Аспаруха, я не хотів для себе таких випробувань.
Ірина (підводиться): Прийшов час прощатися! Чи побачимося ще? Поцілуй мене, Феофане, на прощання. (Феофан обнімає її. Вони цілуються). В юності я так мріяла про цей поцілунок. Іще я шкодую, Феофане, що ти тоді не забрав мене з собою до болгарського табору або не вбив. Не було б так безцільно прожите це життя!
Феофан : Не говори такого, в тебе є син.
Ірина (зітхнувши): Я накажу тобі зараз сідлати в дорогу трьох коней.
Феофан (здивовано): Для чого так багато?
Ірина : Бо ти їх усіх загониш після моїх останніх слів. Феофане, Аспарух помирає… Ти повинен встигнути добратися до його смерті!
Феофан (не вірячи): Як, помирає? Що трапилося?!
Ірина : Хозари ранили його отруйною стрілою. Він протягне два-три дні.
Феофан (у відчаї): Я повинен встигнути! Де твої коні? Накажи дати коней!
Ірина : Гони їх без жалю! Ходімо! (Вибігають).

(Завіса).

(Низькі зводи кам'яної будівлі. На ложі лежить Аспарух. Очі його закриті. Він важко дихає. Поруч сидить заплакана Милослава. Входить Адіке).
Адіке : Ну як, він так і не приходив до тями?
Милослава : Ні. Адіке, мені так би хотілося, щоб він ще хоч раз розплющив очі, хоч би ще раз із ним поговорити!
Адіке : Будемо сподіватися. Я принесла холодної води: змочи рушник і приклади йому до лоба. (Торкається голови Аспаруха). Прямо горить!
(Милослава змочує рушник і прикладає його до лоба Аспаруху. Він стогне і відкриває очі).
Милослава : Мій хане! Ти впізнаєш мене?
Аспарух (пробує піднятися): Милославо! Виходить, я ще живий? Як я опинився вдома?
Милослава (укладає його на подушки): Я привезла тебе сюди.
Аспарух (намагаючись збагнути): Я пам'ятаю — стріла попала мені в плече, я її витяг лівою рукою… поранення було несерйозним…А наступної миті все почорніло довкола…Мене наче кинули до глибокого підземелля…Але я чув голоси: твій, Доброгоста, Славомира, та не міг зрозуміти, де ви?
Милослава : Ти був у дивному стані: він нагадував марення…
Аспарух : Милославо, скажи, я помираю?

Милослава (плаче): Вони поранили тебе отруєною стрілою, хане…
Аспарух : Отже, я вмираю…Але в мене нічого не болить, лише дихати важко і все пливе перед очима… Допоможи мені сісти…
Милослава (стурбовано): Може б ти краще лежав, сонцеподібний?
Аспарух (рішуче): Ні! Я хочу сісти! І я не хочу зустріти смерть у ліжку! (Милослава допомагає Аспаруху сісти і підкладає йому під спину подушки). І ти, Адіке, тут?
Адіке : Моє місце біля тебе, мій хане.
Аспарух : Дякую… А Феофан так і не повернувся?
Адіке (плаче): Не повернувся… Вони мабуть вбили його!
Аспарух : Мабуть так… Не треба мені було тоді його відпускати…Навіть вмерти поряд нам не вдалося! (Заплющує очі).
Милослава (злякано): Аспаруху…
Аспарух (знаходячи її руку): Все добре…Я ще не йду…Просто перед очима все пливе…
Милослава : Адіке, принеси, будь-ласка ще холодної води! В нього посилюється жар. Я боюся, щоб він знову не знепритомнів! (Адіке виходить).
Аспарух : Яка в тебе холодна рука, Милославо…
Милослава : Ні, мій хане, це просто в тебе дуже гаряча! (Цілує йому руки).
Аспарух (болісно посміхається): Ти цілуєш мені руки, а в мене навіть немає сили тобі це заборонити…
Милослава (благально): Не гони мене від себе хоч сьогодні, сонцеподібний…
Аспарух : Не буду…Я хочу померти біля тебе, Милославо. Після від'їзду Феофана ти залишилася в мене тут єдиною близькою душею… Поклади мені свою руку на голову, вона така холодна…
(Милослава цілує його в чоло і в очі потім кладе руку на лоба).
Аспарух (не відкриваючи очей): Які забуті відчуття…Прости мене, Милославо, що через мою відчуженість ти не змогла стати жінкою, мати дітей…
Милослава : Всі ці десять років я була щасливою поряд з тобою. Ти дійсно був, як сонце, що осяювало моє життя! Я відчувала тебе своїм чоловіком, хоча ми з тобою ніколи не були близькі. Ніколи поряд з тобою за ці десять років не було жодної жінки, окрім мене. І ти ніколи не дав мені приводу для ревнощів. Ти займався великими справами і радився лише з Феофаном і зі мною…Лише іноді я хотіла побачити в твоїх очах хоч трохи кохання до себе…
Аспарух (бере її руку в свої): Я, мабуть-таки, кохав тебе, Милославо… Але кохав так, як мені було зручно…Бо не хотів переступати цей болісний поріг, який переступив двічі. Я знав, що без нього легше розставатися…Може тому ми й не розсталися, а були десять років поряд. Але ти заслуговувала на кращого супутника життя, ніж я…
(Вбігає Феофан і зупиняється, як вкопаний, біля входу).
Феофан (зі страхом): Він ще живий?
Милослава : Так…
Аспарух : Феофане, це ти? Ти живий? Ти повернувся до мене…(намагається встати).
Феофан : Сиди, мій хане, не розтрачуй даремно сил! (обіймає його).
Аспарух : Ще трохи посиджу… Боги милостиві до мене! Я помру в оточенні найближчих друзів…І раз ти повернувся, то я помру не на ложі! Ти допоможеш мені одягнутися і відведеш мене до моря…

Феофан : Я зроблю, як ти накажеш…Але я думаю, що ще у нас час є…Ти не так погано вже й виглядаєш!
Аспарух (посміхається): Впізнаю мого найближчого друга…Ти ніколи не дозволяв мені впадати у відчай! Навіть зараз змусив посміхнутися…Але часу в мене не так багато, як тобі здається…Чому тебе так довго не було?
Феофан : Мене майже рік протримали у в'язниці. Лише завдяки прошенням мого батька заступництву імператриці Ірини я живий і тут з тобою!
Аспарух : А імператриця — все така ж красуня, як і була?
Феофан : Така ж…(посміхається). Дивно, вона теж саме спитала про тебе!
Аспарух : Правда? Виходить, вона мене пам'ятає…Уявляю, як вони мене ненавидять там, в Константинополі!
Феофан : Лише не Ірина! Вона просила передати тобі ось це. (Виймає з суми золотий вінець і передає його в руки Аспаруху).
Аспарух : Золота корона? Від неї — мені?
Феофан : Це не корона, хане, а золотий вінець переможця! Його в Римі давали лише великим полководцям. Ним володів дід Ірини — великий візантійський стратег! А тепер — він твій!
Аспарух (зі сльозами): О Тангра! Виходить, про мене знають у світі! Виходить, для них я вже більше не варвар?
Феофан Ірина просила передати тобі, що навіть Папа Римський мріяв навернути тебе на християнство і вніс до своєї хроніки під іменем великого Есперіха! Так римляни на свій манер тебе називають.
Аспарух : Есперіх…Як ти мене втішив, друже…Якщо ти зустрінешся з Іриною, то передай їй від мене, що її увага − надзвичайна честь! Скажи, що мудрішої і прекраснішої жінки я не зустрічав у своєму житті…Шкода, що я сам уже не зможу їй цього сказати…
Феофан : Якщо ми зустрінемося з нею, обов'язково скажу!
Аспарух : Я пригадую, коли ти їй приставив до шиї меча, я злякався, що ти її вб'єш − такий у тебе тоді був рішучий вигляд! Але на якусь мить я зустрівся з нею очима і зрозумів, що вона нічого не боїться… І, навпаки, рада твоїм діям…Коли я помру, ти одягнеш на мене цей вінець.
Феофан (рішуче): Та ні, сонцеподібний, ти його одягнеш за життя! Прямо зараз! Допоможи, Милославо! (Милослава одягає на Аспаруха вінець). Який ти гарний в ньому!
Милослава: Так, який ти гарний в ньому, мій хане! Шкода, що ти себе не бачиш…
Аспарух (стурбовано): Треба поспішати… Знову все пливе перед очима…Милославо, принеси мій каптан, пояс і меч! (Милослава подає вбрання. Разом з Феофаном вони одягають Аспаруха). Милославо, за весільними звичаями болгар, жінка повинна роззути свого чоловіка й лише після цього вона вважається його дружиною. Я наказую тобі допомогти мені взутися… (Встає). Феофане, я при тобі оголошую її своєю дружиною!
Милослава (плаче): Аспаруху…
Аспарух : Поцілуй мене на прощання, Милославо, і не тримай на мене зла!
Милослава (обіймаючи його): Сядь, благаю тебе, Аспаруху, навіщо так мучити себе?!
Аспарух : Ні! Скажи мені, Феофане, чи був я тобі хорошим другом, чи не шкодуєш ти, що провів стільки весен серед болгар?

Феофан (зі сльозами): Мені випала велика честь народитися в одні часи з тобою, Аспаруху, і прожити поряд з тобою кращі роки життя!
Аспарух : Дякую, друже…Мені також випала честь бути з тобою…Я не все встиг з того, що хотів зробити для свого народу, але я намагався жити ради нього…
Феофан : Ти зробив стільки, скільки не під силу зробити ні одному смертному…Ти обрав народу долю, ти забезпечив йому майбутнє ти подарував йому державу і міста! Тепер це не просто болгарські племена, це велика Болгарія! Дай лише Бог, щоб твій народ був гідним такого правителя, як ти…
Аспарух (зі сльозами): Вдруге в своєму житті я плачу…(посміхається). І знову це через тебе, Феофане…Обійми мене, друже, і доведи до моря…
(Феофан допомагає зробити Аспаруху кілька кроків. Раптом Аспарух зупиняється і дивиться на двері. В дверях з'являється тінь Тейчіке).
Аспарух : Ти бачиш її?
Феофан (злякано): Кого?
Аспарух : Тейчіке…Вона стоїть у дверях…Глянь на неї, Феофане, вона така ж прекрасна, як була тієї весни, коли в мене її відібрали…
Феофан : Там нікого немає! Тобі дуже погано, краще ляж!
Аспарух : Ні! Як ти не бачиш, вона ж там стоїть!
Тінь Тейчіке : Аспаруху, коханий, вже час! Йди до мене, я так давно чекаю на тебе, коханий мій! (Простягає до нього руки).
Аспарух (вириваючись із рук Феофана): Я йду… (Добігає до дверей і падає. Тінь Тейчіке зникає).
Феофан (кидаючись до нього): Він мертвий! (Закриває обличчя руками. Милослава падає до ніг Аспаруха і плаче).
(До кімнати входять Тервел з Доброгостом).
Тервел (глянувши в бік Аспаруха): Він помер?
Феофан (схиляючись до голови Аспаруха): Так.
Тервел : А що це в нього на голові?
Феофан : З Візантії йому передали вінець переможця…
Тервел : Дивно…Але доречно! Завтра я його одягну на себе, коли мене проголосять сонцеподібним ханом.
Феофан (твердо): Цей вінець належить лише Аспаруху!
Тервел : У цій державі, Феофане, все належить сонцеподібному хану! А завтра ним стану я!
Феофан : Ти ще стань ним, Тервеле! Нехай тебе ще оберуть!
Тервел (сміється): Нехай мене спробують не обрати! А ти, Феофане, будеш при мені першим радником і ще послужиш, як служив Аспаруху.
Феофан : Я служив лише Аспаруху!
Тервел : Я розумію, сьогодні ти втратив друга, тобі важко. Але завтра будь готовим до серйозної розмови! (Дивиться уважно на Милославу). А ти Милославо, будь завтра готова до весілля! Я й так десять років прочекав!
Доброгост : Так, сестро, завтра виконаєш мою волю і Тервела!
Феофан : Не смійте! Перед смертю Аспарух проголосив її своєю дружиною!
Тервел : При кому оголосив? При тобі? Ти не маєш ніякого відношення до болгарських звичаїв! Треба йому було раніше на ній одружитися.

Милослава : Тервеле, як ти можеш? Навіщо тобі я?
Тервел : Я так хочу! І твій Аспарух тебе більше не захистить. Ще до ранку можеш плакати над ним! Ходімо, Доброгосте, треба скликати боїлт, до ранку все повинно бути готовим! (Феофану). До ранку, мій раднику! (Виходять).
Милослава : О боги! Він навіть до нього не нахилився, він навіть не спробував його підняти!
Феофан (рішуче): Треба щось негайно робити! Милославо, допоможи мені перенести Аспаруха на ложе. (Переносять його).
(До кімнати вбігає Адіке і кидається до Феофана. Він обіймає її).
Адіке : Ти повернувся! Ти живий! Я думала, більше ніколи не побачу тебе…
Феофан : Заспокойся, кохана моя…Треба збирати дітей у дорогу!
Адіке (злякано): У яку дорогу?
Феофан : Сьогодні ж уночі ми їдемо до Константинополя.
Милослава: Але ж тебе там тільки-но випустили із в'язниці!
Феофан : Зараз тут на нас чекає ще гірша в'язниця…Не бійтеся нічого, доки жива Ірина, нам боятися нічого!
Милослава : А я?
Феофан : Ти поїдеш з нами. Чи може ти хочеш вийти заміж за Тервела?
Милослава : Краще кинутися зі скель у море!
Феофан : Тоді питань більше немає. Збирайся!
Милослава : А Аспарух?
Феофан : Ми його по дорозі поховаємо!
Адіке : Але ж його повинні поховати з почестями! Здійснити над ним обряд!
Феофан : Який обряд! Вони загалом забудуть тут його поховати! Хіба ти не бачиш, що нікому, крім нас, немає до нього діла?
Адіке : А усипальниця? У Плісці побудували ханську усипальницю за розпорядженням Аспаруха!
Феофан (кричить): Ні! Я сказав: ні!!! Ми його поховаємо самі!
Адіке (злякано): Чому ти кричиш на мене, Феофане? Ти ж ніколи не кричав!
Феофан (обнімає її) Вибач, кохана! Я пережив сьогодні найстрашнішу втрату! Я ще не можу ні цього усвідомити, ні з цим змиритися…Але одне я знаю точно: його поховати повинні ми!
Адіке : Йому в могилу потрібно покласти дорогоцінні речі. Пам'ятаєш, як ховали сонцеподібного Кубрата?
Феофан (гірко): Які в нього є дорогоцінні речі? Хіба що меч і щит та корона, яку йому подарувала Ірина! Що він нажив для себе? Менше, ніж ми! Хіба він грабував чужі міста, як то робили князі Рашки? Хіба йому було щось для себе потрібно? Що було в його власному будинку, окрім ложа та голих стін? (Ридає).
Милослава (обнімає Феофана): Ти правий! Ми повинні поховати його самі!
Феофан (заспокоївшись): Адіке, йди збирати дітей і збирайся сама. І збирайтеся якнайшвидше! (Адіке йде). Збирайся і ти, Милославо!
Милослава (сумно посміхаючись): А мені також нічого збирати, Феофане. Мій щит і меч тут, а мій кінь прив'язаний біля дому Аспаруха.
Феофан : Допоможи мені загорнути його в покривало. (Загортають тіло хана в покривало. Феофан залишає відкритою лише голову і поправляє на ній золоту корону). Вибач

мені, друже, що я не можу тебе поховати гідно, як належить ховати сонцеподібного хана! Ти дійсно був сонцеподібним: промені твого світла ще довго будуть зігрівати Болгарію! А в наших серцях вічно буде жити твій сонячний образ…Ти ніколи не ховався за спинами інших, завжди першим вів воїнів в атаку й ми знали, якщо попереду хан Аспарух, із нами нічого не трапиться! (Зітхає). Пробач мені, що я поховаю тебе за нашим християнським звичаєм, та в мене немає вибору… Прости мене, дорогий друже, якщо я, не бажаючи того, чимось тебе образив. Але я дуже тебе любив!.. Шкода тільки, що після смерті наші душі полетять у різні світи…Але я присягаюся тобі, мій хане, що я допишу історію великої Болгарії і великого її творця й цю історію буде знати весь цивілізований світ! Прощай! (Цілує Аспаруха в чоло і закриває обличчя покривалом). (Завіса).

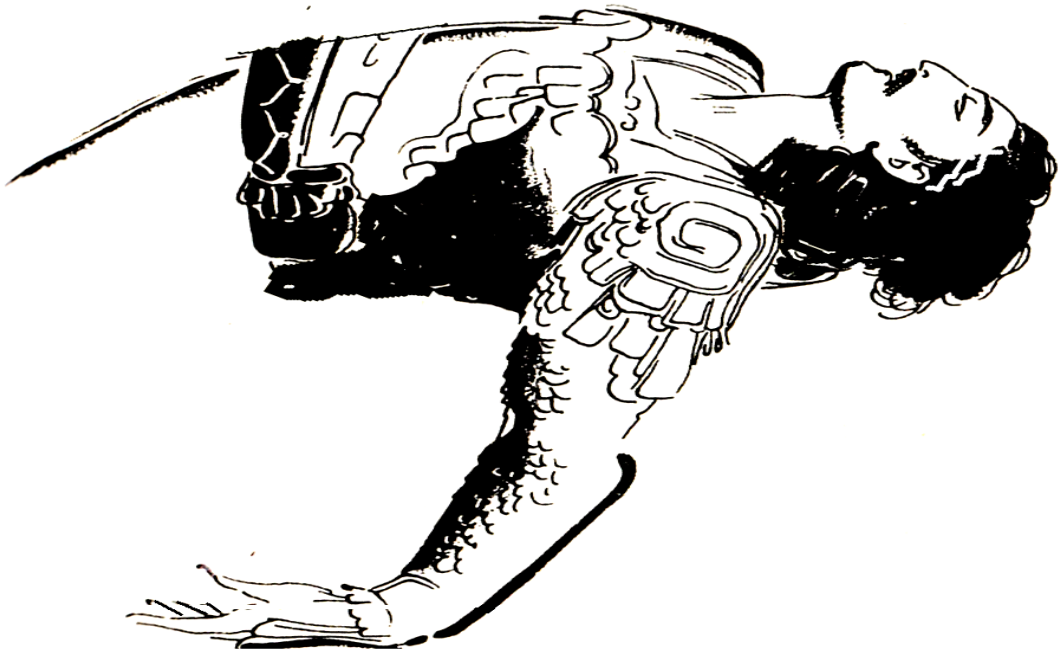

Рамон Менендес Підаль (1869-1968, Іспанія)

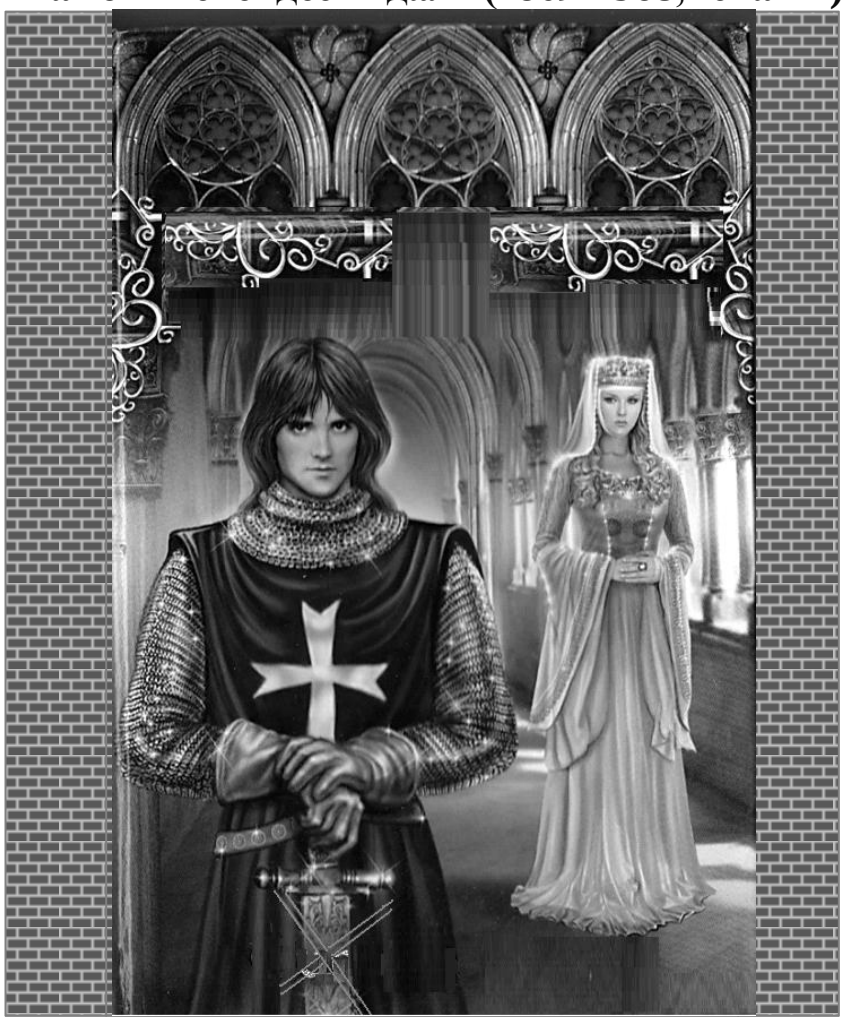

ДІНІШ ЛАВРАДОР (ІСТОРИЧНА ЕПОПЕЯ НА ТРИ ДІЇ, 1950)

Дійові особи:

Дініш, король Португалії
Ізабелла свята, його дружина
Санчо IV, король Кастилії
Марія де Моліна
Педро III, батько Ізабелли
Жак де Моле, магістр ордена Тамплієрів
Раміро де Альбеніс, перший міністр Дініша
Хімена де Альбеніс, його дружина
Папа Климент V
Данте Аліг'єрі, італійський поет і філософ
Елеонора де Моліна, сестра Марії
Едуард I, король Англії
Філіпп IV, король Франції
Ельвіра, покоївка Ізабелли
Гійом Ногаре, зберігач королівської печатки
Хільдегарда, авіньйонська черниця

Події відбуваються на рубежі XIII-XIV століть у Лісабоні, Бургосі та Парижі.

Дія 1.

Велика зала королівського палацу в Лісабоні. Важкий високий дерев'яний стіл накрий різними стравами. Пусті лави навколо стола чекають гостей. До зали входить вродлива чорнява дівчина, вдягнена в дорогу оксамитову сукню. Її товста коса ледь не сягає підлоги. Дівчина підходить до стола і жадібно вдихає пахощі страв. До неї стиха підкрадається юнак, якого дівчина не помічає.

Жак (голосно): Як же це не гарно, донно Маріє, щось брати зі столу, доки за нього не сів король!
Марія (здригнувшись від несподіванки): Ох, графе де Моле! Як же ви мене налякали… Та я й нічого й не брала, просто їсти страх як хочеться, а Дініш… (сміється), вибачте… а його величність король як завжди не поспішає на трапезу.
Жак: Так… Він уже не просто Дініш, інфант Дініш, він тепер „його величність"!
Марія: Я думаю, що він до кінця ще не усвідомив, ким він став…
Жак: Дай Бог, що так і було, щоб влада його не зіпсувала.
Марія: Я не дозволю, щоб таке сталося! (на секунду замислюється). А ви чому тут? Я думала, ви в Арагоні. Мені Дініш сказав, що ви вирішили побратися з Ізабеллою Арагонською і відбули домовлятися про весілля з її батьком…
Жак: Мої плани змінилися… Одружуватися з Ізабеллою я не можу…
Марія: Вухам своїм не вірю! Скільки було про неї розмов... Невже ж пройшли почуття?
Жак (опустивши голову): Я її кохаю як і раніше!
Марія: Так у чім же річ?
Жак: Я завтра разом із Гійомом де Ногаре відбуваю в Цезарію, до магістра Ордена Соломона.
Марія (вражена): До тамплієрів? Ви вирішили стати тамплієром?
Жак: Це була мрія мого дитинства, та кохання до Ізабелли ледь її не зруйнувало…
Марія: Але для чого це вам? Ви багата людина, ви – граф, майбутній зять короля Арагона, для чого вам втручатися в лицарські справи французів і німців?
Жак: Ви забуваєте, що я француз, не дивлячись, що виріс у Португалії, і мій обов'язок служити Господові.
Марія: Ну, це ваші справи, не буду сперечатися! А як же Ізабелла? Вона знає про це?
Жак (опустивши голову): Вже знає…Вона мабуть також піде в монастир…хоча її батько мріє видати заміж за інфанта Кастильського, бо я ж розв'язав йому руки…
Марія: За Санчо? А це було б не погано, Санчо достойний хлопець.
Жак: Але ж Ізабелла не кохає його, це буде насиллям над нею!
Марія: А це вже не ваші справи, графе де Моле! Ви ж самі від неї відмовилися!

(На останніх словах Марії до зали входить інфант Санчо, високий худий брюнет з упевненим виразом обличчя).

Санчо: Так хто від кого відмовився? Чому ви, донно Маріє так відчитуєте шановного Жака де Моле? (Марія і Жак вклоняються Санчо. Санчо цілує руку Марії).
Жак: Це приватна розмова, інфанте.
Санчо: А мені здавалося, що ми всі тут друзі…
Жак (холодно, вклоняючись): Вибачте мене, донно, вибачте, інфанте, мені треба йти. Я маю зустріти мого друга, Гійома де Ногаре. (Йде).

Санчо (тихо): Ну й скатертю доріжка!
Марія: Ви про що?
Санчо: За кого він себе має? Якийсь чужак-француз, котрого пригріло іспанське товариство!
Марія (сміючись)**:** Дівчину не поділили? Ох, ці мені чоловіки! Було б що там ділити!
Санчо: Ви про що?
Марія (насмішкувато): А ви, інфанте, наче не розумієте? В силу його рішення ви стали переможцем!
Санчо (іронічно): В силу його рішення? Та його величність, дон Педро, ніколи б за нього не віддав Ізабеллу! У Арагонської корони справи йдуть кепсько, скарбниця порожня, а наближається війна з Неаполем і Сицилією! Йому потрібна допомога Кастилії.
Марія: Однак у Жака де Моле достатньо грошей і людей, щоб прийти на допомогу дану Педро!
Санчо: Ви нічого не розумієте в таких речах! Тут без допомоги монарха не обійтися. А його донька — це єдина надія на вдалий династичний шлюб!
Марія: Я її бачила лише раз, вона на мене не справила ніякого враження, щоб отак біля неї упадати. Скільки їй років?
Санчо: П'ятнадцять. (дивиться на Марію з цікавістю). А чому це одна жінка повинна подобатися іншій? Ви їй що, заздрите?
Марія: Я? (Презирливо). Боронь Боже! Кого мені з нею ділити? Я кохаю найдостойнішого з чоловіків, які могли народитися на цьому світі — дона Дініша, якого вчора коронували на престол Португалії і він кохає мене!
Санчо: Так чому ж тоді така ненависть до Ізабелли?
Марія: До чого тут ненависть? Мені просто шкода її і вас! Можливо хтось її і вважає гарною, але я не розумію, на чому там може зупинитися око? Світиться уся наскрізь — кістки і шкіра, а її очі… Вона наче дивиться на тебе, а сама занурена в молитву. Такі дівчата не від світу цього і нещасними будуть ті чоловіки, які на них одружаться! Якої від них можна чекати любовної утіхи?
Санчо: Ну це вже справа смаку! (уважно дивиться на Марію) Не всім подобається те, що горить.

(До зали входить Дініш. Санчо й Марія припиняють розмову й вклоняються йому. Дініш — високий і статний юнак із широкими плечима й атлетичною фігурою. Його обличчя неначе витесане з кременю, а чорні очі сяють розумом і впевненістю. Він є втіленням чоловічої сили і могутності)**.**

Дініш: (Киваючи головою Санчо): Дуже радий першому поважному гостеві! (Обнімає його)**.**
Санчо: Вітаю вас із коронацією, ваша величносте!
Дініш: Я сподіваюся, Санчо, що ми сьогодні обійдемося без пишних титулів. Колись у дитинстві, пригадую, мій батько зібрав у себе в гостях монархів великих держав, вони прибрали із зали слуг і самі спілкувалися на рівних і без етикету. Сподіваюся, що сьогодні в нас вийде такий же вечір.
Марія: Не вийде!
Дініш: Чому?

Марія: А тому, Дінішу, що запрошений вами граф жак де Моле привів із собою якогось Гійома Ногаре.
Дініш: Він молодий? Він дворянин?
Марія: Думаю, що так.
Дініш: Тоді думаю, що все пройде нормально.
Санчо: Можливо, ви на мене й образитеся, Дінішу, та я також запросив до вас своїх гостей.
Дініш (сміється): Відчуваю, що в мене сьогодні буде вечір несподіванок. І хто ж це?
Санчо: Король Арагона Педро з дочкою Ізабеллою.
Дініш (стає серйозним). Загалом, про такі речі, Санчо, попереджають!
Санчо: Я не встиг. Однак я дуже сподіваюся на вашу підтримку, Дінішу. Я хочу сьогодні в шановному товаристві просити руки донни Ізабелли.
Дініш: Он як? Вона, здається, була нареченою Жака де Моле? І що ж, не встиг він від'їхати, як вона вже закохалася у вас?
Санчо: Ні… Але я її люблю! І тому прошу вас вплинути на рішення короля Педро.
Дініш: Я спробую. Однак, при донові Педро вечір швидше вийде напруженим, ніж вільним.
Санчо: Мені треба вийти, вибачте (вклоняється і йде).
Марія: Я сподіваюся, Дінішу, ви сьогодні також призначите дату нашого весілля?
Дініш: Я не готовий до цього. Треба ще почекати…
Марія: Чого чекати далі? (Обіймає його й кладе голову йому на груди). Хіба я не ваша душею й тілом? Хіба ви самі не освічувалися в кохання багато разів?
Дініш (лагідно її відсторонюючи): Ми тут не одні… Коли я освічувався вам, ми тоді ще були дітьми. Для короля створити сім'ю, то дуже серйозний крок і я не хочу з цим поспішати. Я повинен бути впевненим, що вже час.
Марія: Вже й час… Дінішу, я хотіла вам сказати, що…

До зали стрімко входить король Едуард. Він дещо старше за Діниша, має середній ріст і шляхетне обличчя. Поспішає обійняти Діниша. Марія замовкає й відходить до столу.

Едуард: Вітаю вас, вчорашній інфанте Португалії, з коронацією. Я впевнений, що син великого Альфонсу буде таким же гідним правителем, як і його батько. Як це чудово стати королем в такому молодому віці, коли людина переповнена планами і енергією.
Дініш: Радий вітати вас, Едуарде, в своєму палаці. До мене дійшли вісті, що зараз в Англії все спокійно і ви нарешті змогли приборкати ваш парламент.
Едуард (сміється): Доки що вдалося. Однак, парламент – то небезпечний орган. Сьогодні король може його приборкати, а завтра – він короля.
Дініш: Так. Краще правити одноосібно. А як себе почуває королева Елеонора?
Едуард (зітхає): Після народження нашого сьомого сина здоров'я королеви серйозно підупало і лікарі побоюються, щоб…

На останніх словах Едуарда до зали входять Раміро, Філіпп, Санчо, Гійом, Жак та Елеонора.

Раміро: Його високість, принц Франції Філіпп та інші поважні гості!
Дініш (вклоняючись Філіппу): Ви такий пунктуальний, принце, завжди з'являєтеся хвилина в хвилину!

Філліп: Точність – риса королів, хоча я ще й не король, на відміну від вас, однак це лише справа часу!
Дініш: Згоден. Ну що ж, прошу вас, ваші величності, вас, мої поважні гості, до столу. Неофіційний бенкет правителів починається.

Усі сідають за стіл. По праву руку Дініша сідає Едуард, по ліву – Філіпп. Елеонора сідає поряд зі своєю сестрою Марією.

Філіпп: Все майже як десять років тому. Лише за цим столом сиділи наші батьки королі, а ми, діти, спілкувалися в невеликій залі поряд.
Санчо: І нам так було цікаво дізнатися, про що ж там говорять наші батьки?
Едуард (сміється): А мене, тоді вже дорослого хлопця, також відправили до вас, дітей, і я загалом не знав, куди мені подітися…
Марія: Я сподіваюся, що сьогодні ви так не почуваєтеся, ваше величносте?
Едуард: Сьогодні я почуваюся прекрасно! Давайте піднімемо ці келихи на нового короля Португалії!
Філіпп: За Дініша, за Діонісія першого!
Санчо: Почекайте! Ще ж немає за столом короля Педро з донькою!
Марія: А чому ми повинні їх чекати? По-перше, дон Дініш їх не кликав, по-друге, потрібно дотримуватися риси королів, як сказав його високість Філіпп, і з'являтися вчасно.
Дініш: Чекати їх ми не будемо, однак, доки дона Педро немає з нами, давайте вип'ємо за світлу пам'ять мого батька, нехай його душі буде добре в раю!
Едуард: За пам'ять короля Альфонсу! Великий був правитель!
Жак: За короля Альфонсу й за те, що він зробив для нашої сім'ї! (всі осушують келихи).
Філіпп: А що ж такого для вашої сім'ї зробив покійний дон Альфонсу?
Жак: Допоміг врятуватися моєму батькові від переслідування вашого діда, короля Людовика, дав у Португалії землі і поновив у титулах.
Філіпп: Так, мій дід боровся з тими, хто без підстав мріяв про французьку корону!
Жак: Моєму батькові корона була не потрібна, він просто мріяв, щоб йому дали спокій!
Філіпп: Васали французького короля мають жити за законами Корони!
Дініш: Високі гості! Ми сьогодні тут зустрілися не для суперечок і зведення рахунків! У нас є набагато серйозніші справи!

До зали входять король Педро з дочкою Ізабеллою. Дон Педро – поважний чоловік років 45-ти, його ж дочка зовсім юна, виглядає майже маленькою дівчинкою. Її недовге біляве волосся розпущене по плечам, великі голубі очі виражають спокій і покірність долі. Вона начебто відсторонена від усього, що відбувається. Дініш не може відірвати від неї очей.

Педро: Ми самі зайшли до палацу, навіть не знайшлося нікого, хто б про нас доклав!
Дініш (підхоплюючись і вклоняючись королю): Ми не знали, коли чекати на вас, ваша величносте, але ми всі вітаємо вас у моєму палаці! (Всі гості встають і вклоняються).
Педро: Вибачте за спізнення, буря застала нас по дорозі до Лісабона. Дозвольте вас познайомити, моя дочка і спадкоємниця, Ізабелла (Ізабелла вклоняється).
Дініш (не зводячи з неї очей): Багато від кого чув про вашу дочку, вона просто диво.

Побажайте мені чогось на початку правління, донно Ізабелло!
Ізабелла: Нехай вас береже Господь, нехай він направить вас на довге й справедливе правління!
Дініш: Дякую.
Санчо (підбігаючи з іншого боку): Дозвольте поцілувати вам руку, донно! (цілує руку). Чи прийняли ви якесь рішення з приводу нашої останньої розмови?
Ізабелла: Його за мене прийме батько і як буде завгодно Богу.
Дініш (уважно стежачи за ними): Прошу всіх до столу. Ваша величносте, сідайте з дочкою напроти мене. (Всі сідають).
Санчо: Слово королю Арагона, дону Педро!
Педро: За короля Португалії, дона Дініша!
Гості: За дона Дініша! (Осушують келихи).
Едуард: Доки ми всі тут ще не захміліли, мене хотілось би вирішити з вами серйозні проблеми.
Дініш: Я слухаю.
Едуард: Два роки тому ми говорили з вашим покійним батьком про можливості вільної безмитної торгівлі між Англією і Португалією. Я хотів би закінчити ці переговори з вами.
Дініш: Мені відомо про вашу попередню домовленість із батьком. Я готовий продовжити переговори.
Санчо: Що це за розмови за святковим столом? Ці питання слід вирішувати на рівні купецтва, а не монархів! У нас є більш важливі особисті теми!
Дініш: Для правителя інтереси країни завжди повинні стояти на першому місті, і вам, Санчо, як майбутньому королеві, необхідно про це знати! Є успішна торгівля, тоді будуть і гроші, а є гроші і повна казна, у короля й держави не буде проблем!
Філіпп: А не здається вам, Едуарде, що спочатку ви повинні принести присягу на вірність королю Франції, а потім вже заключати торгівельну угоди з Португалією?
Едуард: Наскільки я розумію, ви ще не король Франції, тому не вам вести тут мову про мою присягу, яку я до речі не збираюся приносити й вашому батькові!
Філіпп (насмішкувато): Так, я ще не король Франції фактично, але мій батько прислуховується до кожного мого слова. І якщо ви будете так поводитися, то це закінчиться для Англії війною із Францією, і навряд чи ви її виграєте.
Дініш: Шановні гості! Ми тут зібралися не для того, щоб пересваритися! Кому, як не нам, монархам, потрібно запобігати конфліктам у Європі і думати про збагачення кожної із наших країн на взаємовигідних умовах. От, наприклад! У Франції нам є чому повчитися: ваш батько, Філіппе, кажуть підписав вольності для університетів і допомагає утримувати професорів і магістрів.
Філіпп: Так! Він вважає, що часи монастирської освіти минули і країні у великій кількості потрібні освічені люди – освічені лікарі, військові, судді, інакше країна просто перестане існувати.
Дініш: Ось бачите, а в нас навіть церковних шкіл у Португалії не вистачає! Потрібно мені цим серйозно зайнятися!
Санчо: Що ви цим хочете сказати, Дінішу? Що всякий міський збрід може отримувати освіту, як то роблять у Франції? Пустити безрідних свиней до влади?
Філіпп (зневажливо дивлячись на Санчо): Правити країною, дійсно повинні одноосібно

королі, а ось допомагати їм у цьому повинні освічені люди, і байдуже, хто вони за походженням, „свині з міста“, як ви кажете, чи аристократи! Ви думаєте, серед аристократів мало неосвічених свиней, які двох слів написати не вміють?
Дініш: А ви що з цього приводу думаєте, донна Ізабелла?
Ізабелла: Ви дозоляєте, батьку, мені відповісти?
Педро: Звичайно, дитя моє.
Ізабелла: Я рідко покидаю стіни нашого замку, але багато про що знаю від моїх друзів. Зараз у світі відбуваються серйозні зміни. Зростають міста і вони вже майже не підкоряються королю. Я не знаю, добре це, чи погано, але раз це відбувається, виходить Бог щось хоче змінити.
Едуард: Цікаво ви мислите. Але тут я згоден із принцом Філіппом: ми живемо в такі часи, що країна потребує освічених людей, тому я в себе на батьківщині також підтримую університети.
Дініш (не зводячи очей з Ізабелли): Ну, нарешті ми хоч у чомусь порозумілися.
Жак: А я вважаю, що знання повинно бути сакральним і не потрібно всіх посвячувати в його таємницю. Правильно роблять тамплієри!
Філіпп: У мене давно на цих ваших тамплієрів руки чешуться! Теж мені „сакральне знання“! Зосередили в своїх руках величезні землі і багатства і ще ведуть мову про якесь знання! Це світова імперія, яка дуже небезпечна!
Гійом: Так, це імперія, однак нею повинні управляти розумні й освічені люди!
Філіпп (сміється): На зразок вас?
Гійом: А хоч би й так!
Жак: Дозвольте вам відрекомендувати: Гійом Ногаре, юрист, магістр Сорбонни!
Дініш (не зводячи очей з Ізабелли): Дуже приємно.
Філіпп: Давайте піднімемо келихи за освічених людей!
Усі окрім Санчо: За освічених людей!
Едуард (тихо Дінішу): Та не дивіться ви на неї так, бо це вже стає всім помітно!
Жак (Філіппу): І все-таки, дозвольте не погодитися з вами, ваша високосте, на рахунок тамплієрів, вони…
Дініш (перебиває): Досить! Доки ми всі тут знову не пересварилися, пропоную покататися на конях! (підходить до Ізабелли): Дозвольте вашу руку!

Ізабелла невпевнено подає йому руку. Санчо й Жак здивовано й дещо нервуючись за цим спостерігають. Марія вражена, інші занепокоєні. Задоволеним, здається залишається лише дон Педро. Всі виходять, залишаються лише Філіпп і Гійом Ногаре.

Дініш (обертаючись): Не затримуйтеся, принце! (Йде).
Філіпп: Я зараз вас наздожену. (До Гійома). У мене є до вас пропозиція, магістре.
Гійом: Це для мене велика честь, ваша високосте!
Філіпп: Я бачу, ви людина розумна, і можете пригодитися для державних справ!
Гійом: Але ж я дав слово Жаку де Моле, що я вступлю до ордена воїнів Соломона і прийму на себе всі їхні фінансові справи.
Філіпп: Навіщо вам ці тамплієри? Я вам пропоную стати зберігачем королівської печатки і скарбниці.
Гійом: Ви це серйозно? Адже ви мене зовсім не знаєте!
Філіпп: Ви мені дуже подобаєтеся!

Гійом: Ну, загалом, я не проти… Лише не знаю, як про це сказати Жаку?
Філіпп: І це я візьму на себе. А зараз пора, а то нас будуть чекати.

До зали повертаються Елеонора, Жак і Марія. Філіпп, посміхаючись, підходить до Елеонори, яка зайшла першою.

Філіпп: Треба ж! Яка юна й вродлива донна! Як вас звати?
Елеонора: Елеонорою.
Філіпп: От якби я зараз був вільним, то обов'язково б запропонував вам стати королевою Франції!
Елеонора: Навіть, якби ви були вільним, це зовсім би не означало, що я погодилась би. А потім – ви ще станьте королем!
Філіпп: Така юна й гарна донна, а така зла! Це не добре! (Сміється й виходить).
Марія (проводжаючи очами Філіппа, до Жака): Жаку! Навіщо ви її сюди привезли? Ви бажаєте зробити мене нещасною?
Жак: Я не запрошував сюди Ізабеллу. Це Санчо. Він хотів публічно до неї посвататися.
Марія: А зараз у мене таке враження, що до неї публічно посвататься Дініш! Боже, що мені робити?
Жак: Ви ж казали, Маріє, що у вас все добре, що справа вашого весілля вже практично вирішена!
Марія: Так воно й було, доки тут не з'явилася вона!
Жак: Боюся, що це не так! Нові почуття не приходять, доки не відмерли старі. Просто Дініш вас уже не любить.
Марія: Не правда! Не смійте так казати!
Жак: Справа зовсім не в мені. Не думайте, що я зараз почуваюся краще вашого. Ізабелла не любить Санчо і присягалася мені піти в монастир, якщо лише батько насильно не змусить її вийти заміж. А тепер Дініш може сплутати всі карти!.. Вибачте, мені треба йти (поспіхом вклоняється і йде).
Марія: Боже, що мені робити?
Елеонора: Поведінка короля просто непристойна! А ти сказала йому про вагітність?
Марія: Ну, по-перше, я ще не дуже впевнена, а по-друге, прихід Едуарда став мені на заваді.
Елеонора: Ти повинна йому сказати!
Марія: Якщо ж у мене вийде з ним залишитися наодинці… Ходімо! (виходять).

До зали входять Педро й Ізабелла, у неї дуже схвильований вигляд.

Ізабелла: Я дуже вдячна вам, батьку, що ви не змусили мене їхати на ту прогулянку і не поїхали самі.
Педро: Ти вдячна мені за те, що я тебе не залишив тут одну?
Ізабелла: Так. Я дуже боюся залишитися на одинці з Санчо.
Педро: Чому? Він просить твоєї руки і помисли його чисті!
Ізабелла: Ви не розумієте, в мене мороз іде по шкірі, коли я хоч на мить уявляю, що можу залишитися з ним наодинці! Він не добра людина! Благаю, не змушуйте мене!
Педро: Бачиш, дитино, Арагонське королівство зараз дуже в скрутному становищі! Попереду війна з Італією, яка ще невідомо як для нас закінчиться. Якби Санчо нас

підтримав… А так, якщо ми йому відмовимо, він ще може стати на бік італійців… Я дуже цього боюся, бо він людина пристрасна!
Ізабелла: А я боюся його! Не приведи Боже дістатися йому у руки!

До зали входить Жак де Моле. Підходить до Педро й Ізабелли.

Жак (до Педро): Ваша величносте, дозвольте мені переговорити з донною Ізабеллою!
Педро: Лише при мені! Ви вже й так достатньо змусили її страждати! Якщо надумали податися до тамплієрів, навіщо потрібно було гратися в кохання!
Жак: Я не грався!
Ізабелла: Ваша величносте, батьку, дозвольте мені востаннє переговорити з Жаком, молю вас! Я ж більше ніколи його не побачу…
Педро: Добре, лише кілька хвилин, я буду поряд (відходить в глибину зали).
Жак: Ізабелло! Молю, не тримайте на мене зла! Так розпорядилися доля і Бог! Але знайте, я завжди буду вас кохати, ви – єдина моя недосяжна мрія, єдина дама мого серця!
Ізабелла: Я вас ні в чому не звинувачую, Жаку… Мені дуже зараз важко, та я все одно люблю вас! Якби ж лише батько дозволив мені піти в монастир! Аби лише не заміжжя з Санчо…
Жак: Король наполягає?
Ізабелла: Я боюся, що так. (Озирається). Давайте відійдемо далі, щоб нас ніхто не почув. (відходять в глибину зали).

З'являється Дініш. Уважно спостерігає за Жаком та Ізабеллою, потім підходить до Педро.

Педро: А що ж ви, ваша величносте, покинули своїх поважних гостей?
Дініш: Коней вчасно не доставили. А гостям гарно й без мене. Принц Філіпп ніяк не може наспілкуватися з доном Ногаре, а мій Раміро не відстає від Едуарда, все йому цікаво, як працює в Англії парламент, а донна Ізабелла, як я бачу, прощається з Жаком де Моле.
Педро: Нехай попрощаються. Думаю, він від'їжджає назавжди…
Дініш: Та нехай попрощаються… Я знаю, що вони кохають одне одного.
Педро: На мою біду – так…
Дініш: Чому на біду?
Педро: Мені треба видати Ізабеллу заміж за Санчо, власно, ми ради цього сюди й приїхали, а вона й чути про це не хоче!
Дініш: Чому?
Педро: Каже, що його боїться!
Дініш: Боїться? Дивно… А чому цей шлюб із Санчо такий необхідний для вас?
Педро: Арагону зараз конче потрібна допомога Кастилії, нам необхідний могутній союзник!
Дініш: А якщо ним стану я, а не Санчо?
Педро: Що ви маєте на увазі?
Дініш: Якщо я одружуся з донною Ізабеллою, ви не будете проти?
Педро (знітившись): Це настільки несподівано, що не знаю, що вам і сказати… Я як же донна Марія, донька нині покійного першого лицаря королівства? Всі вважають

її вашою нареченою!
Дініш: Ми ніколи не оголошували про наші заручини і я не кохаю її. А ваша донька мені запала в серце.
Педро: О Боже, навіть і не знаю, що й сказати…
Дініш: А спробуйте її переконати, і скажіть, що мене не потрібно боятися, як Санчо!
Педро: Зараз переговорити?
Дініш: Так. Я скоро повернуся (Вклоняється і йде).
Педро: Ізабелло! Хвилини вашої розмови вичерпано! (Жак та Ізабелла підходять до Педро). Вибачте, пане де Моле, мені терміново треба переговорити з дочкою!
Жак: Звичайно. Я ще повернуся. (Йде).
Ізабелла: Ви про щось говорили з королем Дінішом?
Педро: Так, про тебе. Він просить твоєї руки. Що скажеш на це?
Ізабелла: О Боже! Відпустіть мене до монастиря! Я кохаю Жака, пожалійте мене…
Педро: Відчувається, що він знову запаморочив тобі розум! (Суворо й офіційно). Ніякого монастиря не буде! Ти моя донька і я вирішую твою долю – або Санчо, або Дініш! Інакше я тебе прокляну!
Ізабелла (похитнувшись від його останніх слів): Це ваше остаточне рішення?
Педро: Так, я й так довго потурав твоєму коханню, яке нічим не закінчилося!
Ізабелла: Ви мені не залишаєте вибору… (безнадійно). Я думаю, ви знаєте мою відповідь, бо з двох зол обирають найменше.
Педро: Отже, Дініш! (Ізабелла киває головою). Він лише дуже хотів, щоб ти його не боялася!
Ізабелла (гордо): А я його й не боюся!
Педро: Ну й чудово! А мені так навіть краще. Дініш – справжній лицар! Ти лише на нього подивися, які плечі, яка сила! Справжнє втілення чоловічої мужності!
Ізабелла: Мені це байдуже, аби не Санчо…

До кімнати повертається все товариство. Дініш заходить, розмовляючи з Едуардом і Раміро. Марія йде слідом, не зводячи з нього очей.

Дініш: Прошу високих гостей повернутися до столу! (Всі сідають. Дініш підходить до Педро, питає пошепки). Ну то що?
Педро (пошепки): Вона згодна, правда з деякими ваганнями.
Дініш: Нічого страшного, я до цього готовий. (До Раміро). Тоді оголосиш, про те, що я тобі казав, коли дам знак.
Раміро: Так.
Дініш (сідаючи): Продовжимо бенкет!
Санчо (встаючи): Високі гості! Монархи країн і наші друзі! Отримавши запрошення його величності, дона Дініша, я прибув сюди і запросив із собою його величність, короля дона Педро з інфантою Ізабеллою, щоб у присутності вас просити…
Дініш (стрімко підводячись): Зачекайте, інфанте! Сядьте доки що…(Спантеличений Санчо сідає). Користуючись правом хазяїна цього палацу і цієї країни, куди ви прибули, я хочу оголосити про своє весілля, яке відбудеться через три дні і дуже хочу, щоб ви всі були на ньому присутні!
Марія: Боже! Він нарешті зважився!
Елеонора: Я тебе вітаю, сестро!

Філіпп: І хто ж ця щаслива обраниця, яка посяде трон поряд із вами?
Дініш: Це інфанта арагонська, донна Ізабелла! Вона погодилася стати моєю дружиною.

Всі притихають. Марії стає погано. Санчо стискає кулаки. Жак різко підводиться.

Жак (до Ізабелли): Донно! Це правда, що я чую?
Ізабелла (зі слізьми): У мене не було вибору… Прощайте, Жаку!
Жак (ковтнувши комок у горлі, підходить до Дініша): Я вважав вас своїм другом, ваша величносте! Мабуть я не там шукав друзів! Невже не можна було почекати, доки я хоч поїду?
Дініш: Не можна було, обставини мене змушували! Прощайте!
Жак: Ходімо, пане Ногаре, нам більше нічого робити в цьому палаці!
Гійом: Я не їду з вами, де Моле, я прийняв пропозицію принца і за три дні від'їжджаю до Парижу.
Жак (вражений): Як?! (хапаючись за голову) І це моя кохана і мій друг?!.. Прощайте! (Йде).
Дініш (підходячи до Ізабелли з трояндою в руках): Троянда біла є вона, що Бог з небес мені послав, то дивна квітка запашна, її кохати клятву дав!
Раміро (Едуарду): Дініш поет-імпровізатор. Це він склав за одну хвилину!
Едуард: Я знаю.
Ізабелла (підводячись): Я не обіцяю вам дати того, чого ви від мене чекаєте…
Дініш: Час усе розставить на свої місця! Дозвольте наші заручини зкріпити поцілунком нареченого й нареченої.
Ізабелла (знітившись): Боже, благаю, не зараз…

Дініш цілую її чемно, але відчувається та пристрасть, яка вирує в ньому. Марія з риданнями вибігає з-за столу. Санчо готовий кинутися в бійку. Інші напружено спостерігають.

Едуард (спостерігаючи ситуацію, поспішає сказати): Вітаємо наречених!
Філіпп (підтримуючи його): За нове королівське подружжя! Мої вітання, доне Педро!
Санчо (підбігаючи до Дініша): Це ви називаєте дружнім обідом? Це ви називаєте зібранням друзів?! Та це безчесно!
Едуард: Заспокойтеся, інфанте! Зараз не час з'ясовувати стосунки!
Санчо: Ще й як час! Ви знали, Дінішу, про мої почуття до донни Ізабелли й про мої наміри і тому вирішили публічно мене зганьбити! (Кидає на підлогу рукавицю). Я викликаю вас на лицарський двобій!
Дініш: Ви її самі й піднімете! Я не буду з вами битися і ніхто з присутніх не буде вважати мене боягузом! Я вас можу роздавити однією ногою, але ваша смерть мені не потрібна. Ви можете жінок залякувати, та не мене! За кохання борються, Санчо, і саме ваше нетерпіння підігнало мене до цього рішення! А зараз – йдіть звідси!
Санчо: Будьте ви прокляті, доне Дінішу й ви, Ізабелло, за те, що так посміялися над моїм коханням! І нехай це прокляття впаде на голову ваших дітей, якщо вони у вас будуть! Кастилія оголошує Португалії війну! (збирається йти).
Дініш: Та ви ще станьте королем в обхід вашого старшого брата!
Санчо: Ще й як стану! В ім'я цієї війни стану! (Вибігає).
Філіпп (підходячи до Едуарда): Не вміє він достойно програвати!
Едуард: Так! Нам треба перервати цю вечірку і піти всім прогулятися!

Філіпп (голосно): Високі гості! Зважаючи на те, що заручини трохи зіпсовано, я пропоную всім прогулятися вечірніми садами палацу. Давайте залишимо наречених удвох. (Усі виходять).
Ізабелла (хапаючи Педро за руку): Не залишайте мене, благаю вас!
Педро (підводячись): Все відбулося офіційно, тобі боятися нічого, вже можеш себе вважати дружиною Дініша і навіть якби він зараз захотів…
Ізабелла (перебиває його): Батьку, ви про що?!
Дініш (підходячи до них): Доне Педро, будь-ласка, залиште нас. Ізабеллі нічого не загрожує, слово честі (Дон Педро йде. Дініш бере Ізабеллу за руку). Чому ви тремтите, донно? Ви мене боїтеся?
Ізабелла: Ні. Та я дуже багато пережила за сьогоднішній день. Проведіть мене до моєї кімнати і пообіцяйте до весілля більше до мене не торкатися.
Дініш (трохи холодно): Як накажете. Ходімо (Подає їй руку. Виходять).

До зали входять Марія з Елеонорою. Марія просто вбита горем.

Елеонора: Та не вмирай ти так! Отямся! Вони ж іще не одружилися! Скажи йому!
Марія: А якщо я не вагітна? Він тоді мені ніколи не вибачить!
Елеонора: Де він дінеться! Головне зараз – сказати йому про це! А ось і він!
Дініш (входячи): Донно Елеоноро, вийдіть будь-ласка, я хочу переговорити з вашою сестрою. (Елеонора вклоняється й виходить). Донно Маріє, я приношу вибачення за моє сьогоднішнє рішення!
Марія (здригнувшись): Для чого такий офіційний початок, Дінішу, коханий…
Дініш (відсторонюючи її): Не перебивайте мене. (Зітхає). Мені дуже прикро, та я прийшов до висновку, що ніколи вас не кохав. Тому тепер мій обов'язок знайти вам достойного чоловіка.
Марія: Про що ви, Дінішу, та я краще вмру, ніж вийду заміж за когось іншого. послухай, ти не міг так швидко її покохати, це просто якесь запаморочення! Я так тебе любила. Я віддала тобі все, своє дівоцтво, свою честь, ти ж обіцяв…
Дініш: Ніколи я вам нічого не обіцяв! Ви самі хотіли стати моєю коханкою і стали нею, а я ніколи не казав, що кохаю вас!
Марія (ридаючи): Але ж ти скористався моїм коханням, ти просто використав мене, а зараз ради неї… о Боже! Заради кого? Вона й дивитися в твій бік не бажає!
Дініш (жорстко): Доторкнутися до її щоки набагато більша насолода, ніж усі ваші обійми і ласки! Залиште мене!
Марія (падаючи до його ніг): Не кидай мене, Дінішу, я загину без тебе…
Санчо (входить до зали): Підведіться, Маріє, і не принижуйтеся так перед ним!
Дініш (до Санчо): Наші розмови з вами на сьогодні закінчено!
Санчо: А я не до вас! Я до Марії де Моліна, доньки покійного першого лицаря Португалії!
Дініш: Будь-ласка! (Йде).
Санчо (допомагає Марії піднятися з підлоги): Вислухайте мене уважно, донно Маріє! Ви сьогодні пережили таку ж зраду, як і я, ви єдина, хто зможе мене зрозуміти! Я все зважив, я вас дуже поважаю, і сподіваюся, що ви мене також! Ми повинні об'єднатися і разом помститися! Тому я вам пропоную стати моєю дружиною!
Марія (рішуче вкладаючи свої руки в його): Я згодна, ми разом помстимося! (**Завіса**).

Дія 2.

Велика кімнати палацу в Бургосі. Стіни прикрашені золотими візерунками, підлога вимощена кольоровою плиткою. Біля каміну сидить Санчо. Вигляд у нього стомлений. До нього підходить донна Марія. Сідає в дерев'яне крісло поряд.

Санчо: Ну як Фердинанд?
Марія: Дякувати Богові, жар минув. Мій малесенький синочок… Я так боялася, що його втрачу!
Санчо: Ти дуже втомилася, Маріє, стільки ночей не спати! Піди відпочинь, я сам посиджу біля Фердинанда.
Марія: Ні-ні… Тобі також треба відпочити. На тебе стільки останнім часом звалилося, що й ворогу не побажаєш!
Санчо (встає і обіймає Марію): Спасибі тобі, що ти завжди була моєю надійною союзницею і народила мені двох дітей, нашу первістку донечку а головне – сина Фердинанда.
Марія: Мені лише й досі боляче, що ти назвав нашу донечку Ізабеллою, для мене тоді це ім'я звучало, як знущання!
Санчо: Я тоді ще кохав її… Тому й дав нашій дочці таке ім'я.
Марія: А зараз вже не кохаєш?
Санчо (міцніше пригортає до себе Марію): Вже ні. Мені загалом байдуже до її існування. У мене є ти. Навряд чи вона могла б так мене підтримувати.
Марія: Сподіваюся, що ти вже забув і про помсту.
Санчо: Ні, про помсту я не забув! Дінішу я не подарую минулих принижень! Через нього я був втягненим у цю війну з Філіппом!
Марія: Ну, не через нього, а через дружину свого старшого брата, котрий мав стати королем. Але війна закінчилася, дякувати Богові і тепер ти – король Кастилії.
Санчо: А ти – моя королева, мати моїх дітей. До речі, я чув, що в Діниша з Ізабеллою й досі немає дітей!
Марія (презирливо): А які в цієї черниці можуть бути діти? Молитися лише вміє та ще кажуть, лікувати хворих навчилася. Хоча мені до них чим далі, тим менше діла.

До кімнати входить Елеонора. За нею йде чоловік, обличчя якого прикриває капюшон.

Санчо: Що це за сюрпризи, Елеоноро? І хто твій супутник?
Елеонора: Охорона його чомусь пропустила, а я не змогла його втримати, він рвався до вас.
Санчо: Хто ви?
Жак (знімаючи з голови капюшон): Це я, ваша величносте!
Санчо: Жак де Моле! Очам не вірю! Теперішній магістр Ордена тамплієрів у моєму домі! Що ж вас привело до скромної Кастилії?
Жак: Ордена тамплієрів більше не існує. Король Філіпп разом із папою Климентом почав судовий процес проти ордену! Він хоче присвоїти французькій короні всі землі і багатства Ордену!
Санчо: Пригадую, він ще вісім років тому це говорив.
Жак: Король захопив кількох лицарів, звинуватив їх у святотатстві, у порушенні церковних обрядів і ті під страшними тортурами призналися в Бог знає чому, чого ніколи не робили… А тепер люди короля переслідують мене. Мені треба конче

добратися до Цезарії, щоб попередити братів про небезпеку. Прошу вас, заховайте мене й нікому не кажіть, що я тут. Мені кілька днів треба пересидіти, доки вони зіб'ються зі сліду!
Санчо (прислухаючись): Що там за шум внизу? Елеоноро, подивіться, що відбувається у вітальні палацу?
Жак: То як? Ви мені допоможете?
Санчо: Ви наражаєте нас на небезпеку й на конфлікти з французьким королем!
Марія (беручи Санчо за руку): Ми допоможемо вам, Жаку, і добре, що ви за допомогою прийшли до нас, а не до Дініша.
Елеонора (повертаючись): Там внизу Гійом Ногаре. Він просить вас прийняти його іменем французького короля.
Жак: Це він мене переслідує! Боже, колишній друг!
Марія: Йдіть за мною, магістре, я вас заховаю і побуду з вами (виходять).
Санчо: Елеоноро! Запрошуй сюди пана де Ногаре (Елеонора виходить). Краще було б у це все не вплутуватися!
Гійом (заходячи, вклоняється): Ваша величносте! Поздоровляю вас із недавньою коронацією! Ви достойно виграли битву з вашим братом і племінником за Корону!
Санчо (холодно): Поздоровлення прийнято. Однак, мені здається, вас до мого палацу привели інші цілі.
Гійом (стає серйозним): Ми розшукуємо оголошеного поза законом магістра Ордену тамплієрів Жака де Моле! Наші люди доповіли, що він прибув до Бургоса.
Санчо (іронічно): Ви полюєте на вашого колишнього друга? І що ж він такого зробив?
Гійом: Папа і король Франції Філіпп звинувачують магістра де Моле і його лицарів-храмовників у порушенні святої літургії і поклонінні дияволу! Він тут?
Санчо: Його тут немає.
Гійом: Ваша величносте, я не маю права вам недовіряти! Ми точно знаємо, що він у Бургосі, і якщо вам щось стане про нього відомо, я прошу вас відразу нам його видати. Ви ж не бажаєте нової війни із Францією?
Санчо: Ви що, мені погрожуєте? Чому ж раніше тамплієри вважалися воїнами Бога?
Гійом: Про це судити не нам. Вердикт винесено Святим Престолом! (озирається). А можна мені залишитися переночувати в палаці? Не хочеться вночі шукати готель.
Санчо: Я чудово розумію, що відмовити вам, це відмовити французькій короні. Залишайтеся в цій кімнаті, а я віддам розпорядження накрити стіл (виходить).
Гійом: Дякую. (Один) Щось мені підказує, що Жак у палаці…
Елеонора (входячи на його останніх словах): Я вам точно можу вказати де він.
Гійом: Тоді негайно скажіть мені, де він, а то…
Елеонора: А то – що? Ви мене схопите і кинете на тортури? І ви думаєте, що в такому випадку Санчо і моя сестра випустять вас звідси живого, навіть якщо Кастилії буде загрожувати війна із Францією?
Гійом: Я сюди приїхав не один. Зі мною загін кращих лицарів Франції!
Елеонора: А у Санчо ціла армія і вся вона зараз у Бургосі!
Гійом: Чого ви бажаєте? Назвіть ціну?
Елеонора (уважно дивиться на нього): Ви зараз є охоронцем королівської печатки,

правою рукою короля Франції. А я бажаю, щоб мій чоловік займав саме таке місце в суспільстві!
Гійом (вражений): Тобто, ви пропонуєте себе мені в дружини?
Елеонора: А чому б і ні? Я що, недостатньо гарна для вас? Навіть ваш король Філіпп колись стверджував, що був би не проти зі мною одружитися! Я хочу в Париж!
Гійом (чеше потилицю): Ну, якщо я прийму ваші умови, ви видасте мені Жака, то де гарантія, що Санчо не затримає нас і не оголосить Франції війну?
Елеонора: А Санчо я беру на себе. Як лише ви попросите моєї руки, через півгодини Санчо видасть вам Жака. Лише не потрібно сюди вплутувати мою сестру, вона зовсім обм'якла від любові до Санчо, готова любити весь світ…
Гійом: А де гарантія, що ви просто не граєтеся зі мною?
Елеонора: Окрім мого слова гарантій немає. Можете повернутися до Франції, не виконавши наказу. Думаю вас Філіпп по головці не погладить!

До кімнати входить Санчо. В нього занепокоєний вигляд.

Санчо: Що ви тут робите, Елеоноро? Тут, наодинці зі стороннім чоловіком?
Елеонора: Ваша величносте, пан де Ногаре хотів вам про щось повідомити!
Гійом (опускається на коліно)**:** Ваша величносте, я прошу руки донни Ельвіри де Моліна!
Санчо (вражений): Як?! Що за несподіванка? Треба покликати королеву!
Елеонора: Почекайте, ваша величносте. Вийдіть, пане де Ногаре, я думаю внизу на вас вже чекає вечеря. (Санчо киває головою. Гійом виходить).
Санчо: Що все це означає, Елеоноро?
Елеонора: Сядьте, ваша величносте, я вам зараз все поясню. (Санчо від подиву сідає в крісло). Ми з Гійомом де Ногаре знайомі вже давно і те, що він приїхав сюди не лише впіймати Жака, а й посвататися до мене, мені не дивно. І я погоджуюся стати його дружиною, бо скільки мені ще сидіти тут у дівках? Та не про це я хотіла з вами поговорити. Я розумію, ви були зайняті серйозно війною спочатку з Францією, а потім зі своїми родичами за Корону Кастилії. Але все це вже минуло. А як же ваша обіцяна помста Дінішу й Ізабеллі?
Санчо: Але ж ваша сестра не бажає, щоб я їм мстився, ми щасливі вдвох.
Елеонора: Так, моя сестра зовсім обм'якла від любові до вас і дітей, але ви, Санчо? Невже ви вибачите Дінішу, що він перед монархами великих держав виставив вас блазнем? Невже ви вибачите Ізабеллі, що вона спочатку проміняла вас на якогось там Жака де Моле, а потім на Діниша? (Санчо мовчить). Якщо ви й вибачите, то я ні! Я не можу вибачити Дінішу безчестя моєї старшої сестри, доньки поважного першого лицаря Португалії, яка мала право стати королевою за заслуги батька, а була принижена перед усіма Дінішем та Ізабеллою! Якщо ви не маєте гідності, то я із Франції за допомогою Гійома й Філіппа їм помщуся!
Санчо (встає): Я маю гідність! Я оголошу Португалії війну! Вже прийшов час!
Елеонора: Це я й хотіла від вас почути! Але війна може по-різному обернутися, тому я хочу вам віддати ось це! (Протягує йому маленьку пляшечку із зеленою рідиною).
Санчо: Що це?
Елеонора: Беріть, це отрута, на крайній випадок! Дві краплі в бокал і все, немає ні Діниша, ні Ізабелли… Послухайте мене, видайте Жака Гійому, він був другом

Дінішу, а не вам! Вам зараз війна із Францією ні до чого. Ви повинні жити помстою!
Санчо: Ви праві. Я видам їм Жака, досить м'якотілості!

(Завіса).

Та ж зала палацу Дініша. За дерев'яним столом сидить Ізабелла. Запалені свічки, по столу розкладені трави і листя, які Ізабелла перебирає в пучечки. До зали заходить Ельвіра, її служниця.

Ельвіра: Донно, там прийшов дон Раміро і привів якусь дівчину, дуже хвору, просить, щоб ви їх прийняли.
Ізабелла: Нехай заходять.

Ельвіра йде і через хвилину повертається з Раміро і Хіменою, жінкою вражаючої виразної зовнішності, однак дуже хворої, вона постійно кашляє.

Раміро: Ваша величносте, я знайшов її недалеко від палацу. Вона була в гарячці, коли прийшла до тями, то почала просити мене, щоб я відвів її до палацу, бо вона багато чула про те, як ви вмієте лікувати людей. І я привів.
Ізабелла: І правильно зробили. Підійди до мене, дівчино. Як тебе звати?
Хімена: Мене звуть Хімена Мазіні.
Ізабелла: То ти іспанка, чи італіка?
Хімена: Моя мати була іспанкою, а батько був флорентійським дипломатом.
Ізабелла: А чому „були"?
Хімена: А тому, що їх обох вбили, а мені чудом вдалося втекти…
Ізабелла: Чому їх вбили?
Хімена: Вони належали до партії „білих гвельфів", прихильників республіки, а відбувся переворот і у Флоренції до влади прийшли „чорні". Ми не встигли втекти. Батьків повісили, а мене переховала служниця. Та далі в місті залишатися було небезпечно і я вночі його покинула. А потім у дорозі захворіла…
Ізабелла: Скільки днів у тебе кашель і жар?
Хімена: П'ять днів. Вилікуйте мене, я чула, що ви вмієте творити чудеса!
Ізабелла: Я обов'язково тебе вилікую.

Несподівано для всіх до зали входить Дініш. Його рука перебинтована. Всі замирають.

Ізабелла (встаючи): Боже, ви ранені, чим закінчилася битва?
Дініш (зупиняючи її жестом): Битва виграна, війська Санчо розбиті! Але що відбувається тут, у залі мого палацу? Я вам скільки разів казав не перетворювати мій палац на лікарню! Я для ваших потреб побудував монастир, я врешті-решт на ваше прохання відкрив для волоцюг лікарню в Лісабоні. Ні, вам цього замало! Вам потрібно, щоб усі кімнати мого палацу перетворилися на камери зберігання для трав і місця притулку для злидарів!
Ізабелла: Я не очікувала, що ви повернетеся так швидко.
Дініш: Виходить, за моєю спиною можна робити що завгодно! (Озирається). Вийдіть звідси всі! Хіба не бачите, король розмовляє з дружиною! (Всі вибігають).
Ізабелла: Я прошу вашого вибачення, однак в маленьких камерах монастиря й лікарні трави довше сохнуть, а тут скільки повітря… От я й подумала…
Дініш (перебиває її): Що доки мене немає, то можна перетворити палац на лікарню й притулок для волоцюг! (стомлено). Я зараз піду, а ви все це негайно поприбирайте! Сьогодні сюди приїдуть Санчо з Марією. Він хоче укласти зі мною мир.

Ізабелла: Боже, як я рада! Більше не буде хвилювань.
Дініш (гірко): Можна подумати, що ви про мене хвилювалися! Та ви про бездомного пса більше хвилюєтеся, ніж про мене і більше йому даруєте своєї уваги…
Ізабелла: Не правда. Я свій подружній обов'язок знаю і виконую…
Дініш: Подружній обов'язок… Мені кохання було потрібне, а не милостина…Я вісім років сподівався, що ви до мене хоч щось відчуєте… Більше я ні на що не сподіваюся! Як лише народите мені спадкоємця престолу, я дам вам свободу, зможете їхати до свого Жака де Моле! (Ізабелла мовчить). Мені вже набридли постійні казки, що ходять по королівству, яка ви „свята" і як я вас утискаю! А щоб ви без мене змогли зробити?
Ізабелла: Ви для мене дуже багато зробили і я всім завжди кажу про це. Я просто допомагаю людям і зовсім не хочу виглядати в їхніх очах святою. Ходіть зі мною, я огляну вашу руку.
Дініш (холодно): Дякую. З рукою сам розберуся, а ви тут краще поприбирайте! (Йде).
Ельвіра (входячи): Давайте я вам допоможу, донно (швиденько все прибирають у мішочки).
Ізабелла: Ця дівчина, Хімена, дуже хвора, їй терміново треба приготувати відвар.
Ельвіра: Я приготую. Та вона мені не дуже подобається.
Ізабелла: Чому? Здається мила дівчина, багато настраждалася…
Ельвіра: Мені здається, що вона щось замислила і тому пробралася до нас у палац. А ви, донно, краще б так не дратували короля! Я його боюся, коли він такий…
Ізабелла: Не бійся. Він швидко відходить. Здається все. Ходімо (Йдуть).

Через інші двері до зали входять Раміро й Дініш.

Дініш: Скільки разів я вам наказував, що не потрібно потурати королеві, нехай займається цим у лікарні.
Раміро: Ну, я не смію, вона все ж королева. Та й дівчину цю я їй сам привів. Вона, здається, дуже шляхетного походження. Батьків її вбили.
Дініш: Ну добре, пізніше з цим розберемося. Про що ви хотіли мені повідомити?
Раміро: Тут вас просить його прийняти один прибулець.
Дініш: А ім'я своє він назвав?
Раміро: Так. Він із Риму. Здається, Данте Алігьєрі.
Дініш: Данте?! Відомий флорентійський поет? Не може бути! Проси негайно!

Раміро виходить і майже відразу повертається з чоловіком середніх років у дорожньому костюмі.

Дініш: Це найприємніша подія за останні роки – приймати у своєму палаці такого майстра флорентійської поезії!
Данте: Дякую за безмежну милість, ваша величносте, якби ж у мене на батьківщині так ставилися до моєї творчості…
Дініш: А хіба не так?
Данте: На свою біду, я окрім поезії займався ще й політикою, був членом партії білих гвельфів. А зараз у моїй Флоренції до влади прийшли „чорні" і знищили всіх білих: кого повісили, кому відрубали голову. На щастя, я в цей час був із сім'єю в Римі і лише це мене врятувало. Папа повідомив мені, що я маю забиратися з Італії, інакше горіти мені на вогнищі. І ось тепер я вигнанець і в мандрах. Я дуже багато

чув про вас, навіть читав ваші вірші. Це просто чудо – король, могутній воїн, богатир і раптом – поет. Подумав, може ви мене зрозумієте?
Дініш: У мене ви й ваша сім'я завжди знайде притулок. Добре, що в моєму королівстві немає ніяких партій! Так спокійніше.
Раміро: Сьогодні до палацу прибула дівчина, батьки якої також загинули в політичній боротьбі Флоренції.
Данте: Дивно. Хотілось би з нею переговорити.
Дініш: Потім. А чим би ви хотіли тут займатися?
Данте: Я чув, ви відкрили багато шкіл по всій Португалії і навіть дарували Лісабонській єпископальній школі Хартію привілей.
Дініш: Ви хотіли б у ній викладати?
Данте: Так, поезію, якщо це можливо. Я чув, що там вчать одну теологію.
Дініш: Можна й поезію. Ви мабуть втомилися з дороги. Ходімо зі мною. (Виходять).

Раміро залишається один. З інших дверей тихо до нього підходить Хімена. Вона вже переодяглася.

Хімена: Вибачте, доне, мені хотілось би з вами переговорити.
Раміро: Я вас слухаю.
Хімена: Королева сказала, що я одужаю, що в мене просто сильна застуда. Вона дала мені відвару і мені відразу стало легше.
Раміро: Дуже радий за вас.
Хімена: Але я дуже боюся короля Дініша. Він такий грізний. Він мене звідси вижене! А мені так треба долікуватися, бо мені ж нікуди йти.
Раміро: Донно Хімено, якщо ви бажаєте, я вас оголошу під своїм покровительством.
Хімена: А чи це допоможе? Це ж володіння короля!
Раміро: Донно Хімено, одне ваше слово, і я оголошу вас своїм захисником, а вас – моєю нареченою, бо вродливішої від вас жінки я ніколи не бачив!
Хімена: Це правда? ви – найпорядніша людина в світі! Так підтримати сироту…
Раміро: Я негайно про це розкажу королю. (Йде).

На останніх словах в інших дверях з'являється Данте, який спостерігає за Раміро й Хіменою.

Данте: Беатріче, Боже, звідки ти тут узялася?
Хімена: Я те ж питання можу поставити й тобі!
Данте: Навіщо ти видаєш себе за якусь Хімену, та ще й постраждавшу від гвельфів?
Хімена: А це не твоє діло! Не смій мені заважати в моїх справах! Ти вже маєш сім'ю, то залиш мене в спокої!
Данте: Моєю сім'єю могла стати й ти, якби постійно не обманювала мене…
Хімена: А що ти міг мені дати? Свої сонети? Я створена для іншого життя.
Данте: Ти змушуєш мене розповісти про все Раміро й Дінішу. Нехай вони дізнаються, хто ти насправді!
Хімена: Лише спробуй! І я напишу лист у Флоренцію й повідомлю, де ти зараз знаходишся! Тоді Дініш буде змушений видати тебе „чорним", а якщо не видасть, то буде війна! А він вже втомився від воєн! (Сміється). Ну що, зменшилося впевненості?
Данте: Ти стала ще підступнішою, ніж була!

Хімена: Бо дорослішаю і бачу наскрізь чоловіків. Не смій мені плутати карти!

Данте йде. З інших дверей виходить Дініш. Підходить до Хімени. Хімена застигає в поклоні.

Дініш: То мабуть ви і є та Хімена Мазіні, про яку мені тільки-но розповів Раміро? Дійсно – красуня! Швидко ж ви полонили серце мого міністра, цього ще нікому не вдавалося!
Хімена: Ваша милість, ваша величносте, безмежна. Ви врятували сироту…
Дініш (ніяковіючи**)**: Ну, не я… Та побачивши вас, я даю згоду на одруження Раміро.
Раміро (входячи): Дякую, ваша величносте, я так і думав, що коли ви її побачите… Та вашого дозволу увійти просять король Санчо з дружиною Марією!
Дініш: Швидко ж вони добралися! Проси їх сюди, а також проси королеву й Данте.

Раміро щасливий, вклоняється й виходить, і відразу повертається з Санчо та Марією. Вклоняються.

Санчо: Вітаю короля Португалії, мого переможця!
Дініш: Не затіяли б ви війни, дон Санчо, і не було б переможеного.
Санчо: Можливо й так! А хто ця красуня, якої я ніколи не бачив раніше в палаці?
Дініш: Це наречена дона Раміро, нещодавно в нашому палаці (Хімена вклоняється**).**
Марія (напружено): А де ж королева?
Дініш: Зараз буде. То як, дон Санчо, спочатку підпишемо угоду, чи сядемо за стіл?
Санчо: Як буде завгодно вашій милості. Ми з королевою не поспішаємо.
Дініш: Тоді спочатку за стіл, бо в нас є ще один поважний гість. А ось і вони!

До зали входять Ізабелла, Данте, Раміро. За ними йде Ельвіра з великим дерев'яним підносом.

Санчо: Наші вітання королеві Португалії! Ви зовсім не змінилися (цілує руку Ізабеллі).
Ізабелла: Дякую.
Санчо: Ви все ж така небалакуча. І взагалі в цьому палаці нічого не змінилося.
Дініш: Прошу до столу. (Усі сідають). А для чого нам щось змінювати? Ми живемо скромно, наша турбота – це держава і її піддані. Народ зараз не голодує. Товарів у країні достатньо, торгівля процвітає.
Марія: Я чула, особливо королева опікується підданими. Годує голодних, лікує хворих
Ізабелла: Я роблю для них дуже мало, просто те, що маю робити.
Дініш: Донна Ізабелла дуже скромна людина. Дозвольте вам, дон Санчо, представити пана Данте Алігьєрі, відомого флорентійського поета (Данте вклоняється).
Санчо (киває головою): Чув про вас, однак вірші не люблю. В них все складно.
Данте: Даремно не любите. Як краще можна виразити свої почуття? (дивиться на Хімену).
Дініш: Ну що ж, давайте вип'ємо за зустріч?

Дініш наливає в чаші вина Санчо, Марії, Данте, Раміро, Хімені. Санчо за ним спостерігає.

Санчо: Ми тут вам також дещо привезли. (Виймає з плаща пляшку). Старе кастильське!
Дініш: Дуже шляхетно з вашого боку!
Санчо: Дозвольте запропонувати мені вам і королеві нашого вина! (наливає в чаші**).**

До зали входить Ельвіра з другим підносом. Її погляд зупиняється на прозорій чаші Ізабелли.

Санчо: За довгождану зустріч і за мир між двома великими державами! (Усі встають).
Дініш: Сподіваюся, що він буде міцним і з ненавистю покінчено!
Ельвіра (кричить Ізабеллі): Не пийте, донно, вина! Поставте чашу на стіл!
Дініш: (опускаючи чашу): Що таке? Чого ти так кричиш?
Ельвіра: Вино в бокалі отруєне! Я вже колись таке бачила…Воно має зеленуватий відтінок!
Санчо: Що ви дозволяєте своїм служницям, Дінішу?! Підозрювати мене, монарха?
Марія: О Боже! Що це дійсно за підозри? Ми приїхали з миром!
Дініш (роздивляючись рідину в чаші): Кажете, з миром? А дійсно дивно. Ви запропонували випити вино лише нам з Ізабеллою, а самі…
Санчо (перебиває): Нічого дивного немає, ми ж гості!
Дініш: Почекайте! Колись мого батька також хотіли отруїти, він чудом вижив, а потім він завжди мав при собі дегустатора вин, які йому пропонували. До сьогоднішнього дня мені це було не потрібно. Зараз дегустатором будеш ти, Санчо!
Санчо: Ви мене ображаєте!
Дініш (вихоплює з пахов меча й приставляє Санчо до горла): Бери мою чашу! І ви, королево, беріть чашу Ізабелли!.. Пийте, я вам сказав!!!

Марія перелякано дивиться на Санчо, а потім робить кілька ковтків.

Санчо (сам не свій): Не пийте, Маріє, не пийте! (усі зриваються з місць).
Дініш: Так ось воно що?! Напийся ж сам! (Заливає йому з чаші в рот). Напийся!

Санчо підхоплюється, судорожно вдихає й падає на підлогу. Марія кидається до нього.

Марія: Боже, Санчо, що ти наробив?! Чому ти мені нічого не сказав? Нам же так гарно було вдвох! (трясе його). Навіщо ти зруйнував наше щастя?!
Санчо: Вибач… (задихаючись). Я…тебе…дуже….любив. (Вмирає).
Марія (ридає): Санчо! Не кидай мене! Санчо… Боже, що таке?! Темніє в очах… Боже, мої діти…
Ізабелла: Дінішу, їй треба негайно допомогти! Чуєш?!
Дініш: Пізно… Це, видно страшна отрута!
Марія (падаючи): Дінішу… Нехай вона піде… нехай всі підуть звідси… Мені треба тобі сказати… Молю..
Дініш: Всі негайно вийдіть звідси! Ельвіро, забери королеву! (Всі подавлені виходять).
Марія: Дінішу…(він опускається і кладе її голову до себе на коліна). Я нічого не знала про цю отруту… Ти мені віриш?
Дініш: Вірю…
Марія: Тоді…вісім років тому я не сказала тобі, що була вагітна…
Дініш: Як? Що ти хочеш сказати?
Марія: Моя старша донька, Ізабелла, це твоя дитина… подбай про неї, молю!
Дініш: Боже… не може бути! Маріє, чому ж ти тоді мені не сказала?
Марія: Ти все одно б не звернув на мої слова уваги…Ти був засліплений Ізабеллою.
Дініш: Я дуже винен перед тобою. Я не отримав ніякого щастя взамін. Прости мене.
Марія: Прощаю…Не забудь про нашу доньку… І ще… Жак де Моле…(задихається).
Дініш: Говори, що з ним?
Марія: На нього чекає страта… його судитимуть в Авіньйоні… Поспіши… (Вмирає).

Дініш піднімає її на руки й виносить із зали. Повертаються Данте й Раміро. Вони виносять Санчо.

Дініш (повертається і стає на коліна перед розп'яттям) : Боже великий! Відпусти гріхи мої!

Тихо до нього підходить Хімена. Якийсь час вагається, потім торкається плеча. Дініш здригається.

Дініш: Що вам?
Хімена: Я бачу, вам дуже боляче! Я б хотіла розділити цей біль із вами…
Дініш: Я звик зі своїми почуттями боротися сам.
Хімена: Ви такий могутній, такий незвичайний чоловік! Ніколи не думала, що ви такий самотній…Дозвольте мені сказати вам…
Дініш: Що?
Хімена: Вам потрібна жінка, котра б розуміла кожну вашу думку, кожен ваш порив душі, котра б дійсно кохала вас! Жінка, котра б себе розчинила у ваших бажаннях…
Дініш: Я вже звик бути один… (гірко сміється): Та й де таку знайти?
Хімена: Я розумію, що я вас не достойна, що я не маю права навіть підняти очі на це сонце, яке раптом осяяло моє життя, але ж усе-таки, поділіться зі мною вашим болем, благаю! (Опускається на коліна поряд із Дінішом, бере його за руки. Потім торкається вустами його вуст. Дініш відповідає на поцілунок**).**
Дініш: Ми не повинні цього робити, дон Раміро…
Хімена: Ви – мій лицар! Лише про вас я мріяла все життя (Цілує його**). (Завіса).**

Дія 3.

Перед завісою зяють ся Гійом де Ногаре та Ізабелла. Вона дуже схвильована.

Гійом: Враховуючи натиск і недоречні погрози вашого чоловіка, ми даємо вам рівно п'ять хвилин для розмови зі злочинцем і єретиком Жаком де Моле.
Ізабелла: Недоречні погрози? Та якби його величність, король Дініш, побажав, то силами тих загонів, котрі прибули із Португалії, він би звільнив Жака де Моле. І як ви можете називати Жака єретиком і злочинцем? Ви ж були його другом і чудово знаєте, що він божа людина і не здатен на жоден злочин!
Гійом: Я служу французькому королю, мадам, і ця служба для мене над усе!

Піднімається завіса. Судова зала будинку інквізиції в Авіньйоні. На лаві підсудних сидить Жак де Моле. На його руках кайдани. Побачивши Ізабеллу він здивовано підводиться їй на зустріч.

Жак (схиляючи голову, цілує Ізабеллі руку): Господи, дякую Тобі за цю несподіванку! Дякую, що Ти дозволив мені її побачити перед смертю!
Ізабелла (Гійому): Ви обіцяли королю, пане де Ногаре, залишити нас із магістром на п'ять хвилин одних.
Гійом: Так, я йду (виходить**).**
Жак: Вибачте, Ізабелло, що навіть руку не можу вас достойно поцілувати через ці кайдани! Однак вірте мені, ні я, ні наш орден не здійснили жодного святотацтва перед Господом! Просто Філіппу необхідно конфіскувати багатства Ордену!
Ізабелла: Жаку! І я, і Дініш, ми це чудово розуміємо. Дініш просив передати вам, що одне ваше слово і він визволить вас з авіньйонської в'язниці. Ми сюди прибули з військовими загонами.
Жак: Ви справжні друзі! Я подався до Санчо за допомогою, а він мене зрадив!

Ізабелла: Санчо більше немає…Ні Санчо, ні Марії.
Жак (вражений): Як? Вони померли, чи їх убили?
Ізабелла: Немає часу все розповісти, скажу лише, що намагаючись знищити нас, вони загинули самі.
Жак: Бог все бачить, від Його кари нікому не втекти!.. А як ви, Ізабелло? Чи знайшли ви щастя з Дінішом? Я чув, ви відкрили лікарні, допомагаєте бідним…
Ізабелла (встає): Що таке „щастя", Жаку? Важко дати відповідь на це питання…Дініш не заважає займатися мені тим, що я хочу. Навіть у дечому допомагає. Він нещасливий зі мною, йому потрібні палкі пристрасті, а я йому цього не можу дати. Нещодавно у нього з'явилася коханка. (Посміхається). Хоча вона також не має на нього серйозного впливу.
Жак: Ви мабуть дуже страждаєте, Ізабелло…
Ізабелла: Та ні. Я ж сама винна в тому, що відбулося. Я винна навіть у більшому… Виявилося, що Марія була вагітною від Дініша, коли виходила заміж за Санчо. Ми забрали її доньку і виховаємо, як свою, але ж залишився й син від Санчо, Фердинанд…Як він потім сприйме ці події, чи не буде мститися? Не знаю…
Жак: А ви, Ізабеллою ви його любите? Ви кохаєте Дініша?
Ізабелла: Мабуть так… Але для нього це вже не важливо…Боже, час спливає, а ми вами не про те! Так яку відповідь дати Дінішу?
Жак (гірко**)**: Усі мої брати по Ордену пройшли через тортури й загинули. Я розділю їхню участь! Скажіть Дінішу, що я не маю права зрадити їхню пам'ять…

До судової зали входять папа Климент, Філіпп, Гійом, Елеонора, Дініш, Раміро і черниця Хільдегарда, молода жінка з незворушним виразом обличчя. Ізабелла відходить до Дініша.

Гійом: Побачення закінчено. (Набирає в груди повітря)**.** Ми починаємо судовий процес над єретиком, магістром Ордену тамплієрів Жаком де Моле.
Дініш (до Ізабелли): Що він відповів?
Ізабелла (зітхнувши): Що він розділить долю братів по Ордену…
Елеонора (Ізабеллі): Ось і кінець вашим надіям. Горіти йому в пеклі!
Ізабелла (твердо): Бог все бачить!
Гійом: Із дозволу його величності, короля Франції Філіппа, на судовому процесі можуть бути присутніми король Діонісій і королева Ізабель Португальські, а також їхній міністр Раміро де Альбеніс, якщо підчас процесу вони належно поводитимуться.
Климент: Два роки тому ми почали проти Ордена воїнів Соломона судовий процес Святої інквізиції. Хочемо сказати, що не від самого початку тамплієри були небажаними Богу. Доки вони воювали на Святій Землі – в Єрусалимі, Антіохії та Цезарії, вони представляли собою силу Божу! Але, коли їхня резиденція перемістилася у Францію, тамплієри переродилися! Вони почали здійснювати богохульні і гріховні ритуали, стали займатися чаклунством і поклонятися дияволу!
Жак: Але це не правда! Це підлі наклепи!
Гійом: Вам слова не давали! Вам його дадуть в кінці суду!
Климент: Тому ми волею Господа наказали розпустити Орден і судити його членів!
Філіпп: За підтримки папа Климента вищим судом Святої інквізиції ми конфісковуємо скарбницю і багатства Ордена, які його члени використовували на диявольські цілі, а також землі Ордена на території Франції. Ці землі оголошуються

власністю французької Корони!
Дініш: Судове рішення не має чинності, якщо на суду не виступали свідки!
Климент: Свідки є.
Філіпп: пане Ногаре, дайте слово святій Хідегарді, черниці монастиря Сент-Катрін.
Хільдегарда (натхненно, наче бачить видіння): Я стояла на колінах біля вівтаря і молилася, коли на мене зійшло видіння: молодий лицар вступає до ордена Соломона, він стоїть на колінах, а до нього підходить наставник. Наставник підносить хрест, він змушує лицаря тричі відректися від Спасителя і плюнути на хрест, а далі…
Климент: Говори, дочко моя, що ти бачила далі?
Хільдегарда: Далі вони його повністю роздягали і що робили з ним, то не повернеться промовити мій язик!
Філіпп: Цього вже достатньо, щоб приговорити магістра до страти!
Хільдегарда: На нього одягали шнурок як символ незайманості, а насправді… насправді перед цим шнурком обвивали голову ідола – чоловіка з довгою бородою і лихими очима…страшно вимовити… Диявола! Їхні священники під час богослужіння ніколи не освячували святих дарів! Як мені важко (падає, її підтримують).
Ізабелла (кричить): Хіба ви не бачите, вона божевільна, хвора! Як їй можна вірити?!
Хільдегарда (піднімаючись): Вона їхня спільниця! Хапайте її і в полум'я!
Дініш (загороджуючи собою дружину, хапаючись за меч): Лише спробуйте підійти до неї! Для кого ви розігруєте цей процес? Для протоколів секретаря, для нас? За кого ви нас маєте? За таких божевільних, як оця? Та одне слово де Моле, і я б його забрав із залу суду і спробували ви мене зупинити!
Філіпп: Залиште зал суду. Ви порушуєте умови, не те, я покличу охоронців!
Дініш: Лише спробуйте і я покличу свої загони, ви ж самі чудово розумієте, чим це закінчиться, а стосовно вас (показує на свій меч), то не раджу до мене наближатися! Жаку! Я розумію, що ви хочете розділити участь ваших братів по Ордену. Але я хочу, щоб ви знали – я дав притулок кастильським Орденам Саньяго й Авіш, я дам притулок у Португалії всім уцілілим членам вашого Ордену й запрошу до себе тих тамплієрів. котрі залишилися в Цезарії. Я своє слово тримаю, будьте спокійні!
Жак: Боже, це знамення! Хай благословить вас Господь, Дінішу. Я знав про ваше благородство, але не сподівався на такий подвиг від вас. Я помру щасливим!.. А тепер прошу, покиньте з королевою ці стіни, бо я не хочу, щоб моє пророцтво торкнулося вас, воно буде страшним! Покиньте зал суду, благаю…
Дініш: Прощайте, друже (виходять з Ізабеллою і Раміро).
Климент: Ваше останнє слово, магістре де Моле!
Жак: Ви хотіли тут полонити Дініша й позбавитися від нього, тому його сюди й пустили! Ви думаєте, я цього не зрозумів? Та у вас нічого не вийшло!.. Ви чудово знаєте, що ні я, ні мої брати-тамплієри ні в чому не винні! Нас підтримував до останнього папа Боніфацій, так ви, пане Ногаре, довели його до смерті, а ви, ваша величносте, поставили папою цю маріонетку (показує на Климента) та ще й перенесли резиденцію папи із Святого Риму до Авіньйону!
Климент: Якщо ви будете ображати святий престол, то ми…
Жак: Це ви ображаєте саме ім'я Господа цим низьким процесом над його вірними слугами! Вам потрібні були лише гроші Ордена й землі! Так знайте, Бог на моєму

боці! Я *проклинаю вас* усіх іменем Господа, бо душі ваші належать не Йому, а дияволу, *я проклинаю вас* іменем тих тортур, які винесли мої брати, вірні лицарі Бога, лише через те, що вам потрібні були наші володіння! Так знайте, якщо Бог на моєму боці, жоден із вас не проживе й року і душам вашим вічно горіти в пеклі!
Климент: Жаку де Моле, магістру Ордену Соломона! Ви звинувачуєтеся у святотатстві, у розповсюдженні єресі, проведенні таємних обрядів та чаклунстві! Суд виносить вам смертний вирок! Через годину ви будете спалені на Авіньйонській площі! У вас є час для останньої молитви! Моліться (всі виходять, дещо приголомшені).
Жак (набравши в груди повітря): Отче наш, що єси на небесах! Нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі… Зруйновано сьогодні Твій Храм, Господи, і лише Тобі однову відомо, коли він буде відновлений… Та я вірую, що в майбутньому знайдуться нові лицарі, які підуть у священний похід, щоб знову Храм Твій відновити! Вище небес, Господи, відродися і розповсюдь над землею славу Твою! Боже, готове серце моє прийняти муку за Тебе, готове серце моє! (**Завіса**).

Зала палацу Дініша в Лісабоні. Дініш підходить до розп'яття, опускається на коліно і хреститься. До зали швидко входить Хімена. Вона рішуче підходить до Дініша.

Хімена: Ваша величносте, Дінішу…
Дініш (підводячись з колін): Скільки раз я просив вас не чіпати мене, коли я молюся!
Хімена: Але мені все важче й важче застати вас одного! (Намагається його обняти).
Дініш (звільняючись від її обіймів): Я думав, ви зрозумієте, що я не маю намірів продовжувати цю інтригу з вами.
Хімена: Яка інтрига? Я кохаю вас! Я ладна все віддати за це кохання!
Дініш: Та невже? Я просив вас не виходити заміж за дона Раміро, бо не хотів відчувати себе винним перед ним. Я б забезпечив вам хороше майбутнє, однак ви мене не послухали!
Хімена: А потім би я вам набридла і достатньо було б одного слова вашої дружини, щоб ви мене вигнали з палацу!
Дініш: А як же тоді ваші слова про відданість коханню? Не вірю я у ваше кохання та до кінця не збагну, що вам від мене потрібно? Одне знаю точно: я більше не збираюся зраджувати королеву!
Хімена: Але ж вона вас не кохає! Та хіба ж можна зрівняти мене і її?

На останніх словах Хімени до зали входять Ізабелла й Ельвіра. Дініш розлючений. Хімена задоволена.

Ізабелла: Мені треба поговорити з вами, ваша величносте! Чи ви зараз дуже зайняті?
Дініш: Я не зайнятий, але поговоримо пізніше. Повертайтеся до свого чоловіка, донно Хімено!
Хімена: Але б я хотіла…
Дініш: Я сказав, повертайтеся до чоловіка! (Дініш і Хімена розходяться в різні боки).
Ельвіра: Ваша величносте! Як ви можете! Король так відверто зраджує вас, а ви намагаєтеся все вирішувати з ним по-доброму!
Ізабелла: У тому, що він зраджує мене, є й моя вина. Не треба його засуджувати.

Ельвіра: Не бачу я вашої провини ні в чому. Ви – свята, піклуєтеся про людей. прийняли до палацу й вилікували цю хвойду, котра морочить голову вашому чоловікові, а ви й слова не скажете ні їй, ні йому! Ще й погодилися виховувати як рідну доньку короля. І знову ж, ви з нею сидите, а він заходить рідко!
Ізабелла: Він – король, у нього є серйозні справи.
Ельвіра: Дуже серйозні – обійматися з Хіменою!

На останніх словах Ельвіри заходить Раміро. Вигляд у нього не дуже веселий.

Раміро: Однак, як би моя дружина його не переслідувала, король уже б покінчив із цим коханням.
Ізабелла: Так вам усе відомо?
Раміро: Про це відомо всім. Я більше цього не хочу, я з нею розлучуся. Я подам клопотання новому папі.
Ізабелла (здивовано): Новому папі? Як це, новому папі?
Раміро: Я привіз королю новину із Франції: впродовж тижня померли король Філіпп, папа Климент, Гійом Ногаре і Елеонора Ногаре, його дружина. Збулося прокляття Жака де Моле! Не пройшло й року!
Ізабелла: Боже, оце так новина! Негайно розкажіть її королю! Бог справедливий! Ходімо, Ельвіро, мені треба все це усвідомити (йдуть).
Хімена (виходячи з іншого боку): Я все чула. Бажаєш зі мною розвестися, будь ласка, я тобі на заваді не стану, однак половина майна – моє!
Раміро: Нічого я тобі не подарую! Нехай сам Дініш очолить процес розлучення!

До зали входять Дініш і Данте. Данте в дорожному костюмі. Хімена відходить в глибину зали.

Дініш: Ви мене дуже засмутили. Чому вам на місці не сидиться? Хіба в мене погано?
Данте: Я буду завжди молитися за вас Богу. Ви – незвичайна людина, ви божий обранець! Де б я не був, повсюди я буду про вас розповідати, про ваші школи, про вашу любов до поезії і читати ваші вірші! Однак, мене кличуть до Пізи, там мене вибачили. Я втомився, я хочу на батьківщину!
Дініш: Батьківщина – святе діло! Але ви ще повечеряєте з нами на дорогу. (Побачивши Раміро). О, Раміро! Коли ви встигли повернутися?
Раміро: Я привіз вам приголомшливу новину: на минулому тижні раптово померли король Філіпп, папа Климент і Гійом Ногаре, без слідів насилля!
Дініш (серйозно**)**: Збулося прокляття Жака де Моле! Так і мало статися!

До зали входить король Едуард. Він дуже постарів. Дініш кам'яніє від несподіванки.

Дініш: Едуарде? Ви? Чому не попередили? (обнімаються).
Едуард: Ну така вже в мене вдача – робити людям несподіванки… Дуже скучив за вами. Дайте, я хоч подивлюся на вас: такий же могутній богатир, такий же красень!
Дініш: Я чув, ви поховали свою дружину і одружилися вдруге – на сестрі Філіппа, Маргариті. Я сподіваюся, ви знайшли щастя і спокій?
Едуард: Яке щастя, який спокій, Дінішу! В мене була одна дружина, моя Елеонора! Я просто втомився воювати на дві сторони – і з шотландцями і з Філіппом. Ні, Маргарита мила дівчина, та кохання буває лише раз у житті! Так що бережіть його!

Дініш: Щось мене ваш настрій не подобається. Ви просто дуже втомилися!
Едуард: Дуже втомився. Тому й поспішав до вас. Я знаю, ви людина слова і діла, недаремно вас прозвали хліборобом за заслуги ваші. То ж пообіцяйте мені…
Дініш: Все що завгодно, друже мій.
Едуард: Коли я помру, будьте розпорядителем на моїх похоронах. Я хочу, щоб мене поховали поряд із коханою Елеонорою і написали на саркофазі: „Тут лежить Едуард, християнин і гроза всіх шотландців!“
Дініш: Ну такі думки вже зовсім не годяться. Я вас нікуди не відпущу, ви будете довго в мене в гостях, доки не одужаєте душею.

До зали входять Ізабелла та Ельвіра. Едуард цілує Ізабеллі руку. Дініш спостерігає.

Едуард: А ви зовсім не змінилися, королево! Така ж юна дівчина, як і була, лише ще гарніша!
Ізабелла: Дякую, Едуарде! Дінішу, мені треба з вами невідкладно поговорити.
Дініш (вперто): У мене немає секретів від моїх друзів. Кажіть при них.
Ізабелла (озирнувшись навколо, робить над собою зусилля): Добре, я першою зроблю крок вам назустріч.
Едуард: Може дійсно переговоріть удвох?
Дініш: Ні! Нехай королева говорить тут!
Ізабелла: Мій королю! Мені треба було з’їздити до Франції і побачити Жака де Моле, щоб зрозуміти, що я давно кохаю вас… Я дійсно вас кохаю!
Дініш (напружено): І я можу вам вірити? Після стількох років?
Ізабелла (беручи його за руки): Можете, Дінішу, бо скоро у вашої маленької донечки Ізабелли буде брат або сестра… Не дивіться так на мене, Дінішу, це правда!
Дініш (підхоплюючи її на руки): Боже, всі мої молитви нарешті дійшли до тебе! Едуарде, друзі, ходімо в кімнату до маленької Ізабелли і відсвяткуємо це!
Ізабелла: Поставте мене на підлогу, Дінішу…
Дініш: Ні! Всі за мною на верх! (виходить з Ізабеллою на руках).
Едуард (захоплено): Союз двох держав, як союз двох сердець! Нічого Бог не винайшов нового на землі і вже й не винайде! (Виходить слідом з Раміро).
Данте (відстаючи від них)**:** Мені пора, доки день надворі. Прощай, Португаліє! (Йде).
Хімена (виходячи на передній план): Мабуть пора й мені. Не чекати ж тут розлучення й суду? Не милуватися ж мені їхнім подружнім щастям? Просто смішно! (дивиться уважно на себе в дзеркало). Я все ж така гарна! Шкода, що помер король Філіпп, кажуть він любив жінок і був щедрим… Мабуть подамся до палацу Генріха Люксембургського… Лише зберу речі! (Йде).

(Завіса).

PEDRO LA GRAVE (ПЕДРО ЖОРСТОКИЙ, КАСТИЛЬСЬКА ХРОНІКА XIV СТОЛІТТЯ, 1946**)**

© Ramon Menendes Pidal, Lissabon, 1950

Mis queridos alumnos, mis queridos lectores!

Probablemente se sorprenderá, de que después de que el héroe de la Reconquista española, noble alma de Rodrigo de Vivero, que era un héroe de su nueva obra a alguien por completo frente a él − autoritario, despiadado, sanguinario. Por qué tengo que hacer? − Usted me puede preguntar. Yo te respondo: para entender qué es la verdad, debemos conocer el lado negativo a sentir el poder de la generosidad, debemos entender que esta desgracia para sentir el amor sacrificial de verdad, debemos mirar a la pasión grave. El gobierno es un arma terrible de la violencia cuando está en las manos del tirano. In entonces la gente empieza a perder el sentido de los límites entre las verdades simples que he mencionado anteriormente. Sin embargo, usted debe creer, no importa lo oscuro de la noche no parecía, después del amanecer, siempre vendrá, para cambiar el tirano, siempre será un verdadero héroe, pero primero que no se diera cuenta. Historia de España ha confirmado en repetidas ocasiones este postulado. Leer y creer, por fe se apoya en el mundo.

Su Ramón Méndez Pidal

Мої шановні студенти, мої любі читачі!

Вас певно здивує, що після героя іспанської Реконкісти, шляхетного душею Родріго де Вівара, я обрав героєм своєї нової п'єси людину повністю йому протилежну – владолюбну, кровожерливу, безпощадну. Для чого це я зробив? – Маєте право запитати ви мене. Я вам відповім: щоб зрозуміти, що є істина, треба знати її зворотний бік, щоб відчути силу шляхетності, требі збагнути, що таке безчестя, щоб відчути істинне жертвенне кохання, треба подивитися на ниці пристрасті. Влада є страшним знаряддям насилля, коли вона знаходиться в руках у тирана. І тоді люди починають втрачати відчуття межі між простими істинами, перерахованими мною вище. Однак, необхідно вірити, якою б темною не здавалася ніч, після неї завжди прийде світанок, на зміну тирану, завжди з'явиться істинний герой, хоча спочатку ми можемо його й не помітити. Історія Іспанії не раз підтверджувала цей постулат. Читайте і вірте, бо на вірі тримається світ.

Ваш Рамон Менендес Підаль

Дійові особи:

Альфонсо XI, король Кастилії
Марія Португальська, його дружина
Леонора де Гусман, його коханка
Педро, син Альфонсо і Марії
Енріке, граф Трастамарський, син Альфонсо і Леонори
Бланка Бурбонська, дружина Педро
Марія де Паділья, коханка Педро
Ельвіра Енігес, перша дружина Енріке
Хуана Мануель, друга дружина Енріке
Едуард Чорний принц (принц Уельський)
Бертран Дюгеклен, французький полководець, союзник Енріке
Хуан Нуньєс де Лара, герцог Кастильський
Жоан Альбукерк, канцлер Кастилії
Фернандо де Інестороза, дядько Марії де Паділья
Єпископ Вальядоліда

Події відбуваються в середині XIV століття у Бургосі, Толедо, Вальядоліді, Талавері, Монтиєлі.

Дія 1.
БУРГОС

Перед завісою з'являється високий вродливий юнак, одягнений в золотаве сюрко і такого ж кольору берет. Він починає нервово ходити туди-сюди. З іншого боку виходить юна дівчина з виразними рисами обличчя, особливо притягують погляд її очі – великі й пристрасні. Дівчина одягнена в чорне. Вона підбігає до юнака, та за один крок зупиняється. Юнак схиляється і цілує їй руку.

Педро: Я вже почав хвилюватися. Боявся, що ви не прийдете…
Марія де Паділья: Як я могла не прийти, якщо ви написали мені.
Педро: Але ж це був не наказ майбутнього короля, а лише прохання.
Марія де Паділья: Саме тому я й прийшла, а якби це був наказ…Я не підкоряюся нічиїм наказам!
Педро: Ну тут ми з вами схожі…
Марія де Паділья: Так для чого ж ви мене кликали, ваша високосте?

Педро: Давайте без титулів, просто дон Педро. А покликав я вас для дуже серйозної розмови. (Починає хвилюватися). Ні для кого не секрет, що я кохаю вас… Ви – єдина жінка, з якою б я мріяв поєднати своє життя і ніколи не розлучатися. Однак, момент упущено, треба було раніше до вас свататися. А зараз король помирає…Я найближчим часом посяду трон і Жоан із матір'ю почали на мене тиснути…Вони кажуть, що Кастилії буде необхідна підтримка французького короля Карла і тому я мушу одружитися з Бланкою Бурбонською!

Марія де Падільля: Ні для кого не секрет, що я кохаю вас…І не тому, що ви майбутній король, а просто кохаю! Ніхто й ніколи не змусить мене від вас відступитися. Що таке одруження, доне Педро? Нехай вона посяде з вами на трон, а я розділю з вами життя!

Педро: Це правда?

Марія де Падільля: Такими речами не жартують, принаймі, я не жартую.

Педро (пристрасно її обіймає і цілує): Тоді сьогодні! Досить чогось чекати, ми втрачаємо дорогоцінний час. Я вночі влаштую нам зустріч. Ви готові? Ви не пошкодуєте потім?

Марія де Падільля: Я дивуюся вам, що ви стільки чекали і ставили під сумнів моє кохання!

Педро (цілуючи їй руки): Мені пора. Ми з королевою Марією і доном Жоаном маємо йти до короля. Чекайте на мене (йде).

Марія де Падільля: Ти мій, і я ні з ким не бажаю ділитися тобою.

Виходить Фернандо де Інестороза, вольової зовнішності чоловік років 35-ти.

Фернандо: Що тут робить моя люба племінниця, у цьому темному коридорі?

Марія де Падільля: Правду сказати чи чергову відмовку?

Фернандо (сміється): Лише одну правду!

Марія де Падільля: Вона вам не сподобається і сміятися ви перестанете…Я вирішила стати коханкою інфанта Педро. Він кохає мене, я його! Що може стати цьому перешкодою?

Фернандо (стає в мить серйозним): Дійсно не смішно. А якщо я тебе вивезу з Бургоса, пояснивши все королеві Марії, вона мене зрозуміє.

Марія де Падільля: А якщо я переріжу собі горло, вип'ю отруту, виплигну у вікно?! Розлучити нас із Педро може лиш смерть.

Фернандо: Якби це почув твій покійний батько… Він так тебе любив!

Марія де Падільля: Можливо…Але через цю жалобу (показує на своє чорне плаття) я не змогла вчасно вийти заміж за Педро! А тепер його одружують…

Фернандо: Щось не вірю я, щоб тебе просто задовольнила роль його коханки. Ти страждатимеш!

Марія де Падільля: Я буду для нього єдиною жінкою. В решті-решт, що таке бути сьогодні дружиною. Он Леонора Гусман, коханка нашого короля, прожила в роскоші і управляла державою, а що мала законна дружина Альфонсо? Найбідніший палац у Севільї! Єдиний її здобуток – це Педро. Та й завжди так було, правили розумні коханки. Взяти, наприклад, Клеопатру…

Фернандо: Не забувай, що Клеопатра була царицею, а от Леонора Гусман і її сини, як лише помре Альфонсо, стануть нічим, пустим місцем!

На останніх словах Фернандо заходять Марія Португальська, Жоан Альбукерк і Педро. Марія – худорлява брюнетка, одягнена в чорне плаття з білим коміром, виглядає достатньо молодо, Жоан – огрядний чоловік середніх років.

Марія: Приємно чути такі розумні слова від такого благородного гранда. Леонора перетвориться на сміття, на підстилку для витирання ніг!
Фернандо (вклоняється і цілує Марії руку): Я лише повернувся з Вальядоліда, кортеси підтримають інфанта Педро, однак вони висувають цілий ряд умов…
Марія: Ми їх приймемо, спочатку звичайно….А далі – подивимося!
Фернандо: І головна умова – це шлюб із Бланкою Бурбонською.
Марія: Ми виконаємо цю умову (дивиться на Педро. Той мовчить). Головне – щоб трон не посів Енріке, улюбленець Альфонсо! Вони мені всі заплатять за ці роки приниження і в першу чергу – Леонора Гусман і її син! Вони вкрали у нас Альфонсо, в мене – чоловіка, а в Педро – батька! О, хай лише мій син посяде престол, ми помстимося! Чи не так, Педро?
Педро: Я не люблю ні Енріке, ні Фадріке і їх треба спекатися, щоб спати спокійно. Але Елеонора…Чого боятися її? Чого вона буде варта після смерті батька?
Марія: Ти дуже помиляєшся. Ти скоро зрозумієш, що матері визначають становлення своїх дітей, а без підтримки матерів сини – це ніщо!
Жоан: Час вже йти до покоїв короля, потім поговорите про помсту.
Педро (до Марії де Паділья): Донно Маріє, ви підете з нами.
Марія: Чого б це? Король Альфонсо її не запрошував.
Педро: Це вирішую я, а не ви, донно. Я хочу, щоб ви зараз уже зрозуміли, що не всі матері визна-чають становлення своїх дітей! Ходімо! (Йдуть, Марія якийсь ще час здивовано дивиться на сина).

Простора кімната Леонори Гусман. Стіни прикрашені родинними портретами. В правій частині стоїть ложе, дорого оздоблене й прикрите прозорою завісою. В кімнаті багато квітів. Леонора – 33-літня жінка вражаючої краси. Вона виглядає, як юна дівчина. Її світлі кучері підібрані у високу зачіску, лоб прикрашає діадема. Леонора вишиває біля вікна. Вона сумна. Входить Альфонсо, у нього дуже стомлений вигляд.

Леонора (кидаючись до Альфонсо): Боже, ти встав! Любий, навіщо? Тобі треба берегти сили.
Альфонсо (обіймаючи її) : А я й бережу. Зайвий раз тебе обняти – й половина сил збережені! (сміється сумно). Всі думають, що я підхопив пропасницю на Гібралтарі і ніхто не знає, що я помираю від хворого серця! А я й не хочу, щоб вони знали, хай менше мене турбують, нехай бояться від мене підхопити хворобу.
Леонора: І все-таки, ти б краще ліг. Давай я тобі допоможу.
Альфонсо: Ні-ні! Я лише присяду (сідає біля столу). Зараз прийдуть Марія з Педро, а ще Альбукерк та Інестороза. Я їх викликав. Я буду читати заповіт, я не хочу, щоб вони мене побачили слабким і хворим.
Леонора: Боже, як мені не хочеться бачити королеву Марію!
Альфонсо: Мені також, та що поробиш?.. А що вона тобі? Хіба ми прожили з тобою не в коханні?
Леонора: Я б не бажала другої долі для себе, другого чоловіка поряд, інших синів.
Альфонсо: Коли я привів тебе до цього палацу, тобі було 14 років. А через рік ти

народила мені двійню – двох чудових хлопчиків. І ось їм уже по вісімнадцять… Як час летить!
Леонора: А ще через півроку твоя дружина народила Педро. Вся Кастилія раділа, всі кричали: „Народився спадкоємиць престолу!“ Я так тоді ревнувала й боялася, що ти забудеш про моїх дітей…
Альфонсо: Я тоді ще так тебе не кохав, як кохаю зараз. Однак через рік я відправив дружину із сином у Севілью і більше їх ніколи не бачив.
Леонора: Не знаю, чи правильне було таке рішення? Я часто відчуваю себе великою грішницею…
Альфонсо: Не думай про це! Нам не так багато залишилося бути разом. Думай лише про приємне.

До кімнати заходять Хуана Мануель в супроводі Хуана Нуньєса де Лара. Вклоняються. Хуана – висока гарна дівчина, одягнена в лицарські облаштунки, тримає в руках шолом. Хуан – її дядько, сорокарічний чоловік зі шляхетним обличчям.

Хуан: Ваша величносте, для чого ви встали з ліжка, я ж вам забороняв…
Альфонсо: Королю ніхто не може нічого забороняти. Такий день сьогодні гарний, я хочу його провести з моєю коханою. лише з неприємними справами й візитами покінчу…Чи може ви будете стверджувати, що коли я сьогодні буду лежати, то проживу ще 20 років?
Хуан: Нажаль ні.
Альфонсо: Ось бачите! Лише при Марії і Педро менше бідкайтеся про моє здоров’я. Не можу собі дозволити подарувати їм радість про мою швидку смерть. А що це ваша племінниця так убралася?
Хуан: Вона сьогодні виграла лицарський турнір – уклала трьох лицарів! Ну що з нею робити?
Леонора: Правильно робить, нехай хоч одна жінка буде сильною.
Хуана: Благословіть мене, ваша величносте, на добрі справи.
Альфонсо: Благословляю тебе, моя воїтелько, і вітаю з першою перемогою. Лише не забувай, що ти ще й жінка і що колись тобі треба буде вийти заміж, а то всіх розлякаєш своєю силою!
Хуана: Ну. Заміж не обов’язково…

На її словах входять Енріке з Ельвірою і Бертран Дюгеклен. Енріке також віку, як і Педро. Однак він більше схожий на Леонору, ніж на Альфонсо. Він середнього зросту, дещо худорлявий, з виразним обличчям і світлим волоссям. Його дружина Ельвіра – зовсім юна дівчина, гарненька, в її постаті є щось безпомічне, зовсім дитяче. Бертран – кремезний француз 40 років. Леонора обіймає сина й невістку. Альфонсо підводиться їм на зустріч.

Альфонсо: Оце так несподіванка! Чому ж ви перервали шлюбну подорож?
Енріке (обнімаючи батька): Всі говорять про вашу хворобу…Ми так поспішали, я так боявся, що не побачу вас! Та дякувати Богу, ви виглядаєте добре. (Переводить погляд на Хуану). О, Хуано! Яка ти стала красуня і яка грізна!
Хуан: Моя племінниця сьогодні перемогла трьох лицарів, добилася таки свого.
Енріке: Ми так дружили в дитинстві і вона мене частенько перемагала. Я завжди шкодував, що Хуана не народилася хлопцем, тоді б сміливіше можна було її бити!
Хуана (Ельвірі): Вітаю тебе, кузино, із заміжжям і таким чудовим чоловіком!

Ельвіра: Шкода, що лише тебе на весіллі не було!
Хуана: Я не змогла…
Енріке (перебиває Хуану): Ваша величносте, батьку, дозвольте представити Бертрана Дюгеклена, відважного лицаря, одного з командуючих армією короля Карла (Хуан вклоняється**).**
Альфонсо: Дуже радий знайомству. Що нового у Франції, як там король Карл?
Бертран: Із королем все добре. Він чудово прийняв донна Енріке і його дружину.
Леонора: Це добре. Можливо нам знадобиться підтримка Карла, якщо Педро щось замислить проти Енріке (Починає нервово ходити). Я більше спокійна за Фадріке. Він тепер магістр ордена святого Якова, божа людина, його не повинні зачепити. А ось Енріке… Педро буде мститися йому, а якщо не він, то королева, і тоді без підтримки Франції….
Альфонсо (перебиває Леонору): Я думаю, ти перебільшуєш небезпеку. Педро посяде трон, буде повноправним володарем країни, для чого йому мститися? Фадріке тепер має власну армію, Енріке отримає графство Трастамару на кордонах Кастилії, одне з найбагатіших, і він, і його дружина завжди будуть мати все найкраще. А якщо вони не поладять, то Енріке може просто не покидати своїх володінь, але ж вони брати…
Хуан : Я думаю, що донна Ельвіра не перебільшує небезпеку.
Леонора: Не все так просто, як думає ваша величність…
Ельвіра (до Леонори): Матінко, ви й справді думаєте, що Енріке загрожує така небезпека?
Леонора: Хотіла б я помилятися…
Бертран: Як би там не було, та Енріке завжди може розраховувати на мою допомогу. І я просто впевнений, що король Карл підтримає його.
Енріке: Дякую, пане Дюгеклену. Однак хочеться вірити його величності королю, що все обійдеться.

До покоїв входить Фернандо де Інестороза. Вклоняється присутнім.

Альфонсо: Ну що, графе, ви привезли мені гарну новину?
Фернандо (протягує йому грамоту): Так, ваша величносте. Кортеси визнали Педро наступником престолу. Біля дверей Альбукерк, королева Марія та інфант Педро. Вони просять дозволу зайти.
Альфонсо (читає грамоту): Кличте їх.

Входять Марія Португальська, Жоан Альбукерк і Марія де Палілья. Вклоняють королю. Королева з ненавистю дивиться на Леонору Гусман, Леонора відходить до вікна і відвертається. Педро напружений. Марія де Падільня з великою цікавістю всіх розглядає. Ельвіра відходить до Енріке, всі вклоняються королеві та інфантові.

Марія: Ми чекали вас, ваша величносте, біля ваших покоїв. Ми думали, що ви прикуті до ліжка, тому й згадали про нас із сином і викликали з Севільї до Бургосу. Однак я бачу, що ви почуваєтеся достатньо здоровим і знаходите сили на минулі розваги. А вашій фаворитці не завадило б мені вклонитися, як це роблять усі. Все – таки я тут королева.
Альфонсо: Завжди ця ваша пиха! Роки життя в Севільї так вас нічому й не навчили, шкода. Я співчуваю вам, що не дав насолоди побачити мене помираючим. (Різко й

голосно). Я тут король і будете говорити лише тоді, коли я вам дозволю! Я сюди викликав сина, а ви – просто регентша при ньому і не більше! (Вдихає повітря). Підійдіть до мене, інфанте. (Педро підходить). Я направив листа на розгляд кортесів у Вальядолід. Вони задовольнили моє прохання. Після моєї смерті ви посядете престол, ви маєте на це всі законні права. Однак ви повинні принести мені клятву, що ніколи не зашкодите вашим братам – Фадріке, магістру ордена святого Якова і Енріке, графу Трастамари.

Марія: Графу Трастамари, найкращих у Кастилії земель?! О, Боже! Не вимагайте від інфанта такої клятви!

Альфонсо (рішуче): Доне Жоане, проведіть, будь ласка, королеву до її кімнати і по дорозі ще раз поясніть їй, як треба поводитися при монархові Кастилії!

Жоан (до королеви Марії): Ваша величносте, я вас благаю…

Марія: Я більше не скажу ні слова.

Альфонсо: Я чекаю клятви. (Педро мовчить). Ну що ж, в такому випадку в мене вистачить здоров'я послати ще одного листа на користь вашого брата Енріке і пояснити кортесам, чому я так чиню.

Педро (зціпивши зуби): Я клянуся.

Альфонсо: Голосніше! В чому ви клянетеся?

Педро: Я клянуся не шкодити моїм братам!

Альфонсо: Підійдіть до мене, доне Жоане (Альбукерк підходить). Я призначаю вас першим міністром при новому королі. Ви весь час були поряд із ним, сподіваюся, ви будете давати йому гарні поради і оберігати від дурних учинків.

Жоан: Це велика для мене честь, ваша величносте. Я буду виконувати свої обов'язки кращим чином.

Альфонсо (кладучи руки на плечі Педро): Я благословляю вас, інфанте, на довге й мудре правління. І пам'ятайте клятву, яку ви сьогодні мені дали, бо якщо порушите її, то великі біди впадуть на вашу голову й ваших рідних (Дивиться уважно на Педро, потім переводить погляд на присутніх).

На якусь хвилину западає тиша. Леонора стоїть біля вікна і в неї тремтіть руки. Налякана Ельвіра тулиться до Енріке і він обнімає її за плечі. Хуана стискає меч. Хуан Нуньес де Лара дуже напружений, Бертран вражений. Очі Педро горять недобрим вогнем і він зустрічається з таким же поглядом матері. Марія де Падільля за всим спостерігає. І лише одна людина задоволена й переповнена честолюбства – Жоан Альбукерк.

Альфонсо (виснажено): Ну все на сьогодні. Я втомився, занадто багато людей. Вийдіть усі, окрім Леонори.

Енріке, Ельвіра, Бертран, Хуана і Хуан Нуньес де Лара виходять в один бік. Королева Марія, Марія де Падільля, Педро, Фернандо де Інестороза і Жоан Альбукерк – в інший. Вони на хвилину затримуються.

Марія (пошепки Педро): Боюся, що нам ще довго прийдеться чекати його смерті (виходить).

Марія де Падільля (Педро, пошепки): Я чекаю від тебе сьогодні звістки (виходить).

Педро (пошепки Альбукерку): Сьогодні вночі ви повинні влаштувати мені зустріч із Марією. Я вам наказую, як моєму майбутньому міністру!

Жоан: Але це дуже небезпечно, тут у палаці…

Педро (перебиває його): Лише спробуй мені цього не зробити. (Йдуть).
Альфонсо: Леоноро, кохана моя, підійди до мене (Леонора підбігає і підтримує його). Щось зовсім чорно в очах, допоможи мені дійти до ложа. (Леонора допомагає королю сісти на ложе). Я ледве витримав це все, щоб їм не показати… Можливо, ти права… Можливо варто буде звернутися за допомогою до Франції… Можливо варто було просити кортеси за Енріке…(задихається).
Леонора (тремтячи): Боже, тобі зовсім погано, я зараз покличу дона Хуана…
Альфонсо (хапаючи її за руку): Почекай… Нехай Енріке їде в Трастамару, доки не пізно, нехай укріпляє фортецю і збирає лицарів, все може бути… І ця дівчинка, Хуана, нехай їде з ним, вона надійний друг, вона відважний воїн, вона буде його тилом… Шкода, що він не з нею пов'язав своє життя… Його Ельвіра ще безпомічне дитя…
Леонора: Але вони дуже кохають одне одного.
Альфонсо (не чує її): Це моя провина. Як страшно було спостерігати ці два табори в моїх покоях! Мої сини – вороги…Але Енріке добріший, треба було просити кортеси, навіть, якби вони не погодилися… (втрачає свідомість).
Леонора (перелякана): Альфонсо, що з тобою, отямся, благаю..
Альфонсо (відкриває очі і довго дивиться на Леонору): Пробач мені… Бережи синів…(піднімає руку, що погладити її по волоссю, його рука падає).
Леонора (трясе його за плечі) : Боже… Боже! Альфонсо…(Ридає, цілує йому руки). Він мене не чує… Його більше немає! (Нараз бере себе в руки. Витирає очі. Цілую прощальним поцілунком Альфонсо. Підводиться). Сльози мені не допоможуть, ні мені, ні моїм синам. Доки невідомо, що він помер, треба щось негайно робити! (Підбігає до дверей і кричить). Доне Хуане, доне Хуане!!!

Вбігає Хуан Нуньес де Лара. Кидається до короля Альфонсо, бере його за руку, прикладає вухо до серця.

Хуан (опустивши голову): Він помер…
Леонора: Я знаю…(Торкається плеча дона Хуана): Ви давно мій єдиний надійний друг. Допоможіть, треба негайно щось робити! Ви бачили їхні обличчя?...
Хуан: Так… нічого доброго нас не чекає.
Леонора: Треба рятувати Енріке, інакше його голова полетить першою… (на хвилину замислюється). Нікому поки-що не кажіть, що король помер. Негайно покличте Енріке з дружиною, вашу племінницю Хуану і цього француза…Дюгеклена. лише робіть всі спокійно, щоб у палаці не помітили, що щось трапилося. Покличте їх, а далі станьте на дверях і нікого сюди не пускайте. Скажіть: король так наказав, бо він зараз відпочиває! Йдіть.
Хуан: Я все зроблю, як накажете (Хуан виходить, Леонора опускається на коліна перед Альфонсо).
Елеонора: Вибач мені, коханий, що так чиню…Я рятую нашого сина…

Повертається Хуан з Енріке, Ельвірою, Хуаною і Дюгекленом. Вони завмирають від вигляду Леонори і переводять погляд на ложе, де лежить король.

Хуан: Не хвилюйтеся, ч побуду на сторожі (виходить і за собою зачиняє двері).
Леонора: Так, діти мої, наш король помер. (Стримуючи сльози). Це був великий правитель, люблячий чоловік і батько. Він завжди нас захищав. Більше нас

захищати нікому. Завтра стане відомо всім про його смерть. І першим, на кого впаде гнів і ненависть нового короля і його навіженої матері, це будеш ти, Енріке. Але до завтрашнього ранку про це ніхто не буде знати. В тебе є ніч, чотирнадцять годин, Енріке, щоб покинути Бургос і добратися до Толедо, а потім до Трастамари. А потім у тебе буде ще кілька днів, щоб укріпити фортеці. Новий король буде зайнятий траурною церемонією, а потім – коронацією…Ти повинен негайно покинути Бургос!

Енріке: Матінко! Ви вважаєте, що це настільки серйозно? Що компроміс неможливий?

Леонора: Ти бачив його обличчя й обличчя його матері, коли інфант приносив клятву?

Енріке (замислюється): Так. Тоді нам всім треба покинути Бургос і податися до Толедо.

Леонора: Це неможливо. По-перше, мене відразу кинуться в палаці, зрозуміють, що король помер, і тоді королева очолить пошуки. По-друге, з такими жінками, як я та Ельвіра, ми далеко не втечемо. Твій батько перед смертю наказував, щоб ти взяв із собою Хуану і пана Дюгеклена і від'їжджав негайно і негайно звернувся за підтримкою до короля Карла!

Енріке: Я так не можу, а як же ви з Ельвірою?

Леонора: Ельвіра знатного роду, не думаю, щоб Педро насмілився її зачепити, бо гранди тоді відвернуться від нього.

Енріке: А як же ви, матінко?

Леонора (бере його за руки): Ти поспішиш мені на допомогу і попередиш Фадріке, за ним армія. А так ми всі тут загинемо і ти будеш першим. А на кого мені надіятися, як не на тебе й Фадріке?

Енріке: Мабуть ви праві, однак мені моторошно вас тут залишати, краще б ми всі поїхали.

Бертран: Донна Леонора права. Це відразу помітять. А ситуація не з кращих.

Леонора (Бертрану): Пам'ятайте, що ви обіцяли королю Альфонсо.

Бертран: Я ніколи не зраджую ні своїх слів, ні своїх друзів, мадам. Я побачив сьогодні цього нового короля, повірте, нічого доброго Кастилію не чекає.

Леонора: Я знаю, дякую вам. (До Хуани). Дівчинко моя, ти готова захищати графа Трастамарського до останньої краплі крові, як то велить лицарський обов'язок?

Хуана (вклоняючись): Так, донно. І навіть не тому, що так хотів король, а тому, що я знаю Енріке і вірю в нього.

Бертран: Мадам, графу краще перевдягтися, щоб його не впізнали, коли він покидатиме палац і Бургос.

Леонора: Так. (Дістає з шухляди шкіряну маску і старий плащ). Одягни оце. (Хрестить його). Хай тебе захистить Бог.

Енріке (опускається на коліна перед ложем із тілом батька): Прощай, мій батьку і королю. Мені дуже боляче, що не мої руки закриють твою труну в королівському склепі. Надіюсь, ти вибачиш мені. (Цілує йому руки і чоло. Піднімається і підходить до дружини). Я сподіваюся, що ми прощаємося не надовго. Можливо все обійдеться і без військового зіткнення. Я буду дуже сумувати за тобою і хвилюватися.

Ельвіра: Я буду цілими днями молитися за тебе, коханий. Та донна Леонора права,

я так втомилася з однієї дороги і в мене просто не вистачить сили на ще одну. (Хрестить його). Хай тебе береже Бог! (цілуються).
Енріке (Цілує руки матері, а потім обіймає її): Матінко, вірте, все буде добре!
Леонора: Так, любий. Обов'язково зв'яжись з Фадріке.
Бертран: Нам час. Вже стемніло.

Енріке одягає плащ і маску, ще раз вклоняється і виходить у супроводі Хуани і Бертрана. Леонора обіймає Ельвіру. **(Завіса).**

Дія 2.
ВАЛЬЯДОЛІД.

Перед завісою з'являються Бертран Дюгеклен і Бланка Бурбонська. Бланка – типова французька красуня, дещо манерна з довгою світлою косою і карими очима. Вона розкішно прибрана для весілля. В неї стурбований вигляд. У Бертрана також.

Бланка: Графе Дюгеклену, скажіть, а чому король не зустрів нас біля воріт Вальядолілу? Мене вчили, що майбутню королеву наречений повинен зустрічати з почтом біля воріт міста чи фортеці.
Бертран: Я сам здивований, однак, це чужа країна, тут є відмінності в етикеті.
Бланка: Але ж три місяці тому я зустрічалася з Енріке Трастамарським і він поводився так, як і прийнято у Франції.
Бертран: Енріке – то зовсім інша людина. Педро не такий.
Бланка: Я бачила його портрет – він дуже гарний, він мені сподобався.
Бертран: По портрету важко визначити характер людини. Я попереджав вашого брата, що можуть бути складності. І ось вони здається почалися.
Бланка: Боже, який похмурий цей коридор. У Вальядоліді всі коридори такі похмурі?
Бертран: І у Вальядоліді, і в Бургосі…Такі вже вони є – кастильські замки.

З іншого боку виходять Марія Португальська і Жоан Альбукерк. У королеви стривожений вигляд.

Марія (Жоану): Вони вже тут! Боже, що робити? Я ж вам казала, не спускайте з Педро очей!
Жоан: Хіба ж я можу щось йому наказати? Хіба ж він мене слухає?
Марія (підходить до Бертрана й Бланки): Яка ж для нас честь приймати сестру французького короля, мою майбутню невістку.
Бланка (вклоняючись їй): А де ж король, мій наречений? Чи не трапилося чого?
Марія: Та ні, просто в короля невідкладні справи, але він з'явиться на весілля.
Бертран: Дивна поведінка для короля.
Жоан: Немає нічого дивного. Король – повноправний хазяїн на своїх землях і не повинен ні перед ким звітуватися.
Бертран: І перед іншими монархами та їхніми сестрами також?
Марія: Давайте не будемо про це.
Бертран: Добре, не будемо. Я б хотів побачитися з донною Леонорою Гусман та молодою графинею Трастамарською. Вони будуть на весіллі?
Жоан: Ні їх не буде. Вони від'їхали в родинне помістя донни Леонори Медіну-Сідонію і доки що будуть знаходитися там.
Бертран: Їх що, ув'язнили?

Марія: Як можна таке думати? Просто король їх не запросив на весілля, от і все! І чому він мав їх запрошувати?
Бертран: А дон Фадріке? Мені необхідно з ним зустрітися. Він буде?
Жоан: Так, він має бути, але чомусь затримується по дорозі з Риму.
Марія: Принцеса втомилася з дороги, їй треба відпочити і збиратися до храму на вінчання.
Бертран: Так, час відвести принцесу до її покоїв. (Йдуть).

Піднімається завіса. Продовжний неф готичного храму. Відкривається завіса. В центрі сцени вівтар. Стоїть єпископ і грає орган. У залі знаходяться Марія Португальська, Едуард Чорний принц, Бертран Дюгеклен, Бланка Бурбонська, Хуан Нуньєс де Лара, Жоан Альбукерк, Фернандо де Інестороза. Всі схвильовані.

Єпископ (підходить до королеви Марії і тихо говорить): Ваша величносте, поведінка короля переходить всякі межі. Так же не можна! На вулиці біля храму вже дві години чекає народ, щоб привітати свого короля з одруженням.
Марія: Я схвильована не менше вас. Не знаю, що й думати…
Едуард (підходить до королеви): Скажу вам, дон Педро поводиться дивно. Не можна наречену і таких поважних гостей змушувати стільки чекати.
Марія: Не знаю, що вам і відповісти.
Едуард: А де Енріке з дружиною? Де Леонора Гусман? Давно їх не бачив.
Марія: Вони в замку Трастамара. Чому мене всі про них розпитують? У Вальядоліді не може бути місця куртизанкам і бастардам на весіллі законного короля, мого сина!
Едуард: Але ж сьогодні таке свято…Сьогодні мають бути пробачені всі образи.
Жоан (сам собі): Лише не в нашому випадку.
Бланка (Бертрану): Боже! Це безчестя! Що мені робити? Повертатися з ганьбою до Франції?
Бертран (Бланці, тихо): Почекаймо ще трохи і тоді звернемося за допомогою до англійського принца (показує на Едуарда). Я ж попереджав вашого брата…

Раптово у храмі з'являється Педро за руку з Марією де Падільля. Встановлюється мертва тиша. Чути шепіт.

Едуард (підходить до Педро): Вітаю вас із коронацією й одруженням, ваша величносте! (Тихо). Відпустіть її руку. Всі на вас дивляться. (Педро відпускає. Едуард продовжує голосно**).** Колись ми з батьком мріяли бачити поруч з вами королевою Кастилії мою сестру Джоану, та вона нажаль померла. Однак ваша нова наречена – істинна красуня.
Педро: Та мені байдуже, аби ця церемонія швидше почалася й закінчилася (Серед присутніх шепіт невдоволення).
Марія де Падільля (до Педро, тихо): Ну йди вже до неї. А сьогодні вночі я тебе жду.
Марія (підходить до Педро і Марії де Падільля): Як ви могли, в такий день?! (Марія де Падільля з посмішкою, не зводячи очей з королеви, відходить у бік**).**
Педро (матері, тихо): Не втручайтесь в моє особисте життя!
Єпископ (підходить до Педро): Ваша величносте, час починати вінчання! Народ Кастилії біля храму вже кілька годин чекає, щоб привітати свого короля. Неможна змушувати людей так довго ждати!
Педро (голосно): Народ чекає? А він для того й народ, щоб чекати милості від свого короля! А король ще має подумати, чи бути йому милостивим, чи ні. Ну що ж, раз

стільки народу на мене чекає і в храмі, поза храмом, то починайте, ваше святосте, починайте!

Звучить орган. Педро підходить до вівтаря. Бертран підводить до нього Бланку. Вона ледь жива. Педро й Бланка опускаються на коліна. Вона протягає йому руку, він її не бере.

Єпископ: Перед святим ликом Господа нашого вінчається раб Божий Педро рабі Божій Бланці. Повторюйте за мною, діти мої: клянемося бути вірними один одному…
Педро й Бланка: Клянемося бути вірними одне одному…
Єпископ: В багатстві й бідності, в честі й поневіряннях
Педро й Бланка: В багатстві й бідності, в честі й поневіряннях…
Єпископ: Оберігати одне одного, доки б'ються наші серця…
Педро й Бланка: Оберігати одне одного, доки б'ються наші серця…
Єпископ: Оголошую вас чоловіком і дружиною, королем і королевою великої Кастилії! А тепер скріпіть ваше вінчання поцілунком чоловіка й дружини.

Серед гостей панує тиша. Педро не ворушиться й не намагається поцілувати Бланку. Вона якийсь час чекає, а потім повертає його обличчя до себе й цілує його.

Завіса.

Перед завісою з'являються Марія де Падільля і Педро. Марія в нічній сорочці. Педро по ходу одягає сорочку. Вони цілуються. Марія збирається повертатися до себе.

Педро (намагається її утримати в обіймах): Ну почекай ще хвилину, не йди.
Марія де Падільля: Тобі вже пора, а то вона ще королеві побіжить скаржитися.
Педро: Її переодягли й уклали на ложе. Всі вийшли, а я стояв біля вікна, доки вона не заснула.
Марія де Падільля: Ти впевнений, що вона заснула?
Педро: Так. Боже, як не хочеться до неї повертатися. Невже тобі хочеться мене відпускати?
Марія де Падільля: Не хочеться, але треба. Я знала, на що я йду. (На мить замислюється). Якщо ти хочеш, щоб я була задоволена, то принизь її. Доведи їй, що не така вона вже й принцеса!
Педро: Та я б з радістю викинув її з вікна цього замку! Я покажу цим кортесам, хто тут король! Я покажу моїй матері й моїм міністрам….
Марія де Падільля (перебиває його**):** Доки ще не можна, це невідомо до чого призведе. Ну добре, нагнися до мене, я тобі щось скажу. (Шепче йому на вухо**).**
Педро (глибоко вдихнувши): Це правда? Боже, як я кохаю тебе! (підхоплює її на руки). Це буде син, я впевнений. лише він буде єдиним спадкоємцем престолу!

На його останніх словах входить Бланка. Вона також у нічній сорочці. Вона кам'яніє, спостерігаючи ці любощі.

Бланка: Ваша величносте! Як ви можете? В нашу шлюбну ніч на моїх очах робити таке? (Марії) А ви, поважна донна королівства, невже ви не маєте сорому?
Марія де Падільля (зневажливо сміється): Це ви не маєте сорому, бо вдерлися в наше життя та ще й спостерігаєте за нашими поцілунками!
Педро: Маріє, повертайтеся до ваших покоїв. Я скоро прийду (Марія окидає Бланку поглядом і йде).

Бланка : Це нечувано! Це…
Педро: Замовкніть! Ви спочатку навчіться говорити з королем, а потім пред'являйте йому претензії!
Бланка (бореться з собою): Так, я ще дуже молода. Я не знаю законів вашої країни, але мене вчили, що все має відбутися не так. (Педро мовчить). Я вас прошу повернутися до моєї кімнати. (Педро мовчить).

Бланка підходить і намагається його обняти. Він хапає її за волосся відкидає голову назад і цілує. Потім уважно дивиться на неї і відштовхує від себе. Бланка приголомшена.

Педро: І все-таки я вас не хочу. Ви не достойні навіть того, щоб я вас зґвалтував, як колись ту селянську дівчину в лісі поблизу Севільї. Вона так боялася й не хотіла мене, так кумедно пручалася… А ви мене хочете. Це мені огидно! Йдіть!
Бланка: Я вас починаю боятися! Не намагайтеся переконати мене, що ви гірший, ніж насправді! (Дивиться на нього з острахом). А може це правда, що Леонора й Ельвіра заточені в Талавері?
Педро (очі Педро загораються справжнім гнівом): Хто вам сказав? Нуньєс де Лара, хто ж іще! (Трясе її за плечі). Запам'ятайте: ви для мене не королева, ні дружина, ніхто!

Дає їй два ляпаса. Вона падає на коліна й закриває обличчя руками. Вбігають Жоан Альбукерк і Фернандо де Інестороза.

Жоан: Що тут таке відбувається? О Боже! (допомагає Бланці підвестися).
Педро: Доне Фернандо! Негайно відвезіть мою дружину до фортеці Аревало. Хай вона там подумає, як їй належить поводитися!
Жоан: Але ваша величносте…
Педро: Я сказав – негайно!
Бланка: Що я зробила не так, ваша величносте, що ви так жорстоко караєте мене? (плаче).
Педро: Чого ви чекаєте? Я вам віддав наказ.

Чоловіки виводять Бланку. Педро стоїть, взявшись за голову. З іншого боку з'являється Едуард.

Едуард: Це ви, ваша величносте? А що тут таке було? Хто так кричав?
Педро: Нічого. Просто я сварився з Альбукерком і Нуньєсом за їхні плітки.
Едуард: Однак тут кричала жінка…
Педро: Так, це була моя мати. Вона помилково вважає, що ще й досі має право мене виховувати!
Едуард: Господи! Чого ж ви так сварилися з матір'ю? Це ж гріх!
Педро (кладе руку на плече Едуарду): Мені дуже важко, зрозумійте мене, як чоловік чоловіка! Я не кохаю мою дружину, а моя мати вимагає…
Едуард (перебиває його): І всього-то? Хто з королів одружується по коханню? Звикнете! А свої почуття до другої жінки не варто так демонструвати, це добром не скінчиться!
Педро (знімаючи руку з плеча Едуарда): Мені зараз дуже важко. Я не довіряю Енріке, він не з'явився на весілля, хоча я його й запрошував, не кажучи про це матері. Він збирає проти мене сили.
Едуард: Можливо ви це самі це собі надумали? Мені здається, ви перебільшуєте, я

знаю Енріке, він славний хлопець.
Педро: Нічого ви не знаєте… Послухайте, Едуарде, я знаю, що ви людина честі! Якщо я опинюся в скрутному становищі, ви мені допоможете?
Едуард: Звичайно. Гоніть від себе такі думки! Повертайтеся краще до вашої дружини, у вас же шлюбна ніч. А мені також пора у ліжко, бо я завтра рано від'їжджаю, справи кличуть. (Йде).

З іншого боку з'являється Альбукерк. Педро стрімко підходить до нього.

Педро: Ну що? Ви її заспокоїли?
Жоан: Хіба можна заспокоїтися після такого особі королівської крові. Ви бажаєте війни, ваша величності?
Педро: Якщо навіть буде війна, то на нашому боці виступить Англія.
Жоан: А Франція об'єднається з Енріке! Кому буде від цього легше.
Педро: Ось одним ударом і позбавимося й від Енріке й цього непотрібного шлюбу! Намагаєтеся залякати мене цими кортесами? Але ж мене вже рік, як коронували!
Жоан: Ваша величносте, ви граєте з вогнем, ви ж доросла людина…
Педро: Тепер намагаєтеся залякати Францією?! Нав'язали цей шлюб? Та в мене найпотужніша армія! Та нехай ці французи, ці продажні свині лише спробують сюди прийти!
Жоан: Але, ваша величносте….
Педро: Годі! Нехай дон Фернандо сьогодні ж вночі відвезе Бланку в Аревало. І хай її там тримають під усіма замками.
Жоан: Але дон Фернандо…
Педро: Досить, я сказав! Не те, ви з нею разом розділите участь в Аревало! І дивіться, щоб не зустрілися по дорозі з Едуардом! (Альбукерк стоїть). Щось іще?
Жоан: Там приїхав дон Фадріке. Він тільки-но повернувся з Риму. Він ще нічого не знає ні про донну Леонору, ні про графиню Трастамарську, він приїхав на ваше весілля. Кликати його сюди?
Педро: Для чого? Скажи, що я відпочиваю, що в мене шлюбна ніч. Відведи його в кімнату, пригости, напої покраще. А коли він засне, вбий його!
Жоан: Ваша величносте, сьогодні ж день вашого весілля, ви…
Педро: Вбий його. І прибери тіло, так щоб Едуард не бачив. (Йде. Жоан якийсь час ще стоїть вражений).

ТАЛАВЕРА.

Маленька камера башти фортеці в Талавері. На рогожі біля вікна сидять Леонора й Ельвіра. Їхній вигляд дуже замучений і наляканий. За вікном роздаються звуки труб і крики.

Леонора: Це війська Енріке наступають, я це відчуваю!
Ельвіра: Допоможи йому, Боже, розправитися з цим негідником!
Леонора: Все вийшло не так, як планувалося. Енріке не зміг зустрітися з Фадріке, бо той від'їхав до Риму у справах. Він мабуть і досі нічого не знає. Боже, як я скучила за своїми синами! Як мені їх уберегти?
Ельвіра: Сьогодні з ранку один із стражів сказав мені, доки ви спали, що на боці Педро виступила Англія, а на боці Енріке – Франція. Король Карл заприсягся помститися Педро, бо той заточив у фортеці Аревало його сестру, над якою перед

цим познущався.
Леонора: Який негідник! За що постраждала ця невинна дівчина?
Ельвіра: Кажуть, він її бив за те, що заважала йому проводити час із коханкою.
Леонора: О Боже!

Скрипить замок. До камери вдираються Педро, Фернандо де Інестороза та Альбукерк. Жінки від страху притискаються одна до одної.

Педро: Твій син і твій чоловік граф Трастамарський смів постати проти мене!
Леонора: А що ви хотіли, ваша величносте, як він має себе поводити після нашого ув'язнення?
Педро: Якби він цього не зробив, то я б вас відпустив!
Ельвіра: Я вам не вірю! Вже полетіли голови багатьох – Гарсіласо, Нуньса де Прадо і навіть ваша дружина…(Замовкає під поглядом Педро).
Педро (уважно дивиться на неї): А ти розумна дівчинка. Хто б міг подумати? Ти обереш смерть за бажанням… Енріке вже під стінами, до нього приєднався Бертран. Вони звільнили мою дружину з Аревало. Та це тимчасово. Я знайду, як повернути собі дружину. До мене з військами поспішає Едуард. Вони ще поплатяться і ти також!
Леонора (пригортаючи до себе Ельвіру): О Боже! Вона ж ні в чому не винна!
Педро (переводячи погляд): Треба ж! Брудна наложниця голос подала! Вона – дружина твого сина і буде відповідати, як ти, за його зраду!
Фернандо: Ваша величносте, нам треба поспішати!
Педро: Так. (до Леонори). А тобі я ще скажу приємну новину! Твого Фадріке більше немає. Він навіки заснув під стінами мого замку. Я думаю, йому там гарно спиться.
Леонора (підхоплюється на ноги, кидається до Педро): Ти кат! І ти, і твоя мати – ви прокляті Богом і людьми!
Жоан: Нам треба поспішати, кожна хвилина грає не на нашу користь!
Педро (штовхає її, Леонора падає на підлогу). Ну досить вже з вами говорити. (Дивиться на Ельвіру). Ну що, обирай, або меч, або отрута…
Ельвіра: Змилуйтеся, мені всього сімнадцять років…
Педро (приставляє їй до горла меча): Ні-ні, милості не буде. Обирай швидше, у нас немає часу.

Альбукерк простягає їй колбу з отрутою. Ельвіра тремтячими руками її бере.

Педро: Ось і розумна дівчинка. Обіцяю, що боляче майже не буде, пий!
Елеонора: Ні, дитино моя, не роби цього!
Педро (приставляє Леонорі до горла меча): Та ні, моя мати стільки через тебе настраждалася, що я не забрудню об тебе меча! Доне Фернандо, кінчайте!

Фернандо наносить удар ножем Леонорі в спину, вона глухо кричить і миттєво помирає. Педро повертається до Ельвіри перелякана дівчина миттєво випиває отруту. За дверима чути голос Енріке: „Вони мабуть тут". Починають вибивати двері.

Жоан: Нам пора. Через ці двері і в підземний хід. Енріке навряд чи про нього відомо.
Фернандо: Нам пора ваша величносте!
Педро (відриваючи погляд від Леонори**)**: Так.

Вибігають у двері зліва. Ельвіра опускається на підлогу і кладе закривавлену голову Леонори собі на коліна. Двері нарешті не витримують і до камери вриваються Енріке, Хуана, Бертран і Бланка. Енріке завмирає від побаченої картини. Бланці стає погано. Хуана підтримує її.

Хуана (Бланці, ковтаючи сльози): Вам краще на це не дивитися…
Енріке: Мамо моя! (Пригортає до себе тіло матері). Хто це зробив?!
Ельвіра: Фернандо Інестероза за наказом короля Педро…
Енріке: Вони тут були? О боже! Де вони?
Ельвіра: Альбукерк щось говорив про підземний хід… Чому ти так пізно?
Енріке: Пане Дюгеклене, візьміть людей і спробуйте їх наздогнати! (Бертран киває головою і йде).
Ельвіра: Енріке, чому ти прийшов так пізно?
Хуана (відпускає Бланку і обнімає Ельвіру): Він не міг, заспокойся, люба. Не вдалося нам зв'язатися з Фадріке, бо він поїхав на зустріч із папою. А король Карл не поспішав із допомогою, доки не дізнався про ув'язнення своєї сестри. Лише тоді він піддався переконанням пана Дюгеклена.
Ельвіра (спираючись на Хуану): Фадріке більше немає…
Енріке (відриваючись від тіла матері): Що ти кажеш?!
Ельвіра: Педро наказав убити чи вбив сам. І мене скоро не буде.(Молить) Врятуй мене, Енріке!
Енріке: Що ти кажеш? Ти мабуть збожеволіла від горя?
Хуана (піднімаючи з підлоги колбу): Що це?! Боже, вона каже правду…(зустрічається очима з Енріке, той судомно ковтає комок у горлі). Боже… Фадріке…Моя кузина і донна Леонора, найдобріша у світі, вона замінила мені маму… Боже…(якусь мить ридає. Потім бере себе в руки, стискає рукоять меча). Чому й досі я не зустрілася віч-на-віч із цим вбивцею! Чому всі перед ним тремтять?!
Енріке (спантеличено обнімає Ельвіру): Ні, лише не ти! Цього не може бути. Я просто не можу так враз залишитися один, без тебе, без Фадріке, без матері…ти не можеш від мене піти!
Ельвіра: Він змусив мене, він сказав, що це буде не боляче… (помирає).

Енріке ще якийсь час тримає її на руках, притискаючи до себе. Бланка й Хуана ридають. Нарешті Енріке кладе тіло дружини поряд із матір'ю. Повертається Бертран. Дивиться на все розуміючим поглядом. Підходить до Енріке й обнімає його.

Бертран: Ви обов'язково помститеся і я вам допоможу! Країною не може правити така людина!
Енріке (приходячи до тями): Ну що? (дивиться на нього) Ви їх не догнали…
Бертран: Нажаль ні. Ніхто з людей не знає про підземні ходи. Вони все розрахували, негідники! Та є одна несподіванка!
Енріке: Ви про що?
Бертран: Однин із охоронців цієї башти сказав, що король Педро просив передати його дружині, як лише вона з'явиться оце (Протягує Бланці листа).
Бланка (намагаючись прочитати): Я тут нічого не розумію. Я не дуже гарно читаю іспанською, а тут ще й написано жахливо.
Енріке: Читай, Хуано.
Хуана: „Моя королево! Я на колінах прошу у вас вибачення. Я порвав усі стосунки

з Марією де Паділья, бо це було просто божевілля. Вона видно мене зурочила. Я покаюся вам у всіх своїх гріхах, які довго буду замолювати перед Богом. Мене всі покинули. На вас остання надія. Ви повинні мене врятувати. Чекаю вас у Бургосі. Ваш Педро.“ Боже, королево, не вірте йому!

Бланка: Я мушу їхати. Він отямиться. Він поряд зі мною отямиться. Він же просить моєї допомоги!

Бертран: Це вам, ваша величносте, варто отямитися. Вам мало смертей? Подивіться на цю кімнату! Ви бажаєте стати однією із них?

Бланка: Поряд із ним не ті радники, а я все владнаю, я припиню цю війну.

Енріке : Навряд чи я зможу Педро це вибачити! Я не зупинюся в помсті!

Хуана: Не їдьте, королево, це пастка! Він чудовисько, зрозумійте ж!

Бланка: Я мушу їхати. Мій чоловік мене кличе!

Бертран (загороджує їй дорогу): Я вас не пущу!

Енріке: Відпустіть її друже, вона все одно нас не чує! Кожна людина обирає свою долю…

Завіса.

Дія 3.
БУРГОС

Перед завісою з’являється Бланка. Вона в блакитному дорожному костюмі, її обличчя натхненне. Їй на зустріч іде Марія Португальська, яка виглядає протилежно: вона надломлена, перелякана почувається безпорадно. Дивиться на Бланку як на приречену.

Марія: Боже, дитино моя, навіщо ви повернулися?

Бланка: Король написав мені листа. Він благав мене його підтримати, благав повернутися й просив вибачення. Як я можу не вірити своєму чоловікові?

Марія: Тут відбуваються страшні події. Король зараз… ну як би вам сказати…не зовсім при своєму розумі…

Бланка: О Боже, що таке, що сталося? Може потрібні лікарі?

Марія: Боюся, що ні. Марія де Паділья народила хлопчика, здорове, гарне немовля. Але вона сама…вона помирає. Немає жодної надії.

Бланка: Але ж він писав мені, що покинув її, що всі його біди були від її зурочень. Для чого ж тоді він…

Марія (перебиває її): І ви повірили, що він покинув Марію? Ви дійсно або зовсім наївна, або дурна…Послухайте, доки ще не пізно, повертайтеся краще до Франції, бо боюся, що не зможу вам допомогти.

Бланка: Ні, я повинна з ним побачитися.

Марія: Ну, справа ваша. Ходімо.

Відкривається завіса. Покої Марії де Падільї. Марія лежить на ліжку, прикрита ковдрою. Її обличчя дуже бліде. Педро сидить поруч. Його погляд нічого не виражає. Поряд стоять Жоан Альбукерк і Фернандо де Інестероза і Хуан Нуньес де Лара. Вони напружені. Входять Марія і Бланка.

Жоан (глянувши на Бланку): О Боже! Нам лише її не вистачало.

Бланка (не почувши його): Ваша величносте, ви мене кликали і я приїхала.

Педро: Хто?! Хто її сюди впустив?! (До матері) Це ви?

Марія: Вона сказала, що ви викликали її сюди листом.

Педро (закриваючи обличчя руками): Краще відійдіть! Не підходьте до мене! (Всі на кілька кроків відходять). Доне Жоане! Я вам наказував покликати священика! Чому його й досі немає?
Єпископ (входячи): Я тут, ваша величносте, я не міг прийти раніше, бо закінчував службу.
Педро(у гніві): Яка може бути служба, коли вас викликає король? Підійдіть сюди (підводить єпископа до ложа Марії), подивіться, моя кохана, моя справжня дружина помирає. Я не хочу, щоб нашого єдиного сина називали бастардом, незаконнонародженим! Негайно нас обвінчайте!
Єпископ: Я не можу, ви одружені. Ваша дружина тут, поряд. Я не маю такого права перед Богом…
Хуан: Ваша величносте, та хіба ж так можна? Я розумію, сір, що у вас горе, але ж у чому винна ваша дружина? Ви ж самі свого часу дали згоду на цей шлюб!
Педро: Вас ніхто не питає! Дякуйте богу, що ви ще й досі живі, не дивлячись на те, що обидві ваші племінниці пов'язані з моїм лютим ворогом! (До єпископа) Я знав, що ви дасте таку відповідь. (Підходить до шухляди й виймає звідти пляшку вина, наливає його в чашу і йде до Бланки) Тоді хай моя законна дружина вип'є зі мною вина за моє єдине кохання, що помре з Марією! (Простягає їй чашу).
Бланка (перелякано): Я не п'ю.
Хуан: Ваша величносте, я вас благаю, припиніть!
Педро (кричить): Замовкніть! (до Бланки) Пийте! Ви ж приїхали мені догоджати, чи не так?.. Думали, вас від мене врятує Енріке Трастамарський? Від мене вас ніхто не врятує! А ми з Едуардом повернули собі Толедо і викинули звідти Енріке! А війська вашого брата не врятують ні вас ні його! всі в цій країні будуть робити те, що я хочу! Що так дивитися на мене? Страшно? Пийте, я вам наказую!
Бланка: Добре… (Випиває вино. Починає кашляти й падає на підлогу мертва.. Присутні окам'яніли).
Педро (вихоплюючи меча, єпископу): А тепер вінчайте нас, доки я не вбив тут усіх, свою матір, своїх так званих друзів!
Єпископ (достаючи хрест): Вінчається раб Божий Педро рабі божій Марії…
Жоан: Пора звідси тікати, доки не пізно! (непомітно виходить).
Єпископ: Чи згодна ти, Маріє, взяти собі в чоловіки Педро, короля Кастилії?
Марія де Паділья (ледве чутно): Згодна, це велика для мене честь…
Єпископ: Чи згоден ти, Педро, взяти собі в дружини Марію…
Педро: Чи я згоден? Вона давно мені дружина!
Єпископ: Так не відповідають перед Господом!
Педро: А я буду першим, хто так відповів.
Єпископ (перехрестившись): Оголошую вас чоловіком і дружиною (Йде геть).
Педро: Маріє, ти чуєш мене? Ти тепер моя дружина, а наш син – король!
Марія де Паділья: Наш син король… Я так кохала тебе, Педро…Я не хотіла тебе ні з ким ділити (помирає).

Завіса.

Перед завісою виходять Едуард і Нуньєс де Лара. Едуард дуже злий. Хуан Нуньєс погано виглядає.

Едуард: Я розриваю з ним стосунки. Я допомагав цьому чудовиську, я йому вірив!

Хуан: Багато хто з нас також вірив у нього на початку правління, але я – ні.
Едуард: Чому ж ви тоді не попередили мене про це раніше?
Хуан: Ну, по-перше, я не мав такої змоги, а по-друге, ми дізналися про всі його вбивства вже після того, як війна почалася.
Едуард: Це в голові не вкладається!... Як можна підняти руку на близьких тобі людей?
Хаун: Мені здається, що окрім Марії де Падільї Педро нікого не вважав близькою людиною.
Едуард: Він нічого не заплатив моїй армії! Що це за король, який не тримає слова?
Хуан: А чого б він його тримав? Він уважає, що король не повинен звітуватися ні перед ким, навіть перед іншими монархами. І не сподівайтеся, грошей він вам не заплатить.
Едуард: Я вже це зрозумів. (Дивиться уважно на Хуана). Щось ви погано виглядаєте.
Хуан: Я думаю, що мене отруїли, підсипали чогось у їжу. Правда не так, як Бланку, миттєво…Це після того, як я сперечався з королем. Я думаю, пройде тижні зо два і я помру. Я ж сам лікар…
Едуард: Господи, треба швидше звідси від'їжджати… Послухайте, доне, поїхали зі мною, я вас покажу в Лондоні кращим лікарям.
Хуан: Дякую за пропозицію, мабуть поїду. Я, правда, не вірю, що одужаю, та ви хоч поховаєте мене достойно, а то тут викинуть, як собаку… А знаєте, ви зараз вийдете з війни і Педро кінець. Енріке зібрав потужну армію, його вже ніщо не зупинить, бо нічого втрачати. Кажуть, що він уже під Толедо.
Едуард: Це мене вже не обходить. Я Педро більше не союзник. Ходімо (йдуть).

ТОЛЕДО

Невелика кімната палацу в Толедо. Пустий стіл, навколо якого лави. Прикриті тканинами меблі. До кімнати входять Хуана й Енріке. Обоє дуже втомлені.

Енріке: Ну що ж. Нарешті можна й перепочити. І Бургос і Толедо наші. Друге взяття Толедо співпало з таким днем…
Хуана: Так. Сьогодні річниця смерті Леонори й Ельвіри. Сподіваюся, душу їхні на небесах.
Енріке: Звичайно. Треба їх пом'янути. (Дістає з похідного мішка пляшку вина, дві чані і хліб. Вино розливає по чашам, а хліб переламує на дві частини). За вічний спокій коханої дружини й найкращої матері.
Хуана: За жінку, яка виховала мене, як доньку і за мою кузину, за їхню пам'ять! (Випивають).
Енріке: Біль притупився, але повністю не ущух. Я не заспокоюся, доки не зустрінуся з Педро.
Хуана: Ти з ним обов'язково зустрінешся, Бог на твоєму боці й перемога також! (Кладе свою руку на його. Енріке затримує її руку).
Енріке: Послухай, Хуано, я знаю, що зараз не час про таке говорити… та я хочу, щоб ти вислухала мене!
Хуана (опускаючи очі): Говори.
Енріке: Два роки тому я позбувся всього – батьківщини, дому, матері, брата, дружини… Можливо в цьому була якась і моя провина…

Хуана: Ніякої твоєї провини не було.
Енріке: Не перебивай мене, я й так хвилююся…В мене залишилося лише два друга, які мене підтримували. Але це дійсно виявилися вірні й надійні люди – люди честі. Це ти й Бертран…
Хуана: Для чого такі пишні промови, Енріке. Ми просто любимо тебе, любимо, бо ти такий же нам друг, а може ще й кращій, ніж ми…
Енріке: Я розумію, що я для тебе лише друг. Ми разом росли, постійно в дитинстві билися, все доводили одне одному – хто сильніший. Можливо тому я й одружився з Ельвірою, що їй не треба було показувати свою силу, вона була така беззахисна, а я відчував себе справжнім могутнім воїном і захисником. Але ті часи давно минули і мені вже не потрібно нічого нікому доводити. Шкода, що я для тебе, як і раніше, лише друг…
Хуана: Енріке, ти ніколи для мене не був лише другом… Навіть тоді, в дитинстві, коли я намагалася тебе перемогти й відлупцювати, то це відбувалося тому, що ти не звертав на мене увагу як на дівчину, а мені це було неприємно. Так і хотілося тебе вдарити!.. А потім, коли ти заручився із моєю кузиною, я дуже страждала… Я вирішила, що ніколи не вийду заміж, бо достойні чоловіки закохуються не в таких жінок, як я… Та я не могла довго сердитися ні на тебе, ні на Ельвіру, ви ж були мої рідні люди… Енріке, невже ти й досі не зрозумів, що ти значиш для мене?
Енріке (пригортаючи її): Який же я був дурний…Я завжди захоплено дивився на тебе, але мені завжди було страшно: раптом ти висмієш мене…
Хуана (пригортаючись щокою до його щоки): Мабуть ми обоє були дурні… Дякувати Богу, хоч вчасно це зрозуміли…
Енріке: лише розправлюся з Педро, так ми й обвінчаємося…

До кімнати вбігає Бертран. За ним входить єпископ. Енріке й Хімена розривають обійми.

Бертран: Графе до нас прибув королівський єпископ, єпископ із Вальядоліда, той, що свого часу вінчав вас з Ельвірою де Лара.
Енріке (опускається на коліно і цілує єпископу руку): Дуже радий вас знову бачити, ваша святосте. Думаю у вас багато є новин із столиці!
Єпископ: Про новини, пов’язані із твоїм братом, трохи пізніше мову поведемо. А зараз я прийшов до тебе, як представник народу Кастилії. Енріке, ти захопив Толедо, за тобою Бургос. Але це далеко не все! Постали всі міста Кастилії, вони не бажають над собою короля-вбивцю, короля-тирана! Від Педро від’єднався принц Уельський, коли дізнався про всі його злочини. Королівські загони почали переходити на твій бік. У Педро вже практично немає війська. Він сховався з невеликим загоном у Монтиєлі.
Бертран: Енріке, це повна перемога!
Єпископ: Але й це ще не все, сину мій! Магістрати міст і гранди Кастилії просили передати тобі оце (розвертає пакунок і дістає корону). Це корона Кастилії. Одінь її. Всі бажають її бачити на твоїй голові!
Енріке: Ні, я не можу, я бився не за корону, я просто відвойовував те, що належало по праву моїй матері, моєму братові й моїй дружині. Не за корону, повірте!
Бертран: Одягніть корону, друже, вона по праву ваша!
Енріке: Ні. Про це не може бути й мови!

Єпископ: А тепер ще послухай мене, сину мій. Твій брат, король Педро, під силою меча, погрожуючи відняти життя в своєї матері, змусив навіть мене звершити святотатство: перед смертю своєї коханки Марії, він заставив себе з нею обвінчати.
Енріке: Отже, позбавивши мене Ельвіри, він утратив і свою любов. Ніщо не проходить непоміченим на небесах!
Хуана: А мені її не шкода! Вона надихала його на всі ці мерзоти, вона можливо любила Педро, та не любила людей і Бога!
Енріке: А я думаю, вона нікого не любила.
Єпископ: Моя розповідь ще не закінчена. Педро вбив у всіх на очах Бланку, щоб обвінчатися з Марією. Він ні перед чим не зупиниться. Невже ти хочеш дати йому шанс? А якщо не йому, то комусь із його оточення, із прямих претендентів на корону, дону Фернандо, наприклад, убивці твоєї матері? Та й король Карл бажає бачити на тебе престолі і своїм союзником.
Хуана: А чому дон Фернандо може претендувати на престол, коли першим прямим спадкоємцем трону є мій дядько Хуан Нуньєс де Лара, герцог Кастильський?
Єпископ: Він був першим спадкоємцем.
Хуана: Як це – „був“?
Єпископ: Бо король із Фернандо його отруїли. Принц Уельський хотів його врятувати, та не встиг: дон Хуан помер по дорозі до Лондону.
Хуана (вражена почутим): Все! Це вже занадто! Енріке, негайно одягай корону!
Єпископ: Волею народу, одягайте корону, сину мій!
Бертран: Одягайте корону, графе, і станьте моїм сеньйором (опускається на коліно)

Хуана також опускається на коліно. Енріке, вдихнувши повітря повними грудьми, опускається на два коліна і єпископ одягає йому на голову корону.

Єпископ: Від нині ти король Кастилії, сину, нехай мудрим і справедливим буде твоє правління!
Енріке: Ви кажете, що Педро сховався в Монтиєлі? Скільки в нього загонів?
Бертран: Я думаю, не більше двох.
Енріке: Треба його звідти виманити. Я не хочу, щоб через нього загинули ці люди. Тут мені зможете допомогти лише ви, Бертране.
Бертран: Завжди до ваших послуг.
Енріке: Зробіть це. Скажіть, що я відбув до Калахори. Що моє оточення постало проти мене. Скажіть, що виведете його підземними шляхами далеко за межі Толедо. Вимагайте з нього великі гроші, бо Педро вірить, що всі французи продажні. А я накажу познімати всі військові пости, доки він сюди добереться, щоб у нього не було жодної підозри! Зробіть це і ви станете найбагатшою людиною Франції або іспанським грандом. Ризикніть! В нього немає виходу.
Бертран: Я зроблю це й без грошей, в ім’я нашої покійної королеви!
Енріке: Тоді в путь! (Бертран іде, Енріке повертається до єпископа). Коли все це закінчиться, ваша святосте і якщо я буду живий, обвінчаєте нас із Хуаною. Я думаю, ви мене зрозумієте.
Єпископ: Ви чудова пара. І відкрию вам маленький секрет: ваш покійний батько, великий король Альфонсо, завжди мріяв саме про цей шлюб.

Завіса.

Перед завісою з’являються Бертран і Педро. Педро у військових об лаштунках і з мечем.

Бертран: А де обіцяні гроші?
Педро: Ти їх відразу отримаєш, як лише ми прибудемо до Севільї.
Бертран: Ну добре, спробую повірити…А чому ви нікого з собою не взяли із друзів?
Педро: В мене немає друзів! Я знаю, що мені робити далі. Запропоную Карлу прикордонні землі і повернуся з військами найманців. Звідки починається хід?
Бертран: Із маленької кімнати замку, ходімо. (Йдуть).

Відкривається завіса. Кімната Енріке. Заходять Педро з Бертраном. З’являються Хуана в облаштунках і з мечем і єпископ. Енріке виходить з протилежних дверей у чорному плащі і шкіряній масці, яку йому колись дала мати.

Педро (стривожений): Що таке? Хто ти?!
Енріке: Не впізнаєш? У цьому вигляді я колись був змушеним покинути Бургос! І в цьому ж костюмі я тебе сьогодні вб’ю!
Педро: Ти – Енріке?!
Енріке (єпископу)**:** Ваша святосте, так це і є той бастард диявола, той убивця невинних, який називає себе королем Кастилії?
Педро (хапаючись за меч): Так, це я. Я король Кастилії. Увесь світ знає, що я законний син великого короля Альфонсо. А ти – бастард! І тебе вб’ю я! (вихоплює меча).
Енріке (вихоплюючи меча)**:** А це ми зараз подивимося!

Кілька хвилин триває бій. Енріке вбиває Педро ударом в груди. Педро падає, як підкошений. Енріке схиляється над ним.

Енріке: Не заради корони я тебе вбив, а заради знівеченого життя родини моєї. Навіть не віриться, що в нас із тобою міг бути один батько! (встає). Нехай бог відпустить тобі твої гріхи (підходить до Хуани й обнімає її). Все скінчилося, люба, нарешті все скінчилося…
Єпископ: Відпусти, Боже, гріхи новопреставленому Педро, який не встиг у них розкаятися. Прости його, якщо зможеш, Господи…

Завіса.

• © Ramon Menendez Pidal, 1946

Юхан Генрік Чельгрен (1751-1795, Швеція).
МАЗЕПА І СТАНІСЛАВ (1791).

Дійові особи:

Іван Мазепа, гетьман України
Станіслав Ліщинський, король Речі Посполитої
Катерина Ліщинська (Опалинська), його дружина
Василь Кочубей, генеральний суддя
Любов Кочубей, його дружина
Оксана Кочубей, їхня дочка
Мотрона Кочубей, їхня дочка
Жан Балюз, французький посол
Матильда Балюз, його дружина
Стефан Яворский, єпископ
Григорій Аннєнков, полковник
Іван Чуйкевич, регент військової канцелярії
Ян Вольський, шляхтич
Ганна Дольська, польська княгиня
Густав Кельріх, шведський дипломат і письменник
Милашка и Дем'ян, дворові

Цю історію, люб'язні государі мої, мені розповів мій батько. Вона відбулася з ним ще за тридцять років до того, як я вперше взявся за перо. Нещодавно я переповів її нашому милостивому королю Густаву і він порадив мені її написати. Станіслав Ліщинський та Іван Мазепа, посміхаючись, сказав мені король, були великими людьми, то ж гідною справою стане щось присвятити їхній пам'яті. Я вирішив спробувати. Отже, люб'язні государі мої, перенесемося спочатку ми з вами в молоді роки дорогого батька мого, а потім – ще раніше, до далекого 1704 року в чужі країни. *Ю.-Х. Чельгрен*

Дія перша.

Сцена перша. Ява перша. Пан Кельріх і пан Балюз.

У пристойній залі затишного будинку в Вестергетланді біля каміну сидить молодий чоловік, пристойно прибраний, мов для прийому. Він щось пише. Стукають у двері. Молодий чоловік поспішає відчинити. До зали входить літній іноземець. Чоловіки вклоняються один одному.

Пан Кельріх: Ви навіть не уявляєте собі, пане Балюзе, наскільки ви мене вшанували вашим візитом. Щиро кажучи, я навіть не сподівався на таку честь.

Пан Балюз: Правда? У Швеції ще не перевелися такі люди, які шанують дипломатів у відставці та ще й іноземців? (Сміється). То може ви мені запропонуєте сісти?

Пан Кельріх: З великою радістю, пане Балюзе! Дозвольте, я вам допоможу зняти плащ, бо сьогодні субота і мого дворецького немає. (Допомагає зняти плащ і забирає тростину). Сідайте за стіл до каміну, милостивий пане. Може вип'єте трохи старого вина?

Пан Балюз: Із задоволенням. По правді кажучи, я замерз, доки до вас добирався. Роки вже немолоді, кров уже не гріє так, як вас. (Пан Кельріх наливає йому в бокал вина. Той трішки надпиває і ставить бокал на стіл). Так що ж вас, пане професоре, так зацікавило сьогодні вранці, що ви вирішили невідомого мосьє запросити до себе додому?

Пан Кельріх: Ви відразу хочете розпочати? (Сідає поряд). Я буду лише радий, бо й сам не люблю обхідними шляхами добиратися до істини. (Випиває ковток вина). Сьогодні біля університету ви розмовляли з цим паном, російським полковником…

Пан Балюз: Григорієм Аннєнковим.

Пан Кельріх: Так. Ви згадали про гетьмана Мазепу… Я зрозумів, що й ви, панове, й ваш співрозмовник, обоє були з ним знайомі… Я розхвилювався! Розумієте, мій батько воював із королем Карлом, він стільки мені розповідав про ці події. Але я тоді ще був малим і несвідомим, не прислухався до його розповідей.

Пан Балюз: Нам всім у юності здаються нецікавими розповіді наших батьків, а потім ми дуже шкодуємо…

Пан Кельріх: Так, так! Я мав сміливість запросити вас обох, але прийшли лише ви.

Пан Балюз: Не хвилюйтеся, полковник Аннєнков обов'язково буде! Просто він вже така людина, ніколи не любить поспішати. А в юності був зовсім іншим…
Пан Кельріх: Отже, ви з нам знайомі дуже давно?
Пан Балюз: Дуже… Тридцять шість років. і познайомилися ми, пане професоре, якраз у Івана Мазепи в ті драматичні часи…
Пан Кельріх: Милостивий пане, я просто вмираю від нетерпіння послухати вашу історію.
Пан Балюз: Ви також мені робите приємність. Що може бути для старого дипломата кращим, ніж згадати власну юність. А коли маєш уважного слухача, то це просто щастя…Слухайте ж…Про Мазепу багато розповідали й розповідають, але не потрібно всьому вірити…Влітку 1704 року я зустрівся з ним у Москві, коли прибув до посольства. Мені милостиво дозволили відпочити в палаці гетьмана в Гончарисі. Гетьман був дуже щедрим хазяїном. Йому було тоді шістдесят три роки, та це був могутній чоловік! Погляд у нього був суворий, очі блискучі. Руки тонкі й білі, як у жінки, хоча тіло в нього було сильніше за німецького рейтара і він був прекрасним вершником! (У двері стукають). О, це мабуть полковник Аннєнков! (Допиває вино).

Ява друга. Ті ж, Аннєнков і Незнайомець.

Пан Кельріх спішить відчинити. До зали входить поважний пан Аннєнков. А за ним немолодий чоловік у чорному плащі. Балюз киває їм головою.

Аннєнков: Вибачте, ясновельможний пане, що я не один, а привів із собою свого колишнього приятеля, бо він теж хоче послухати, про що піде мова.
Пан Кельріх: Ми дуже раді й вам і вашому приятелю. То може ви його нам представите?
Аннєнков: Ми з ним вирішили так: він представиться тоді, коли вийде нагода, якщо ви звичайно не будете заперечувати. В одному вас запевняю, він людина дуже поважна.
Пан Кельріх: Нехай буде так. Я вам цілком довіряю. Така утаємниченість, навіть цікавіше! (Повертається до пана Балюза). Так на чому ми з вами зупинилися?
Пан Балюз: Ми якраз дійшли до того місця. коли я вам зібрався розповідати про роман Мазепи.
Аннєнков (сміється): Так відразу й про роман! Відразу видно, що француз. Хоч і старий, а в голові одні романи. Спочатку треба професору розповісти про самого гетьмана.
Незнайомець: Вемишановне панство! А можна мені сісти поближче до каміну. Ми, іноземці, не звикли до таких морозів. Відчувається, що ми в північній країні.
Пан Кельріх: Звичайно. Давайте, панове, ми підсунемо разом стіл поближче до каміну. (Підсувають стіл. Пан Кельріх кидає в нього сухі гілки, потім наливає всім по повному бокалу і сідає до столу сам). Вогонь і вино, це те, що так поважали наші предки. Тож продовжимо, панове!
Аннєнков: Так…Гетьман Мазепа був одним із найосвіченіших мужів Європи і про це треба пам'ятати. Він закінчив спочатку Києво-Могилянський, а потім Єзуїтський колегіум у Варшаві. Його прийняли при дворі короля Яна Казимира у числі покоєвих дворян.

Пан Балюз: Однак, репутація його там була не кращою. Я знав Пасека, польського придворного, який служив разом із Мазепою…
Аннєнков: Ну то й що?
Пан Балюз: Мазепа обмовив його перед королем, через особисту сварку. Пасека спочатку заарештували, потім, розібравши уважно справу, виправдали і король подарував йому 500 червонців. Через рік вони знову посварилися й Пасек ударив Мазепу. Мазепа схопився за зброю. Всі прийняли сторону Пасека. Однак король покликав їх обох і сказав: „Обмова видається іноді пекучіше рани!“ Потім змусив їх перед усіма вибачитися й обнятися. Не думаю, щоб вони це зробили щиро!
Аннєнков: Чому ж тут дивуватися, панове, Мазепа не був поляком, тому до нього так і ставилися в товаристві шляхтичів.
Незнайомець: Ян Казимир був польським королем, однак він ніколи не дозволяв знущатися на Мазепою!
Аннєнков: Можливо…Повернемося до маєтку гетьмана. В Гончарисі в нього була величезна бібліотека. Там були не лише друковані книги, а й рідкісні рукописи… А скільки було в нього полотен найвідоміших італійських художників!
Пан Балюз: І все ж таки, панове, давайте краще повернемося до роману гетьмана Мазепи. Вся Європа про нього говорить і по сьогодні, а ми ж з вами, пане полковнику, ті всі далекі події бачили на власні очі.
Аннєнков: Ох, милостиві государі, коли це було…Маєток пана Кочубея, генерального судді і давнього друга гетьмана знаходився недалеко від палацу. Найменша дочка судді, Мотрона, тоді досягла шістнадцяти років, стала справжньою красунею. До того ж вона була панною освіченою, розумілася на літературі й музиці. Гетьман постійно їй дарував книжечки. Всі бачили, що він закоханий…
Пан Балюз: Помічали це й суддя з дружиною і це їм зовсім не подобалося!

(завіса)

Сцена друга. Ява перша. Пані Кочубей і Оксана.

Вітальня маєтку Кочубеїв у Гончарисі. Стіни прикрашають портрети предків. Під портретами стоять широкі лави, заслані килимами. До вітальні заходять пані Кочубей і її дочка Оксана. Оксана в жалобі.

Пані Кочубей: Ми з батечком, доню моя люба, дуже раді з того, що ти якийсь час поживеш у нас. Тут тобі буде затишно.
Оксана: Я дуже вам вдячна, матінко, що ви мене запросили пожити у себе, бо в моєму будинку все нагадує мені про Григорія. Куди не піду, він мені кругом увижається.
Пані Кочубей: Так завжди спочатку буває, коли втратиш рідну людину. Так і мені постійно ввижався мій батько, після того, як я його поховала. Однак ти повинна триматися. Як кажуть – мертвим мертве, а живим – живе. А мені також буде краще, коли ти поряд зі мною побудеш. Може якось уплинеш на свою сестру. Вона останнім часом зовсім не шанується!
Оксана: Не шанується? Тож, матінко, це правда, що говорять про неї й Івана Степановича?
Пані Кочубей: Істинна правда, Оксано! Не знаю, що й робити…
Оксана: Але ж він старий, він навіть старше нашого батька! Ой боже!

Пані Кочубей: Та справа, дитино, не лише в цьому. Він же її хрещений батько, він на руках її тримав, коли хрестили! Боже, який це гріх із його боку – бажати цього шлюбу.
Оксана: А він хоче з нею побратися? А що батько на це каже?
Пані Кочубей: Ох, лихо мені. Твій батько, Оксано, дуже м'яка людина. Мотрона лише заплаче, так він їй і радий усе віддати, у всьому їй потурає! На мою долю випало все вирішувати… А ось вони йдуть!

Ява друга. Ті ж і пан Кочубей із Мотрею.

Мотря (обнімаючи Оксану): Сестрице моя люба! Як я рада, що ти побудеш у нас, зі мною. Сподіваюся, ти скоро знімеш свою жалобу.
Оксана: Жалоба назавжди залишиться в моїй душі, навіть коли я одягну червоне плаття…
Пан Кочубей: Не можна так, доню…
Оксана: Тату, ви ж знаєте, як я кохала Григорія!
Пан Кочубей: Нас усіх колись бог до себе призове. Дай обніму тебе, доню (обіймає).
Мотря: А ми в церкві були, людей там так сьогодні багато…
Пані Кочубей: І тобі не соромно їм у вічі дивитися?
Пан Кочубей: Матінко, не треба сьогодні. Оксанка ж повернулася, не варто її засмучувати. Та й подивися, матінко, які в нас дочки красуні! Одна русява, друга чорнява, обидві гарні!
Пані Кочубей: Тобі, батечку, аби милуватися та хвалити! Добре, не буду…Ходімо, приберемо для Оксани кімнату (Йдуть).

Ява третя. Гетьман Мазепа й пан Балюз.

Мазепа: Нікого немає у вітальні… Дуже дивно! (Простягає пану Балюзу хліб). Тримайте, мосьє!
Пан Балюз: Ви дійсно вважаєте, ваша світлосте, що я маю право бути вашим сватом?
Мазепа: Може в цьому домі хоч іноземців ушанують, а то зовсім розійшлася матінка Любов Федорівна! Гетьман Малоросії для неї ніхто!
Пан Балюз: О, я чув, що суддя Кочубей робить лише те, що йому велить дружина. У нас у Франції поважають жінок, та чоловіки не повинні їм занадто давати волі…
Мазепа (перебиває): На цю жінку не завадило б накласти гарну вуздечку й мундштук, як кладуть на кобилу, щоб не була такою норовистою! Зараз я сам собі дивуюся, як вона колись могла мені подобатися?
Пан Балюз: Мадам Кочубей вам подобалася?
Мазепа: В молоді роки я ледве не посватався до неї, та вчасно опам'ятався…Може тому вона на мене затаїла злобу?
Пан Балюз: Все може бути, ваша світлосте… А в мадемуазель Мотрони інший характер?
Мазепа: Вона дуже мила й освічена дівчина і я маю щастя бути майже впевненим, що вона мене кохає.
Пан Балюз: А якщо, ваша світлосте, вони й мені як свату відмовлять?
Мазепа: Тоді прийдеться моїй дівчинці коханій звідси тікати. Колись ми з нею

говорили про святу Варвару, яка теж утекла від тиранії свого батька до вівчарні. А я ж все-таки можу їй запропонувати свій палац і своє серце!

Ява третя. Ті ж, подружжя Кочубеї, Мотря й Оксана.

Пан Кочубей: Приємна радість для всієї нашої родини приймати в садибі ясновельможного пана гетьмана! (Обіймаються).
Мазепа: Дозвольте поцілувати вам руку, пані (цілує руку), і вашим прекрасним паннам. (Оксані) Чув про ваше горе. Прийміть мої молитви й співчуття, втратити коханого чоловіка в такому молодому віці – то велике нещастя (Оксана тужно киває головою), цілую найпрекрасніші ручки пані Мотрі (Мотря посміхається). Я сьогодні приїхав до вашої садиби з послом франції в Росії, щоб серйозно поговорити, з вашого дозволу…
Пані Кочубей (насторожено): Про що говорити?
Пан Балюз (урочисто виступає вперед із хлібиною): Мені випала така велика честь, мосьє суддя, мадам, виступити в ролі свата найсвітлішого гетьмана Івана Степановича Мазепи, який просить руки вашої дочки, мадемуазель Мотрони Василівни. Найсвітліший гетьман сказав мені, що коли ваша ласка погодитися, то ви повинні дати мені вишиті рушники.
Пані Кочубей (після мовчання): Скажіть його світлості, ясновельможному гетьману, що ми з паном суддею не змінили свого рішення. Ми не будемо вручати йому гарбузів, але й рушників подати не зможемо…
Мазепа: Я жив при надії, що ви ще раз все обдумаєте, бо хіба це не честь для…
Пані Кочубей: Це святотатство! Як може хрещений батько надумати одружитися зі своєю хрещеницею, яку він немовлям тримав на руках?!
Пан Балюз: Мадам, однак у всій Європі такі шлюби не є виключенням, бо…
Пані Кочубей (перебиває): Мені байдуже, що у Європі! Ми люди віруючі. Ми не можемо переступити через заповіді божі!
Мазепа (дивлячись в очі Кочубею): Отже ні, Василю Леонтійовичу?
Пан Кочубей: Ні. Не гнівись на нас, ясновельможний…

Ява четверта. Ті ж і Милашка.

Милашка (до пані Кочубей): Ясновельможна пані! Стіл уже накритий, запрошуємо на вечерю!
Пан Кочубей: Ясновельможний гетьман з нами повечеряє, чи буде гніватися?
Мазепа: Повечеряю… Ви йдіть, панове, а я трохи повітрям подихаю після вашої відмови і прийду.
Пан Балюз: Ваша світлосте…
Мазепа: Ви також ідіть, Балюзе, я швидко прийду….(Всі йдуть).

Ява п'ята. Мазепа і Милашка.

Мазепа (Милашці): Ти виконала, дівчино, те, про що я тебе просив?
Милашка: Так, милостивий пане, але панна боїться, вона дуже боїться свою матінку.
Мазепа: Її мати нічого не запідозрила?
Милашка: Того, що я передаю їй від вас листів? Дякувати богові, ні. Та це може бути викрито кожної хвилини. Я хотіла вам сказати, що панна Мотря весь час

свариться зі своєю матінкою, а та її наказує, одного разу навіть побила.
Мазепа: Побила? А що ж каже Василь Леонтійович, куди він дивиться?
Милашка: Він мовчить, він також боїться пані Любові Федорівни.
Мазепа: Ох, козаки! Невже перевівся ваш рід?..
Милашка: Я теж її боюся…
Мазепа: Будеш працювати на мене, то тобі нічого не загрожуватиме. Ось, візьми (Простягає Милашці гаманець з грошима). Тут червонці. Кожна праця має бути винагородженою.
Милашка: Це мені? (Вклоняється). Дякую.
Мазепа (виймає з плаща пакунок): А оце передай панні Мотрі. Нехай вона відразу прочитає листа. Скажи їй, нехай не бариться, бо невідомо, як справи господні повернуться. А ще скажи своєму парубку, щоб допоміг їй.
Милашка: Дем'яну?
Мазепа: Так. Мені пора до столу. Зроби все обережно (йде).

Ява шоста. Милашка й Дем'ян.

Милашка: Дем'яне! Ну досить вже ховатися за квітами! Виходь. Ти думаєш, я тебе не бачу?
Дем'ян (виходячи): Ох, яка всевидюча! Від тебе й не заховаєшся! З такою страшно й побратися (намагається її обняти).
Милашка (вивертається): А хто тобі сказав, що я за тебе піду?
Дем'ян: Підеш, підеш! Де ти дінешся? От нас з тобою як піймають обох на цих листах і подарунках, так всі твої залицяльники й розбіжаться.
Милашка: Ой, не лякай мене так! До добра це не призведе.
Дем'ян: Я тут бачив, що гетьман тобі червонців дав, чи не хочеш поділитися?
Милашка: Бач, який булькатий! А на мене ще каже. Бери, твоя половина. Сьогодні вночі щоб коні були готові й ти при них. Зрозумів?
Дем'ян: Що ж не зрозуміти? Яку вже ніч при конях панну Мотрю чекаю, а вона все не йде.
Милашка: Сьогодні вночі може бути так само.

Ява сьома. Ті ж і Мотря.

Мотря: Слава богу, Іван Степанович сів до столу, то я змогла вийти. Ну, що він тобі передав? Давай швидше!
Милашка: Ось (протягує пакунок і листа).
Мотря: Ну все, йдіть у двір обоє. Коли буде треба, то я вас покличу (Милашка й Дем'ян виходять. Мотря розкриває листа, читає). „Сердечно хворію від того, моя зіронько, що не можу кожного дня бачити твого обличчячка біленького і очей прекрасних. Наважуйся, кохана моя, коні вночі тебе будуть ждати за двором".

Ява восьма. Мотря й Оксана.

Оксана (виходить): Що ти тут так довго, сестронько? Мати мене за тобою послала. Боїться, щоб ти чогось на горе своє не замислила. Що це ти ховаєш від мене?
Мотря: Це лист, від Івана Степановича.

Оксана: Дай мені його. Я батькам не скажу. (Мотря простягає листа, Оксана читає). То що, надумала тікати?
Мотря: А щоб ти зробила на моєму місці? Хіба б ти не побігла на край землі, якби знала, що там твій Григорій і що він живий!
Оксана: Звичайно, побігла б. Але ж він була моїм чоловіком і батечко з матінкою благословили мене на цей шлюб.
Мотря: А якби не благословили? Хіба б ти все одно не возз'єдналася з ним?
Оксана: Не знаю…
Мотря: Ось бачиш! А я кохаю Івана Степановича всією душею і що з того, що він набагато старше мене і що він мій хрещений? Я хочу бути з ним, доки він живий!
Оксана: Мені страшно за тебе…
Мотря: Нехай тобі страшно за мене буде, доки я в цьому домі! Коли матінка на мене кричить, за коси тягає і б'є по обличчю…
Оксана: Не може того бути… А що ж каже батечко?
Мотря: Іноді вступається, а іноді… іноді матінку ніхто не може зупинити! (Плаче).
Оксана (пригортає її до себе): Сестронько моя мила, за що є тобі таке горенько?
Мотря (протягає Оксані пакунок): Візьме оце й заховай.
Оксана: А що це?
Мотря: Подивися сама.
Оксана (розгортаючи пакунок): О господи, та це ж смарагдове кольє і книжка. Йому ж мабуть ціни немає!
Мотря: Кольє можеш залишити собі. А книжку мені повернеш.
Оксана: Я не можу такого взяти, це ж він тобі подарував, бо кохає тебе…
Мотря: Візьми, візьми… І заховай все негайно у муфточку! І листа також (Оксана швидко все ховає у муфту).

Ява дев'ята. Ті ж, подружжя Кочубеїв, Мазепа й пан Балюз.

Пан Кочубей: Он як доньки наші скучили одна за одною, не можуть наговоритися.
Мазепа: Аби ті розмови були не сумні.
Пані Кочубей: А якщо й сумні, то це вже справи сімейні.
Пан Кочубей: Шкода, що ви поспішаєте, Іване Степановичу, а то б ми з вами Дорошенка пригадали.
Мазепа: А що пригадувати? Колись разом усі служили на Правобережжі, а потім я попав у полон і мене силою привезли на лівий берег, а ось ви, Василю Леонтійовичу, просто добровільно його покинули, що тут згадувати…
Пані Кочубей: Ну, дорікати мені в цьому немає необхідності…
Мазепа: Самі пригадали… А мені вже час. У нас іще з паном Балюзом роботи вдосталь. Дозвольте відкланятися.
Пані Кочубей: Ми зажди раді вам, ясновельможний гетьмане, однак сватів більше до нас не засилайте.
Мазепа: Не буду… Та й сам не знаю, коли тепер з'являюся. (Цілує жінкам руки, зустрічається поглядом з Мотрею, пані Кочубей це помічає).
Пан Балюз: Orevuar, мадам! (Цілує також усім руки. Йдуть з Мазепою).

Ява десята. Мотря, Оксана, Любов і Василь Кочубеї.

Пані Кочубей: Чого ти, Мотре, вийшла із-за столу?
Мотря: Дихати було нічим, душно мені стало.
Пані Кочубей: Ти із ним тут зустрічі шукала?
Мотря: Як я могла з ним шукати зустрічі, коли він сидів на столом?
Пані Кочубей: Звідки мені знати? Ви зараз такі всі вигадливі, нічки не спите, все думаєте, якби матінку обдурити!
Мотря: Навіщо ви так, матінко?..
Пані Кочубей: Підемо зараз у твою кімнату, роздягнешся при мені і покажеш, чи нічого у вбранні своєму від мене не приховуєш?
Пан Кочубей: Помилуй, матінко Любове Федорівно! Навіщо ж її так принижувати. Іван Степанович у нас же весь час на очах був!
Мотря: Батечку, та зробіть же що небуть! Матінка постійно знущаються наді мною! не даєте за коханого заміж вийти, так я вже змирилася, та знущатися ж для чого?
Пані Кочубей: Це я знущаюся?! Та це ти нас обезчестити задумала, щоб уся Європа й цар над нами сміялися. Вийти заміж за діда та ще й за власного хрещеного батька!
Мотря: Чого ж ви тоді чоловіка свого дідом не називаєте?
Пані Кочубей: Не смій, безсоромнице, зі мною сперечатися! Дали тут дівці волю, так завело в неволю! (Дає їй ляпаса). Батьки все вирішують, а тобі язика прикусити й слухати! Цей дім ніхто ще не ганьбив!
Мотря: Та тьху на ваш дім і тьху на вашу родинну честь! Я кохаю його!
Пані Кочубей (хапає її за коси): Я тебе поплюю! Ти в мене ще довгі ночі в погребиці на гречці стояти будеш!
Пан Кочубей: Ну досить вже, матінко, ходімо! Хай Оксана з нею поговорить. Вона старша й розумніша. Вони зрозуміють одна одну!
Пані Кочубей: Добре. Але щоб за годину-дві ти була в мене, Мотре! (Йдуть).

Ява одинадцята. Мотря й Оксана.

Мотря (ридає): Ну, що скажеш, сестро, чим заспокоєш?
Оксана (приголомшена): Щось тут не те… Я ніколи не бачила такою матір! (Обнімає Мотрю). А скажу я тобі одне: не втрачай свого кохання, раз уже скільки за нього перестраждала! Тікай!
Мотря (перестає плакати): Ти це мені щиро кажеш?
Оксана: Так. Я поховала свого чоловіка, тепер мені весь світ без нього порожній! Я не хочу, щоб ти себе живою поховала при живому коханому. Ось, бери своє кольє, свою книжку й листа, накинь на себе хутряну шубку й тікай… бо потім пізно буде!
Мотря (рішуче витирає очі): Так, сестро. Дякую, що ти мене підтримала.

Завіса.

Дія друга.

Картина перша. Ява перша. Станіслав і Катерина.

Кабінет Станіслава Ліщинського. Король сидить за столом і перечитує листи. Заходить Катерина Ліщинська – молода красуня.

Станіслав (піднімається їй на зустріч і цілує руку): А чому це пан Вольський нічого мені не доповів про ваш візит?

Катерина: Бо я мала сміливість його попросити.
Станіслав: Ваша справа до мене мабуть невідкладна. Я вас уважно слухаю.
Катерина (посміхається): То, на вашу думку, дружина може з'являтися в чоловіка лише по невідкладній справі?
Станіслав: Враховуючи ті обставини, що ви з вами розсталися вранці, і що ваш чоловік – король, то я думаю, що так.
Катерина: Люблю вас, коли ви такий грізний. Але у вас зараз прийому немає, то чому нам не провести якийсь час разом і не обговорити сімейні справи? (Обнімає його).
Станілав (прогортає її до себе): Не гарно спокушати власного чоловіка, та ще й перед тим, як у нього мають бути серйозні розмови. Ви так усі думки мої сплутаєте.
Катерина: Ваші думки ніхто не сплутає. Навіть коли ви мене обіймаєте вночі, я весь час відчуваю, що ви про щось серйозне думаєте.
Станіслав: Як я можу про щось думати, обіймаючи найдостойнішу жінку Полонії?
Катерина (звільняючись від його обіймів): Ну, наприклад, про іншу жінку… До мене багато доходить чуток, що серед ваших фавориток є знатні й впливові жінки старше вас і ви їм освідчуєтеся в коханні!
Станіслав: І слухаєте тих пліткарів? Це недостойно такої жінки, як ви.
Катерина: Ніколи не буває диму без вогню. Ну, добре, давайте поговоримо про справи. Ось уже півроку на вашій голові корона. Ми займаємо цей прекрасний палац у Варшаві і жодного разу за ці півроку ми не влаштували балу! Я брожу по цьому палацу зранку до вечора як черниця, рідко бачу власного чоловіка і слухаю одні плітки, як ви сказали. А я ж усе-таки жінка, дозвольте вам нагадати.
Станіслав: Я про це завжди пам'ятаю…Однак, дозвольте вам нагадати, що зараз іде війна, що моє становище не таке вже й певне, а мій попередник, колишній король Август, збирає військові сили. Я й досі не можу вирішити, чи можна покластися на гетьмана Мазепу і чи здатен він зрадити російського царя. Навколо мене недостатньо вірних людей. Король Карл вимагає від мене негайних дій! То скажіть, на милість, чи можу я за таких обставин влаштовувати бали?
Катерина: Король за любих обставин може влаштовувати бали. Інакше всі його піддані будуть говорити, що це невпевнений у собі король!

Ява друга. Ті ж і Ян Вольський.

Пан Вольський: Ваша величносте, там вже прибули по вашому запрошенню Жан Балюз із дружиною Матильдою. Запрошувати?
Станіслав: Запрошуй. (До Катерини). Ви залишитеся, чи підете до своїх покоїв?
Катерина: Залишуся з вами.
Станіслав: Тоді присядьте, будь ласка.

Ява третя. Ті ж і подружжя Балюзів.

Пан Вольський: Посол Франції в Росії Жан Балюз із дружиною.
Станіслав: Ви мабуть були здивовані, пане Балюзе, коли отримали від мене запрошення?
Пан Балюз (уклоняючись): Я був просто вражений, ваша величносте! Це така для мене й моєї дружини честь!

Пані Балюз: Ми з чоловіком їхали до Росії і навіть не сподівалися, що нам випаде така честь зустрітися з королем Польщі!
Станілав: Сідайте, будь ласка, панове, бо розмова буде довгою (Сідають).
Пан Балюз: Чим можу бути корисним вашій величності?
Станіслав: Я чув, що ви отримали відпустку для того, щоб відвідати батьківщину?
Пан Балюз: Так, мені милостиво було дозволено побувати у Франції, щоб я зміг звідти забрати дружину. В маєтку пана Мазепи прекрасний клімат і я хочу, щоб ми разом з нею там відпочили. Негоже молодій дружині довго залишитися без чоловіка.
Катерина: Так, негоже.
Станіслав: Ви достатньо довго спілкувалися з паном Мазепою, що ви мете про нього сказати? Що він за людина?
Пан Балюз: Людина видатних талантів, освічений чоловік, добрий, щедрий.
Станіслав: А як ви думаєте, він може піти проти царя Петра?
Пан Балюз: Не знаю. Ми з ним більше спілкувалися на особистісні теми, ніж на державні. Однак, за вашого попередника, короля Августа, він із військами ввійшов на території Речі Посполитої, зайняв усі території, населені його співвітчизниками і неодноразово пропонував Петру об'єднати обидві України в одну Малоросію, та цар відмовився. Для мене така відмова була дуже дивною..
Станіслав: Нічого дивного, Петро дотримувався умов союзної угоди з королем Августом про розділ Росією і Польщею України. До того ж, для чого Перу було посилення позицій Мазепи? (зве). Пане Вольський! Сідайте з нами до столу, вам корисно це послухати! (Пан Вольський вклоняється товариству й сідає)
Пан Балюз: Можливо й так. Та Мазепа достойний полководець і булаву гетьмана носить по праву.
Станіслав: А, як на людину честі, на нього можна покластися? Він же зрадив свого колишнього друга Палія?
Пан Балюз: Палій не був Івану Степановичу другом, швидше – суперником. Просто потрібен був привід, щоб відняти в Палія землі і гетьман ним скористався.
Станілав: Розкажіть нам будь ласка, які стосунки пов'язують суддю Кочубея з гетьманом? Вони – друзі?
Пан Балюз: Стосунки їхні, з виду, щирі й приятельські, насправді є далеко не такими простими. На те є свої причини. Колись Кочубей, який займав ще посаду генерального писаря, написав донос на гетьмана Самойловича. Тоді він, ураховуючи його знатне походження, розраховував на гетьманську булаву. Та надії його не виправдалися, бо Голіцин рекомендував царю Мазепу і переконав у цьому старшину.
Кочубей від того часу затаїв злобу.
Катерина: Пане Балюзе, мені розповіли, що гетьман Мазепа викрав свою хрещеницю Мотрону із дому її батьків. Це правда?
Пані Балюз: Розкажіть про це, Жане, я так люблю, коли ви про це розповідаєте!
Пан Балюз (сердито): Кохана, можна подумати, що я всім лише про це й розповідаю! (Станіславу). Так, це правда.. Однак, він не викрав її, вона сама до нього втекла, бо вони кохають одне одного, а Кочубеї на побажали віддати Мотрону за гетьмана. Я навіть виступив у ролі свата, та й це не помогло…

Катерина: Як це цікаво й романтично! А чому ж вони свою доньку не захотіли бачити гетьманшею. Мазепа вже не молодий, а після його смерті вона могла б управляти всією Малоросією. Таке блискуче майбутнє!
Пан Вольський: Про це говорять навіть у нас. Стверджують, що в молоді роки у Мазепи був роман із матінкою панни Мотрони, вони ледь не одружилися, але потім Мазепа передумав і побрався із вдовою білоцерківського полковника Ганною Фридкевич, яка була старша нього. Всі були здивовані.
Катерина: А тепер йому молоденької панни захотілося?
Пан Балюз: Вони просто кохають одне одного.
Пан Вольський: Як можна поважній людині таке робити? На нього ж дивиться вся Європа!
Пані Балюз: Чомусь ніхто не докоряв гетьману Хмельницькому за його пізній роман з Оленою Чаплинською, там така ж була різниця в роках.
Станіслав: Згоден. Кохання це кохання, до чого тут роки?
Пан Вольський: Нагадаю вам, що Олена Чаплинська стала дружиною гетьмана Богдана. Король Карл, наш союзник, дотримується суворих правил щодо шлюбу, йому не потрібен буде Мазепа із заплямовую репутацією. Ваша величносте, послухайте, не можна йти на союз із людиною, яка викрадає чужих дочок, нехай він поверне Мотрону додому.
Станіслав: Нехай поверне.
Пані Балюз: Жан розповідав мені, що ця Мотрона така красуня, що важко в неї не закохатися. Я аж почала ревнувати.
Катерина: Коли дружини знаходяться на відстані від чоловіків. У цьому немає нічого дивного.
Пані Балюз: Ви така мудра, ваша величносте. Скажіть, а у Варшаві найближчим часом ніхто не влаштовує бал?
Станіслав: Ну що поробиш із цими жінками, прийдеться влаштувати! (До пана Балюза). Ви довго будете у Варшаві?
Пан Балюз: Десь тиждень.
Станіслав: Ну тоді ми щось організуємо.
Катерина: Хоч одна приємна новина за сьогоднішній день (До пана Балюза). Ви не дозволите сьогодні вашій чарівній дружині залишитися в палаці? Ми б із нею із задоволенням поспілкувалися.
Пані Балюз: Коханий, будь ласка…
Пан Балюз: Звичайно, як я можу відмовити королеві.
Катерина: Тоді із дозволу вашої величності ми підемо до моїх фрейлін (Піднімається).
Станіслав: Бажаю вам гарно провести час в очікуванні балу! (Йдуть).

Ява четверта. Станіслав, пан Балюз і пан Вольський.

Станіслав: Панове, щоб не викликати зайвих розмов при російському дворі, про що ми сьогодні говорили не повинні знати інші вельможі. Ви, Балюзе, коли відправитися до маєтку гетьмана, спробуйте його переконати, що необхідно повернути Мотрону батькам. Якщо й дозволено щось обраним світу цього, то воно повинно бути таємним, бо часи Людовика XV вже пройшли, долі держав не повинна вирішувати мадам Помпадур.

Пан Вольський: Як мудро, ваша величносте.
Станіслав: Ви, пане Вольський, відбуваєте сьогодні до замку Мазепи і також спробуєте його переконати від мого імені, якщо він звичайно хоче бути моїм союзником.
Пан Вольський: Я все виконаю найкращим чином.
Станіслав: Лише не будьте дуже прямолінійним, як ви це полюбляєте робити! Мені потрібен Мазепа. І ще раз послухайте, панове! Суворо попередьте вашу дружину, Балюзе: про що ми сьогодні говорили не повинні знати інші…

Ява п'ята. Ті ж і пані Дольська.

Пані Дольська (входить): Так про що не повинні знати інші? Прошу вибачити мені мою сміливість, ваша величносте, раз пан Вольський із вами, про мене нікому було доповісти!
Станіслав (підходить і цілує їй руку, пани вклоняються їй): Пані Дольська, мої вітання! Від вас все одно нічого не приховаєш!
Пані Дольська: Боюся, що так.
Станіслав: Ну що ж, панове, аудієнція закінчена, пане Вольський, збирайтеся в дорогу, а вас, пане Балюзе, я більше не затримую. Приходьте за вашою дружиною завтра. (Пан Балюз і пан Вольський уклоняються королю і йдуть).

Ява шоста. Станіслав і пані Дольська.

Пані Дольська (слідкує, як виходять пани): Станіславе, ви так усіх поспішно відіслали, що це може стати новим приводом для пліток.
Станіслав (обнімаючи її): Яких пліток? Пан Вольський все про мене знає, а цей Балюз занадто захоплений своєю молодою дружиною, щоб зараз помічати щось навколо себе.
Пані Дольська (звільняючись від його обіймів): Станіславе, давайте спочатку серйозно поговоримо. Я саме для цього сюди й приїхала сьогодні…
Станіслав: Я так за вами скучив… Ну добре, нехай спершу будуть справи.
Пані Дольська: Що ви вирішили на рахунок Мазепи?
Станіслав: Я ще думаю…
Пані Дольська: Ви повинні з ним укласти угоду. Він до цього готовий і він людина нашого кола. Йому набридло розігрувати комедію із Московією.
Станіслав: Ви в цьому впевнені?
Пані Дольська: Я ваш друг і не мені вас штовхати на дурні вчинки… Я сама зустрічалася з Мазепою і зараз на службі в нього знаходиться мій старший син, хоча він достатньо юного віку, він розумний хлопець. Він довіряє Мазепі. Нам потрібна Малоросія, Станіславе, це наш шанс.
Станіслав: Чого ви так цим переймаєтеся?
Пані Дольська: Ви забуваєте, хто був мій перший чоловік…Я знаю ці землі і цих людей.
Станіслав: А що ж робити з його репутацією і цим романом з його хрещеницею?
Пані Дольська: Забудьте! Він побавиться й заспокоїться. Шкода, що їм не дозволили побратися. Пані Кочубей – просто дурна інтриганка. Я з нею

зустрічалася, в неї жахливий характер. Вона ніколи не погодиться з тим, що її донька може стати гетьманшею, а в неї свого часу це не вийшло. І не треба говорити про мораль, тут справа зовсім не в хрещеному батькові, тут справа у ревнощах матері до дочки. Кажуть, вона її навіть била.
Станіслав: Била? О господи, яке дикунство!
Пані Дольська: То ж і не дивно, що ця дівчина втекла.
Станіслав (пригортає її до себе): Ну досить вже про справи. Я укладу з ним угоду, раз цього бажає і Карл і ви (цілує її).
Пані Дольська (Сміється): А як же бути з вашою мораллю? На тому кінці палацу знаходяться покої вашої дружини.
Станіслав: Вона зараз дуже зайнята розмовою і перебуває у радужному передчутті балу. А з мораллю моєю все добре, хоча вона й не бездоганна. Та я не викрадаю невинних дівчат, а одружуюся з ними. а моя коханка – зріла жінка, яка водночас є й моєю порадницею.
Пані Дольська: Ви дотепний, за це я вас мабуть і люблю. От мій другий чоловік…
Станіслав (перебиває її): Все! Ніяких більше чоловіків, ні перших, ні других! Тут лише ви і я (цілує її).

Завіса.

Картина друга. Ява перша. Мазепа і Мотрона.

Мазепа сидить за столом у своєму кабінеті й читає. Входить Мотря. Вона в одній нічній сорочці.

Мазепа: У кімнаті дуже холодно. Треба одягнутися, бо застудишся, Мотренько!
Мотря: Мені жарко. Мені наснився дурний сон. Я прокинулася, а вас немає поряд і мені стало страшно.
Мазепа: Йди до мене на коліна. Я тебе обніму і всі твої страхи пройдуть. (Мотря сідає йому на коліна, він пригортає її до себе). Так що тобі наснилося?
Мотря: Снилося, наче я біжу по чистому полю і шукаю вас, а вас ніде немає. Я зову, кричу, а відповіді на чую. І раптом усе навколо потемніло, трава, дерева – все зникло і один холодний вітер навколо. А переді мною з'явилася моя матінка, вона схопила мене за косу, я наче така маленька, а вона – велика. І так страшно мені стало…
Мазепа: А ти перехрестися і бог нічні страхи забере.
Мотря (хреститься): Щось мені не полегшало…Послухайте, Іване Степановичу, давайте ми обвінчаємося без дозволу й благословення батьків моїх. Я не можу більше постійно боятися, я втомилася…
Мазепа: Не можна без благословення… Якби мені можна було б кудись утекти з тобою і заховатися, то ми б обвінчалися й без благословення. Та я зараз не маю такого права, бо доля України від мене залежить. Однак дещо я все-таки зробив, щоб ми могли бути разом…
Мотря: Що?
Мазепа: Я запросив єпископа Стефана Яворського. Свого часу я йому багато допоміг, сподіваюся, що він допоможе мені умовити твоїх батьків.
Мотря: Боже поможи, щоб це було так!

Ява друга. Ті ж, Милашка і Стефан Яворський.

Милашка: Пане гетьмане! Там прийшов якийсь священик, вас питається.
Мазепа: Так клич…
Яворський (заходить на його словах): Будь здоровий, гетьмане Іване Степановичу! (Зупиняється поглядом на Мотрі, яка сидить на колінах у Мазепи). То, виходить є вірними чутки про твоє теперішнє нечестиве життя?! А я сперечався з братією моєю! І не соромно тобі на старості років зустрічати єпископа з роздягненою дівкою на колінах!
Мазепа (Мотрі): Йди до себе!
Яворський: Геть звідси, нечестивице! (Перелякана Мотря вибігає і Милашка за нею).

Ява третя. Мазепа і Стефан Яворський.

Мазепа: Навіщо такий початок, єпископе? Для чого дівчину перелякав? Вона й так усього боїться!
Яворський: Мало боїться, раз проти Бога пішла, батьківський дім покинула і коханкою стала замість того, щоб комусь дружиною бути!
Мазепа: Я тебе покликав як друга!
Яворський: Я друг тобі, Іване Степановичу, та я не можу бути другом блуду. Якщо батько всього народу так себе поводить, то що я можу вимагати від пастви своєї? І хоча я не прийняв душею вчинку твого негідного, я все ж просив Кочубеїв дозволити вам з Мотрею одружитися.
Мазепа: І що вони тобі відповіли?
Яворський: Вони про це й чути не хочуть і я їх розумію, хоча й виду не подав. Не можна, Іване, робити те, на що Бог не благословляє. Заборонено дітям вступати в шлюб із батьками своїми – рідними чи хрещеними – все одно!
Мазепа: Не роздирай мені душу на шматки, Стефане! До мене король Станіслав свого офіцера Вольського прислав, той торочить те саме: на вас дивиться, мовляв, уся Європа! Король думу думає, чи підписувати зі мною угоду чи ні, бо я такий розпусник… А скажи мені, Стефане, хіба я колись зраджував свою дружину Ганну, з якою ми майже сорок років прожили? Скажи, ти ж мене знаєш, як ніхто?
Яворський: Я тебе знаю, тому й прийшов. І протягую тобі руку допомоги! Другому в такому становищі я б нічого не запропонував.
Мазепа: А чому я не маю права ще раз покохати? Тому, що голова моя посивіла? Мовчи! Я знаю, що ти мені відповіси. Скажеш, про Україну зараз треба думати, треба на щось зважуватися, доки Ліщинський при владі. Я й сам знаю, що треба… Але я не можу… Всі мої помисли зайняті Мотрею!
Яворський: Опам’ятайся, Іване! Кажуть у народі: сивина в голову, біс у ребро! Але ж ти не такий! Відвези дівчину додому і нехай її батьки вирішують, що з нею робити. Твій гріх великий, але її не менший – проти їхньої волі вона пішла! А тобі державними справами займатися треба.
Мазепа: Батьки її уб’ють. Я так не можу! Мені цю справу потрібно вирішити самому.
Яворський: Так вирішуй та пам’ятай: тобі з нею вінчатися не можна, Бог не простить! (Зітхає, знімає з шиї великий хрест). Опустися на коліна перед хрестом, Іване! (Мазепа опускається на коліна). Я відпускаю тобі гріхи твої. Займися тим, чим повинен!

Ява четверта. Ті ж і Мотрона.

Мотря (заходить, дуже бліда, вже одягнена): Я все чула, я не можу туди повернутися! Я краще піду до монастиря!
Яворський: Монастир ще треба заслужити щирою спокутою своєю. А доки твій шлях лежить до родини батьків твоїх.
Мотря: Відпустіть мені гріхи мої, отче…
Яворський: Доки не можу. Молися, молися щиро, а далі побачимо. А зараз йди до себе й збирайся, тобі тут більше залишатися не можна.
Мотря (благально): Іване Степановичу… Це все? Це кінець?
Мазепа (бере її за руки): Моя кохана. Моя зіронько! Сама знаєш, як я тебе кохаю. Я нікого на світі ще так не любив, як тебе!
Мотря: Я клянуся вам, щоб не трапилося, моє кохання до вас ніколи не зміниться (Мазепа обнімає її, Яворський відвертається).
Яворський: Я можу сам відвести Мотрю до батьків.
Мотря (Мазепі): Ні-ні, я його боюся, я з ним не поїду!
Мазепа (відпускає руки Мотрі): Кохана моя, йди до себе і спокійно збирайся, я щось придумаю.(Мотря йде, опустивши голову).

Ява п'ята. Мазепа, Стефан Яворський, Дем'ян і Милашка.

Мазепа: Дем'яне, поклич сюди Милашку і йди сам.
Дем'ян (заходить з Милашкою): Чого бажаєте, пане?
Мазепа: Милашко, йди заспокой панну і допоможи їй зібратися. Дем'яне, проведи єпископа і на зворотній дорозі зайди за полковником Аннєнковим. Ідіть! Чого ви так на мене дивитися обоє?
Дем'ян: Нам не можна повертатися до пані Кочубей, вона нас до смерті зашмагає кнутами!
Милашка (падає Мазепі в ноги): Не відсилайте нас, ясновельможний пане! Ми ж вам допомагали. Нас там чекає смерть!
Мазепа: Залишайтеся в мене. Я не думаю, щоб через вас Кочубеї грозу підняли. Чого ви стоїте? Виконуйте, що я вам наказав!
Милашка: Ми тут чули, що його святість єпископ казав про шлюб…
Дем'ян: То чи ви не дозволите нам обвінчатися?
Мазепа (зі злістю): Що, прямо зараз?! Теж мені, час знайшли!
Яворський (сміється): Я тут зупинився у місцевого священика, приходьте до мене ввечері, я вас обвінчаю.
Мазепа: А зараз ідіть і робіть те, що я вам наказав!
Яворський: Прощай, гетьмане, Іване, сподіваюся, що ще побачимося (хрестить його).
Мазепа: Сподіваюся…(Яворський, Милашка й Дем'ян ідуть Мазепа залишається один).

Ява шоста. Мазепа й Іван Чуйкевич.

Мазепа (один): Кохана моя Мотренько, що тепер з тобою буде? І що буде зі мною, старим дурнем…
Чуйкевич (входить): Доброго ранку, ясновельможний гетьмане! Вибачте, що прийшов без запрошення. Та я бачив, та я бачив, що до вас поїхав єпископ

Яворський і вирішив зайти.
Мазепа (відриваючись від дум): Я радий вас бачити, регенте.
Чуйкевич: Іване Степановичу, добродію, Кочубеї підняли такий ґвалт, всю старшину проти вас налаштовують! Треба їх якось заспокоїти.
Мазепа (уважно дивлячись на нього): Ви знаєте, як цьому можна запобігти?
Чуйкевич: Думаю, що знаю. Аби лише ви мене підтримали.
Мазепа: Поділися, що в тебе на думці.
Чуйкевич: Мені не просто було наважитися на цю розмову. Бачите, ми з Мотрею Василівною разом росли й батьки наші товаришували… Одним словом, я кохаю Мотрю і хочу з нею побратися. Я хочу просити про цю честь її батьків, думаю, вони погодяться. Та мені важливіше, щоб ви на це погодилися, Іване Степановичу.
Мазепа: Ти хочеш заради мене піти на таку жертву?
Чуйкевич: Не лише заради вас, й заради Мотрі, заради свого кохання… Повірте, Мотрі Василівні буде зі мною добре..
Мазепа (зі сльозами на очах): Мій хлопчику… Чому я не можу бути на твоєму місці? Я дуже винний перед тобою…
Чуйкевич: Ви мій гетьман, мій пан, мій батько.

Ява сьома. Ті ж, Дем'ян і пан Аннєнков.

Дем'ян (заходить): Ось привів, полковника, як і просили.
Пан Аннєнков: По першому вашому зову прибув, Іване Степановичу, як і наказували!
Мазепа (обнімає його): Пане Григорію! Хоча ми тут із відомим вам паном Чуйкевичем майже справу вирішили, ви йому допоможете.
Пан Аннєнков: Завжди вам радий допомогти!
Мазепа: Ви, Григорію, знаєте мою ситуацію. Я думаю, ви розумієте, як мені важко…Не буду забирати багато вашого часу, одне скажу: Мотрона Василівна не може більше залишатися в моєму домі.
Пан Аннєнков: Це візит Стефана Яворського так на вас уплинув?
Мазепа: Не лише його візит… Обставини мене змушують. Пан Чуйкевич хоче з нею одружитися, я не заперечую проти цього шлюбу… Вас прошу, зробіть усе, щоб Кочубеї проти нього не заперечували… Ви маєте на них певний уплив.
Пан Аннєнков: О боже… Це все так несподівано… Та будьте упевнені, Іване Степановичу, я зроблю все, про що ви просите. Я поставлю їх на місце. Я їм скажу, що ясновельможний гетьман багато на що має право, а ви…
Мазепа: Погрожувати не треба…

Ява восьма. Ті ж, Мотря й Милашка.

Мазепа (дивиться, як виходить мов привид Мотря): Боже, Мотренько, чому ти така бліда?
Милашка (перелякана, виходить слідом): Пане, з нею щось не те… Вона не дає мені себе перевдягти, відганяє від себе і весь час мовчить.
Мазепа: Мотренько…
Мотря (підходить до Чуйкевича): Іване, як гарно, що ти тут. Я так перелякалася. Я прокинулася і бачу, що мене зачинили в якомусь чужому будинку, я тут раніше ніколи не була…

Мазепа (намагається її обняти): Мотренько, це ж я… Поглянь на мене!
Мотря (виривається з його рук і тулиться до Чуйкевича): А хто цей пан? Я його не знаю… Що він від мене хоче? Відвези мене додому, там моя матінка, там мої сестриці…(Проводить рукою по своєму волоссю). А чого мене сьогодні ніхто не заплів? Матінка казала, що непристойно виходити на люди незаплетеною!
Пан Аннєнков: Боже, вона збожеволіла…
Чуйкевич (закриває очі рукою): Так, схоже вона причинна…
Мазепа (трясе Мотрю за плечі): Мотренько! Це я, невже ти мене не пізнаєш?
Мотря (до Чуйкевича): Іване, чому цей пан робить мені боляче? Я матінці пожаліюся, що ти мене не захищав!
Чуйкевич: Іване Степановичу, нам пора. А то її стан може погіршитися. (Мотрі). Мотренько, я тебе відвезу додому.
Мотря: Так, до матінки і таточка. Лише почекай, я зараз заплетуся, бо матінка буде мене лаяти (починає заплітатися).
Мазепа: Милостивий боже! Я прогнівив тебе! Так покарай мене, а не її невинну душу!

Завіса.

Дія третя.

Картина перша. Ява перша. Родина Кочубеїв, Аннєнков, Чуйкевич і Мотря.

Родина Кочубеїв сидить за столом у вітальні. Вони обідають. Стукіт у двері. Пані Кочубей відчиняє. До вітальні входить спершу пан Аннєнков, а потім пан Чуйкевич, обнімаючи за плечі вводить Мотрю.

Пані Кочубей: Боже, пане Аннєнков… Так несподівано…(Дивиться, як входить Мотря і Чуйкевич). А це що? О боже! Ця безсоромниця насмілилася…
Пан Аннєнков (заступаючи собою Мотрю): Не смійте до неї торкатися, вона дуже хвора.
Оксана (підбігаючи до Мотрі): Сестронько моя, боже, що з тобою? (Забирає її з рук Чуйкевича). Ти така бліда, аж страшно!
Мотря (уважно дивиться на сестру): Це ти, Оксано? Ти зовсім на себе не схожа… Ти така доросла, як наша матінка? Чому ти така доросла?
Оксана: Боже, що з нею?!
Мотря: А чому тут стоїть стіл? Він стояв з іншого боку.
Пан Кочубей: Він стояв тут, коли їй було десять років.
Оксана: Вона втратила пам'ять… боже, вона все забула!
Мотря: Я нічого не забула! Це ви якісь усі дивні. (Підходить до отетерілої матері). І ви, матінко, те ж дивна. Чому ви так постарішали, я вас ледь пізнала…
Пан Кочубей: Вона причинна…(До Аннєнкова). Що він їй заподіяв?!
Пан Аннєнков: Нічого він їй не заподіяв! Це ви її довели до такого стану, тим що не давали вашої згоди на шлюб!
Пані Кочубей: Та як ви смієте…
Чуйкевич (перебиваючи): Почекайте, панове! З Мотрею нічого не відбулося в домі нашого гетьмана. Він навіть пальцем до неї не доторкнувся!
Пані Кочубей: Цього не може бути, він…
Чуйкевич: Іван Степанович − людина честі. І він, і Мотря все чекали, що ви дасте

згоду на їхній шлюб. Вона почала божеволіти, коли надія покинула її… Ми бачилися з нею в Івана Степановича і вона мені розповідала все, пам'ятаючи нашу дитячу дружбу.
Мотря (перебирає квіти у вазі): Так, Іванко Чуйкевич мій найкращий друг!
Пані Кочубей: Оксано, забери її звідси! Відведи до себе в кімнату!
Чуйкевич: Почекайте, панове! Панну Мотрю зараз краще не забирати з того світу, який вона для себе вигадала, бо їй буде дуже зле…
Пан Кочубей: То що ви пропонуєте, Іване?
Чуйкевич: Я давно кохаю вашу дочку, я прошу її руки.
Пані Кочубей: Ви самі не при розумі, пане Чуйкевичу, потім ми будемо в цьому винні. Навіщо вам брати в дружини божевільну та ще й після такої ганьби!
Чуйкевич: Ніякої ганьби не було, зрозумійте ж! А панна Мотря в моєму домі швидко прийде до тями, бо я оточу її турботою!
Оксана: А ви запитайте у самої Мотрі, а то ми всі говоримо так, наче її й немає з нами.
Чуйкевич: Мотренько, ти підеш за мене заміж?
Мотря (уважно його розглядає): Я піду. А мені ще не рано виходити заміж?
Пані Кочубей: Це вже переходить усяку пристойність! Оксано, забери її звідси. Ми з вами завтра поговоримо, пане Чуйкевичу! А зараз нам усім слід відпочити. Ми з Оксаною йдемо. Мотре, ходімо з нами!
Мотря: Так, матінко. А ти, Йванку, завтра приїдеш? Ти ж не пожартував про весілля? Бо ти завжди жартуєш!
Чуйкевич: Я не жартую, я приїду і ми з тобою одружимося.
Мотря: Тоді, на добраніч усім. (Виходить разом із матір'ю та Оксаною)

Ява друга. Пан Аннєнков, пан Чуйкевич і пан Кочубей.

Пан Кочубей: Я помщуся цьому негіднику за божевілля дочки!
Чуйкевич: Не потрібно цього робити, що вже сталося, те сталося, головне, що честь вашої дочки не постраждала. І повірте, якщо вона буде зі мною, то розум швидко до неї повернеться
Кочубей: Хотілося б вірити вашим словам. Зараз піду, розпоряджуся, щоб вам сідлали коней (виходить).

Ява третя. Пан Аннєнков і пан Чуйкевич.

Пан Аннєнков: Навіщо ви це зробили, пане Чуйкевичу?
Пан Чуйкевич: Що саме?
Пан Аннєнков: Навіщо ви вигадали, що між панною і гетьманом нічого не було? Рятуєте власну репутацію?
Пан Чуйкевич: Мене моя власна репутація не хвилює. Я намагаюся притушити ненависть. Я не хочу, щоб Кочубей і Мазепа розв'язали між собою війну, я рятую репутацію моєї нареченої… Мотря нічого не пам'ятає, а якщо колись і згадає, то всі інші до того часу забудуть про ці події. **Завіса.**

Картина друга. Ява перша. Пан Кельріх, пан Балюз, пан Аннєнков і Незнайомець.

Зала затишного будинку в Вестергетланді. Біля каміну сидять пан Кельріх, пан Балюз, пан Аннєнков і Незнайомець.

Пан Кельріх: Вражаюча історія. Що далі було з гетьманом Мазепою, ми всі знаємо. А що було з Мотрею та Іваном Чуйкевичем? Вони одружилися?
Пан Аннєнков: Так. Потім, у 1710 році Івана Чуйкевича, як регента генеральної військової канцелярії Мазепи зіслали до Сибіру. І Мотря розділила його долю. Вона поїхала з ним і мабуть там і померла.
Пан Кельріх: А ви не знаєте, чи пам'ять до неї повернулася?
Пан Аннєнков: Цього точно не знає ніхто.
Пан Кельріх: Все це дуже сумно…
Незнайомець: Скільки й сьогодні розмов про цього гетьмана Мазепу, а його вже давно немає. Хто згадає про мене, живого?
Пан Балюз: Дозвольте вам представити, колишній король Польщі Станіслав Ліщинський!
Пан Кельріх (замирає в поклоні): Ваша величносте? Яка честь для мого дому!
Станіслав: Яка там честь, припиніть! Король без корони і батьківщини! Двічі я посідав той престол і двічі мене з нього скидали. І ось уже сім років я мандрую світом. Півроку тому я поховав свою дружину… Яка красуня була, як стійко переносила поневіряння… Та сядьте ви всі, не стовбичте в мене перед очима!
Пан Кельріх: Ми вкрай здивовані і приголомшені…
Станіслав: Нічому тут дивуватися. Влада як життя: то все є в руках, то нічого немає. Мені дуже було цікаво, як ви сьогодні розкажете й про мене й про Мазепу…Я знав, що йому і його роману ви присвятите більше часу, ніж мені. Однак про мене згадали й на тому спасибі. А на рахунок кінця історії Мотрі й Чуйкевича дозвольте внести уточнення…
Пан Кельріх: Історія закінчилася по другому?
Станіслав: Дещо по-іншому. До Сибіру Мотря за чоловіком не поїхала. Коли його зіслали до Сибіру, то вона пішла в монастир. А потім втекла звідти і повернулася до своєї сестри Оксани. Та її переховувала. Жили вони скромно. Прийомів не влаштовували. А є ще одне припущення, що Мотря і зовсім пам'яті не втрачала. Просто вони з Чуйкевичом, який у неї був із дитинства закоханий, домовилися: якщо Мазепа надумає відправити Мотрю додому, вона прикинеться божевільною, а він на ній одружиться. Дуже вона матінку свою боялася.
Пан Кельріх: А звідки вам про це відомо? Ви ж ніколи не були в тих краях?
Станіслав: Я не був, так інші були, ті, які про все вміли довідатися… Це була жінка, єдина жінка в моєму житті, яку я дійсно кохав. Пані Дольська, вам сьогодні про неї розповідали. Вона знала все й про всіх. І я тоді не розумів Мазепу – як можна так закохатися в дурненьке дівчатко і ледь все не втратити через нього, коли навколо є такі вишукані жінки.
Пан Кельріх: А зараз ви його розумієте?
Станіслав: А зараз розумію і навіть заздрю йому.
Пан Кельріх: Чому?
Станіслав: Мені зараз всього на три роки більше, ніж тоді було Мазепі, в далекому 1704-му. А мені вже давно нічого не хочеться – ні гарних дівчат, ні вишуканих жінок. А в ньому вирувала кров і його любила така красуня! Варто було ризикнути всім в ім'я такого!

Ява друга. Ті ж і пані Балюз.

Стукіт у двері. Пан Кельріх спішить відчиняти.

Пан Аннєнков: Хто б це міг бути в таку глуху ніч. Ви більше нікого не запрошували?

Пан Кельріх: Нікого (відчиняє. Входить літня жінка**).**

Пані Балюз: Вибачте, мосьє, я приїхала забрати свого чоловіка. (До Балюза). Що ж ви так моє серце терзаєте? Невже не можна було сказати, куди ви йдете?

Пан Балюз: Іноді хочеться попарубкувати. А потім я й не думав, що ми тут так довго засидимося. Може й ви, Матильдо, посидите з нами?

Пані Балюз: Та ні. Я не залишуся й вам не дозволю! А раптом вночі знову із серцем буде зле? Ходімо, нас внизу чекає карета. Я насилу вас знайшла!

Пан Балюз (неохоче піднімається): Ну ходімо, так ходімо. Бувайте, панове! Дякую за проведений час (всі прощаються з Балюзом).

Пан Кельріх: Прощайте. Я вашої розповіді ніколи не забуду.

Пані Балюз: Прощайте, панове, прощайте, Станіславе! (Йдуть**).**

Пан Аннєнков: Ось так вже більше сорока років! Нікуди він від неї сховатися не може.

Пан Кельріх: А хіба це погано, коли люди стільки років разом, хвилюються одне за одного?

Станілав: Може й непогано… А ми з вами, панове, розіп’ємо ще не одну пляшку вина і я вам розкажу про короля Карла. Чи готові ви слухати, пану Кельріху?

Пан Кельріх: Із задоволенням!

(завіса).

Предметно-іменний тлумачний словник

Адам де Ла Аль або *(*Adam de la Halle, 1240-1287*)*, також відомий під прізвиськом Адам Горбатий — французький поет і композитор, трувер.

Алкуїн, Флакк Альбін (англ. *Alcuin*, 735 — 804) − англосаксонський чернець, учений і педагог, діяч Каролінзького Відродження.

Антикварій – зберігач стародавніх рукописів у монастирсько-шкільній бібліотеці раннього Середньовіччя.

Арнуль Гребан (1420-1471) – автор французьких містерій, музикант і вчений-теолог.

Бербедж, Джорж (1567–1619) – визначний англійський актор епохи Відродження, перший виконавець ролей Гамлета, Ричарда III, Ліра, Генриха V, Отелло, Ромео, Макбета та ін.

Бердник, Олесь Павлович (1926- 2003) — український письменник-фантаст, автор понад 20 романів і повістей. Член-засновник Української Гельсінської групи (УГГ).

Біблія Велислава - унікальний ілюстрований рукопис, що виник у другій половині XIV століття в Чеському королівстві. Представляла собою справжній художній шедевр свого часу.

Братство пристрастей Господніх – середньовічна театральна напіваматорська організація, сприяла підвищенню сценічної культури акторів

Війон, Франсуа (фр. François Villon; 1431 — 1463) — французький поет ("Великий заповіт", "Малий заповіт", балади та ін.). Справжнє прізвище — де Монкорб'є (de Montcorbier), Монкорб'є (Montcorbier) або де Лож (des Loges).

Гінкмар (лат. *Hinkmar,* 806 - 882, Еперне) — Реймський архієпископ (з 845 року), політик, історик і керівник Франкської церкви.

Гра − вид театрального дійства, практикувалася середньовічним суспільством в різних формах — шахмати, ломбер, кістки, фольклор, пародія. Засуджувалася церквою за звернення до магії. Та, головним чином, вважалася законною формою проведення вільного часу.

Григорій Флоренцій (Турський) Григо́рій Ту́рський (лат. *Gregorius Turonensis,* 538 - 594, року,Тур) − єпископ Туру та знаменитий франкський історик VI століття, прозваний "батьком французької історії".

Джонсон, Бенджамін (англ. *Benjamin Jonson*; 1572, — 1637) — англійський поет, драматург, актор, теоретик драми.

Діахронічний (крізь час) і **синхронічний** (водночас) принципи біблейських історій

– принцип історичної послідовності розвитку явищ у певній сфері дійсності, пов'язує елементи теорії, релігії та історії та утворює цілісну систему. Зазвичай, містив в собі два аспекти: діахронічний (розповідь про минуле) і синхронічний (пояснення теперішнього часу або майбутнього в зв'язку з подіями минулого).

Дунін-Марцинкевич, Вікентій (1808 -1884, Мінська губернія) − білоруський письменник і драматург, класик білоруської літератури

Духовність – загальнокультурний феномен, який містить у собі суспільні цінності та ідеали, моральні вчинки, розуміння істини й краси.

Еклога — музично-драматичний твір аутопасторального й релігійного змісту (Іспанія). Сформувався під впливом народних кастильських пісень та італійських фроттол.

Єпископально-кафедральна школа раннього Середньовіччя – школа вищого рівня (протоуніверситет), яка готувала провідних священнослужителів для держави. Подібні школи відкривалися переважно в містах, де були кафедральні собори.

Жан Бодель (*Jean Bodel*) — французский поет і жонглер, член арраської корпорації акторів кінця XII — початку XIII століття.

Ілюмінатор – художник, ілюстратор Біблії, Святого Письма та „сум“, який працював поруч із ченцем-наставником і монастирським скриптором.

Калайков, Борис (1924-1984), болгарський учитель, кіносценарист, автор історичної епопеї “Хан Аспарух”.

“**Камери риторів**" (невеличкі камерні мандрівні театри) − діяли по всій країні, в настановчій формі показували все зло, що несла Голландії іспанська корона

Карл I Вели́кий (лат. *Carolus Magnus*, фр. *Charlemagne*, 747 — 814) — король франків (768–814), король Ломбардії (лангобардів) (з 774), імператор Заходу (800–814), представник династії Каролінгів.

Ливанки — лаконічні комічні театралізовані розповіді (Німеччина).

Лібрарій — бібліотекар, який займався веденням каталогів і видавав книжки в монастирських бібліотеках.

Літургійна драма — один з найперших жанрів середньовічного релігійного дійства. Драми відбувалися спочатку в середині церков, а потім були перенесені на паперть. Цікаві сюжети літургійних драм допомагали священнослужителям навернути на християнство широкі маси язичницького населення, а також у примітивному вигляді ознайомитися з латиною.

Мейстерзінгери (букв. майстри-співаки) — типові міські актори й музиканти, які

отримували освіту в школах ремісничих цехів. Творчість мейстерзінгерів була суворо регламентованою особливими збірками правил, що виробляли шкільні товариства.

Менестрель (від лат.- menestrelus) — *досл.* той, що знаходиться на службі. У Франції середньовічної доби так називали професійних музикантів і поетів, а також розповідачів, які служили в трубадурів і труверів й отримували за це певну платню.

Методи театральної педагогіки — сукупність прийомів та операцій, спрямованих на досягнення практичного втілення авторського задуму театральної дії.

Метризи – церковно-монастирські школи, що в часи раннього Середньовіччя займалися професійною підготовкою церковних музикантів і давали своїм учням високий рівень професійної музичної освіти.

Мілленаризм — віра в майбутній період на Землі розквіту й миру; надихав більшість єретичних течій Середньовіччя.

Міракль (франц. miracle, від лат. mirakulum – чудо) —жанр західноєвропейського релігійного театру XIII-XVI століть, зародився водночас із містерією у вигляді одного із жанрів середньовічної релігійно-виховної віршованої драми. Для міраклю обиралися такі сюжети, що ґрунтувалися на здійсненні "чуда". Це "чудо" створювалося одним із святих або дівою Марією..

Містерія середньовічна — жанр західноєвропейського релігійного театру XIII-XVI століть, виникла безпосередньо з літургійної драми й несла в собі елементи культовості античних релігійних свят. За змістом вона поділялася на три основних цикли: вітхозавітний, новозавітний та апостольський. У постановках містерій панував принцип симультанності: на сценічній площині водночас з'являлися всі місця дійства, необхідні для даної вистави. Кількість місць (альтанок), що використовувалися в спектаклі по ходу розвитку сюжету, доходила до двадцяти. Не на всякій площі була можлива постановка подібної п'єси.

Мораліте (лат. moralite – моральний) − жанр настановчої виховної алегоричної драми, де основними дійовими особами виступали персонажі, які втілювали різні доброчинності та вади.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві.

Пандич, Владислав (1862-1905) – чеський учитель літератури, керівник шкільного театру, загинув у Росії під час страйку 1905 року.

Підаль, Рамон Мендес (1869-1968) — видатний іспанський філолог, історик,

фольклорист, викладач Мадридської Королівської академії мистецтв. Належав до покоління 1898 року.

Понтано, Джованни (лат. *Iovianus Pontanus*; 1426—1503) — італійський поет-гуманіст, класик латинської поезії Ренесансу, режисер-постановник шкільних драм.

Принцип симультанності − принцип одночасного багатодійства, широко застосовувався в постановках літургійних драм із розширеним колом учасників: на сценічних площинах водночас демонструвалися всі місця дії, необхідні для даної вистави. Кількість таких місць ("альтанок") у спектаклі в ході розвитку сюжету могла досягати двадцяти.

“Пристрасті" (Passion) — спеціальний вид мес, що виконувалися на страсному тижні. Традиція виконувати "Пристрасті" бере свій початок ще від часів античного Риму. "Пристрасті" відображали страждання Ісуса від тих подій, що починалися в "чистий" четвер і до його чудесного воскресіння. "Пристрасті" в соборах виконувалися за ролями: тут обов'язково були євангеліст, Пілат, Ірод, Марія Магдалина та сам Ісус. У процесі музично-драматичного дійства реалізувався принцип респонсорного співу-переклички солістів із хором.

Прокопович, Феофан − український богослов,письменник, поет, математик, філософ, ректор Київської академії (1710-16 рр.), архієпископ Великоновгородський і Великолуцький.

Родріго Діас де Вівар (1057 − 1099) − більше відомий як Ель Сід Кампеадо́р, (ісп. *El Cid Campeador)*, кастильський дворянин, військовий і політичний діяч, національний герой Іспанії, герой іспанських народних легенд, поем, романсів, драматичних творів, трагедій П. Корнеля та Р.М. Підаля.

Роуслі, Джорж (1830-1891) – англійський історик, соціолог і публіцист, автор історичної епопеї “Гастінгс”.

Середні часи – (середні віки, лат. medium tempora), що, на думку гуманістів і просвітників, відділяли Античність від Нового часу.

Середньовічна ідеологія – система поглядів та ідей, у яких усвідомлювалося й оцінювалося ставлення людей до дійсності, соціальні проблеми та конфлікти, а також містилися цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на зміцнення або зміни середньовічних (сеньйоріально-васальних) суспільних відносин.

Силогізм – дедуктивний умовивід, складався з двох висловлювань (посилань), наслідком такої ж логічної структури якого було народжування нового, третього, висловлювання (висновку). Наприклад: "Бог не є людиною" (1), "Бог створив

людину за подобою своєю" (2), "відповідно, не всі, хто має богоподібний вигляд, є Богом" (3). Уведений в педагогічну практику Алкуїном.

Скалігер, Жозеф Жуст (лат. Josephus Justus Scaliger; 1540-1609) — французький гуманіст-філолог, історик і воїн, засновник сучасної історичної наукової хронології, видавник і коментатор античних текстів, автор методології шкільного театру.

Скриптор – переписник Біблії, який працював разом з ілюмінатором і ченцем-наставником (художником-ілюстратором) у скрипторії.

Соті (франц. Sotte, від sot – дурний) — наймініатюрніша форма світського середньовічного театру. П'єси, створені в жанрі соті, мали, зазвичай, одноактну структуру. Вони були короткими й лаконічними. Розквіт соті в XV – початку XVI століття був пов'язаний з економічним та культурним піднесенням середньовічних міст.

Стани (etats) — соціальні та професійні категорії, позбавлені сакральної ідеї на противагу розрядам (orders), необхідним Богу; світські стани в добу Середньовіччя звалися — etats du monde.

Театр "Глобус" — один із найстаріших лондонських театрів (побудований у 1599 році), знаходився на південному березі Темзи.

Театр "Фабула" – аматорський студентський театр історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (режисер – І. Цебрій). 2006 року був створений із метою перевірки ефективності середньовічної театральної методології, а також для патріотичного виховання студентів факультету та просвітницької діяльності серед молоді.

Тенденція в освіті – думка, ідея, яка знаходиться в основі якогось викладу. В межах досліджуваного нами періоду простежується як напрям, який начебто вже є, але до кінця ще не визначений.

Тібо Шампанський (фр. Thibaut IV de Champagne; 1201−1253) — граф Шампані та Брі з 1201 року, король Навари під іменем Теобальдо I Великий із 1234 року. Один із небагатьох труверів знатного походження, Тібо Шампаньский брав участь у складній політичній боротьбі, був учасником Хрестового (1239-40).

Трувер (франц. trouver – знаходити, витислювати) — французький середньовічний придворний співак-поет, який часто виступав водночас автором слів і музики. Трувери писали твори на замовлення короля, герцога або графа.

Фастнахтшпіль — оригінальний німецький фарс, у вигляді гри на Масляну, куди включалися театральні сцени.

Феррабоско, Антоніо 1543 —1599) – італійський композитор, представник відомої в Італії й Англії музичної родини.

Хільперік Меровінг (фр. *Chilpéric*, 539–584) — король франків у 561–584 роках. Правив у Суассоні, а пізніше Парижі, тобто, на землях Нейстрії та Аквітанії. Син Хлотара I та його другої дружини Арнегунди.

Хлодвіг Меровінг (466 —511) — король франків, правив у 481/482 — 511 роках, із династії Меровінгів. Син короля Хільдерика. Хлодвіг був, безумовно, одним із найвидатніших політиків свого часу, єдиним великим королем династії Меровінгів.

Чельгрен, Хенрік Юхан (швед. *Johan Henric Kellgren*; 1751 1795) — шведський поет і драматург.

Шкільна театральна традиція – в межах церковної школи та парафії створення й постановка літургійного дійства. Народилася в добу „варварських відроджень“ і повною мірою реалізувалася в XIII столітті.

Шпильман (нім. Spielmann – від spielen – грати і Mann – людина) був німецьким варіантом французького жонглера.

Шпрухи — німецькі короткі віршованих байки з життєвої мудрості в театралізованій формі.

ФОТОМАТЕРІАЛИ

Сцена з вистави Владислава Пандича „Нехай не зникне княжий рід“,
Альберт – Олег Федюн, Ганка – Вероніка Гунченко.

Сцена з вистави Владислава Пандича „Нехай не зникне княжий рід“, Малгожата – Марина Сидоренко, Вартислав – Леонід Мироненко, Ганка – Вероніка Гунченко.

Сцена з вистави Владислава Пандича „Нехай не зникне княжий рід“, Прібислав – Олег Шабалтій, Карл (у поклоні) – Володимир Лисаченко, Генріх – Олексій Марченко

Сцена з вистави „Гастінгс“, Едгар – Олег Федюн, Марія – Марина Рибачук.

Сцени з вистави **„Ха**н Аспарух“, Аспарух – Віктор Волощенко, Мітрі – Марина Рибачук.

Сцени з вистави „Хан Аспарух“, Аспарух – Віктор Волощенко, Тейчіке – Вероніка Гунченко.

Театр „Фабула“ перед виставою „Коли єпископу вклонявся папа римський“.
(Зліва направо) Леандр – Петро Баранець, папа Климент – Григорій Кіблицький, Теодолінда – Любов Козуля, Рікаред – Ярослав Журавель, Ісидор – Олександр Лук’яненко, Леонтія – Ольга Федорченко, Ісидор у дитинстві – Сергій Мошенко, Рікаред-молодший – Ярослав Грицун, Лігія – Ірина Запека, Теодора – Світлана Дудка, Сісебут – Віталій Артамонов (сидить).

Театр „Фабула“ після вистави „Коли єпископу вклонявся папа римський“.

Сцена з вистави “І час таємницю збереже”. (Із ліва направо) Князь Всеслав – Віталій Мірошниченко, князь Ізяслав – Олександр Лук'яненко, король Болеслав II – Леонід Швець.

Сцена з вистави “І час таємницю збереже”. (Із ліва направо) Принц Владислав Герман – Олександр Бондаренко, княжна Милана – Ірина Денисовець, князь Всеслав – Віталій Мірошниченко, король Болеслав ІІ – Леонід Швець, княжич Гліб – Сергій Мошенко.

Сцени з вистави “І час таємницю збереже”. (Із ліва направо) король Болеслав ІІ – Леонід Швець, княжна Милана – Ірина Денисовець, Князь Казимир – Петро Баранець

Фрагменти з вистави “І час таємницю збереже”. Князь Станислав – Володимир Мокляк, Ядвіга – Марина Лебединська, Хелена – Олександра Павлій.

Фрагмент з вистави “Дініш Лаврадор”.

Міжнародні й всеукраїнські дипломи театру (2010-2013 рр.)

Література:

1. Антонова О. А. Воспитание детей драматическим искусством / Ольга Андреевна Антонова. — М. : Искусство, 1971. — 254 с.
2. Белякова О. Ю. Система образования в средние века / О. Ю. Белякова. — М. : УРАО, 2009. — 236 с.
3. Бентли Э. Жизнь драмы / Эрик Бентли ; [пер. с англ. В. С. Воронина ; послесл. И.В. Минакова]. — М. : Айрис-пресс, 2004. — 416 с. — (Серия „Библиотека истории и культуры“).
4. Бессмертный Ю. Л. Об изучении массовых социально-культурных представлений Каролингского времени / Юрий Львович Бессмертный // Культура и искусство западноевропейского средневековья. — М. : Искусство, 1989. — С. 49-81.
5. Бессмертный Ю. Л. Мир глазами знатной женщины IX века (к изучению мировосприятия каролингской знати) / Юрий Львович Бессмертный. — М. : Искусство, 1981. — 356 с.
6. Боссюэ Ж. Б. Политика, извлеченная из Священного писания / Жак Бенинь Боссюэ ; [пер. с франц. Г. Лансона]. — М. : Традиция, 1992. — 382 с.
7. Бродина Т. В. Актерское искусство в средние века / Татьяна Васильевна Бродина. – М. : Искусство, 1961. — 315 с.
8. Вандич П. Спадщина Середньовіччя / П. Вандич // Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення. — К. : Критика, 2004. — С. 29-63.
9. Гвидо д’Ареццо. О музике и книгах богослужебний / Гвидо д’Ареццо // От Ars antiqua до Ars nova / [ред.-сост. Ю.С. Левина]. – М. : Музыка, 1984. – С. 16-25.
10. Гильом де Машо. Латинская месса и новое искусство. Пастушьи времена / Гильом де Машо // От Ars antiqva до Ars nova / [ред.-сост. Ю.С. Левина]. — М. : Музыка, 1984. — С. 105-187.
11. Гнедич П. П. История искусств с древнейших времен до наших дней / Петр Петрович Гнедич. — М. : Летопись, 2000. — 478 с.
12. Данстейбл Дж. Об усовершенствовании действа католической мессы / Джон Данстейбл ; [пер. с англ. В. С. Рюнина] // Школьная драма XIII-XVI веков : под ред. Д. В. Джохадзе. — М. : Искусство, 1987. — С. 139-191.
13. Даркевич В. П. Путями средневековых мастеров / Владислав Петрович Даркевич. — М. : Наука, 1972. — 192 с.
14. Даркевич В. П. Народная культура Средневековья: пародия в литературе и искусстве IX — XVI вв. / Владислав Петрович Даркевич; РАН, Ин-т археологии. — М. : Наука, 1992. — 86 с.
15. Дюби Дж. О школьной драме / Джорж Дюби ; [пер. с англ. А. Бузиловой]. — М. : Художественная литература, 1987. — 134 с.
16. Енсина Х. Риторические фигуры в школьной драме / Хуан Енина ; [пер. с исп. А. Тобилевич]. — М. : Художественная литература, 1981. — 142 с.
17. Интеллектуальные традиции европейской культуры (очерки истории образования): [учеб. пособие] / И. Л. Григорьева, Н. В. Салоников; НовГУ им. Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2008. — Ч. 1: Античность и раннее Средневековье. — 70 с.
18. Космос и душа: учения о вселенной и человеке в Античности и в Средние века (исследования и переводы) / общ. ред. П. П. Гайденко, В. В. Петров. — М. : Прогресс-Традиция, 2005. — 880 с.
19. Морли Т. О мадригальной комедии: английский мадригал / Томас Морли. — М. : Музыка, 1989. —С. 5-24.

20. Понтано Дж. О сценическом действе и школьной драме: Школьная драма XIII — XVI веков / Дж. Понтано; под ред. Д. В. Джохадзе. — М. : Искусство, С. 287-352.
21. Про українську вертепну драму та Явавертепного действа // Перлини духовності: твори укр. світової л-ри від часів Київ. Русі до XVIII ст. : [навч. посіб.] : в 2-х кн. / [упоряд., передм. і комент. В. О. Шевчука]. — К. : Грамота, 2003. — . — Кн. 2.– 2003. — С. 418-432.
22. Прокопович Ф. Владимир / Феофан Прокопович // Перлини духовності: твори укр. світової л-ри від часів Київ. Русі до XVIII ст. : [навч. посіб.] : в 2-х кн. / [упоряд., пердм. і комент. В. В. Різуна]. — К. : Грамота, 2003. — . — Кн. 1. — 2003. – С. 510-531.
23. Alley W. J. Hellenism and Christianity / W. J. Alley. — L., 1921. — 120 p.
24. Abelson P. The seven liberal arts: a study of medieval culture / P. Abelson. — N.Y. : Columb. Univ. press, 1939. — 150 p.
25. Anton H. H. Fuerstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit / H. H. Anton. — Bonn, 1968. — S. 355-409.
26. Bates K. L. Englisch religions drama / K. L. Bates. — L. : Longmans, 1997. – 277 p.
27. Bonnet M. Le latin de Gregoire Tours / M. Bonnet. — Paris : Hachette, 1990. — 487 p.
28. Bowen J. A history of Western education / J. Bowen. — L. : Metthuen, 1972-1976. – – 373 p.
29. Brown P. The Making of Late Antiquity. Cambridge (Mass.) / P. Brown. — L. : Longmans, 1978. — P. 38-40
30. Brown P. Power and Persuasion in Late Antiquity: Towards a Christian Empire / P. Brown. — N.Y. : Madison (Wisconsin), 1992. — P. 30-35.
31. Campenhausen H. F. The fathers of latin Church / H.F. Campenhausen. — L. : Black, 1964. — 328 p.
32. Cauifield M. F. The irish mystique / M. F. Cauifield. — L. : Prentice-Hall, 1973. — 253 p.
33. Chadwick H. Early Christian thught and the classical tradition / H. Chadwick. — Oxford : Clarendon press, 1985. — 174 p.
34. Chamberg E. Mediaeval stage / E. Chamberg. — V. 1-2. — Oxford. : Black, 1995. – – 318 p. — . — Vol. 1. — 1995. — 596 p.
35. Cilson E. History of Christian philosophy in the Middle Ages / E. Cilson. — N.Y. : Random House, 1975. — 829 p.
36. Cochrane Ch. Christianity and classical culture. — L. : Oxford Univ. press, 1944. – 523 p.
37. Cohen G. Englisch religions drama / G. Cohen. — L. : Magmillan, 1993. — 257 p.
38. Cohen G. Histoire de la mise en scene dans le theatre relegleux francais au moyen / G. Cohen. — P. : Hachette, 1926. — 229 p.
39. Colish M. L. The Mirror of Language : A study in the medoaval theory of Knowledge / M. L. Colish. — L. : Univ. nebr press, 1983. — 339 p.
40. Coussenmaker E. Drames liturgiques du moyen / E. Coussenmaker. — P. : Belles Lettres, 1982. — 144 p.
41. Di Capua F. Cassiodoro. De institutione divinarum / F. Di Capua // Boll. Filol. Clasica. — 1992. — № 19. — P. 89-98.
42. Dillon M. Early Irish litrerature / M. Dillon. – Chicago : Univ. press, 1978. – 191 p.
43. Dodsleu R. A. Select collection of old Englisch plays / R. A. Dodsleu. — Strassburg : Black, 1998. — 215 p.

44. Ducett E. Sh. The Gatevay to the Middle Ages / E. Sh. Ducett. — N.Y. : Macmillan, 1973. — 199 p.
45. Esposito S. Cassiodoro, la Bibbia e la cultura Occidentale / S. Esposito // Divus dioevo, 1958. — № 61. — P. 193-204.
46. Fontaine J. Culture et spiritualite en Espagne du VI an VIII siegles / J. Fontaine. — L. : Oxford Univ. press, 1986. — 352 p.
47. Fontaine J. La diffusion carolingienne du manuscript conserves Italie / J. Fontaine // Stud medievali. — 1987. — № 7. — Ser. 3. — P. 108-127.
48. Glebsh W. A. Christianity in Eueopean history / W. A. Glebsh. — Oxford : Univ. press, 1979. — 315 p.
49. Kleinnclausz A. Alcuin / Great historical enterprise: Problems in Monastic History / A. Kleinnclausz. — N.Y. : Nelson, 1964. — 231 p.
50. Laistner M. L. W. The intellectual heritage of the earli Middle Ages / M. L. W. Laistner. — Ithaca : Cornel. Univ. press, 1977. — 285 p.
51. Laistner M. L. W. Thoughts and letters in Western Europe, A. D. 500 to 900 / M. L. W. Laistner. — Leon : Methuen, 1987. — 416 p.
52. Lawrence C. H. Medieval monasticism: forms of religious life in Western Europe Middle Ages / C.H. Lawrence. — N.Y.c: Longmans, 1985. — 260 p.
53. Le mustered u slege d'Orleans / Publ. par F / Gusserd et E. Gertain. — Paris : Les Belles Lettres, 1992. — 504 p.
54. Liebeschetz J. Continuity and change in roman religion / J. Liebeschetz. — Oxford: Clarendon press, 1979. — 359 p.
55. Lot F. La fin du monde antique et le moyen Age / F. Lot. — Paris : Michel, 1981. – 559 p.
56. Marrou H. I. Histoire de l'education dans l'Antiquite. Nouv. Ed. / H. I. Marrou. — Paris : Seuil, 1995. — 646 p.
57. Meijering E. P. Gold heing history : [studies in patristic philosophy] / E. P. Meijering. — Amsterdam: North-Holland, 1975. — 192 p.
58. Momigliano A. Essays of anzient and modern historiography / A. Momigliano. — Oxford: Blackwell, 1987. — 387 p.
59. Mas Inerny R. M. A history of Western philosophy / R. M. Mas Inerny. — Leon : Notre Dame press, 1993. — 715 p.
60. Minucy Felix. Octavian / Minucy Felix // Escritos del Vedat. — 1975. — № 4. — P. 12-34.
61. Nishoff B. Die Verbreitung der Verke Isidors von Sevilla / B. Nishoff // Isidoriana. – – Leon : Centro de Estudios e Investigacion San Isidoro, 1961. — P. 317-344.
62. Petit de Julleville L. Le Theatre en Franze / L. Petit de Julleville. — Paris : Hachette, 2000. — 315 p.
63. Petit de Julleville L. Le Theatre relegleux / L. Petit de Julleville. — Paris : Hachette, 1998. — 263 p.
64. Petit de Julleville L. Les musteris / L. Petit de Julleville. — Paris : Les Belles Lettres, 1997. — 572 p.
65. Rand E. K. Foundersof the Middle Ages / E. K. Rand. — Cambridge: University Press, 1989. — 365 p.
66. Robles Carcedo L. La cultura religiosa de la Espania visigotica / L. Robles Carcedo // Escritos del Vedat. — 1975. — № 5. — P. 25-40.
67. Sanchez Faba F. San Isidoro, cietifico / F. Sanchez Faba. — Madrid : Gervantes, 1970. — 488 p.

КНИГА І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

ЗМІСТ:

Передмова. Зародження та розвиток театрального мистецтва в університетсько-шкільній системі Середньовіччя……7

Розділ 1. Вплив художнього образу героя Середньовіччя на формування особистості майбутнього вчителя та його громадянське виховання…….11

Розділ 2. Застосування педагогічних можливостей конструктивно-мовленнєвої культури Середньовіччя в роботі студентського театру „Фабула“ ПНПУ імені В.Г. Короленка……28

Розділ 3. Практичні можливості використання театрального мистецтва в системі історичних дисциплін…….45

Книга 2. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ДРАМАТУРГІЇ: ХРЕСТОМАТІЯ

ЗМІСТ:

В. Дунін-Марцинкевич В*. І час збереже таємницю*……..73

А. Реале*. Коли єпископу вклонявся папа римський*…….. ……97

В. Пандич*. Нехай не зникне княжий рід*……...121

Б. Калайков*. Хан Аспарух*……159

Р.-М. Підаль. *Дініш Лаврадор*……201

Р.-М. Підаль*. Педро Жорстокий*……227

Ю.-Х. Чельгрен. *Мазепа і Станіслав*……249

Предметно-іменний тлумачний словник……270

Фотоматеріали……276

Література……284

BOOK 1. METHODOLOGICAL FRAMEWORK PERFORMING ARTS IN EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

CONTENTS:

Preface. The origin and development of theater arts
university- school system of the Middle Ages 7
Part 1. The influence of the artistic image of the hero of the Middle Ages
the formation of future teachers and
its civic education 11
Part 2 . ◦ Application educational opportunities
design- speech culture of the Middle Ages
in the student theater " plot " PNPU
named after VG Короленка…… 28
Part 3. The practical possibilities of using
theater art historical subjects in system 44

BOOK 2. DRAMATURNY WORLD OF THE MIDDLE AGES: READINGS

CONTENTS:

V. Dunin-Marcinkiewicz. And time will keep the secret 73
A. Reale. When the Bishop bowed Pope 97
B. Pandych. Let persists princely family 121
B. Kalaykov. Hahn Asparukh 159
R.-M. Pidal. Dinish Lavrador 201
R.-M. Pidal. Pedro Cruel 227
J.-H. Tschelgren. Mazepa and Stanislav…….... 249
Subject-registered Dictionary…… 270
Photomaterials……... 276
Apps Literature…….. 284

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Цебрій І.В. Героїчне Середньовіччя в театральних образах: посібник для студентів вищих навчальних закладів / [редагування драматичних творів та авторських коментарів до них І.В. Цебрій]. – Полтава: ПНПУ, 2014. – У 2-х книгах – .–

Книга 1. Методологічні засади театрального мистецтва в педагогічному навчальному закладі. – 71 с.

Книга 2. Середньовіччя в драматургії : хрестоматія. – 216 с.

У виданні використані малюнки А. Кошкіна, Л. Фейнберга, В. Опенька.

Підписано до друку 29.05.2014 р.
Папір офсетний. Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 17. Наклад 100 прим.
Зам. № 1341
Видавець Шевченко Р.В.
36000, Полтава, вул. Остроградського, 2.
Тел. (0532) 502-708
050 346 23 75
Свідоцтво серія ДК № 1139 від 04.12.2002 р.
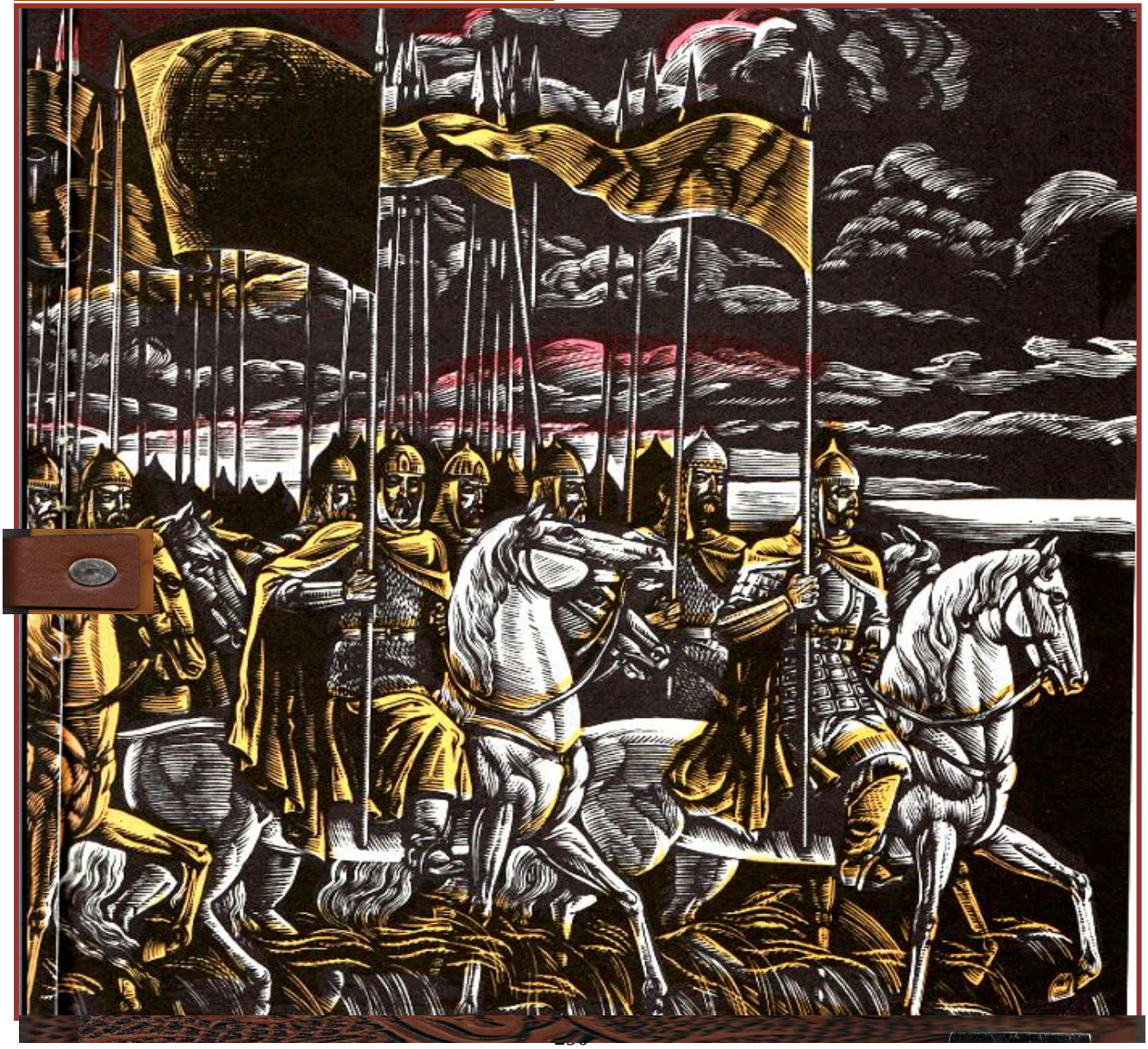
Цебрій Ірина Василівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, керівник аматорського театру “Фабула”, автор наукових праць „Ідейно-художні напрями в культурному житті країн Західної Європи в добу Середньовіччя “ (2008), “Романський художній стиль у мистецтві середньовічного Заходу”, (2010), монографії „Духовно-моральна парадигма в творчій спадщині ранньохристиянських наставників середньовічної Європи“ (2011), “Thebes: a new view of the ancient East history teacher after a stay in city of the Pharaons” (مصر: السياسة والثقافة والدين والتعليم :tpygE) ,scitilop ,erutluc ,religion, and education, Cairo, 2013), “Ancient Egypt in historical parallels” مصر: السياسة والثقافة والدين والتعليم :tpygE) ,scitilop ,erutluc ,religion, and education, Cairo, 2014) та ін.